GUSTAVE FLAUBERT

Salambo

ÇEVİREN SAMİH TİRYAKİOĞLU

SALAMBO GUSTAVE FLAUBERT

TARİH

içinde

ROMAN

içinde

TARİH

LİTERATÜR
TARİHSEL
ROMANLAR
DİZİSİ

GUSTAVE FLAUBERT

Salambo

SALAMBO

Gustave Flaubert

Kitabın Özgün Adı:
Salammbô

Çeviren
Samih Tiryakioğlu

Yayın Yönetmeni
Abdullah Yılmaz

Yayına Hazırlayan
Gökçe Çiçek Çetin

Dizi Tasarımı
Yetkin Başarır

Baskı Öncesi Hazırlık
Emel Atik

Birinci Basım, Kasım 2003

Baskı ve Cilt:
Mart Matbaacılık
Tel: (0212) 321 23 00

ISBN: 975-04-0246-4

LİTERATÜR
Yayıncılık, Dağıtım, Pazarlama
Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.
İstiklâl Caddesi, No: 133 Kat 1-2
Beyoğlu 80071 İstanbul
T 0(212) 292 4120 PBX
F 0(212) 245 5987
E literatur@literatur.com.tr
www literatur.com.tr

ÇEVİRMENİN ÖNSÖZÜ

Gustave Flaubert edebi başarı ve ün hakkındaki görüşünü şöyle anlatırdı: "Benim asıl amacım tanınmak değildir; daha büyük bir amacım var: Kendi kendimin hoşuna gideyim istiyorum. Başarı benim için amaç değil sonuçtur. Ben de bu sonuca doğru yürüyorum. Olgunlaşmamış bir cümleyi yazmak için bir tek saniye acele etmektense öleyim daha iyi."

İşte bütün sanat yaşamı boyunca kendine bu sözleri düstur edinen Gustave Flaubert, her birini yıllarca didinip uğraşarak yarattığı eserleriyle bu ilkesinin mükâfatını gördü. *Salambo, Madame Bovary* gibi romanları dünya çapında ün kazandı. Aradan yüz yılı aşkın zaman geçmiş olmasına rağmen hâlâ yüz binlerce insan bunları zevkle okuyor.

Gustave Flaubert 21 Aralık 1821'de Fransa'da, Rouen kentinde doğdu. Pehlivan yapılı bir adamdı. Uzun boylu, sert bakışlı ve inatçıydı. Bağımsızlığa tutkundu. Çocukluğu bir hastanede geçti: Babası Prof. Flaubert, Rouen Hastanesi'nin başcerrahıydı. Flaubert eserlerindeki çözümleme yeteneğini hastanede gördüklerine borçludur. Çocukken bir anatomi amfisinin pencereleri altındaki küçük bahçede oynadı; ıstırabı, ölümü çok erken tanıdı.

Öte yandan, ailesinin bireyleri birbirine çok bağlıydı. Evde herkes gülüp eğlendiği, şakalaştığı için aile ocağının bu tatlılığı, ona hastanenin iç karartıcı havasını unutturuyordu.

Geçirdiği aile felaketleri, Flaubert'de "sara"ya benzeyen bir hastalık yarattı. Bu da yazarın yaşamını kararttı, düşüncelerini kötümserliğe yöneltti. Flaubert sağlık durumu yüzünden hukuk öğrenimini yarıda bırakınca adeta ferahladı; çünkü, daha liseye giderken ancak bir yazar olabileceğini düşünüyor, başka bir şey olabileceğini aklı almıyordu.

Hayatında birkaç kadınla arkadaşlık kurdu ama hiç evlenmedi; kendini tamamıyla sanata vermişti çünkü. Bundan dolayı yolculuklar da yapıyordu. İlk olarak, gene kendisi gibi bir hekimin oğlu olan Maxime du Camp'la birlikte, 1847 baharında Touraine, Bretanya ve Normandiya'da, deniz kıyısından yaya bir yolculuk yaptı. Sonra, 29 ekim 1849'da Doğu'ya geldi. Arkadaşı Du Camp'la birlikte Mısır'ı baştan başa dolaştı. Nil'in kaynağına doğru ikinci çağlayana kadar çıktı. Küçük Asya'yı ve Yunanistan'ı gezdi. İtalya'dan geçerek Fransa'ya döndü. Bu arada birkaç gönül macerası yaşadı. Flaubert, altı yıl uğraşarak yazdığı *Salambo* için Doğu'ya yaptığı bu yolculuklar sırasında malzeme toplamıştı.

1875'te yeğeninin kocası iflas noktasına geldi. Yazar onu kurtarmak için beş parasız kaldı, üstelik adamın iflasını da önleyemedi. Ayrıca nankörlükle karşılaştı. Bunun üzerine dostları kendisine yardımda bulundular. Bu arada üniversiteli kadın yazar George Sand, "Croisset'deki evi ben satın alayım; ama sen ömrün boyunca orada otur" dedi.

Beri yandan, Flaubert eserler vermeyi, özel mektuplarını yayımlamayı sürdürüyordu. Sonunda ölüm; bu duy-

gulu, çalışkan, sanatına âşık yazarın da kapısını çaldı. Flaubert didinmeyle geçen yorucu, yıpratıcı bir meslek ve aile yaşamından sonra, kendi deyişiyle "iliklerine kadar yorgun" bir halde, 8 Mayıs 1880 günü Croisset'de hayata gözlerini yumdu.

Çok güzel bir üslubu vardı, cümlelerini bir kuyumcu gibi işlerdi. Yazdıklarını yüksek sesle, ya kendi kendine ya da dostlarına okur; sözcüklerin ahengini, cümlelerin güzelliğini böylece denetlerdi. Alexandre Dumas'nın bir sözü, onun bu sanatçı titizliğini çok güzel anlatır. Dumas şöyle diyor: "Flaubert mi? O bir devdir ki, bir kutu yapmak için bir orman devirir!"

Gustave Flaubert *Salambo*'yu tam altı yılda yazdı. 24 Kasım 1862'de yayımlanan eser, çok yavaş bir çalışmayla hazırlandı. Birçok yorgunluğa, cesaret kırılmasına neden oldu. Flaubert'in *Salambo*'ya temel olan "kaybolmuş uygarlıkları anma" düşüncesini, Doğu'ya yaptığı yolculuklar sırasında geliştirdiği sanılır. Yazar 1851'de Roma'da genç bir kadına rastlamış, bu rastlaşma onun zihninde *Salambo*'nun fiziksel görünüşünü canlandırmıştı.

Flaubert *Salambo*'yu yazabilmek için, 1857'den başlayarak kitaplar okumaya, yığınla not almaya koyuldu. 1857 Eylül'ünde de kitabını yazmaya başladı; ama ortaya iyi bir şey koyamayacağını anladı. Romanın konusu Kartaca'da geçtiği için orayı görmeye karar verdi. 1858 Nisan-Haziran ayları arasında orada kaldı. Cezbe içindeydi. Croisset'ye dönünce hemen yazmaya koyuldu.

Bu çetin çalışma yıllarca sürdü. Flaubert dört duvar arasına kapanıp herkesten uzak bir halde, az uyuyarak, müsveddesiyle baş başa yaşıyordu. En sıkı çalıştığı zamanlar bile günde ancak 10-12 sayfa yazabiliyordu. Aynı paragrafı dokuz, hatta on dört kez yeni baştan yazdığını,

eserının müsveddeleri bize göstermektedir. Zaman zaman çalışmalarına ara veriyordu; ama bunu dinlenmek için değil belgelerini tamamlamak için yapıyordu. Büyük boy, 340 sayfa kâğıttan oluşan müsvedde bu değişiklikler, düzeltmeler yüzünden 494 sayfayı buldu.

Nihayet Mayıs 1861'de kitap epey ilerledi. Flaubert eserini Goncourt Kardeşler'e okudu. Fakat bir yıl boyunca romanını yeniden ele alıp düzeltmeler yaptı, kimi yerleri bir daha yazdı. Kendi deyişiyle "*Akademi Sözlüğü* ve *Gramerler Grameri* adlı kitaplarla koyun koyuna" yatıyordu. Nisan 1862'de roman basılmaya hazır hale geldi; Flaubert bunu, kitapçı Michel Lévy'ye on bin altın franka sattı. *Salambo* daha çıkar çıkmaz kapışıldı. İki günde iki bin tane satıldı ki, bu o zaman için çok büyük bir sayıydı.

Ne var ki, eleştirmenler eser karşısında umulan heyecanı göstermediler. Bu yepyeni yazı tarzı onları şaşırtmıştı çünkü. Bazıları, Flaubert'in kendi edebi benliğine uymayan bir yazı tarzına saplandığını söylüyorlardı. Bu arada, tarihi hiçe saydığını ileri sürdüler. Oysa Albert Thibaudet'nin çok sonradan dediği gibi, "*Salambo* bilimsel verilere dayanılarak yazılmış tarihi bir roman değil, şairce düşünceler üzerine kurulmuş psikolojik bir roman"dı.

Gerçekten de, Flaubert, o çağla ilgili eserler yazmış olan belli başlı Latin, Yunan, Fransız ve diğer birçok yazarın eserlerini okumuş, her birinden yararlanmış; tarih, hatta coğrafya, iklim ve sosyal yaşayış gerçeklerine çok bağlı kalmaya büyük özen göstermişti. Eseri kötülemeye çalışanlara karşılık halk, *Salambo*'ya büyük ilgi duymuştu. Paris'te bir Kartaca modası almış yürümüş, hele kadınlar bundan geniş ölçüde esinlenmeye başlamışlardı. *Salambo*'dan sonra bir sürü benzetiler, şarkılar, operetler,

karikatürler türedi. Palais-Royal Tiyatrosu'nda (delilik anlamına "folie"den gelme) *Falambo* adında bir komedi oynanırken, maskeli balolarda kadınlar *Salambo* kılığına giriyorlar; kiliselerde vaizler Hamilkar'ın kızının "ahlakdışı davranışlarını" yerin dibine batırıyorlardı.

Bu arada eseri övenler de eksik değildi ki, ünlü yazar Théophile Gautier bunların başında geliyordu. Gautier eserden bir opera librettosu çıkarmak istedi. Müziği de Verdi yazacaktı. Ne var ki, bu tasarı gerçekleşmedi. Büyük besteci Berlioz, *Salambo*'yu *Troyalılar Kartaca'da* adıyla opera haline sokmak için Flaubert'e başvurdu. 1863'te ünlü Rus besteci Mussorgski de bir opera yazmak için *Salambo*'dan esinlendiyse de, ancak birkaç sahne besteledi. En sonunda Camille du Locle'un librettosu üzerine Ernest Reyer'in bestelediği *Salambo Operası*, ilk defa 1890'da Brüksel'deki Monnaie Tiyatrosu'nda sahnelendi.

Bu arada, eserin başka dillere çevrilmesi için de Flaubert'e sürekli başvurular oluyordu. Bu muazzam başarı karşısında, eleştirmenlerin aleyhte olanları da Flaubert'in dehası önünde saygıyla eğildiler. Eser yalnızca kibar çevrelerde, moda alanında değil, edebiyat dünyasında da çığır açtı, "Parnasse'çı" şiir ile "Sembolist" şiire yön verdi, Mallarmé'den Valéry'ye kadar birçok ünlü ozana, yazara esin kaynağı oldu. XIX. yüzyıl sonlarında sayısız tarihi roman *Salambo* örnek alınarak yazılmıştır.

Bilindiği gibi Kartaca'yı MÖ VII. yüzyılda, bugünkü Tunus kentinin yakınındaki bir kıstak üzerinde Fenikeliler kurmuştu. Kent kısa zamanda çok güçlü, zengin bir deniz cumhuriyeti haline geldi. Batı'da, Tyros (Sur) kentinin yerini tuttu. Kartacalılar Sicilya'da, İspanya'da koloniler kurdular. Atlas Okyanusu'nun kuzey sularına ge-

miciler gönderdiler. Rakipleri olan Romalılarla da yıllarca süren savaşlar yaptılar.

Bu arada, Hannibal'ın çabalarına karşın, II. Pön Savaşı'ndan sonra Romalı komutan Afrikalı Scipion Kartaca'yı aldı. Kartaca sonradan biraz kalkındıysa da, III. Pön Savaşı sonunda taş taş üstünde kalmamacasına yakılıp yıkıldı. Çok geçmeden yeniden inşa edilen kent, MS I.-V. yüzyıllarda en parlak çağını yaşadı, Roma Afrikası'nın gerçek başkenti durumuna geldi. 698'de Arapların eline geçtikten sonra ise sönükleşip yok oldu.

Salambo'nun konusu MÖ 264-241 yıllarında Roma ile Kartaca arasındaki ilk savaştan sonra, Kartaca'da geçer. Kartaca'nın yenilmesiyle sonuçlanan bu savaşın ardından kente dönen paralı askerler paralarını almamışlar, kenti tehdit etmeye başlamışlardır. Bunun üzerine, paralı askerlerin elebaşısı Libyalı Matho ve yardımcıları ile ilkin Kartacalı General Hannon, daha sonra da Büyük Komutan Hamilkar Barka arasında kanlı, korkunç savaşlar olur. İşte romanın konusu bu heyecanlı, sürükleyici savaş sahneleri üzerine kurulmuş, Hamilkar'ın güzel kızı Salambo ile paralı askerlerin elebaşısı Matho arasındaki gönül macerası da romanın temel direği olmuştur.

Flaubert *Salambo*'yla büyük emeller güden, çetin bir deneye girişmişti. Klasik Eskiçağ kavimleri arasından, bile bile, en acayip, en haşin, en az tanınanını seçmişti. Bunu yapmasının nedeni çağımızdakinden olasıya uzak bir zihniyet bulmak, bunlar arasındaki farkları belirtmek, ayrıca da insanların duygu ve düşünce tarzlarının değişmezliğini göstermekti.

Salambo'nun kişiliği, *Madame Bovary*'ninkinden pek uzak değildir. Fakat Flaubert *Salambo*'da, kurmacanın yanı sıra tarihi bakımdan gerçek kabul edilen olaylara da

dayanmıştır. Böylece *Salambo*, bir tarih evresinin canlandırılışı, harfi harfine yapılan bir anış değil; tutkuyla yaşanıp yazılmış, bir bölümden ötekine, hatta baştan sona kadar aynı şekilde sürüp giden, canlı, heyecanlı, ilgi çekici bir roman olmuştur. Tıpkı *Madame Bovary*'de olduğu gibi *Salambo*'da da Flaubert, romanını tam bir gerçek üzerine kurmayı, onu yaşamın hizasında yaşatmayı tasarlamış, bu güç işi çok iyi başarmıştır.

Flaubert, günün okurunun kavrayamayacağı yerleri satır aralarında açıklamıştır. Biz de, romanın havasına daha kolay girilmesini sağlamak üzere, bir iki noktayı belirtmeyi faydalı bulduk. Kartaca bir cumhuriyetti; ama bizim anladığımız, bugünkü tipte bir cumhuriyet değildi. Bir kralın, bir hükümdarın boyunduruğuna girmemek için şöyle bir sistem düşünülmüştü: Kartaca her şeyden önce bir ticaret kentiydi. Yasaları "Sisitler" diye anılan tüccar birlikleri çıkarıyor, maliye denetçilerini de onlar seçiyordu. Bu denetçiler, görevlerini tamamlayıp ayrılacakları sırada, İhtiyarlar Meclisi'nin yüz üyesini atıyorlardı. Bu üyeler bütün Zenginler'den oluşan genel bir kurul olan Büyük Meclis'e bağlıydılar.

Devleti iki Büyük Yargıç yönetiyordu. Bunlar hem yargılama hem yürütme yetkilerini ellerinde tutuyorlardı. Savaş üzerine konuşup karar veremeseler de, Kartacalılar bir savaşta yenildiler mi, Büyük Meclis onları çarmıha gerdirip idam ettirirdi. Salambo'nun geçtiği tarihteki yargıçlar Hamilkar Barka ile Hannon'du.

Kartaca gücünü, Malka'nın ortasındaki çok odalı büyük bir sarayda toplanan tüccar birliğinden almaktaydı. Burası bugünkü deyimle bir çeşit "Ticaret Odası"ydı. Malka, Fenikeli denizcilerin gemisinin ilk yanaştığı yerdi. Sonradan deniz çekilmişti. Zenginler o noktaya kurul-

muş binada toplanarak biber tedarikinden Roma'nın yok edilmesine kadar her şeyi görüşürlerdi.

Kartaca'nın dini ise Fenike, Roma ve Yunan dinlerinin bir karışımı olan, çoktanrıcı bir dindi. Başlıca tanrılar Khamon, Eşmun, Tanit (Rabbetna), Molokh ve Patek'ti. Bu arada, eserde Yunan- Roma tanrıçaları olan Ceres ile Proserpina'ya da rastlıyoruz. Kartaca'da dinin yanı sıra büyüye, sihre, muskalara, kurbanlara, adaklara da yaygın olarak inanılırdı.

Gustave Flaubert, ünlü hikâyeci Guy de Maupassant'ın annesi, kendisinin de çocukluk arkadaşı olan Bayan De Maupassant'a yazdığı bir mektupta *Salambo* için şöyle diyor: "Ben belirli sayıda okur için bir eser yazmıştım, bütün halk tabakaları bunu sevip benimseyiverdi."

Romancının yüz yıl önce söylediği bu söz, bugün için de geçerlidir. Çünkü Flaubert'in bu eserini, bütün dünyada yüz binlerce insan bugün de aynı zevkle, aynı heyecanla okumaya devam ediyor.

Romanın kolay anlaşılmasını sağlamak için, bazı sözlerin anlamlarını şimdiden vermeyi uygun bulduk:

Baal, Baalim, Baalet: Tanrı.

Barbar: Romalılar ile Yunanlıların kendilerinden olmayan, yabancı kavimlere verdikleri ad.

falanj: Eski Yunanistan'da ağır silahlarla donatılmış, mızraklı kıta, ordu.

hamail: Erkeklerde rütbeyi gösteren bir gerdanlık. Bir kurdeleyle boyna takılırdı. O zamanın erkekleri küpe, bilezik, yüzük gibi şeyler takarlardı.

Kenan Ülkesi: Filistin'in eski adı, "Adanmış Toprak".

Kenanlılar: Eskiden Basra Körfezi üzerinde yerleşmiş, sonradan Suriye'ye ve başka yerlere göç etmiş, Sami kökenli kabileler.

kotobos: Eski Yunanlılarda kupanın dibindeki şarabı tunç bir leğene döküp duyulan sesten anlam çıkarma oyunu. En yüksek sesi çıkaran oyunu kazanırdı.

Kutsal Bahar: Romalıların vahim anlarda, 1 Mart ile 1 Mayıs arasında doğan her şeyi tanrılara adadıkları dönem. Çocuklar da böylece tanrılara adanır, sonra koloniler kurmak üzere uzak diyarlara gönderilirdi.

Lejyon: Romalılarda Caesar ve İmparatorluk dönemlerinde 6.000 kişilik askeri birlik. Roma Lejyonları'nın Yunan falanjlarından daha çevik, daha hareketli oldukları söylenir.

paralı asker: Kartaca her şeyden önce ticaretle uğraşmaktaydı. Onun için asker yetiştirip beslemeyi ikinci planda tutuyordu. Bir savaş için asker gerekti mi bunları Yunanistan'dan, Sardunya'dan, Galya'dan, İberya (İspanya) vb'den sağlayıp para karşılığında savaştırıyordu.

patriciler: Eski Roma'da olduğu gibi "soylular" sınıfı.

plebler: (Aynı şekilde) Avam, halk, ayaktakımı.

salisim: Paralı askerlerin başı.

silfiyum: Kirenayka'da çıkan, çeşitli işlerde kullanılan, eskilerin çok rağbet ettikleri bir çeşit reçineli zamk.

ROMANDAKİ BAŞLICA KİŞİLER

Abdalonim: Hamilkar'ın başkâhyası.
Autharite: Galyalı paralı askerlerin başı.
Giddenem: Hamilkar'ın kölelerinin başyöneticisi.
Giskon: Kartacalı komutan.
Hamilkar Barka: Kartaca'nın ünlü komutanı.
Hannibal: Hamilkar'ın oğlu.
Hannon: Kartacalı komutan.
İddibal: Hannibal'ın lalası.
Matho: Paralı askerlerin komutanı.
Narr'Havas: Numidya Kralı, Salambo'nun kocası.
Salambo: Hamilkar'ın kızı.
Spendius: Matho'nun yardımcısı, eski bir köle.
Şahabarim: Salambo'nun eğitimiyle görevli hadım rahip.
Taanaş: Salambo'nun dadısı.
Zarkhas: Balearlı paralı askerlerin başı.

I

ŞÖLEN

Kartaca'nın dış mahallelerinden Megara'da, Hamilkar'ın bahçelerindeyiz. Hamilkar'ın Sicilya'da komuta ettiği askerler, Eryx Savaşı'nın yıldönümünü kutlamak üzere kendileri için büyük bir şölen düzenlemişlerdi. Ev sahibi orada olmadığı, kendileri de kalabalık oldukları için bildikleri gibi yiyip içiyorlardı.

Yüksek tabanlı tunç ayakkabılar giymiş olan birlik komutanları, ortadaki yolda, sırma saçaklı kırmızı bir otağın altına yerleşmişlerdi. Otağ, ahırların duvarından sarayın ilk setine kadar uzanıyordu. Askerlerin çoğunluğu ağaçların altına dağılmıştı. Burada üzüm, zeytin gibi ürünlerin suyunu çıkaran cenderelerin bulunduğu yapılar; kilerler, ambarlar, ekmek fırınları, silah depoları gibi düz damlı binalar ile filler için bir avlu, yırtıcı hayvanlar için hendekler, köleler için de bir zindan görülüyordu.

Mutfakların çevresinde incir ağaçları vardı. Bir çınar korusu yeşillik kümelerine kadar uzanıyor; burada da, pamuk fidanlarının ak demetleri arasında narlar parıldıyordu. Salkımlarla yüklü asmalar çamların dalları arasına tırmanıyordu. Çınarların altında, açılmış çiçekleriyle bir gül bahçesi vardı. Şurada burada, çimenlerin üstünde

zambaklar sallanıyordu. Mercan tozuyla karışık kara bir kum yolları kaplıyor; ortadaki servili geniş yol ise bir baştan öbür başa, yeşil dikilitaşlardan oluşan çifte sütun sıralarını andırıyordu.

Sarı benekli Numidya mermerinden yapılmış saray ta dipte, geniş temeller üzerinde, set biçiminde dört katıyla yükseliyordu. Saray, her basamağının köşesinde yenilmiş bir kadırganın pruvası bulunan kara abanozdan, dik, büyük merdivenleri; kara bir haçla dörde bölünmüş kırmızı kapıları; altta yapıyı akreplerden koruyan tunç parmaklıkları; üstte pencerelerini kapayan yaldızlı çubuklardan kafesleriyle, haşin görkemi içinde, askerlere Hamilkar'ın yüzü kadar ciddi, anlaşılmaz görünüyordu.

Meclis, bu şölenin yapılması için askerlere onun evini vermişti. Eşmun Tapınağı'nda yatan, yaraları iyileşmeye yüz tutmuş askerler, gün doğarken yola çıkarak, koltuk değnekleri üzerinde sürüne sürüne oraya kadar gelmişlerdi. Bütün yollardan, tıpkı bir göle dökülen seller gibi akın akın geliyorlardı. Ağaçların arasında mutfak kölelerinin yarı çıplak, şaşkın şaşkın koşuştukları görülüyordu. Çimenler üzerinde ceylanlar meleyerek kaçışıyordu. Güneş batıyor; limon ağaçlarının kokusu, bu terli kalabalığın kokularını daha da ağırlaştırıyordu.

Liguryalılar, Lusitanyalılar, Balearlılar, Zenciler, Roma'dan kaçanlar... Kısaca, her ulustan insan vardı orada. Kaba Dor lehçesinin yanı sıra, savaş arabaları gibi gürüldeyen Keltçe heceler yankılanıyor; İyonya dilinin söz bitimleri, çakal ulumalarını andıran çöl sözcükleriyle çarpışıyordu. Yunanlı narin endamından, Mısırlı kalkık omuzlarından, Kantabriyalı kalın baldırlarından belli oluyordu. Karyalılar gururla miğferlerinin sorguçlarını sallıyorlardı; Kapadokyalı okçular otları ezip suyuyla vü-

cutlarına kocaman çiçek resimleri yapmışlardı. Kadın urbaları giymiş birkaç Lidyalı da, ayaklarında terlikler, kulaklarında küpeler yemek yiyordu. İşe resmi bir hava vermek için kendilerini ala boyayan başkaları ise mercandan heykelleri andırıyordu.

Yastıkların üzerlerine uzanıyorlar, kocaman tepsilerin çevresine dizilip yemek yiyorlardı. Yüzükoyun yatarak et parçalarını kendilerinden yana çekiyorlar, dirseklerine dayanarak aslanların avlarını paraladıkları sırada takındıkları sakin tavırla karınlarını doyuruyorlardı. Son gelenler ağaçlara dayanıp ayakta durarak, yarısı al halıların altında kalan alçak masalara bakıyor, kendi sıralarının gelmesini bekliyorlardı.

Hamilkar'ın mutfakları yetmediğinden Meclis onlara köleler, tabak çanak, sedirler göndermişti. Bahçenin ortasında, tıpkı bir savaş alanında ölüler yakıldığı sırada olduğu gibi, alev alev yanan kocaman ateşler görülüyor, bunların üzerinde de öküzler kızarıyordu. Anasonlu ekmekler, değirmen taşlarından ağır peynir tekerleri, şarap dolu taslar, içlerinde çiçekler bulunan telkâri altın sepetlerin yanı sıra su dolu maşrapalar dizi dizi sıralanmıştı. Rahatça, tıka basa yemek yiyebilmenin sevinciyle bütün gözler fal taşı gibi açılmıştı. Şurada burada şarkılar başlamıştı.

İlkin onlara kara resimlerle süslü kırmızı toprak tabaklar içinde sebze soslu kuşlar sunuldu. Sonra, Kartaca kıyılarında çıkan her çeşit midye ile istiridye; buğday, arpa, bakla lapaları; sarı kehribar tabaklarda kimyonlu salyangozlar.

Sonra, sofraların üzeri etlerle doldu: Boynuzlarıyla karacalar, tüyleriyle tavuslar, tatlı şarapta pişirilmiş bütün koyunlar, deve ve manda butları, suda bırakılıp ma-

yalandırılan balık bağırsaklarıyla terbiye edilmiş kirpiler, tavada kızartılmış ağustosböcekleri ve şekerde pişmiş tarlafareleri. Tamrapanni ağacından sahanlarda, safranın ortasında kocaman içyağı parçaları yüzüyordu. Salamuralar, mantarlar, baharat bol bulamaçtı. Ehram biçiminde yemiş yığınları ballı çöreklerin üzerine yıkılıyordu. Başka ulusların pek iğrendikleri Kartaca işi bir yemek de unutulmamıştı: Zeytin küspesiyle besiye yatırılan şiş karınlı, pembe tüylü birkaç küçük köpek. Yeni yemeklerin yarattığı şaşkınlık midelerin iştahını kamçılıyordu. Uzun saçlarını kafalarının üstünde toplamış olan Galyalılar, karpuz ve limonları kapışıp kabuklarıyla yiyorlardı. Ömürlerinde ıstakoz görmemiş Zenciler, bunların kırmızı dikenleriyle yüzlerini bereliyorlardı. Tıraş olmuş Yunanlılar tabaklarındaki artıkları arkalarına atarken, kurt postu giymiş Brutium çobanları önlerindeki yemeği eğilmiş, sessiz sedasız atıştırıyorlardı.

Gece oluyordu. Servili yolun üzerine gerilen tente kaldırıldı, meşaleler getirildi.

Somaki mermer vazolarda yanan gazyağının titrek ışıkları, sedir ağaçlarının üzerindeki, aya adanmış kutsal maymunları ürküttü. Bağırmaya başladılar, bu da askerleri güldürdü.

Uzun alevler, tunç zırhlar üzerinde titreşiyordu. Değerli taşlarla kakmalı sahanlardan her çeşit parıltı fışkırıyordu. Dışları kabarık ayna kaplı büyük şarap kâselerine ne vurursa biçimi genişliyor, çoğalıyordu. Bunların çevresinde biriken askerler şaşkın şaşkın kendilerini seyrediyor, tuhaflık olsun diye yüzlerini ekşitip buruşturuyorlardı. Masaların üzerinden birbirlerine fildişi tabureleri, altın kaşıkları fırlatıyorlardı. Tulumlardaki Yunan şaraplarını; testilerdeki Kampanya şaraplarını; fıçılarla

getirilen Kantabriya şaraplarını; hünnap, Çin darısı, lotus şaraplarını lıkır lıkır içiyorlardı. Yerde şarap birikintileri vardı; basanın ayağı kayıyordu. Etlerin dumanı solukların buğusuyla birlikte yapraklara doğru yükseliyordu. Ağız şapırtıları; konuşmaların, şarkıların, kupaların gürültüsü; düşüp tuzla buz olan Kampanya vazolarının şangırtısı; büyük bir gümüş sahanın berrak çınlayışı aynı zamanda duyuluyordu.

Askerler, sarhoşlukları artıkça, Kartaca'nın yaptığı haksızlığı daha çok anımsıyorlardı. Gerçi, savaşla bitkin düşen Kartaca Cumhuriyeti, geri dönen bütün asker gruplarının kentte toplanmasına ses çıkarmamıştı. Komutanları Giskon ihtiyatlı davranıp ücretleri daha kolay ödensin diye bunları sırayla göndermişti. Meclis, askerlerin en sonunda ücretlerinde biraz azaltma yapılmasına razı olacağını sanmıştı. Öte yandan, paraları verilemiyor diye halk da onlara içerliyordu. Kartacalılar bu ücreti, Aegat Adaları'nda Kartaca'yı yenen Roma Konsülü Lutatius'un istediği üç bin iki yüz külçe gümüşle bir tutuyordu; askerler de, tıpkı Roma gibi Kartaca'nın düşmanlarıydı. Savaş için parayla tutulmuş olan askerler bunu anlıyorlardı. Onun için, öfkelerini tehditlerle, taşkınlıklarla açığa vuruyorlardı. Sonunda, zaferlerinden birini kutlamak için toplanmak istemişler, yöneticilerden barış yanlısı olanlar da, savaşın ateşli bir taraftarı olan Hamilkar'dan öç almak için bu isteği kabul etmişlerdi. Savaş, Hamilkar'ın bütün çabalarına karşın sona ermiş, o da, artık Kartaca'dan umudu kestiğinden paralı askerlerin komutasını Giskon'a bırakmıştı. Askerleri ağırlamak için Hamilkar'ın sarayını ayırmak, onlara beslenen hıncın bir parçasını da Hamilkar'ın üzerine çekmek demekti. Zaten masraf da pek fazla olacaktı; bunun hemen hepsini o ödeyecekti.

Kartaca Cumhuriyeti'ne boyun eğdirdikleri için gururlanan askerler, döktükleri kanın parasını harmanilerinin kukuletasına yerleştirip yurtlarına döneceklerini sanıyorlardı. Ne var ki, sarhoşluğun dumanları içinde yeniden gözlerinin önüne gelen yorgunlukları kendilerine çok ağır, bunun ödülü ise pek az görünüyordu. Birbirlerine yaralarını gösteriyorlar; savaşlarını, yolculuklarını, yurtlarındaki avları anlatıyorlar; yırtıcı hayvanlar gibi bağırıp sıçrıyorlardı. Derken, sıra pis pis bahis tutuşmalara geldi. Kafalarını şarap küplerine daldırıp susamış hecin develeri gibi durmadan, ha bire içiyorlardı. Dev gibi bir Lusitanyalı, her kolunda bir adam taşıyarak, masaları dolaşıyor, bir yandan da burun deliklerinden ateşler çıkarıyordu. Zırhlarını hiç çıkarmamış olan Lakodeimonlular hantal adımlarla zıplıyorlardı. Bazıları açık saçık hareketler yaparak kadınlar gibi yürüyordu. Başkaları, kupaların ortasında gladyatörler gibi dövüşmek için çırılçıplak soyunuyordu. Bir Yunanlı topluluğu, üzerinde su perilerinin resimleri görülen bir vazonun çevresinde raks ederken, bir Zenci tunç bir kalkanın üzerine bir öküz kemiğiyle vuruyordu.

Birdenbire, yanık bir türkü işittiler. Gür ve tatlı bir türküydü; yaralı bir kuşun kanat çırpışı gibi havada yükselip alçalıyordu.

Zindandaki kölelerin sesiydi bu. Birkaç asker onları azat etmek için bir sıçrayışta kalkıp gözden kayboldu.

Ötekilerden soluk benizleriyle ayırt edilen yirmi kadar insanı, bağrışmaların ortasında, toz toprak içinde önlerine katmış, geri geldiler. Bunların tıraşlı başlarında kara keçeden, sivri, küçük birer külah vardı. Hepsi tahta takunyalar giymişti, ilerleyen yük arabaları gibi demir şangırtıları çıkarıyorlardı.

Servili yola geldiler, kalabalığın arasına karıştılar. Herkes onları sorguya çekiyordu. İçlerinden biri biraz kenarda ayakta duruyordu. Gömleğinin yırtıklarından, uzun yara izleriyle çizili omuzları görünmekteydi. Başını eğerek çekine çekine çevresine bakınıyor, meşalelerden gözleri kamaştığı için gözkapaklarını hafifçe kapatıyordu. Bu silahlı insanların hiçbirinden kendisine kötülük gelmeyeceğini anlayınca derin bir oh çekti. Kekeliyor, yüzünü ıslatan berrak gözyaşları arasında bıyık altından gülüyordu. Sonra, ağzına kadar dolu bir kupayı kulplarından yakaladığı gibi, zincirler sarkan kollarının ucunda havaya kaldırdı. Gökyüzüne bakarak ve kupa hâlâ elinde şöyle dedi:

"İlkin selam sana, ey Kurtarıcı Baal-Eşmun, ki yurdumun insanları Asklepios derler! Selam sizlere pınarların, ışığın, ormanların perileri! Dağlarda, toprağın oyuklarında saklı tanrılar! Beni kurtaran parlak zırhlı, güçlü insanlar sizlere de selam!"

Sonra, elindeki kupayı bıraktı, öyküsünü anlattı. Adı Spendius'tu. Kartacalılar onu Eginus Savaşı'nda tutsak etmişlerdi. Yunan, Ligurya, Kartaca dillerinde konuşarak paralı askerlere bir kere daha teşekkürlerini sundu. Hepsinin ellerini öpüyordu. Sonunda şölen için onları kutladı. Kutsal Lejyon'un kupalarını şölende görmediği için de hayretini açığa vurdu.

Altışar yüzünün her birinde zümrüt bir asma yaprağı taşıyan bu altın kupalar, en uzun boylu genç patricilerden kurulu bir milisin öz malıydı. Bir ayrıcalıktı, hemen hemen ruhani bir onurdu bu. Onun için, Kartaca Cumhuriyeti'nin hazineleri arasında paralı askerlerin en çok göz diktikleri şeydi. Lejyondan nefret ediyorlardı bu yüzden; bu kupalarla şarap içmek gibi akıl almaz bir zevk uğruna canlarını tehlikeye atanlar bile vardı.

Bu nedenle, "Gidip kupaları getirin" diye emrettiler. Kupalar Sisitler'e emanet edilmişti. Köleler geri geldiler: Bu saatte bütün Sisitler uykudaydı.

Askerler, "Uyandırın onları!" diye bağırdılar.

İkinci bir girişimden sonra, kendilerine kupaların bir tapınakta saklı olduğu anlatıldı.

"Tapınağı açsınlar!" dediler.

En sonunda köleler, tir tir titreyerek, kupaların General Giskon'un elinde olduğunu açıklayınca askerler gene bağırdılar:

"Getirsin onları!"

Biraz sonra Giskon, yanında Kutsal Lejyon'un bir maiyet birliğiyle bahçenin dibinde göründü. Başında değerli taşlarla süslü, sivri bir altın taç vardı. Bu taca tutturulmuş kara harmanisi her yandan atının nallarına kadar sarkıyor, uzaktan gecenin rengine karışıyordu. Yalnızca ak sakalı, başındaki tacın ışıltıları ve göğsünü döven, geniş mavi plakalı, üç dizi hamaili görünüyordu.

İçeriye girdiğinde askerler onu uzun alkışlarla selamladılar, hep bir ağızdan da,

"Kupalar! Kupaları isteriz!" diye bağırdılar.

Giskon, "Gösterdiğiniz yiğitlik karşısında, onlara layıksınız siz" diye söze başladı.

Kalabalık alkışlayarak, sevinçle bağırdı.

Giskon, "Bunu çok iyi biliyorum ben" dedi. "Size orada komutanlık ettim çünkü, sonra da son taburla birlikte son kadırgaya binip geri geldim!"

Askerler, "Doğru! Doğru!" diyorlardı.

Giskon sözlerini sürdürdü:

"Yalnızca Kartaca Cumhuriyeti aranızdaki kavim, töre, din ayrılıklarına saygı gösterdi; Kartaca'da özgürsünüz! Kutsal Lejyon'un kupalarına gelince; özel bir maldır bu."

Birdenbire, Spendius'un yanındaki bir Galyalı masaların üstünden ileriye doğru atıldı, doğruca Giskon'a koştu. İki yalın kılıçla birtakım hareketler yaparak onu tehdit ediyordu.

General sözünü kesmeksizin, elindeki kalın fildişi asayı onun kafasına indirdi. Barbar yere yuvarlandı. Galyalılar bağrışıyorlardı, öfkeleri ötekilere de bulaşarak Lejyon askerlerini silip süpüreceğe benziyordu. Giskon onların sarardığını görünce omuzlarını silkti. Bu gözü dönmüş, yabani hayvanlar karşısında göstereceği yürekliliğin işe yaramayacağını düşünüyordu. Bunlardan ileride, herhangi bir kurnazlıkta öç almak daha iyi olacaktı. Onun için, askerlerine işaret etti, ağır ağır uzaklaştı. Sonra, kapının önünde onlara dönerek, "Yaptıklarınıza pişman olacaksınız" diye bağırdı.

Şölen yeniden başladı. Ne var ki, Giskon geri gelebilir, son surlara bitişik olan dış mahalleyi kuşatarak onları surların önüne sıkıştırıp ezebilirdi. Bu nedenle, kalabalık olmalarına rağmen kendilerini yalnız hissettiler; aşağılarında, karanlığın içinde uyumakta olan koca kent, yığın yığın merdivenleri, yüksek kara evleri, halkından daha zalim olan ne idiği belirsiz tanrılarıyla birdenbire korkuttu onları. Uzakta, limanda birkaç gemi feneri kayıp gidiyordu. Khamon Tapınağı'nda da ışıklar vardı. Askerler Hamilkar'ı anımsadılar. Neredeydi? Barış yaptıktan sonra kendilerini ne diye yüzüstü bırakmıştı? Meclis'le olan anlaşmazlıkları, onları yok etmek amacını güden bir oyundan başka bir şey değildi besbelli. Yatıştıramadıkları hınçları şimdi ona yöneliyordu. Kendi öfkeleriyle birbirlerini kızdırarak lanet okuyorlardı ona.

O sırada çınarların altında bir toplanma oldu. Herkes elleriyle, ayaklarıyla yeri döverek kıvranan, gözleri hava-

ya dikili, boynu bükük, ağzı köpürmüş bir Zenci'yi seyretmekteydi. Birisi, "Zehirlenmiş!" diye bağırdı. Hepsi kendilerini zehirlenmiş sandılar. Kölelerin üzerine çullandılar, korkunç bir gürültü koptu; yıkıp yakmak için duyulan baş döndürücü bir istek, sarhoş orduyu bir kasırga gibi sardı. Çevrelerine rasgele vuruyor, kırıyor, öldürüyorlardı. Birkaçı ağaçların yapraklarına meşaleler attı. Başkaları da aslanların bulundukları yerin parmaklıklarına dayanıp ok atarak hayvanları öldürdüler. En kabadayıları fillere koştular. Hayvanların hortumlarını kesmek, fildişi yemek istiyorlardı!

Tam o sırada, rahatça yağmacılık etmek için sarayın köşesini dönmüş olan Balearlı sapancılar, Hint kamışından yapılmış, yüksek, parmaklıklı bir kapının önünde durdular. Hançerleriyle kilidin kayışlarını kesince, kendilerini sarayın Kartaca'ya bakan yüzünün önünde, budanmış bitkilerle dolu başka bir bahçede buldular. Birbiri peşi sıra dikilmiş beyaz çiçek dizileri, gök rengi toprağın üzerinde yıldız kuyrukları gibi geniş kıvrımlar çiziyordu. Karanlıklar içindeki şimşirlerden sıcak, tatlı kokular yükseliyordu. Üzerlerine kükürt ile cıva karışımı kırmızı bir macun sürülmüş ağaç kütükleri kanlı sütunları andırmaktaydı. Ortada bakırdan yapılmış on iki destek, üzerlerinde de birer büyük cam küre vardı. Kırmızımtırak ışıklar, hâlâ titreşen gözbebeklerini andıran bu küreleri belli belirsiz dolduruyordu. Askerler önlerini meşalelerle aydınlatıyor, beri yandan da, çok derin sürülmüş olan eğimli arazide sendeliyorlardı.

O sırada küçük bir göl gördüler. Bu göl mavi taştan duvarlarla birkaç havuza bölünmüştü. Su öylesine berraktı ki, meşalelerin alevleri ta dibe vararak beyaz çakıllar ile altın tozundan oluşan bir tabaka üzerinde titreşi-

yordu. Su kaynamaya başladı; ışıklı altın pulların kaydığı görüldü; ağızlarında değerli taşlar bulunan iri balıklar da suyun yüzüne doğru çıktı.

Askerler buna çok güldüler, parmaklarını balıkların solungaçlarına geçirerek masaların üzerine getirdiler. Barka ailesinin kutsal balıklarıydı bunlar. Hepsi de tanrıçanın içinde gizlendiği büyülü yumurtayı meydana getiren o ilk morinaların soyundan gelmeydi. Kutsal bir şeye hakaret etmek düşüncesi askerlerin iştahını yeniden kabarttı. Tunç kapların altında hemencecik ateş yaktılar, güzel balıkların kaynar suda çırpınışını seyrederek eğlendiler. Askerlerin taşkınlığı artıyordu. Korkmuyorlardı artık. Yeniden içmeye başlamışlardı. Alınlarından akan terlerin iri damlaları yırtık gömleklerini ıslatıyordu. Kendilerine gemiler gibi sallanıyor görünen masalara iki yumruklarıyla abanarak, uykulu, iri gözlerini çevrelerinde dolaştırıyorlardı. Alıp götüremediklerini gözleriyle yiyorlardı sanki. Başkaları da kırmızı sofra örtülerinin üzerindeki tabakların, sahanların ortasından yürüyerek, ayaklarıyla vurup fildişi tabureleri, Tyros işi cam sürahileri kırıyordu. Kırılmış çanaklar arasında, can çekişen kölelerin hırıltılarına şarkılar karışıyordu. Askerler şarap, et, altın istiyorlar, "Kadın isteriz!" diye bağrışıyorlardı. Yüz çeşit dilde abuk sabuk söyleniyorlardı. Kimisi, çevrelerinde dalgalanan buğu yüzünden kendisini hamamda sanıyor, kimisi de yaprakları görüp avda olduğunu sanarak yabani hayvanlara saldırır gibi, arkadaşlarının üzerine çullanıyordu. Yangın birinden ötekine geçerek bütün ağaçları sarıyor; üzerlerinden uzun beyaz helezonlar yükselen yüksek yeşillik kümeleri, dumanı tütmeye başlayan yanardağlara benziyordu.

Saray birdenbire en yüksek taraçasından aydınlandı. Ortadaki kapı açıldı, bir kadın, Hamilkar'ın kızının ta kendisi, karalar içinde eşikte göründü. Birinci kat boyunca verevine uzanan ilk merdiveni, sonra ikinci, üçüncü kat merdivenlerini indi. Son taraçanın üzerinde, kadırgalar merdiveninin başında durdu. Kımıldamıyor, başını eğmiş askerlere bakıyordu.

Arkasında, iki sıra halinde uçuk benizli adamlar durmaktaydı. Bunlar ayakları üzerine dosdoğru dökülen kırmızı saçaklı, beyaz cüppeler giymişlerdi. Sakalları, saçları, kaşları yoktu. Yüzüklerle parıldayan ellerinde kocaman rebaplar* tutuyorlar, tiz bir sesle hep birden Kartaca Tanrısı'na ilahi söylüyorlardı. Tanit Tapınağı'nın hadım rahipleriydi bunlar, Salambo bunları sık sık evine çağırırdı.

Salambo kadırgalar merdivenini de indi. Rahipler de arkasından yürüdüler. Salambo serviler yolundan ilerledi; subayların masaları arasından ağır ağır yürüyor, onlar da geçişini seyrederek hafifçe geriliyorlardı.

Salambo saçlarını mor bir tozla pudralamış, Kenanlı kızların modasına uyarak başının üzerine kule biçiminde toplamıştı. Bu saç tuvaleti daha uzun boylu gösteriyordu onu. Şakaklarına iliştirilmiş inci dizileri, yarı açık bir nar gibi pespembe ağzının köşelerine kadar iniyordu. Göğsünde, parıldayan taşlardan bir yığın vardı; alacalı renkleriyle bir yılanbalığının pullarını andırıyorlardı. Siyah üzerine kırmızı çiçekli yensiz entarisi elmaslarla süslü kollarını açıkta bırakıyordu. Yürüyüşünü ayarlamak için, ayak bileklerinin arasına ince bir altın zincir takmıştı. Bilinmeyen bir kumaştan yapılmış koyu kırmızı,

* *rebap*: Gövdesi Hindistan cevizi kabuğundan yapılmış uzun saplı saz.

geniş harmanisi arkasında sürükleniyor, her adım atışında peşinden gelen geniş bir dalgayı andırıyordu.

Rahipler arada bir rebaplarına dokunarak boğuk nağmeler çıkarıyor, müzik sustuğunda ise Salambo'nun papirüs ağacından ayakkabılarının düzgün takırtılarıyla ince altın zincirin hafif şakırtısı işitiliyordu.

Hiç kimse onu tanımıyordu daha. Yalnızca, her şeyden elini eteğini çekmiş, tapınmakla vakit geçirdigi bilinmekteydi. Askerler onu geceleyin sarayın en üstünde, yanan buhurdanların dumanları arasında, yıldızların önünde diz çökmüş olarak görmüşlerdi. Onu bu denli soluk renkli gösteren aydı; tanrılardan gelme bir şey de, onu hafif bir buğu gibi sarıyordu. Gözlerinin ta uzaklara, yeryüzündeki boşlukların ötesine bakar gibi bir hali vardı. Başını eğerek yürüyor, sağ elinde de abanozdan küçük bir rebap tutuyordu. Şöyle mırıldandığını duyuyorlardı:

"Ölmüşler! Hepsi ölmüş! Gölün kıyısında oturup ağzınıza karpuz çekirdekleri attığım zamanki gibi, sesimi işitip uysal uysal gelmeyeceksiniz artık! Ay Tanrıçası Tanit'in sırları, ırmaklardaki hava kabarcıklarından daha berrak olan gözlerinizin içinde dönerdi hep."

Sonra da onları, Fenike dilinde ay adları alan isimleriyle çağırıyordu:

"Siv! Sivan! Temmuz, Eylül, Teşrin, Şubat! Ah! Acı bana Tanrıçam!"

Askerler ne dediğini anlamaksızın çevresinde toplanıyorlar; süsüne, mücevherlerine hayran oluyorlardı. Salambo korku dolu bir bakışla hepsine uzun uzun baktı, sonra kollarını açıp omuzlarını kaldırarak birkaç kez, "Ne yaptınız! Ne yaptınız!" diye tekrarladı. "Eğlenmeniz için ekmek, et, zeytinyağı, tahıl ambarlarındaki her şey vardı! Ta Hekatompilea'dan sığırlar getirtmiş, çöle avcı-

lar salmıştım!" Sesi yükseliyor, yanakları kızarıyordu. "Burada neredesiniz yani? Fethedilmiş bir kentte mi, yoksa bir efendinin sarayında mı? Hem de ne efendi! Ballar'ın hizmetkârı, büyük yargıç, babam Hamilkar! Kölelerinin kanıyla ala boyanmış şu silahlarınızı Lutatius'a vermemişti o! Yurtlarınızda savaşları ondan iyi yönetmesini bilen birini daha tanıyor musunuz siz? Hele bakın bir! Sarayımızın merdivenleri zaferlerimizin belgeleriyle dolu! Devam edin! Yakın onu! Evimin koruyucusunu; yukarıda, lotus yaprakları üstünde uyuyan kara yılanımı yanımda götüreceğim. Islık çalacağım, arkamdan gelecek; kadırgaya binecek olursam da dalgaların köpükleri üzerinde geminin izinden koşacak."

İnce burun kanatları titriyordu. Göğsündeki taşlara tırnaklarını bastırıyordu ezercesine. Gözleri süzüldü:

"Ah! zavallı Kartaca! Acınacak kent! Seni korumak için o güçlü, eski adamlar yok artık. Onlar okyanusların ötesine giderler, kıyılarda tapınaklar kurarlardı. Bütün ülkeler senin çevrende çalışır; senin küreklerinle sürülen denizin ovalarında, senin ürünlerin dalgalanırdı."

Ardından, Sidonluların tanrısı, kendi ailesinin de atası olan Melkart'ın maceralarını anlatan bir türkü söylemeye başladı. Ersifonya Dağları'na tırmanışları, Tartessus'a yapılan yolculuğu, Yılanlar Kraliçesi'nin öcünü almak için Masisabal'a karşı açılan savaşı anlatıyordu:

"Kuru yapraklar üzerinde kuyruğu gümüş bir ırmak gibi kıvrılan dişi canavarı ormanda kovalıyordu. Derken, bir çayırlığa geldi; orada ejderha sağrılı kadınlar, kuyruklarının ucu üzerinde dikilmişler, büyük bir ateşin çevresinde duruyorlardı. Kan rengindeki ay soluk bir hale içinde parıldıyor; kadınların balıkçı zıpkını gibi yarık, kızıl dilleri, alevin ta kıyısına dek bükülerek uzanıyordu."

Derken, hiç durmaksızın, Melkart'ın Masisabal'ı yendikten sonra, onun kesik kafasını nasıl gemisinin pruvasına koyduğunu anlattı:

"Dalgaların her vuruşunda, kesik baş köpüklere gömülüyordu. Güneş de mumyalaştırıyordu onu. Altından daha sert hale geldi. Ama durmadan ağlıyor, gözyaşları suya dökülüyordu."

Bütün bunları, eski bir Kenan lehçesiyle söylüyordu; bu lehçeyi Barbarlar anlamıyorlardı. Söylediklerinin yanı sıra, yaptığı korkunç hareketlerle ne anlatmak istediğini de kendi kendilerine sorup duruyorlardı. Çevresindeki masaların, sedirlerin, Frenk inciri* dallarının üzerine çıkmışlar; ağızlarını açıp başlarını uzatmışlar; eski masal tanrılarının doğuşları, soy soplarıyla ilgili birtakım karanlık sözlerin ardında, muhayyileleri karşısında bulutlar içindeki hayaletler gibi sallanan bu belirsiz öyküleri dinliyorlardı.

Salambo'yu yalnızca köse rahipler anlıyordu. Rebapların telleri üzerinden sarkan buruşuk elleri titriyor, zaman zaman bu tellerden hazin bir nağme çıkarıyordu: Çünkü yaşlı kadınlardan daha dermansız olan bu hadım rahipler, hem mistik heyecan, hem de bu adamların kendilerinde uyandırdığı korku yüzünden titremekteydiler. Barbarların buna aldırdıkları yoktu. Genç kızın söylediği türküyü dinliyorlardı onlar.

Hiçbiri ona Numidyalı genç komutan gibi bakmıyordu. Bu komutan subayların sofrasında, kendi ulusundan askerler arasında oturuyordu. Kemeri bıçaklarla, hançerlerle öylesine kabarmıştı ki, şakaklarına meşin bir sırım-

* Frenk inciri: Kaktüsgillerden, yaprakları etli ve yayvan dikenli bir bitki, firavun inciri, Hint inciri.

la bağlı geniş harmanisinin altında bir çıkıntı oluşturuyordu. Omuzlarına doğru açılan kumaş, yüzünü gölgede bırakıyor, kıpırdamadan bakan iki gözünün alevlerinden başka bir şey görülmüyordu. Şölende rastlantı sonucu bulunuyordu. Krallar çocuklarını, evlenmeye hazırlık olsun diye büyük ailelerin yanına yollamayı âdet edinmişlerdi. Babası da bu âdete uyarak onu Barkaların yanına göndermişti. Ne var ki, Narr'Havas altı aydır burada kalmakta olduğu halde Salambo'yu henüz hiç görmemişti. Bağdaş kurup oturmuş, sakalını ciritlerinin saplarına doğru eğmiş, kamışlar içinde pusuya yatmış bir pars gibi burun deliklerini açmış, genç kızı seyrediyordu. Masaların öbür yanında da dev yapılı, kıvırcık kısa kara saçlı bir Libyalı durmaktaydı. Sırtında yalnızca asker ceketi vardı; ceketin tunçtan pulları, üzerine uzanıp yemek yenen sedirin al kumaşını yırtıyordu. Ay biçimli gümüş hamaili, göğüs kıllarının içine gömülmüştü. Fışkıran kanlar yüzünde benek benek duruyor; sol dirseğine dayanmış, ağzını alabildiğine açmış, gülümsüyordu.

Salambo artık kutsal tempoya son vermişti. Aynı anda Barbarların bütün dillerini konuşuyordu. Öfkelerini dindirmek için kadınca bir incelikti bu. Yunanlılarla Yunanca konuşuyor, sonra Liguryalılara, Kampanyalılara, Zencilere dönüyordu. Her biri onu dinlerken bu seste yurdunun tatlılığını buluyordu. Salambo kendisini Kartaca'nın anılarına kaptırmış, şimdi de Roma'ya karşı yapılan eski savaşları dile getiriyordu; alkışlıyorlardı onu. Genç kız yalın kılıçların parıltısında gittikçe ateşleniyor, kollarını açarak bağırıyordu. Rebabı düştü; sustu, iki elini yüreğine bastırarak birkaç dakika gözleri kapalı durup bütün bu erkeklerdeki heyecanın tadını çıkardı.

Libyalı Matho ona doğru eğilmişti. Salambo elinde olmaksızın ona yaklaştı, gururunun verdiği minnetten dolayı, orduyla barışmak için altın bir kupaya şarap doldurup ona sundu:

"İç!" dedi.

Matho kupayı aldı. Tam dudaklarına götürüyordu ki, demin Giskon'un yaralamış olduğu Galyalı omzuna vurdu. Bir yandan da, neşeli bir tavırla kendi dilinde birtakım şakalar yapıyordu. Spendius da oradaydı; çevirmenlik yapmayı önerdi. Matho, "Söyle!" dedi.

"Tanrılar koruyorlar seni, zengin olacaksın. Düğün ne zaman?"

"Ne düğünü?"

Galyalı, "Seninki, canım" dedi. "Çünkü, bizde âdettir, bir kadın bir askere içki sundu mu onunla yatmak istiyor demektir."

Daha sözünü bitirmemişti ki, Narr'Havas sıçrayarak kemerinden bir cirit çekip çıkardı, sağ ayağıyla masanın kenarına dayanarak Matho'ya doğru fırlattı.

Cirit kupaların arasında bir ıslık sesi çıkardı. Libyalının kolunu delerek sofra örtüsüne öylesine kuvvetle mıhlandı ki, kabzası havada titredi.

Matho ciridi hemen çıkardı. Ama silahı yoktu, çıplaktı. Sonunda, üzeri tıklım tıklım dolu sofrayı iki eliyle tuttuğu gibi kaldırarak, aralarına atılan kalabalığın tam ortasında, Narr'Havas'a doğru fırlattı. Askerler ile Numidyalılar kılıçlarını çekemeyecek kadar sıkışıktılar. Matho sağa sola kafa atarak ilerliyordu. Başını kaldırdığında Narr'Havas yok olmuştu. Gözleriyle onu aradı. Salambo da gitmişti.

Bunun üzerine, bakışlarını saraya çevirdi ve ta yukarıda, kara haçlı kırmızı kapının kapandığını gördü. İleriye atıldı.

Kadırgaların pruvaları arasından koştu, üç merdiven boyunca yeniden görünerek kırmızı kapıya dek gitti, bütün vücuduyla kapıya yüklendi. Soluk soluğa, düşmemek için duvara dayandı.

Bir adam peşinden gelmişti; sarayın köşesi şölen ışıklarını örttüğü için karanlığın içinde Spendius'u tanıdı.

"Git buradan!" dedi ona.

Köle cevap vermedi, dişleriyle gömleğini yırtmaya başladı. Sonra, Matho'nun yanı başında diz çökerek yavaşça kolunu tuttu ve yarayı bulmak için karanlıkta hafif hafif yoklamaya başladı. Bulutların arasından vuran ay ışığında, Spendius kolun ortasında açık bir yara gördü. Gömlek parçasını yaranın çevresine sardı. Matho öfkeyle, "Bırak beni! Bırak beni!" diyordu. Köle, "Hayır, olmaz!" dedi. "Sen beni zindandan kurtardın. Seninim artık! Sen de benim efendimsin! Emret!"

Matho duvarlara sürtünerek taraçayı dolaştı. Her adımda kulak kabartıyor; yaldızlı kamışların aralıklarından bakışlarını sessiz odalara daldırıyordu. Sonunda umutsuz bir tavırla durdu. Köle, "Dinle!" dedi. "Âcizim diye beni hor görme! Sarayda oturdum ben. Bir yılan gibi duvarların arasından süzülebilirim. Gel! Atalar Odası'nda, her taşın altında bir altın külçesi var, bir yeraltı yolu da ataların mezarlarına gider."

Matho, "Bana ne?" dedi.

Spendius sustu.

Taraçadaydılar. Karşılarında kocaman bir gölge yığını uzayıp gidiyordu; bu yığının içinde, taş kesilmiş bir okyanusun devasa dalgalarını andıran, belirsiz tümsekler vardı.

Tam o sırada doğu yönünden ışıklı bir sütun yükseldi. Solda, ta aşağıda, Megara'nın kanalları beyaz kıvrımla-

rıyla bahçelerin yeşilliklerini çizmeye başlıyordu. Yedi köşeli tapınakların külah biçimli damları, merdivenler, setler, surlar tanyerinin solukluğu içinde yavaş yavaş biçimleniyordu. Kartaca Yarımadası'nın çevresinde ak bir köpük kuşağı dalgalanırken, zümrüt yeşili deniz sabahın serinliği içinde donup kalmışa benziyordu. Pembe renkli gökyüzü gittikçe genişlerken, toprağın yamaçları üzerine eğilmiş yüksek evler kabarıyor, dağdan inen kara bir keçi sürüsü gibi birbirine sokuluyordu. Issız sokaklar uzayıp gidiyordu. Şurada burada, duvarlardan çıkan palmiyeler kımıldamıyordu. Dolu sarnıçların, avlularda kaybolmuş gümüş kalkanları andıran bir hali vardı. Hermaeum Burnu'ndaki deniz fenerinin ışığı donuklaşmaya başlıyordu. Akropolis'in ta tepesindeki servi korusunda, Tanrı Eşmun'un kutsal atları, ışığın geldiğini sezerek ayaklarını mermer korkuluğun üzerine koyuyor, güneşten yana dönüp kişniyordu.

Güneş göründü. Spendius kollarını kaldırarak bir çığlık kopardı.

Her şey, gittikçe yayılan bir kızıllık içinde kımıldanıyordu. Çünkü Tanrı, sanki yırtılırcasına, damarlarındaki altın yağmurunu ışınlar halinde Kartaca'nın üzerine yağdırmaktaydı. Kadırgaların mahmuzları parıldıyor; Khamon Tapınağı'nın damı alevler içindeymiş gibi görünüyor; kapıları açılmakta olan tapınakların diplerinde ışıklar göze çarpıyordu. Köylerden gelen kocaman yük arabaları, tekerlekleri sokakların taşları üzerinde döne döne ilerliyor; eşya yüklü hecin develeri yamaçlardan iniyordu. Dört yol ağızlarında sarraflar dükkânlarının kepenklerini açıyorlardı. Leylekler uçuştu; beyaz yelkenler titreşti. Tanit Korusu'nda kutsal fahişelerin çaldıkları teflerin sesleri işitiliyordu. Mappallar Burnu'nda da kil

tabutların pişirildiği fırınların dumanları tütmeye başlamıştı.

Spendius taraçadan dışarıya doğru eğilmişti. Dişleri birbirine vuruyor, boyuna, "Haa! Evet... evet, efendim! Demin evi yağmalamayı neden küçümsedin, anlıyorum şimdi" diye tekrarlıyordu.

Matho onun ıslığı andıran sesiyle uyanır gibi oldu. Anlamıyormuş gibi bir hali vardı. Spendius ekledi:

"Ah! Ne zenginlikler var burada! Üstelik, bunlara sahip olan adamların, onları korumak için silahları bile yok!"

Sonra, sağ elini uzatıp mendireğin dışında, altın tozu aramak için kumların üzerinde sürünen ayaktakımından birkaç adamı gösterdi.

"Bak!" dedi. "Kartaca Cumhuriyeti de bu sefiller gibidir: Okyanusların kıyısında eğilmiş, haris kollarını bütün kıyılara daldırır. Dalgaların gürültüsü de kulaklarını öylesine doldurur ki, arkasından gelen bir efendinin ayak seslerini duyamaz!"

Sonra, Matho'yu taraçanın öbür ucuna götürdü, askerlerin ağaçlara asılı kılıçlarının güneşte ışıldadığı bahçeyi gösterdi.

"Ama burada güçlü insanlar var" dedi. "Hınçları da taşmış bir halde! Ne aileleri, ne içtikleri ant, ne tanrıları, hiçbir şey Kartaca'ya bağlamıyor onları!"

Matho duvara dayanmış duruyordu. Spendius yaklaşarak alçak sesle devam etti:

"Dediklerimi anladın mı asker? Satraplar gibi al urbalar giyerek dolaşacağız. Kokular içinde yıkayacaklar bizi. Benim de kölelerim olacak artık! Sert toprak üstünde uyumaktan, ordugâhların sirkeyi andırır şarabını içmekten, boyuna boru sesi duymaktan bıkmadın mı? Daha

sonra dinleneceksin, değil mi? Ölünü akbabalara atmak için zırhını çıkaracakları zaman yani! Ya da bir asaya dayanarak, gözün kör, bacağın topal, vücudun dermansız; kapı kapı dolaşıp küçük çocuklara, turşu satıcılarına gençliğini anlatacaksın. Efendilerinin bir sürü haksızlığını, kar içinde kurulan ordugâhları, güneş altındaki yürüyüşleri, sıkıntı içinde yaşayışını, başından hiç eksik olmayın çarmıha gerilme tehlikesini anımsa bir! Bunca sefaletten sonra bir şeref hamaili verdiler sana: Hani eşeklerin göğsüne de, yürürken sersemlesinler, yorgunluk duymasınlar diye çıngıraklı bir kayış asarlar ya, tıpkı onun gibi! Pyrrhus'tan daha yiğit olan senin gibi bir adama! Oysa, istesen serin, geniş salonlarda, çiçekler üstüne uzanıp rebapları dinleyerek, çevrende soytarılarla, kadınlarla ne denli mutlu olurdun! 'Olmaz bu iş!' deme bana! Paralı askerler daha önce İtalya'da Rheggium ile başka tahkimli yerleri de ele geçirmediler mi? Kim engel oluyor sana? Hamilkar burada yok; halk Zenginlerden nefret ediyor. Giskon, çevresini saran korkaklara söz geçiremez durumda. Ama sen yiğitsin! Seni dinlerler, komuta et onları! Kartaca bizim, dalalım içine!"

Matho, "Hayır" dedi. "Tanrı Molokh'un laneti üstüme çöküyor. Gözlerinden anladım bunu, biraz önce de bir tapınakta gerisin geriye yürüyen kara bir koç gördüm." Sonra, çevresine bakınarak, "Kız nerede?" diye sordu.

Spendius onun derin bir kaygı içinde olduğunu anladı. Daha çok konuşmaya cesaret edemedi.

Arkalarında hâlâ ağaçların dumanları tütüyordu. Kararmış dallarından, zaman zaman, yemeklerin ortasına yarı yanmış maymun iskeletleri düşüyordu. Ağızları açık sarhoş askerler ölülerin yanı başında horluyorlardı. Uyumayanlar ise, gün ışığından gözleri kamaşmış, başlarını

eğiyorlardı. Çiğnenmiş toprak, kızıl birikintilerin altına kaybolmuştu. Filler, bulundukları avlunun kazıkları arasında kanlı hortumlarını sallıyordu. Açık tahıl ambarlarında yerlere saçılmış buğday çuvalları, kapının önünde de Barbarların yığdığı geniş bir yük arabası sırası görülüyordu. Sedir ağaçlarına tünemiş tavuslar kuyruklarını açmış, ötmeye başlamışlardı.

Bununla birlikte, Matho'nun hareketsizliği Spendius'u şaşırtıyordu. Benzi biraz öncekinden daha uçuktu. İki yumruğuyla taraçanın kenarına abanarak gözlerini ufka dikmiş, bir şeyi gözlüyordu. Spendius eğildi, sonunda onun neye baktığını anladı. Uzakta, Utika yolunda, altın sarısı bir nokta, tozlar içinde dönüp duruyordu. İki katır koşulu bir arabanın dingiliydi bu. Bir köle, katırları dizginlerinden tutmuş, araba okunun yanı sıra koşuyordu. İçinde iki kadın vardı. Hayvanların yeleleri Pers usulünce iki dizi mavi boncukla kulaklarının arasına toplanıp tutturulmuştu. Spendius kadınları tanıdı; bağırmamak için tuttu kendini.

Geride, büyük bir örtü rüzgârda dalgalanıyordu.

II

SIKKA'DA

İki gün sonra, askerler Kartaca'dan çıktılar. Gidip bir Numidya kenti olan Sikka'da karargâh kurmaları koşuluyla her birine birer altın vermişler, tatlı dil, güler yüzle şöyle demişlerdi:

"Sizler Kartaca'nın kurtarıcılarısınız! Ama burada kalırsanız onu aç bırakırsınız; o da, size olan borcunu ödeyemeyecek duruma düşer. Onun için kalkıp gidin! İleride, Cumhuriyet, gösterdiğiniz bu uysallık için minnet besleyecektir size. Hemen yeni vergiler koyacağız, ücretinizi tamamlayacağız. Sonra, kadırgalar donatacağız, bunlar da sizi yurtlarınıza götürecek."

Askerler bunca söze karşılık ne diyeceklerini bilemiyorlardı. Savaşa alışkın bu insanlar kentte sıkılıyorlardı. Onları kandırmak için pek de zahmet çekilmedi; halk da gidişlerini seyretmek için surlara çıktı.

Khamon Sokağı ile Cirta Kapısı'ndan karmakarışık bir halde geçtiler. Okçular ağır piyadelerle, subaylar askerlerle, Lusitanyalılar Yunanlılarla bir aradaydı. Hantal ayakkabılarını kaldırım taşları üzerinde takırdatarak, pervasız adımlarla yürüyorlardı. Zırhları mancınıklarla yamru yumru olmuş; yüzleri savaşların kuru, sıcak havasıyla esmerleşmişti. Gür sakallar arasından bağır-

malar yükseliyor; örme halkalardan yapılmış yırtık zırhları kılıçların kabzalarını dövüyor; tuncun deliklerinden de çıplak kolları, bacakları görülüyordu: Savaş aletleri gibi korkunçtu bunlar. Mızraklar, baltalar, kargılar, keçe külahlar ile tunç miğferler hep birden, tek bir hareketle dalgalanıyordu. Sokağı, duvarları yıkacakmışçasına dolduruyor; bu silahlı, uzun asker yığını altı katlı, katran sıvalı, yüksek evlerin arasına yayılıyordu. Demir ya da kamış parmaklıkların arkasından, başları örtülü kadınlar Barbarların geçişini sessiz sedasız seyrediyorlardı.

Setler, kale gövdeleri, surlar Kartacalı kalabalığın arasında kaybolmuştu. Bunların hepsi karalar giyinmişti. Denizcilerin gömlekleri bu koyu renk kalabalık içinde kan lekeleri gibi duruyor; bakır bilezikleri altında tenleri parlayan hemen hemen çıplak çocuklar, sütunları örten yapraklar içinde, bir palmiyenin dalları arasında el kol işaretleri yapıyorlardı. İhtiyarlar Meclisi üyelerinden birkaçı, burçların sahanlıklarına çıkmıştı. Her biri uzaktan, göğün önünde, hayaletler gibi silik, taşlar gibi kımıltısız görünüyordu.

Ama hepsi de aynı kaygının sıkıntısı içindeydi. Kendilerini böylesine güçlü gören Barbarların akıllarına esip orada kalmak istemelerinden korkuyorlardı. Fakat öylesine güvenle gidiyorlardı ki, Kartacalılar aralarına karıştılar. Yeminler edilip antlar içiyor, onları kucaklıyorlardı. Hatta kimileri politika yapmayı abartıp ikiyüzlülüğün verdiği cüretle, kentten gitmemelerini bile söylüyordu onlara. Üzerlerine kokular, çiçekler, gümüş paralar serpiliyordu. Ellerine hastalıklara karşı muskalar tutuşturuluyordu. Oysa, ölüm getirsin diye bunların üzerine üçer kez tükürülmüş ya da cesaretlerini kırmak için mus-

kaların içine çakal tüyleri konmuştu. Herkes onlar için yüksek sesle Tanrı Melkart'ın inayetini, lütfunu dilerken, alçak sesle "Laneti üzerinize olsun!" diyordu.

Arkadan eşyanın, yük hayvanlarının, geride kalmış döküntü eratın kalabalığı sökün etti. Hastalar hecin develeri üzerinde inliyor; başkaları topallayarak bir mızrak parçasının üzerine dayanıyordu. Ayyaşlar tulumları sırtlamışlardı. Açgözlüler de butlar, çörekler, incir yaprağına sarılı tereyağı, bez torbalara doldurulmuş kar götürüyorlardı. Peşlerine köpekler, ceylanlar, parslar takmışlardı. Eşeklere binmiş Libyalı kadınlar, askerler yüzünden Malka genelevlerini bırakan Zenci kadınlara çıkışıyorlardı. Kadınlardan birkaçı, bir kayışla göğüslerine asılı çocukları emziriyordu. Kılıçların uçlarıyla dürtülen katırlar, çadırların yükü altında belleri çökmüş ilerliyordu. Ayrıca, bir sürü uşak, saka da vardı; soluk yüzlüydüler, sıtmadan sararmışlardı, bit pire, kir pas içindeydiler. Kartaca'daki ayaktakımının tortusuydu bunlar, Barbarların peşine takılmışlardı.

Hepsi geçtikten sonra artlarından kapılar kapandı; halk surlardan inmedi. Çok geçmeden ordu kıstağın bir ucundan ötekine yayıldı.

Derken, uzun ot sapları gibi mızraklar göründü. Sonunda hepsi bir toz bulutu içinde kayboldu. Askerlerden Kartaca yönüne dönenler, artık yalnızca gökyüzünün kıyısında boş mazgallarıyla biçimlenen kent surlarını görebiliyorlardı.

O sırada Barbarlar büyük bir bağrışma işittiler. İçlerinden kentte kalan birkaç kişinin (çünkü sayılarını bilmiyorlardı) bir tapınağı yağmalayarak eğlendiğini sandılar. Bunu düşününce çok güldüler, sonra yeniden yola koyuldular.

Eskisi gibi bir araya gelip kırların ortasında hep birlikte yürüdüklerine seviniyorlardı; Yunanlılar Messina'da düzenledikleri ayaklanmayla ün salan Mamertinlerin eski şarkısını söylüyorlardı:

"Mızrağımla, kılıcımla eker, biçerim; / Evin efendisi benim, ben! / Silahını bırakan adam dizlerime kapanır; / Efendim der, Büyük Kral der bana."

Bağrışıyor, hoplayıp zıplıyor; içlerinden en neşelileri hikâyeler anlatmaya başlıyordu. Sefalet devri bitmişti artık. Tunus'a vardıkları sırada, içlerinden birkaçı, Balearlı bir sapancı birliğinin eksik olduğunu fark etti. Uzakta olmamalıydılar; düşünmediler onları. Kimisi evlere yerleşmeye gitti, kimisi surların dibinde çadır kurdu; kent halkı da gelip askerlerle konuşmaya başladı.

Bütün gece ufukta, Kartaca yönünde yanan ateşler görüldü. Bu ışıklar, devasa meşaleler gibi, hareketsiz gölün üzerinde uzuyordu. Orduda hiç kimse, hangi şenliğin kutlandığını söyleyecek durumda değildi.

Ertesi gün Barbarlar baştan başa ekili bir ovadan geçtiler. Soyluların çiftlikleri yolun kıyısında birbiri ardınca sıralanıyordu. Palmiye korularındaki arklarda sular akıyordu. Uzun, yeşil sıralar halinde zeytin ağaçları vardı. Tepelerin geçitlerinde pembe buğular dalgalanıyor; geride mor dağlar yükseliyordu. Sıcak bir rüzgâr esmekteydi. Kaktüslerin geniş yapraklarına bukalemunlar tırmanıyordu.

Barbarlar yavaşladılar.

Ya ayrı birlikler halinde gidiyorlar ya da uzun aralarla birbirlerinin ardından yürüyorlardı. Bağların yanından geçerken üzüm yiyor, otların içine yatıyorlardı. Öküzlerin insan eliyle kıvrılmış kocaman boynuzlarına, yünlerini korumak için pöstekiler giydirilmiş koyunlara,

baklava biçiminde kesişen tarla evleklerine*, gemi çıpalarını andıran sapan demirlerine, silfiyumla sulanan nar ağaçlarına şaşarak bakıyorlardı. Toprağın bu zenginliği ve aklın bu buluşları gözlerini kamaştırıyordu.

Akşamleyin, çadırları açmaksızın üzerlerine uzandılar; yüzleri yıldızlara dönük uykuya dalarken, Hamilkar'ın şölenini özlemle anıyorlardı.

Ertesi gün öğleyin bir ırmağın kıyısında, zakkum kümeleri arasında mola verdiler. Hemencecik mızraklarını, kalkanlarını, kemerlerini attılar. Bağrışarak yıkanıyorlar, miğferiyle su alıyorlardı. Başkaları da sırtlarından yükleri düşmekte olan hayvanların arasında yüzükoyun yere yatmış, su içiyordu.

Spendius, Hamilkar'ın ahırlarından çaldığı bir hecine binmişti. Uzaktan Matho'yu gördü. Matho bir sargıyla boynuna astığı kolunu göğüs hizasında tutuyor; başı açık, yüzü eğik suyun akışını seyrederek katırını suluyordu. Spendius kalabalığın arasından seğirterek ona seslendi:

"Efendim! Efendim!"

Matho onun bu bağlılık gösterisine üstünkörü teşekkür etti. Spendius buna aldırış etmeyerek peşi sıra yürümeye başladı, arada bir de kaygı dolu bakışlarını Kartaca'dan yana çeviriyordu.

Spendius Yunanlı bir belagat öğretmeniyle Kampanyalı bir fahişenin oğluydu. İlk başta kadın satarak zengin olmuştu. Sonra, bindiği gemi batınca varını yoğunu yitirmiş, Samniumlu çobanlarla birlikte Romalılara karşı savaşmıştı. Tutsak düşmüş, kaçmıştı. Gene tutsak düşmüş, taşocaklarında çalışmış, hamamlarda soluğu kesilmiş, iş-

* evlek: Tarlanın, tohum ekmek için saban iziyle bölünen bölümlerinden her biri.

kencelerde inlemiş, bir sürü efendi değiştirmiş, türlü ezalara, cefalara katlanmıştı. Sonunda bir gün umutsuzluğa kapılarak, kendini kaldırdığı gibi, kürek çekmekte olduğu kadırgadan denize atmıştı. Hamilkar'ın tayfaları onu ölmek üzereyken kurtarmışlardı. Kartaca'daki Megara Köle Zindanı'na götürmüşlerdi. Ne var ki, kaçakları Romalılara geri vermek gerektiğinden, kargaşalıktan yararlanıp askerlerle birlikte kaçmıştı.

Bütün yol boyunca Matho'nun yanında kaldı. Ona yemek getiriyor, hayvandan inmesine yardım ediyor, akşamları da başının altına bir kilim seriyordu. Sonunda Matho onun bu iyilikleri karşısında yumuşadı, yavaş yavaş da çenesi açıldı.

Syrte Körfezi'nde doğmuştu. Babası onu Libya Çölü'nde, Mısırlıların ünlü Ammon Tapınağı'na hacca götürmüştü. Sonra da Garamant Ormanları'nda fil avlamıştı. Peşinden, paralı asker olarak Kartaca'nın hizmetine girmişti. Drepanum'un zaptı sırasında tabur komutanlığına getirilmişti. Kartaca Cumhuriyeti ona dört at, yirmi üç ölçek buğday, bir kışlık ücret borçluydu. Tanrılardan korkuyor, yurdunda ölmek istiyordu.

Spendius ona yolculuklarını, gördüğü kavimleri ve tapınakları anlattı; çok şey biliyordu aslında: Kundura yapmasını, mızrak yapmasını, ağ örmesini, yabani hayvan eğitmesini, balık pişirmesini...

Kimi zaman sözünü yarıda bırakıp gırtlağının derinlerinden gelen boğuk bir çığlık atıveriyordu. O zaman, Matho'nun katırı adımlarını hızlandırıyor; ötekiler de onun peşinden gitmek için acele etmeye başlıyordu. Sonra, Spendius kaygısı yüzünden hep telaş içinde, gene söze başlıyordu. En sonunda, dördüncü günün akşamı kaygısı yatıştı.

Ordunun sağında, bir tepenin böğründe, yan yana ilerliyorlardı. Aşağıda ova, gecenin buğuları içinde kaybolmuş, uzayıp gidiyordu. Altlarından geçmekte olan asker dizileri, karanlıkta kıvrımlar çiziyordu. Arada bir, ayın aydınlattığı yükseltilerin üzerinden geçiyorlardı. O zaman mızrakların ucunda bir yıldız titriyor; miğferler bir an için parıldıyor; her şey kayboluyordu; sonra, durmadan başka diziler çıkageliyordu. Uzaklarda, uyuyan sürüler meliyordu. Sonsuz tatlılıkta bir şey toprağın üzerine çöküyor gibiydi.

Spendius başını arkaya atıp gözlerini yarı kapamış, esen yelin serinliğini derin soluklarla içine çekiyordu. Vücudunun üzerinden akan bu okşayışı daha iyi duymak için kollarını açarak parmaklarını oynatıyordu. Yeniden uyanan öç alma umutları kendinden geçiriyordu onu. Hıçkırıklarını durdurmak için elini ağzına yapıştırdı; sarhoşluktan yarı baygın, hecinin yularını bıraktı. Hayvan düzgün, geniş adımlarla ilerliyordu. Matho gene kedere gömülmüştü. Bacakları yere kadar sarkıyor; otlar ayakkabılarına sürtünerek sürekli bir ıslık sesi çıkarıyordu.

Yol uzayıp gidiyor, hiç bitmeyecekmiş gibi görünüyordu. Her ovanın bitiminde, daire biçiminde bir yaylaya ulaşıyorlardı hep. Sonra, gene bir vadiye iniyorlardı. Ufku kapatır gibi duran dağlar, yaklaştıkça kayıyormuş gibi yer değiştiriyordu. Arada bir, ılgın ağaçlarının yeşillikleri içinde bir ırmak görünüyor, sonra tepelerin dönemecinde gözden kayboluyordu. Kimi zaman da bir geminin pruvasını, yok olmuş dev bir heykelin kaidesini andıran kocaman bir kaya yükseliveriyordu.

Düzgün aralarla, dörtgen biçiminde küçük tapınaklara rastlıyorlardı. Bunlar, Sikka'ya giden hacıların barınmalarına yarıyordu. Hepsi mezar gibi kapalıydı. Libyalı-

lar, açsınlar diye, kapılara güm güm vuruyor; ama içeriden kimse karşılık vermiyordu.

Sonra, ekinler daha seyrekleşti. Birdenbire diken kümeleriyle kaplı kumluklara girdiler. Taşlar arasında koyun sürüleri otluyordu. Beline tiftikten mavi kuşak sarmış bir kadın, koyunları güdüyordu. Kayalar arasında askerlerin mızraklarını görür görmez bağıra çağıra kaçıp gitti.

İki yanında zincir halinde kırmızımsı tepecikler dizili bir çeşit büyük dehlizden geçerken, askerlerin burnuna iç bulandırıcı bir koku çarptı. Sonra, bir keçiboynuzu ağacının üzerinde inanılmayacak bir şey görür gibi oldular: Yaprakların üzerinden bir aslan başı yükseliyordu.

Oraya doğru koştular. Aslandı bu, tıpkı bir suçlu gibi dört ayağından bir çarmıha bağlanmıştı; kocaman burnu göğsünün üstüne düşmüştü; yarısı gür yelesinin altında kalan ön ayakları, bir kuşun iki kanadı gibi alabildiğine açılmıştı. Gergin derisinin altından kaburgaları bir bir dışarıya fırlamıştı. Birbiri üzerine mıhlanmış olan arka ayakları azıcık yukarıya kalkıktı. Kıllarının arasından akmakta olan kara renkli kan, çarmıh boyunca dümdüz sarkan kuyruğunun altında sarkıtlar oluşturmuştu. Askerler aslanın çevresini alıp onunla eğlendiler; "Konsül, Roma yurttaşı" diye sesleniyorlardı ona. Sinekleri kaçırmak için hayvanın gözlerine taşlar attılar.

Yüz adım ileride iki aslan daha gördüler. Sonra birdenbire, üzerine aslanlar mıhlanmış uzun bir sıra çarmıh göründü. Aslanların kimisi öleli o kadar çok olmuştu ki, tahtanın üzerinde yalnızca iskeletlerinin parçaları kalmıştı. Yarı yarıya kemirilmiş olan başkaları ise yüzlerini korkunç biçimde buruşturup ağızlarını büküyorlardı. Çok iri olanları da vardı. Çarmıhın tahtası ağırlıkları altında eğiliyor, rüzgârda sallanıyordu. Beri yandan da,

karga sürüleri hiç durmadan tepelerinde dönüyordu. Kartacalı köylüler yırtıcı bir hayvan yakalayınca öçlerini böyle alıyorlardı. Bu örnekle diğerlerini korkutacaklarını umuyorlardı. Barbarlar gülmeyi bırakıp derin bir şaşkınlığa kapıldılar. "Ne biçim kavim bu, aslanları çarmıha gererek eğleniyorlar?" diye düşünüyorlardı.

Zaten, hele Kuzeyli olanlar, kaygılı, heyecanlıydılar. Daha şimdiden hastalanmışlardı. Ellerini dikenlere takıp yırtıyorlardı. İri sivrisinekler kulaklarında vızıldıyor; orduda kanlı basur vakaları baş gösteriyordu. Sikka'yı görmedikleri için de canları sıkılıyordu. Yollarını şaşırmaktan, kumlar, korkular diyarı çöle düşmekten korkuyorlardı. Çoğu artık ilerlemek bile istemiyordu. Bazıları da yeniden Kartaca'nın yolunu tutmuştu.

En sonunda, yedinci gün, uzun süre bir dağın eteği boyunca ilerledikten sonra, birden sağa döndüler. O zaman, ak kayalar üzerine kondurulmuş, onlardan ayırt edilmez hale gelmiş sıra sıra surlar gördüler. Birdenbire bütün kent karşılarına çıkıverdi; akşamın kızıllığı içinde, duvarların üstünde mavi, sarı, beyaz örtüler hareket halindeydi. Askerleri karşılamaya gelmiş olan Tanit rahibeleriydi bunlar. Kale duvarı boyunca dizilmişler, ellerindeki tefleri, rebapları, zilleri çalıyorlardı; arkada, Numidya Dağları'nın gerisinde batan güneşin ışıkları, çıplak kollarının uzandığı kopuzların telleri arasından geçiyordu. Ara sıra çalgılar aniden susuyor; aceleci, öfkeli, sürekli, keskin bir çığlık başlayıveriyordu. Bir çeşit havlamaydı sanki; rahibeler dilleriyle ağızlarının iki kenarına vurarak çıkarıyorlardı bu sesi. Başkaları ise, çeneleri avuçlarının içinde, dirseklerini dayamış duruyor, sfenkslerden daha kımıltısız bir halde iri kara gözleriyle yokuşu tırmanan orduyu seyrediyordu.

Sikka kutsal bir kentti ama böylesine büyük bir kalabalığı barındıramazdı. Tapınak ile ona bağlı öbür yapılar zaten kentin yarısını kaplıyordu. Bu nedenle, Barbarlar rahatça ovaya yerleştiler; derli toplu olanlar düzgün birlikler halinde, ötekiler de uluslarına göre ya da akıllarına estiği gibi yerlerini aldılar.

Yunanlılar deri çadırlarını yan yana sıralar halinde dizdiler. İberler bezden otağlarını çember biçiminde kurdular. Galyalılar kendilerine tahta barakalar yaptılar. Libyalılar kuru taştan sıvasız kulübeler inşa ettiler. Zenciler ise tırnaklarıyla kumu kazıp uyumak için çukurlar açtılar. Çoğu nereye yerleşeceğini bilemediğinden eşyalar arasında dolaşıyor, geceleyin de delik deşik harmanilerine sarınıp yerde yatıyordu.

Dağlarla çevrili bir ova, çevrelerinde göz alabildiğine uzanıyordu. Şurada burada bir kum tepeciğinin üstünde eğik bir palmiye görünüyor; çamlar ve meşeler uçurumların kıyılarında lekeler meydana getiriyordu. Bazen bir fırtınanın getirdiği yağmur, uzun bir örtü gibi gökyüzünden sarkıyor; beri yandan da kırlar, her yanı mavi bir renge bürünmüş, uzanıyordu. Derken, ılık bir rüzgâr, toz bulutlarını önüne katıp götürüyordu. Bir dere, Sikka'nın yukarılarından çağlayanlarla aşağılara dökülüyor; kentin tepesinde ise, tunç sütunların üstünde yaldızlı kubbesiyle, o bölgenin hâkimi olan Kartaca Venüsü'nün tapınağı yükseliyordu. Tanrıça ruhuyla bütün bölgeyi dolduruyordu sanki. Toprağın bu iniş çıkışları, sıcaklığın bu yükseliş alçalışları, ışığın bu oyunlarıyla, ebedi gülümseyişiyle birlikte gücünün ölçüsüzlüğünü de ortaya koyuyordu. Dağların dorukları hilal biçimindeydi. Başka dağlar da, şişkin memelerini çıkarmış kadın göğüslerine benziyordu. Barbarlar yorgunluklarının

üzerine haz dolu bir bitkinliğin çöktüğünü hissediyorlardı.

Spendius, hecinin parasıyla kendine bir köle satın almıştı. Bütün gün, Matho'nun çadırı önüne uzanıp uyuyordu. Düşünde kırbaçların ıslıklarını duyduğunu sanarak sık sık uyanıyordu. Bunun üzerine, gülümseyerek, ellerini bacaklarındaki yara izlerinin, zincirlerin uzun zaman yer ettiği bölgenin üzerinde dolaştırıyor, sonra gene uyuyordu.

Matho onun arkadaşlığını kabul etmişti. Dışarıya çıktığında, Spendius belinde uzun bir kılıçla, sanki bir liktorun maiyetinde gidermiş gibi yanında yürüyor ya da Matho koluyla gevşek gevşek onun omzuna dayanıyordu; zira Spendius kısa boyluydu.

Bir akşam birlikte ordugâhın yollarından geçtikleri sırada ak harmanilere sarınmış adamlar gördüler. Bunlar arasında Numidya Prensi Narr'Havas da vardı. Matho irkildi:

"Kılıcını ver!" diye bağırdı, "Öldüreceğim onu!"

Spendius onu durdurarak, "Şimdi sırası değil!" dedi.

Narr'Havas ise ona doğru ilerlemeye başlamıştı bile.

Dostluk işareti olarak iki elinin başparmaklarını öptü, o gün kapıldığı öfkeyi de şölenin sarhoşluğuna yordu. Sonra, Kartaca aleyhinde uzun uzun atıp tuttu; ama Barbarların yanına neden geldiğini söylemedi.

Spendius kendi kendine, "Barbarlara mı, yoksa Kartaca'ya mı kalleşlik etmek istiyor?" diye sordu. Fakat her tür kargaşadan yararlanmak niyetinde olduğundan, Narr'Havas'ın ileride yapacağından kuşkulandığı kalleşlikler için ona şimdiden minnet besliyordu.

Numidyalıların başı, paralı askerlerle birlikte kaldı. Matho'yla dostluk kurmak ister gibi bir hali vardı. Semiz keçiler, altın tozu, devekuşu tüyleri yolluyordu ona. Bu

nezaket gösterilerine şaşan Libyalı, bunlara karşılık mı vermek, yoksa kızmak mı gerektiğini bilemiyordu. Ama Spendius onu yatıştırıyor; Matho da kölenin her dediğini yapıyordu. Vaktiyle içtikleri bir iksir yüzünden ölmeye yazgılı insanlar gibi kararsızdı, alt edemediği bir uyuşukluk içindeydi hep.

Bir sabah üçü birden aslan avına çıkarken, Narr'Havas harmanisinin altına bir hançer sakladı. Spendius sürekli onun ardı sıra yürüdü. Sonra, birbirlerine hançer çekmeksizin döndüler.

Bir başka sefer, Narr'Havas onları çok uzağa, ülkesinin sınırlarına kadar götürdü. Dar bir boğaza geldiler. Narr'Havas gülümseyerek yolun buradan ötesini bilemediğini söyledi. Yolu Spendius buldu.

Bir kâhin gibi gamlı olan Matho, çoğu zaman güneş doğar doğmaz kalkıp kırlarda avare avare dolaşmaya gidiyordu. Kumun üzerine uzanıyor, akşama dek kımıldamadan, öylece yatıyordu. Ordunun bütün falcılarına, yılanların hareketlerini gözleyenlere, yıldızlara bakarak geleceği okuyanlara, ölülerin küllerine nefes edenlere birbiri peşi sıra başvurdu. Macunlar yedi; yüreği buz gibi eden yılan zehiri ile birtakım otların, köklerin sularını içti. Ay ışığında Barbarca şarkılar söyleyen Zenci kadınlar, alnının derisine altın hançerler batırdılar. Sürekli muskalar takıyordu. Sırayla Baal-Khamon'a, Molokh'a, Yedi Kabir'e, Tanit'e, Yunanlıların Aphroditesine yalvardı. Bir bakır levhaya bir ad kazıyıp çadırının kapısının önüne, kuma gömdü. Spendius onun inlediğini, kendi kendine konuştuğunu duyuyordu.

Bir gece içeriye girdi.

Matho ölü gibi çırılçıplaktı. Bir aslan postunun üzerine yüzükoyun yatmış, iki elini yüzüne kapamıştı. Tepeye

asılı bir lamba, başının üzerinde, çadır direğine takılı silahlarını aydınlatıyordu.

Köle, "Bir derdin mi var?" diye sordu. "Ne istiyorsun? Söyle bana!" Sonra, onu omzundan tutup sarsarak, "Efendim! Efendim!" diye birkaç kez seslendi.

Sonunda Matho iri, mahmur gözlerini ona çevirdi. Bir parmağını dudaklarına koyup alçak sesle, "Dinle beni" dedi. "Tanrı'nın bir gazabı bu! Hamilkar'ın kızı peşimi bırakmıyor! Korkuyorum bu yüzden, Spendius!" Umacıdan korkan bir çocuk gibi onun göğsüne sokuluyordu. "Bir şeyler söyle! Hastayım ben! İyileşmek istiyorum! Her çareye başvurdum! Ama sen daha güçlü tanrılar, daha etkili dualar bilirsin belki!"

Spendius, "Ne yapmak için?" diye sordu.

Matho iki yumruğuyla başına vurarak yanıt verdi:

"Ondan kurtulmak için."

Sonra, uzun aralarla, kendi kendine konuşur gibi, söylenmeye başladı:

"O kızın tanrılara yaptığı adağın kurbanıyım herhalde. Görünmez bir zincirle beni kendine bağlamış. Ben yürüyünce o da ilerliyor. Ben durunca o da duruyor! Gözleri yakıyor beni, sesini işitiyorum. Beni her yanımdan sarmış, içime işliyor. Öyle sanıyorum ki, ruhum olmuş o benim! Ama yine de, ikimiz arasında engin bir denizin görünmez dalgaları var sanki! Uzaklarda o, erişilmez bir halde! Güzelliğinin görkemi, çevresinde ışıktan bir bulut yaratıyor. Zaman oluyor, onu hiç görmemişim sanıyorum... Yok sanki... Bütün bunlar da bir düş!"

Matho karanlıkta böyle ağlayıp sızlıyordu. Barbarlar uyuyorlardı. Spendius ona baktıkça geçmişi anımsıyordu. Yanındaki fahişeleri kent kent dolaştırırken delikanlılar

ellerinde altın vazolarla gelirler, yalvarırlardı ona. İçini bir acıma duygusu kapladı.

“Metin ol, efendim” dedi. “İradene başvur. Tanrılara yalvarma, insanların çığlıklarına aldırmazlar çünkü! Bir korkak gibi ağlıyorsun, bak! Bir kadın sana böylesine acı çektiriyor diye utanmıyor musun?”

Matho, “Çocuk muyum ben?” dedi. “Sanıyor musun ki kadınların yüzlerini görünce, şarkılarını dinleyince hâlâ yumuşuyorum? Drepanum’da, elimizde bir sürü kadın vardı; ahırlarımızı süpürürlerdi. Hücumların ortasında, yıkılmakta olan tavanlar altında, mancınık henüz titrerken sahip oldum onlara ben!.. Ama bu başka, Spendius, bu başka!”

Köle sözünü kesti:

“Hamilkar’ın kızı olmasaydı...”

“Hayır” diye bağırdı Matho. “Onun başka kızlara benzer hiçbir yanı yok! Gür kaşlarının altındaki iri gözlerini gördün mü? Zafer taklarının altındaki güneşler gibiydi. Hatırla hele. O görünür görünmez bütün meşaleler sönükleşti. Gerdanlığının elmasları arasında, çıplak göğsü yer yer ışıldıyordu. Ardı sıra bir tapınağın kokusu duyuluyordu sanki; bütün benliğinden şaraptan daha tatlı, ölümden daha korkunç bir şeyler yükseliyordu. Bu arada o yürüyordu, sonra durdu.”

Matho, ağzı açık, başı eğik, gözleri dikili kalakaldı:

“Ama istiyorum onu! Lazım o bana! Onun için ölüyorum! Onu kollarımla sardığımı düşündükçe sevinçten deliye dönüyorum; ama gene de nefret ediyorum ondan, Spendius! Dövmek istiyorum onu! Ne yapsam? Kölesi olayım diye kendimi satmak geliyor içimden. Onun kölesiydin sen! Görebiliyordun onu, anlat bana. Her gece sarayının taraçasına çıkardı, değil mi? Taşlar ayakkabıla-

rı altında titrer, yıldızlar onu görmek için eğilirlerdi herhalde!"

Öfke içinde gene yere yığıldı, yaralı bir boğa gibi hırlıyordu.

Sonra, şarkı söylemeye başladı: "Oğlan ormanda dişi canavarı kovalar / Canavarın kuyruğu kuru yapraklar üstünde / Gümüşten bir ırmak gibi çağlar." Sesini incelterek Salambo'nun sesini taklit ediyor, uzanmış elleri de sanki bir rebabın telleri üzerindeki bir çift hafif el gibi oynuyordu.

Spendius'un bütün avutmalarına hep aynı sözlerle karşılık veriyordu. Geceleri bu sızlanmalar ve öğütlerle geçiyordu.

Matho şarapla avunmak istedi ama sarhoş olunca daha da efkârlanıyordu. Aşık oynayıp oyalanmak istedi, gerdanlığının altın levhalarını birer birer kaybetti. Tanrıçanın hizmetkârlarına gitti; fakat tepeyi, sanki cenazeden dönüyormuş gibi hıçkırarak indi.

Spendius ise, tersine, daha pervasız, daha şen bir hal alıyordu. Çardaktan meyhanelerde, askerler arasında nutuk çekerken görülüyordu. Eski zırhları onarıyordu. Hançerleri havaya atıp tutarak hünerler, marifetler gösteriyor; hastalar için kırlardan otlar, kökler topluyordu. Şakacı, kurnaz, becerikliydi. Buluşları, lafları pek boldu. Barbarlar onun hizmetlerine alışıyorlardı. Onlara kendini sevdiriyordu.

Bu arada Kartaca'dan bir elçi bekliyorlardı. Elçi katırlara yüklenmiş altın dolu sepetler getirecekti onlara. Aynı hesaba hep yeniden başlayarak, kumların üzerine parmaklarıyla sayılar çiziyorlardı. Her biri daha şimdiden yaşamını yoluna koyuyordu. Odalıkları, köleleri, toprakları olacaktı. Başkaları da paralarını ya gömmek ya da bir

gemiye yatırarak talihlerini denemek istiyorlardı. Ne var ki, bu işsiz güçsüzlük içinde mizaçları sertleşiyordu. Atlılar ile yayalar, Barbarlar ile Yunanlılar arasında durmadan kavga çıkıyor; kadınların tiz çığlıkları insanı serseme döndürüyordu.

Her gün hemen hemen çıplak insan sürüleri çıkageliyordu. Güneşten korunmak için başlarında otlar oluyordu. Zengin Kartacalıların borçlularıydı bunlar. Onların tarlalarını sürmek zorundaydılar ama kaçmışlardı. Libyalılar, vergiler yüzünden mahvolmuş köylüler, sürgünler, hırsız uğursuz takımı akın akın geliyordu. Sonra, tacir toplulukları, bütün şarap ve zeytinyağı satıcıları paralarını alamadıkları için Cumhuriyet'e atıp tutuyorlardı. Spendius da Cumhuriyet aleyhinde bağırıp çağırıyordu. Çok geçmeden yiyecekler azaldı. Yığın halinde Kartaca'ya çullanmaktan, Romalıları çağırmaktan söz edenler vardı.

Bir akşam yemek vakti, yaklaşmakta olan, kalın, çatlak sesler duyuldu. Uzakta, arazinin dalgalanmaları arasında kırmızı bir şey göründü.

Al kumaştan, büyük bir tahtırevandı bu, köşeleri devekuşu tüylerinden demetlerle süslenmişti. Kapalı tentenin üzerinde billurdan zincirler ile boncuktan kırlentler sallanıyordu. Develer, göğüslerine asılı kocaman çanları çınlatarak tahtırevanın ardı sıra geliyor; onların çevresinde de topuklarından omuzlarına kadar yaldız pullu zırhlar giymiş atlılar görülüyordu.

Ordugâha üç yüz adım kala durdular. Atlarının sağrısındaki kılıflardan yuvarlak kalkanlarını, geniş ağızlı kılıçlarını, Boetia tarzı miğferlerini çıkardılar. İçlerinden birkaçı develerin yanında kaldı. Ötekiler gene ilerlemeye başladılar. Sonunda, Kartaca Cumhuriyeti'nin alametleri

göründü: Uçlarında at kafaları, çam kozalakları bulunan mavi sopalardı bunlar. Barbarların hepsi de alkış tutarak ayağa kalktı. Kadınlar Lejyon Muhafızları'na doğru koşuşuyorlar, ayaklarını öpüyorlardı.

Tahtırevan, on iki Zenci'nin omuzları üzerinde ilerlemekteydi. Zenciler kısa ve hızlı uygun adımlarla yürüyorlardı. Çadırların ipleri, başıboş hayvanlar, üzerlerinde et pişen sacayaklar ayaklarına dolaştığından, rasgele, sağa sola gidiyorlardı. Bazen parmakları yüzüklü, tombul bir el tahtırevanın perdesini aralıyor; birisi kısık bir sesle küfürler savuruyordu. O zaman taşıyıcılar duruyor, sonra karargâhın içinde başka bir yola sapıyorlardı.

O sırada al perdeler kalktı; geniş bir yastık üstünde aldırmaz, iri bir insan başı göründü. Kaşları, uçlarından birleşmiş, abanozdan iki yay gibiydi. Kıvırcık saçlarının arasında altın tozları parıldıyordu. Yüzü o denli soluktu ki, gören üzerine mermer tozu serpilmiş sanırdı. Vücudunun geri kalan kısmı, tahtırevanı dolduran pöstekilerin altında kayboluyordu.

Askerler bu yatan adamın Büyük Yargıç Hannon olduğunu anladılar. Ağır kanlılığı yüzünden Aegat Adaları Savaşı'nın kaybedilmesine o neden olmuştu. Hekatompilea'da Libyalılar karşısında kazandığı zafere gelince; Barbarlar onun ustaca davranışının para hırsından ileri geldiği düşüncesindeydiler, zira bütün tutsakları kendi hesabına satmış, sonra da Kartaca'ya bunların öldüklerini bildirmişti.

Hannon askerlerle konuşmak için uygun bir yer araştırdıktan sonra bir işaret yaptı. Tahtırevan durdu; iki kölenin koltuğundan tuttuğu yargıç, sendeleyerek yere ayak bastı.

Ayaklarında üzeri gümüş aylarla işlemeli, kara keçeden kısa çizmeler vardı. Bacaklarına bir mumyanınkini

andıran sargılar dolamıştı. Bunların çaprazları arasından eti görünüyordu. Dizlerine kadar inen al ceketinin altında göbeği şiş duruyordu. Boynunun katmerleri, sarkık öküz gerdanları gibi ta göğsüne kadar iniyordu. Üzerinde renkli çiçek resimleri bulunan gömleği koltuk altlarında çatırdıyordu. Göğsünde verevine bir şerit, belinde bir kemer, üstünde yenleri bağlı, geniş bir kara harmani vardı. Giydiği kat kat urbalar, mavi taştan iri hamaili, altın tokaları, ağır küpeleri, biçimsizliğine daha da çirkin bir hal veriyordu. Gören, bir taş külçesinde yontulmaya başlanmış kaba saba bir put olduğunu sanırdı; bütün vücuduna yayılmış olan bir cüzam yarası, cansız bir nesne gibi gösteriyordu onu. Öte yandan, bir akbaba gagasını andıran, çengel gibi burnu, havayı içine çekmek için şiddetle açılıyor; yapışık kirpikli ufak gözleri sert, madeni bir parıltıyla ışıldıyordu. Sırtını kaşımak için elinde sarısabırdan* bir kaşağı tutuyordu.

En sonunda, iki münadi** gümüş borularını öttürdüler; gürültü yatıştı; Hannon da konuşmaya başladı.

Söze, tanrıları, Kartaca Cumhuriyeti'ni överek başladı:

"Cumhuriyet'e hizmet etmiş olmakla mutlu sayın kendinizi, ey Barbarlar" dedi. "Ama daha akıllı davranmanız gerek. Çetin bir dönem geçiriyoruz. Bir insanın yalnızca üç zeytini varsa, bunun ikisini kendine saklamakta haklı değil midir?"

Yaşlı yargıç söylevine atasözleri, meseller de karıştırıyor, bir yandan da kendisini alkışlasınlar diye baş işaretleri yapıyordu.

* sarısabır: Zambakgillerden, sıcak bölgelerde yetişen, yaprakları oldukça yüksek bir sapın tepesinde rozet biçiminde toplanmış bulunan bir süs bitkisi.
** münadi: Kamuya duyurulmak istenen şeyleri yüksek sesle haber vermeyi iş edinmiş olan kimse.

Kartaca dilinde konuşuyordu. Çevresini alanlar, yani silahsız olarak koşup gelen en atikleri; Kampanyalılar, Galyalılar, Yunanlılardı. Öyle ki, kalabalık arasında kimse dediklerini anlamıyordu. Hannon bunun farkına vardı, durdu. Bir yandan düşünüyor, bir yandan da ağırlığını bir bacağından öbürüne vererek hantal hantal sallanıyordu.

Aklına subayları çağırmak geldi. Bunun üzerine münadileri bu emri Yunan dilinde bağırdılar; çünkü Birinci Kartaca Savaşı'nda Regulus'u yenmiş olan General Ksantippos zamanından beri, Kartaca ordularında komutlar için bu dil kullanılıyordu.

Muhafızlar kırbaçlarını sallayarak düşük rütbeli askerleri uzaklaştırdılar. Çok geçmeden de Sparta usulünce kurulmuş falanjların subayları ile Barbar taburlarının başları geldi. Her biri rütbesinin işaretini, kendi ulusunun zırhını taşıyordu. Gece olmuştu; ovadan büyük bir gürültü yükseliyor, şurada burada ateşler yanıyordu. Herkes birinden ötekine gidiyor; birbirine, "Ne var? Yargıç paraları niye dağıtmıyor?" diye soruyordu.

Hannon subaylara Cumhuriyet'in yüklerinin çok ağır olduğunu anlatıyordu. Hazine tamtakırdı. Romalılara verilen cizye yıkım oluyordu, "Ne yapacağımızı bilemiyoruz artık! Kartaca acınacak durumda!" diyordu.

Zaman zaman elindeki kaşağıyı koluna, bacağına sürtüyor, sözünü yarıda bırakıp bir kölenin gümüş bir kupa içinde kendisine sunduğu, gelincik külü ile sirkede kaynatılmış kuşkonmazdan yapılma bir ilacı içiyordu. Sonra, al bezden bir peşkirle dudaklarını silip gene söze başlıyordu:

"Eskiden bir gümüş akçeye alınan şey şimdi üç altın ediyor. Savaşta yüzüstü bırakılan tarlalar bir şey vermez

oldu! Erguvan boyası yapımında kullandığımız sedef tarlaları hemen hemen mahvoldu. İnciler bile ateş pahası; tanrıların hizmetine yetecek kadar merhemi bile zar zor buluyoruz! Yiyeceğe gelince; bunun sözünü bile etmiyorum, felaket durumda çünkü! Gemimiz olmadığı için baharat sıkıntısı çekiyoruz. Kyrene sınırındaki ayaklanmalar yüzünden, silfiyumu da güçlükle bulabiliyoruz. Eskiden Sicilya'da istendiği kadar köle bulunurdu, şimdi orası da kapalı bize! Daha dün, bir tellak ile dört aşçı yamağı için, eskiden bir çift file ödediğimden fazla para verdim!"

Elindeki uzun bir papirüsü açtı; tek bir rakamı bile atlamadan, hükümetin yapmış olduğu bütün masrafları okudu. Tapınakların onarımı, sokaklara kaldırım döşenmesi, gemilerin yapımı, mercan dalyanları, Sisitler'in genişletilmesi, Kantabriya ülkesindeki madenlerde kullanılacak araçlar için bilmem ne kadar para harcanmıştı.

Paralı askerler birbirlerini Kartaca dilinde selamlıyorlardı; ama askerler gibi subaylar da bu dili anlamıyorlardı. Normalde, çevirmenlik yapsınlar diye, Barbar ordularına birkaç Kartacalı subay yerleştirilirdi. Bunlar, savaştan sonra, kendilerinden öç alınır korkusuyla saklanmışlardı. Hannon da yanında çevirmen getirmeyi akıl etmemişti; zaten çok boğuk olan sesi rüzgârda kayboluyordu.

Demir kemerler kuşanmış Yunanlılar, söylediği sözleri anlamaya çabalayarak kulak kabartıyorlardı. Ayılar gibi póstekilere bürünmüş dağlılar ise ona meydan okurcasına bakıyorlar ya da tunç çivili gürzlerine dayanarak esniyorlardı. Söylenenlere dikkat etmeyen Galyalılar bıyık altından gülerek kabarık saçlarını sallıyorlar; çöl adamları kurşuni yünden giysilerine baştan aşağı sarınmış, kımıldamadan dinliyorlardı. Arkadan başkaları geliyordu. Kalabalığın itmekte olduğu muhafızlar atlarının üzerin-

de sarsılıyorlar; Zenciler ellerinde alev alev yanan çıralar tutuyorlardı. Çimenli bir tümseğin üstüne çıkmış şişman Kartacalı ise söylevini sürdürüyordu.

Barbarların sabırları tükenmeye başlamıştı. Homurtular yükseldi; herkes Hannon'a çıkışmaya başladı; o ise elindeki kaşağıyla birtakım hareketler yapıyordu. Başkalarını susturmak isteyenler daha çok bağırdıklarından, gürültüyü artırıyorlardı.

Birdenbire, sıska görünüşlü bir adam Hannon'un ayaklarına doğru sıçradı. Münadilerden birinin borusunu kaptı. Spendius'tu bu. Önemli bir şey söyleyeceğini duyurdu. Bu sözleri çabucak beş ayrı dilde; Yunanca, Latince, Galyaca, Libyaca, Balearca söyleyivermişti. Bunun üzerine, subaylar yarı şaşkın, yarı gülerek, "Söyle bakalım!" dediler.

Spendius durakladı, titriyordu. Sonunda en kalabalık grup olan Libyalılara dönerek şöyle dedi:

"Bu adamın korkunç tehditlerini hepiniz işittiniz, değil mi?"

Hannon itiraz etmedi, Libya dilini bilmiyordu demek; Spendius denemeye devam etmek için aynı sözleri Barbarların öteki dillerinde de tekrarladı.

Hepsi şaşkın şaşkın birbirlerine baktılar. Sonra hepsi, belki anladıklarını sanarak, sanki sözleşmişler gibi, "Evet" anlamında başlarını eğdiler. Bunun üzerine Spendius sert bir sesle konuşmaya başladı:

"İlkin şöyle dedi: 'Kartaca tanrılarının yanında öteki ulusların tanrıları boş laftan ibarettir!' Sonra, korkak, hırsız, yalancı, köpek, kancık itin oğulları dedi sizlere. Ayrıca dedi ki, sizler olmasaymışsınız Kartaca Roma'ya cizye vermek zorunda kalmazmış. Sonra, har vurup harman savurarak Kartaca'daki bütün kokuların, buhur bit-

kilerinin, kölelerin, silfiyumun tükenmesine neden olmuşsunuz. Kyrene sınırındaki göçebelerle anlaşma halindeymişsiniz çünkü! Ama suçlular ceza göreceklermiş! Onlara ne gibi cezalar verileceğini sayıp döktü: Sokaklara kaldırım döşeyecekler, gemileri donatacaklar, Sisitler'i güzelleştirecekler; ötekiler de Kantabriya ülkesindeki madenlerde toprak kazmaya yollanacaklar."

Spendius aynı şeyleri Galyalılara, Kampanyalılara, Balearlılara da söyledi. Kulaklarına çalınan özel adların çoğunu tanıyan askerler, onun, yargıcın sözlerini aynen aktarmakta olduğuna inandılar. Birkaçı, "Yalan söylüyorsun!" diye bağırdıysa da, sesleri ötekilerin gürültüsü arasında kayboldu. Spendius ekledi:

"Görmediniz mi? Atlılarından bir bölümünü ordugâhın dışında, yedekte tutuyor. İşaret alır almaz koşup gelecekler, hepinizi boğazlayacaklar."

Barbarlar o yana döndüler. Tam o sırada kalabalık iki yana ayrılmakta olduğundan, orta yerde hayalet gibi ağır ağır ilerleyen, iki büklüm, sıska, çırılçıplak bir insan göründü. Ta kalçalarına kadar inen uzun saçları örtüyordu vücudunu; saçlarının arasında da kuru yapraklar, tozlar, dikenler vardı. Belinin, dizlerinin çevresine samanlı kerpiçler, bez parçaları sarılıydı. Pörsümüş, toprak rengi derisi sıska el ve ayaklarından, kuru dallar üzerindeki paçavralar gibi sarkıyordu. Elleri durmadan titriyor, bir zeytin dalına dayanarak ilerliyordu.

Meşaleleri tutan Zencilerin yanına geldi. Aptalca bir sırıtış soluk diş etlerini ortaya çıkardı. Korku dolu iri gözleriyle çevresindeki Barbar kalabalığına bakıyordu.

Derken, bir korku çığlığı koparak arkalarına atıldı, vücutlarını kendine siper etti. Pırıl pırıl zırhları içinde kımıldamadan duran Hannon'un muhafızlarını göstere-

rek, “İşte onlar! Onlar!” diye kekeledi. Meşalelerin ışığıyla gözleri kamaşan atlar ayaklarıyla yere vurup eşinmeye başladılar. Meşaleler karanlıkta çıtırdıyor, insan hayaleti ise çırpınarak, “Öldürdüler onları!” diye bağırıyordu.

Balear diliyle bağırarak söylediği bu sözler üzerine yanına gelen Balearlılar onu tanıdılar; o ise sorularına yanıt vermeksizin boyuna tekrarlıyordu:

“Evet, hepsini öldürdüler, hepsini! Üzüm gibi ezdiler o güzelim delikanlıları! Sapancıları! Arkadaşlarımı, sizin arkadaşlarınızı!”

Ona şarap içirdiler, ağlamaya başladı. Sonra, çenesi açıldı.

Spendius, Zarkhas’ın anlattığı korkunç şeyleri Yunanlılar ile Libyalılara izah ederken, sevincini güçlükle gizleyebiliyordu. Anlattıkları o kadar işine yaramıştı ki, olanlara inanamıyordu. Balearlılar arkadaşlarının nasıl öldüğünü öğrenince sararıyorlardı.

Üç yüz kişilik bir sapancı birliğiydi bu. Bir gün önce karaya çıkmışlar, o gün geç vakte dek uyumuşlardı. Khamon Meydanı’na vardıklarında Barbarlar yola çıkmış bulunuyordu. Kilden mermileri öteki eşyayla birlikte develere yüklenmiş olduğundan, savunmasız kalmışlardı. Satheb Sokağı’na girmelerine, üzeri tunç levhalarla kaplı meşe kapıya dek ilerlemelerine kimse ses çıkarmamıştı. Tam o sırada da halk bir hamlede üzerlerine saldırmıştı.

Gerçekten de, askerler büyük bir bağrışma işittiklerini anımsadılar. Kolları başında kaçmakta olan Spendius, bu sesi işitmemişti.

Sonra, ölüler Khamon Tapınağı’nı çevreleyen korkunç yüzlü tanrıların kolları arasına yerleştirilmişti. Paralı askerlerin açgözlülükleri, hırsızlıkları, dinsizlikleri,

kibirleri, Salambo'nun bahçesindeki kutsal balıkları öldürmeleri gibi bütün suçlar onlara yüklenmişti. Cesetleri korkunç biçimde kesilip parçalanmıştı. Rahipler, ruhları azap duysun diye saçlarını yakmışlardı. Etleri parça parça doğranıp kasap dükkânlarına asılmış; hatta bazıları bu et parçalarına dişlerini geçirmişlerdi. Akşam da, bu işe bir son vermek için dört yol ağızlarında büyük ateşler yakılmıştı.

Gölün üzerinde ta uzaktan parıldayan alevler bunlardı işte. Bu arada birkaç ev de tutuştuğundan, ölenler ile can çekişenlerden geriye kalanları çabucak surların üzerinden aşağıya atmışlardı. Zarkhas ertesi güne dek gölün kıyısındaki çalılıklarda saklanmış, sonra da ayak izlerine bakıp orduyu arayarak, kırlarda dolaşıp durmuştu. Gündüzleri mağaralarda gizleniyor; akşamları yaralarından kanlar aka aka, aç bilaç, hasta hasta yeniden yola koyuluyor; ağaç kökleriyle, leşlerle karnını doyuruyordu. En sonunda bir gün ufukta mızraklar görmüş, onların peşine takılmıştı. Çektiği bunca korku, sefalet yüzünden aklını oynatmıştı çünkü.

O konuşurken askerlerin zaptettikleri öfke, bir fırtına gibi boşanıverdi. Muhafızları Hannon'la birlikte öldürmek istiyorlardı. Birkaç kişi araya girerek, "Durun bakalım, onu da dinleyelim bir! Sonra, paramızı alacak mıyız, öğrenelim!" dedi. Bunun üzerine, hep bir ağızdan, "Paramızı isteriz!" diye bağırdılar. Hannon, "Parayı getirdim" diye karşılık verdi.

Hep birden ileri karakollara koştular; Barbarlar yargıcın eşyasını ite kaka çadırların ortasına getirdiler. Köleleri beklemeden, çabucak sepetleri çözdüler. İçlerinde kırmızıya çalan sarı renkte urbalar, süngerler, çakılar, fırçalar, kokular; gözlere sürme çekmek için iğneler buldular.

Bunların hepsi muhafızlarındı; bu gibi inceliklere alışık zengin insanlardı onlar. Sonra, bir devenin sırtında tunçtan, kocaman bir leğen buldular. Bu da Hannon'undu; yol boyunca yıkanmak için kullanıyordu. Adam her şeyi düşünmüş, kafesler içinde Hekatompilea gelincikleri* bile getirmişti. İçeceği şurubu yapmak için diri diri yakılıyordu bunlar. Hastalığı dolayısıyla iştahı da pek yerinde olduğundan, yargıcın eşyası arasında bir sürü yiyecekle bol miktarda şarap, turşular ve salamuralar, etler ve balıklar, küçük kavanozlarda üzeri kar ve kıyılmış samanla kaplı kaz içyağı da vardı. Hele kaz yağı pek boldu. Sepetler açıldıkça yeni yeni kavanozlar çıkıyor, bu yüzden de birbirine çarpan dalgalar gibi gülüşmeler yükseliyordu.

Askerlerin aylıklarına gelince; aşağı yukarı iki hasır zembili doldurmaktaydı. Hatta bunların birinde, Kartaca Cumhuriyeti'nin madeni parayı çarçur etmemek için kullandığı meşin pullar bile vardı. Barbarların buna pek şaştıklarını gören Hannon, onlara, hesapları çok karışık olduğundan, İhtiyarlar Meclisi'nin bunları incelemeye vakit bulamadığını söyledi. Şimdilik kendilerine bunlar gönderilmişti.

Bunun üzerine her şeyi devirdiler. Katırları, uşakları, tahtırevanı, yiyecekleri, eşyayı altüst ettiler. Askerler zembillerdeki parayı alıp bunlarla Hannon'u taşa tuttular. Hannon bin bir zahmetle bir eşeğe binebildi; hayvanın yelesine sımsıkı yapışmıştı; ağlayıp bağırarak, sarsılıp berelenerek kaçıyor, "Tanrılar hepinizin belasını versin!" diyordu. Değerli taşlardan geniş hamaili kulaklarına kadar zıplıyordu. Sürüklenmekte olan uzun harmani-

* Hekatompilea gelinciği: Etoburlardan, ince uzun yapılı, sivri çeneli, küçük bir hayvan.

sini dişleriyle tutuyor, Barbarlar da uzaktan şöyle bağırıyorlardı:

"Defol! Korkak! Domuz yavrusu! Molokh'un pisliği! Altının da, cüzamın da burnundan gelsin! Çabuk defol, git hadi!"

Hannon'un maiyeti de darmadağın olmuş, onun yanı sıra dörtnala gidiyordu.

Gene de Barbarların öfkesi yatışmamıştı. Aralarından Kartaca'ya giden birçoklarının geri gelmediğini anımsadılar. Öldürülmüş olmalılardı. Bunca haksızlık onları çileden çıkarıyordu. Çadırlarının kazıklarını sökmeye, harmanilerini dürmeye, beygirlerini koşmaya başladılar. Her biri miğferini, kılıcını aldı; bir an içinde her şey hazır oldu. Silahları olmayanlar sopa kesmek için ormanlara seğirttiler.

Güneş doğuyordu; Sikka halkı uyanmış, sokaklarda telaşla dolaşıyordu. "Kartaca'ya gidiyorlarmış" diyorlardı. Çok geçmeden bu söylenti çevreye yayılıverdi.

Her yoldan, her dere yatağından insanlar çıkıyordu. Dağlardan koşarak inen çobanlar görülmekteydi.

Barbarların gitmesinden sonra, Spendius bir Kartaca aygırına binerek, üçüncü bir atı sürmekte olan kölesiyle birlikte ovayı çepeçevre dolaştı.

Tek bir çadır kalmıştı. Spendius içine girdi.

"Hadi efendim, kalk, gidiyoruz" dedi.

Matho, "Nereye gidiyorsunuz?" diye sordu.

Spendius bağırdı: "Kartaca'ya!"

Matho, kölenin kapıda tutmakta olduğu atın üzerine atladı.

III

SALAMBO

Ay, dalgaların hizasında yükseliyor, henüz karanlıklara gömülü olan kentte ışıklı noktalar, beyazlıklar parıldıyordu. Bir avludaki bir arabanın oku, iplere asılı birkaç bez parçası, bir duvarın köşesi, bir tanrının göğsündeki altın gerdanlık gibi şeylerdi bunlar. Şurada burada, tapınakların damlarındaki cam küreler iri elmaslar gibi ışıldıyordu. Belirsiz yıkıntılar, kara taş yığınları, bahçeler karanlıkta daha koyu tümsekler meydana getiriyor; Malka'nın aşağısında balıkçıların ağları, kanatlarını açmış dev yarasalar gibi evden eve asılı duruyordu. Sarayların en üst katlarına su çıkaran çarkların gıcırtıları artık duyulmuyordu. Setlerin üzerinde, devekuşları gibi karınlarının üzerine yatmış develer sakin sakin dinleniyordu. Kapıcılar sokaklarda, başlarını evlerin eşiklerine dayamış uyuyorlardı. Issız meydanlarda, dev heykellerin gölgeleri uzayıp gidiyordu. Ara sıra, uzaklarda, hâlâ yanmakta olan bir adağın dumanı tunç kiremitler arasından tütüyor; ağır rüzgâr, buhur otlarının kokusuyla birlikte denizin kokusunu, güneşle ısınan duvarlardan çıkan buğunun kokusunu getiriyordu. Kartaca'nın çevresinde kımıltısız dalgalar ışıldamaktaydı. Ay, ışıklarını hem dağlarla çevrili körfeze, hem Tunus Gölü'ne sa-

çıyordu çünkü. Kum yığınları arasına konmuş turnalar uzun, pembe diziler oluşturmuştu. Daha ileride, yeraltı mezarlıklarının aşağısında, büyük tuzlu göl bir gümüş parçası gibi parıldıyordu. Mavi göğün kubbesi ufukta bir yandan ovanın tozları, öbür yandan denizin sisleri içine gömülüyor; Akropolis'in tepesinde, Eşmun Tapınağı'nın kıyısında dizili ehram biçiminde serviler sallanarak, tıpkı surların altındaki mendireği boydan boya, ağır ağır döven dalgalar gibi bir hışırtı çıkarıyordu.

Salambo, sarayının taraçasına çıktı. Bir cariyenin koluna girmişti. Cariye elinde alev alev yanan kömürlerle dolu demir bir tepsi taşıyordu.

Taraçanın ortasında, küçük bir fildişi sedir vardı; üzeri vaşak kürkleriyle, geleceği keşfe yarayan, tanrılara adanmış kuşlar olan papağanların tüylerinden yapılma yastıklarla kaplıydı. Dört köşenin her birinde dört uzun buhurdan vardı. İçleri günlükle, daha başka kokulu bitkilerle doluydu. Cariye buhurları yaktı. Salambo Kutupyıldızı'na baktı. Gökyüzünün dört köşesini ağır ağır selamladı. Göğü taklit için üzerine altın rengi yıldızlar serpiştirilmiş mavi toz üzerinde diz çöktü. Sonra, iki dirseği kalçalarına yapışık, kollarının ön kısımları dümdüz, elleri açık halde, başını ay ışığı altında geriye doğru atarak şöyle dedi:

"Ey Rabbetna!.. Baalet!.. Tanit!.."

Sesi sanki birini çağırır gibi şikâyetle dolu, uzayıp gidiyordu:

"Anaitis! Astarte! Derbeto! Astoreth! Mylitta! Athara! Elisaa! Tiratha!.. Gizli remizler* adına, inleyen çalgılar adına, toprağın evlekleri adına, ebedi sessizlik, ebedi bet

* remiz: Sembol, rumuz.

bereket adına, ey karanlık denizler ile mavi kumsalların hâkimesi!.. Ey nemli şeylerin melikesi, selam sana!"

Bütün vücuduyla iki-üç kez sallandı, sonra kollarını uzatıp tozların üzerinde secdeye vardı.

Cariyesi onu yavaşça yerden kaldırdı. Tapınma usul ve erkânınca birinin gelip dua edeni secdesinden kaldırması gerekiyordu çünkü. Bu ona, "Tanrılar duanı kabul ettiler" demek oluyordu. Salambo'nun sütninesi de bu dini görevi yerine getirmekten hiçbir zaman geri kalmazdı.

Dara Irmağı kıyısındaki Getulya tacirleri çok küçük yaşta Kartaca'ya getirmişlerdi onu; azat edildikten sonra da efendilerinden ayrılmak istememişti. Sağ kulağındaki geniş delik de bunu gösteriyordu. Alaca çizgili bir eteklik kalçalarını sararak topuklarına kadar iniyor, ayak bileklerinde de kalaydan iki halka birbirine vuruyordu. Biraz yassı olan yüzü, gömleği gibi sarıydı. Çok uzun gümüş firketeler başının arkasında güneş biçiminde bir şekil meydana getiriyordu. Burnunun kanadına mercandan bir hızma takmıştı. Sedirin yanı başında, gözleri kapalı, bir heykelden daha dik duruyordu.

Salambo taraçanın ucuna dek ilerledi. Bakışlarını bir an ufukta dolaştırdı, sonra uyumakta olan kente çevirdi; içini çektiği soluğu memelerini kaldırarak, tokasız, kemersiz, her yanını sarmakta olan uzun, beyaz urbasını bir uçtan öbür uca dalgalandırdı. Uçları kıvrık pabuçları bir zümrüt yığını altında kaybolmuştu. Dağınık saçları, al rengi bir saç filesini doldurmaktaydı.

Sonra, aya bakmak için başını kaldırdı, sözlerine ilahi parçaları da karıştırarak şöyle mırıldandı:

"Elle tutulması imkânsız boşluktan destek alarak nasıl da hafif hafif dönüyorsun! Çevrende ışıltı buluyor o, rüzgârlar ile bereketli şebnemleri senin hareketin dağıtıyor.

Senin büyüyüşüne, küçülüşüne göre kedilerin gözleri, parsların benekleri de büyüyüp küçülüyor. Kadınlar doğum sancısı çekerken senin adını haykırıyor! Deniz kabuklarını sen şişiriyorsun! Şarapları sen kabartıyorsun! Ölüleri sen çürütüyorsun! Denizlerin dibindeki incilere sen biçim veriyorsun! Bütün tohumlar, ey Tanrıça, senin neminin derin karanlıklarında mayalanıyor. Sen göründün mü, yeryüzünü huzur kaplıyor; çiçekler açıyor, dalgalar duruluyor, yorgun insanlar göğüslerini sana uzatıyor; okyanuslarıyla, dağlarıyla dünya, bir aynaya bakar gibi senin yüzüne bakıyor. Beyazsın, tatlısın, ışıklısın, tertemizsin, yardımcısın, arıtıcısın, mutlusun sen."

Ay o sırada körfezin ötesinde, Sıcaksular Dağı'nın üzerinde, iki doruğun arasındaki hilal biçimli yarığın içindeydi. Üstünde küçük bir yıldız, çevresinde de soluk bir halka vardı. Salambo sözlerini sürdürdü:

"Ama korkunçsun sen, Tanrıçam!.. Canavarlar, korkunç hayaletler, yalancı düşler senin yüzünden var olurlar. Gözlerin yapıların taşlarını yer; senin her gençleşmende maymunlar hasta düşer. Nereye gidiyorsun böyle? Biçimini neden değiştiriyorsun boyuna? Kimi zaman direksiz bir kadırga gibi ince, kıvrık, boşluklar içinde kayıp gidiyorsun. Kimi zaman da, yıldızların ortasında, sürüsünü güden bir çobanı andırıyorsun. Bir arabanın tekerleği gibi parlak, yuvarlak olduğun halde, dağların doruklarına değiyorsun. Ey Tanit! Seviyorsun beni, değil mi? Öyle çok baktım ki sana! Ama hayır! Sen maviliklerin içinde koşup gidiyorsun, bense kımıldamayan yeryüzünde kalıyorum. Taanaş, al sazını eline de gümüş teller üstünde hafifçe gezin, yüreğim çok kabarık çünkü!"

Cariye, abanoz ağacından yapılmış, kendi boyundan büyük, üçgen biçiminde bir çeşit kopuzu kaldırdı. Bir

ucunu billur bir küreye yerleştirdi, iki kolunu uzatıp çalmaya başladı.

Sesler arıların vızıltısı gibi boğuk, çabuk çabuk birbirini kovalıyor, sonra gittikçe gürleşerek dalgaların iniltisiyle, Akropolis Tepesi'ndeki ulu ağaçların hışırtısıyla birlikte gecenin içinde yükseliyordu.

Salambo, "Sus!" diye haykırdı.

"Nen var, hanımım? Esen rüzgâr, geçen bulut, her şey kaygılandırıp telaşlandırıyor seni."

Salambo, "Bilmiyorum" dedi.

"Çok uzun dualarla yoruyorsun kendini!"

"Ah, Taanaş! Şarabın içindeki çiçek gibi, ben de dualar içinde eriyip gitmek isterdim!"

"Kokuların dumanı mı yapıyor bunu yoksa?"

Salambo, "Hayır!" dedi. "Tanrıların ruhu, güzel kokularda barınır."

Bunun üzerine cariye, babasından söz açtı ona. Melkart sütunlarının ardındaki kehribar ülkesine doğru gitmiş olduğunu sanıyorlardı onun.

"Ama geri gelmezse" diyordu cariye, "İhtiyarlar'ın oğulları arasından bir koca seçmelisin kendine. Onun isteği böyleydi çünkü. O zaman bir erkeğin kollarında kederin de uçup gider."

Genç kız, "Neden?" diye sordu. Gördüğü erkekler yabani hayvan gibi gülüşleri, hantal el ve ayaklarıyla tiksinti uyandırıyorlardı onda.

"Bazen, benliğimin derinliklerinden kızgın soluklar çıkıyor sanki, Taanaş. Bir yanardağın buğularından daha ağır soluklar. Birtakım sesler beni çağırıyor. Ateşten bir yumru göğsümün içinde yuvarlanıp yükseliyor, boğuyor beni; öleceğim artık. Sonra, alnımdan ayaklarıma kadar akıp giden tatlı bir şey tenimden geçiyor... Beni saran bir

okşayış bu, sanki bir tanrı üzerime abanıyormuş gibi ezilmiş hissediyorum kendimi. Ah, gecelerin sisi, pınarların suyu, ağaçların özü içinde eriyip gitmeyi, bedenimden çıkıp bir soluk, bir ışık olarak sana kadar yükselmeyi ne çok isterdim, ey Ana!"

Belini çökertip göğsünü dikleştirerek, kollarını elinden geldiğince yukarı kaldırdı. Uzun urbasıyla, ay kadar solgun ve hafifti. Sonra, soluk soluğa, fildişi sedirin üzerine yığıldı. Taanaş onun boynuna kehribar bir gerdanlık geçirdi. Kehribar taneleri arasında, korkuları uzaklaştırmaya yarayan yunus dişleri de vardı. Salambo hemen hemen işitilmez bir sesle, "Git, Şahabarim'i çağır bana!" dedi.

Hamilkar, kızının rahibeler kuruluna girmesini, hatta halkın pek sevdiği Tanrıça Tanit hakkında kendisine bir şeyler öğretilmesini istememişti. Politikasına uygun bir evlilik için bekletiyordu onu. Öyle ki, annesi de çoktan ölmüş olduğundan, Salambo bu sarayda yapayalnız yaşıyordu.

Perhizler yapıp oruçlar tutarak, vücudunu ayinlerle arıtarak büyümüştü. Çevresinde hep güzel, ciddi şeyler vardı. Vücudu kokular içindeydi, ruhu dualarla doluydu. Ömründe şarap içmemiş, et yememiş, murdar bir hayvana el değdirmemiş, bir ölü evine adım atmamıştı.

Açık saçık putlar ile tasvirler nelerdir, bilmiyordu. Çünkü her tanrı ayrı biçimlerde belirdiğinden, çoğu zaman birbirine zıt tapınışlar hep aynı ilkeleri güdüyordu. Salambo ise tanrıçanın yalnızca göksel görünüşüne tapıyordu. Ay, bu el değmemiş kız üzerinde etki yapıyordu. Ay küçülünce, Salambo zayıflıyordu; bütün gün dermansız kalıyor, akşam olunca canlanıyordu. Bir ay tutulması sırasında, az kalsın ölecekti.

Ama kıskanç Tanrıça Rabbet, kendisine adanmak istenmeyen bu bakirelikten öç alıyor, Salambo'ya birtakım düşünceler musallat ederek onu rahatsız ediyordu. Bu düşünceler ne denli belirsiz olursa o kadar kuvvetli oluyordu. Kızın inancının içine yayılmışlardı. Bu inanç da boyuna kamçılıyordu onları.

Salambo hep Tanrıça Tanit'i merak ediyordu. Maceralarını, yolculuklarını, bütün adlarını öğrenmişti. Bu adlar ona belirli bir anlam bildirmese de, boyuna tekrarlıyordu onları. Ona beslenen inancın derinliklerine varmak için yaşlı tanrıçayı tapınağın en gizli köşesinde tanımak, Karta-ca'nın yazgısının bağlı olduğu görkemli, kutsal harmaniyi görmek istiyordu. Çünkü bir tanrının tasvirinden onun hakkında belirli bir fikir edinilemezdi; onun tasvirini ellemek, hatta yalnızca görmek, özünden, gücünden bir parçasını elde etmek, ona bir bakıma egemen olmak demekti.

Salambo dönüp baktı. Şahabarim'in urbasının eteğindeki altın çıngırakların sesini tanımıştı çünkü.

Şahabarim merdivenleri çıktı. Sonra, taraçanın eşiğinde kollarını kavuşturarak durdu. İçeriye kaçmış gözleri mezar kandilleri gibi ışıldıyordu. İnce uzun vücudu keten urbasının içinde yüzüyordu adeta. Eteklerine sırayla bir zümrüt, bir de çıngırak dikili olduğundan, urbası ağırlaşmıştı. Elleri ve ayakları sıska, başı eğri, çenesi sivriydi. Teni, dokununca soğukmuş izlenimini veriyordu. Derin buruşuklarla dolu yüzü, bir istekle, ebedi bir kederle kasılıp bükülmüştü sanki.

Tanit Tapınağı'nın başrahibiydi, Salambo'yu o yetiştirmişti.

"Söyle bakayım, ne istiyorsun?" dedi.

"Şey... Sanıyordum ki... Bana neredeyse söz vermiştin hani..."

Genç kız kekeliyordu, şaşırıp heyecanlandı. Sonra birdenbire, "Neden hor görüyorsun beni?" dedi. "Tapınma yöntemlerinden neyi unuttum sanki? Sen benim hocamsın, tanrıçayla ilgili şeyleri benden daha iyi bilen olmadığını söylemiştin. Ama bunlar arasında söylemek istemediklerin de var. Bu doğru mu, peder?"

Şahabarim, Hamilkar'ın buyruklarını anımsadı:

"Hayır, artık sana öğretecek hiçbir şeyim yok!" dedi.

Genç kız sözlerini sürdürdü:

"Bir ruh bu sevgiye sürüklüyor beni. Gezegenlerin, akılların tanrısı Eşmun'un tapınağındaki basamakları tırmandım. Tyros kolonilerinin koruyucusu Melkart'ın altın zeytin ağacının altında uyudum. Aydınlatıcı, bet bereket verici Baal-Khamon'un tapınağının kapılarını açtım. Yeraltı tanrıları Kabirlere, ormanların, rüzgârların, ırmakların, dağların tanrılarına kurbanlar adadım. Ama onların hepsi çok uzak, çok yüksek, çok duygusuz, anlıyor musun? Oysa Tanit'i yaşantıma karışmış hissediyorum, ruhumu dolduruyor o; sanki kaçmak istiyormuş gibi, içimde atılışlar duydukça irkiliyorum. Öyle sanıyorum ki, sesini duyacağım, yüzünü göreceğim. Şimşekler gözlerimi kamaştırıyor, sonra gene karanlıklara gömülüyorum."

Şahabarim susuyor, genç kız ise yalvaran bir bakışla ondan bir söz bekliyordu.

Sonunda başrahip, "Cariyeyi sav" der gibi bir işaret yaptı. Kenan ülkesi ırkından değildi o çünkü. Taanaş çıktı, Şahabarim de bir kolunu havaya kaldırarak söze başladı:

"Tanrılardan önce, yalnızca karanlıklar vardı; tıpkı düş gören bir kimsenin bilinci gibi ağır, belirsiz bir soluk dalgalanıyordu. Bu soluk kasıldı, İstek ile Bulut'u yarattı. İs-

tek ile Bulut'tan da ilkel Madde çıktı: Çamurlu, kara, buz gibi soğuk, derin bir suydu bu. İçinde duygusuz canavarlar vardı. Doğacak olan, tapınakların duvarlarına resimleri yapılmış olan biçimlerin kopuk kopuk parçalarıydı bunlar. Sonra, madde yoğunlaştı. Bir yumurta oldu. Kırıldı. Yarısı yer, yarısı gök oldu. Güneş, ay, rüzgârlar bulutlar ortaya çıktı. Yıldırımın gürlemesiyle akıllı hayvanlar uyandılar. Bunun üzerine, Eşmun yıldızlı gökte yayıldı. Khamon güneşte ışıldadı. Melkart kollarıyla onu Gades'in arkasına itti. Kabirimler yanardağların altlarına indiler; Rabbetna da bir sütnine gibi, ışığını süt yerine, gecesini de harmani yerine dökerek, dünyanın üzerine eğildi.

Salambo, "Ya sonra?" diye sordu.

Başrahip, onu oyalamak için, yaratılışın gizlerini yüksek simgelerle anlatmıştı; ama bu son sözler üzerine kızın içindeki istek yeniden alevlendi, Şahabarim boyun büker gibi, "Rabbetna insanlara sevişmeyi ilham eder ve bunu yönetir" dedi.

Salambo dalgın dalgın, "İnsanların sevişmesi mi?" diye mırıldandı.

Başrahip, "Kartaca'nın ruhudur o" dedi. "Her yerde hazır ve nazırdır; ama burada, kutsal örtünün altındadır."

Salambo, "Göreceğim onu, değil mi?" diye haykırdı. "Götüreceksin beni ona! Ne zamandır çekiniyorum. Nasıl bir şey olduğunu merak ederek yanıp tutuşuyorum. Acı bana! Yardım et bana! Gidelim hadi!"

Başrahip gurur dolu, öfkeli bir hareketle onu itti:

"Asla!" dedi. "Bu insanı öldürür, bilmiyor musun? Hünsa Baallar ancak düşünceleri bakımından erkek, zafları bakımından kadın olan bizlere görünürler. Bu isteği beslemekle kâfir oluyorsun. Edindiğin bilgiyle yetin!"

Salambo dize geldi, pişman olduğunu göstermek için iki parmağını kulaklarına koydu. Beri yandan da başrahibin öfke ve korku dolu, aşağılayıcı sözleri altında ezilmiş, hıçkıra hıçkıra ağlıyordu. Şahabarim ayakta dikilmiş, taraçanın taşlarından daha duygusuz duruyordu. Ayaklarının dibinde tepeden tırnağa titreyen kıza bakıyor, kendisinin bile tam olarak kucaklayamayacağı tanrıçası için onun böyle acı çektiğini görmekten bir çeşit zevk duyuyordu. Artık kuşlar ötmeye başlamıştı. Soğuk bir sabah yeli esiyor, daha da solgunlaşan gökte küçük bulutlar koşuşuyordu.

Başrahip birdenbire ufukta, Tunus'un arkasında, yerde sürünen, hafif sisleri andırır bir şeyler gördü. Derken bu, dikine yükselen kocaman, kurşuni bir toz perdesi halini aldı ve kalabalık yığının kaynaşmaları içinde hecin başları, mızraklar, kalkanlar göründü. Kartaca üzerine ilerleyen Barbar Ordusu'ydu bu.

IV

KARTACA SURLARININ ETEĞİNDE

Köylüler eşeklere binerek, yaya koşarak kente geldiler. Benizleri solgundu, soluk soluğaydılar, korkudan çılgına dönmüşlerdi. Ordunun önünden kaçıyorlardı. Kartaca kapıları kapatıldı. Hemen arkasından da Barbarlar göründüler; ama kıstağın ortasında, gölün kıyısında durdular.

İlkin düşmanca bir şey yapmadılar. Birçoğu ellerinde hurma dallarıyla yaklaştı. Ama korku o denli büyüktü ki, oklarla püskürtüldüler.

Surlar boyunca gece gündüz çapulcular dolaşıyordu. Bunlar arasında en çok, ufak tefek bir adam göze çarpıyordu. Bir harmaniye sımsıkı sarınmıştı; yüzü de çok inik bir güneşlik altında kayboluyordu. Saatlerce durup su bendine bakıyor, bunu da öylesine ısrarla yapıyordu ki, Kartacalıları asıl amacı hakkında şaşırtmak istiyordu kuşkusuz. Yanında bir başka adam daha vardı. Başı açık yürüyen, dev yapılı birisiydi bu.

Kartaca, kıstağın bir ucundan ötekine kendini savunuyordu. İlkin bir hendek, sonra bir çimen tabya; en sonunda on beş arşın yüksekliğinde, yontma taştan, çift katlı bir sur vardı. Surun içinde üç yüz fil için ahırlar ile fillerin koşumları, köstekleri, yiyecekleri için ambarlar;

sonra dört bin at ile bunların eyer takımları ve arpaları için ambarlar; zırhları ve bütün savaş araçlarıyla birlikte yirmi bin asker için kışlalar bulunuyordu. İkinci katta burçlar yükseliyordu. Hepsinin mazgal delikleri vardı, dışlarına da kenetlere asılı tunç kalkanlar yerleştirilmişti.

Bu ilk sur hattı, hemen arkasındaki denizciler ve boyacılar mahallesi Malka'yı koruyordu. Burada, üzerlerinde kırmızı yelkenler kurumakta olan direkler, son setlerde de salamura yapmak için balçık fırınlar görülüyordu.

Arkada, kentin dörtgen, yüksek evleri basamak basamak yükseliyordu. Bunlar taştan, tahtadan, çakıldan, kamıştan, deniz kabuklarından, dövme topraktan yapılmıştı. Bu renk renk kümeler yığını içinde, tapınakların koruları yeşil birer ada gibiydi. Meydanlar, bir dağı andıran bu yığını, eşitsiz aralarla düzleştiriyordu. Birbirleriyle kesişen sayısız dar sokak da dağı yukarıdan aşağıya parçalara bölüyordu. Şimdi kentin içine karışmış olan üç eski mahallenin surları da göze çarpıyordu. Bunlar şurada burada büyük kayalar gibi yükseliyor ya da kocaman kemerler halinde uzayıp gidiyordu. Yarı yarıya çiçeklerle kaplı, kararmış, atılan çöplerle geniş geniş çizilmişlerdi. Bunların enli açıklıklarından geçmekte olan sokaklar, köprülerin altından geçen ırmakları andırıyordu.

Byrsa'nın ortasında, Akropolis Tepesi karmakarışık yapılar, anıtlar altında kaybolmuştu. Bunlar tunç başlıklı, zincirli burma sütunlarıyla tapınaklar; kenarları mavi çizgili kuru taştan kümbetler, bakır kubbeler; mermer sütun tekneleri; Babil işi payandalar; ters dönmüş meşaleler biçiminde dikilitaşlardı. Sıra sıra sütunlar, yapıların saçaklarına erişiyor; sütunlar arasında helezonlar uzanıyor; granit duvarlar kiremit bölmeleri destekliyordu. Bü-

tün bunlar birbirlerini gizleyerek şaşırtıcı, anlaşılmaz bir tarzda üst üste yükseliyordu. Burada çağların sıralanışını, unutulmuş ülkelerin hatırlarını andıran bir şey hissediliyordu.

Akropolis'in arkasında, kırmızı topraklı arazide, Mappallar Burnu'na giden yol, kıyıdan yeraltı mezarlıklarına kadar iki yanına mezarlar sıralanmış düz bir çizgi halinde uzanıp gidiyordu. Sonra aralıklı olarak, bahçeler içinde büyük evler geliyordu. Bu üçüncü mahallenin adı, "Yeni Kent" anlamına gelen Megara idi; ta deniz kıyısındaki kayalığa kadar uzanıyordu. Kayalığın üzerinde de bütün gece yanan kocaman bir fener yükseliyordu.

Böylece, Kartaca ovaya yerleşmiş olan askerlerin önüne serilmiş bulunuyordu.

Uzaktan bakınca çarşıları, dört yol ağızlarını tanıyor, tapınakların yerleri üzerinde tartışmalar yapıyorlardı. Sisitler'in karşısındaki Khamon Tapınağı'nın altın kiremitleri vardı. Eşmun Tapınağı'nın solundaki Melkar'ın damında mercan dalları bulunuyordu. Daha ötede Tanit Tapınağı'nın yuvarlak kubbesi palmiyeler arasında yükseliyordu. Tanrı Molokh'un kara tapınağı ise sarnıçların aşağısında, fener tarafındaydı. Cephelerin köşesinde, duvarların tepesinde, alanların dönemecinde; her yerde korkunç kafalı, devimsi ya da bodur, iri ya da yamyassı karınlı, ağızları açık, kolları ayrık, ellerinde yabalar, zincirler, mızraklar tutan tanrılar görülüyordu. Uzaktan bakınca daha dik görünen sokakların bitiminde de denizin maviliği uzanıp gidiyordu.

Sabahtan akşama değin bu sokakları gürültülü bir kalabalık dolduruyordu. Delikanlılar ellerindeki çıngırakları sallayarak hamamların kapılarında bağrışıyorlardı. Sıcak içki satan dükkânlardan dumanlar yükseliyor; hava-

da örslerin gürültüsü çınlıyor; güneşe adanmış ak horozlar setlerin üzerinde ötüyor; tapınaklarda kesilmekte olan öküzler böğürüyor; köleler başlarında sepetlerle koşuşuyordu. Kapıların girintilerinde ise koyu renk harmaniler giymiş, sivri külahlı, yalınayak birkaç rahip görülüyordu.

Kartaca'nın bu görünüşü Barbarları öfkelendiriyordu. Ona hem hayrandılar, hem tiksinti duyuyorlardı. Onu hem yok etmek, hem içinde oturmak istiyorlardı. Üç sıra surla korunan Askeri Liman'da ne vardı acaba? Sonra kentin arkasında, Megara'nın bitiminde, Akropolis'ten daha yüksek olan Hamilkar'ın sarayı görülüyordu.

Matho bakışlarını sürekli oraya çeviriyordu. Zeytin ağaçlarına tırmanıyor, elini gözlerine siper ederek eğiliyordu. Bahçeler boştu; kara haçlı kızıl kapı ise hep kapalı duruyordu.

Yirmi defadan fazla surların çevresini dolaşarak içeriye girmek için bir gedik aradı. Bir gece körfezde suya atlayarak bir solukta tam üç saat yüzdü. Mappallar'ın altına geldi, kayalığa tırmanmak istedi. Dizlerini kanattı, tırnaklarını kırdı, sonra gene suya düştü, geri döndü.

Aczi yüzünden öfkeleniyordu. Salambo'yu içinde saklayan bu Kartaca'yı, sanki genç kıza sahip olan bir erkekmiş gibi kıskanıyordu. Sinirliliği geçti; yerini çılgınca ve sürekli bir hareketliliğin ateşi aldı. Ya yüzü kızarmış, gözleri öfkeli, sesi kısık, hızlı adımlarla ordugâhın içinde dolaşıyordu ya da kıyıda oturarak kocaman kılıcını kumla ovuyordu. Geçmekte olan akbabalara ok atıyor, yüreği öfkeli sözlerle dolup taşıyordu.

Spendius ona, "Öfkeni bırak da, bir savaş arabası gibi başını alıp gitsin" diyordu. "Bağır, küfret, yakıp yık, öldür. Acı kan sayesinde diner. Mademki sevgini dindiremiyorsun, hıncını gider bari. Sana destek olur bu hınç!"

Matho askerlerinin komutasını gene ele aldı. Hiç acımadan eğitim yaptırıyordu onlara. Yiğitliği, hele gücü nedeniyle herkes ona saygı gösteriyordu. Zaten çevresinde adeta büyülü bir korku uyandırıyordu. Geceleyin onun hayaletlerle konuştuğuna inanılıyordu. Çok geçmeden, ordu derli toplu bir hal aldı. Kartacalılar, eğitimleri yöneten boruların seslerini evlerinden işitiyorlardı. En sonunda, Barbarlar kente yaklaştılar.

Barbarları kıstakta ezebilmek için iki ordunun aynı anda onlara yüklenmesi gerekti. Bunlardan biri Utika Körfezi'nin sonunda, öbürü de Sıcaksular Dağı'nda karaya çıkmalıydı. Ama topu topu altı bin kişilik bir tek Kutsal Lejyon'la ne yapılabilirdi ki? Doğuya yönelseler Göçebelerle birleşecekler, Kyrene yolunu kesip çöl ticaretini durduracaklardı. Batıya doğru çekilseler, Numidya ayaklanacaktı. Sonunda yiyecek kıtlığı yüzünden er geç yöre köylerini çekirge sürüleri gibi yağmalamak zorunda kalacaklardı. Zenginler güzel köşklerini, bağlarını, ekinlerini düşünerek korkudan titriyorlardı.

Hannon uygulanamayacak, korkunç önlemler alınmasını önerdi. Her Barbar'ın kesik kafası için yüklü bir para verilecek; gemilerle, savaş makineleriyle düşmanın ordugâhı yakılacaktı. Arkadaşı Giskon ise, tersine, Barbarlara paralarının verilmesini istiyordu. Fakat Giskon'u halk pek sevdiğinden, İhtiyarlar ona diş biliyorlardı. Başa geçmesinden çekiniyorlar, monarşiden korktukları için, ondan kalan ya da onu yeniden kuracak olan herkesi zayıflatmaya çabalıyorlardı.

İstihkamların dışında başka bir ırktan, kökeni bilinmeyen insanlar vardı. Bunlar kirpi avlıyorlar, deniz kabuklarını, yılanları yiyorlardı. Mağaralara gidip canlı sırtlanlar yakalıyorlar, sonra da akşamları Megara kum-

salında, mezar taşları arasında bunları yarıştırarak eğleniyorlardı. Çamur ve yosundan kulübeleri, kırlangıç yuvaları gibi, kayalıklara asılıydı. Orada hükümetsiz, tanrısız, karmakarışık, çırılçıplak, hem zayıf hem yabani bir halde yaşıyorlardı. Murdar şeyleri yedikleri için halk yüzyıllardır onlardan tiksinirdi. Bir sabah nöbetçiler, hepsinin gitmiş olduğunu gördüler.

En sonunda, Büyük Meclis üyeleri kararlarını verdiler: Komşuya gider gibi hamailsiz, kemersiz, açık kunduralar giymiş halde ordugâha geldiler. Subaylara selam vererek sakin sakin ilerliyorlar, askerlerle konuşmak için durup, "Her şey bitti artık, istekleriniz yerine getirilecek" diyorlardı.

İçlerinden çoğu bir paralı asker ordugâhını ilk kez görüyordu. Bulacaklarını umdukları kargaşa yerine, her yerde korkunç bir düzen, sessizlik vardı. Bir çimen tabya orduyu, mancınıkların çarpmasıyla sarsılmayacak yüksek bir duvarın arkasında gizliyordu. Yolların zemini yeni sulanmıştı. Çadırların deliklerinden, loşlukta parıldayan yabani bakışlı gözler görüyorlardı. Mızrak çatıları, asılmış çeşitli silahlar, aynalar gibi gözlerini kamaştırıyordu. Aralarında alçak sesle konuşuyorlar, uzun urbalarıyla bir şeyleri devirmekten korkuyorlardı.

Askerler yiyecek istediler, karşılığını da kendilerine ödenecek paradan vereceklerini söylediler.

Onlara öküzler, koyunlar, tavuklar, kuruyemiş, bakla, ayrıca tütsülenmiş uskumru gönderildi. Bu nefis uskumruları Kartaca bütün limanlara yollardı. Ne var ki, Barbarlar bu güzel hayvanların çevresinde küçümser bir tavırla dolaşıyorlardı. Canlarının çektiği şeylerle alay ederek bir koç için bir tavuk parası, üç keçi için bir nar parası vermek istiyorlardı. Pislik yiyiciler arada hakem olmuş,

askerlere, “Sizi aldatıyorlar” diyorlardı. Onlar da kılıçlarını çekiyor, “Gebertirim ha!” diye tehditler savuruyorlardı.

Büyük Meclis’in temsilcileri, her askere kaç yıllık ücret borcu olduğunu yazdılar. Ne var ki, kaç tane paralı asker tutulduğunu bilmeye olanak yoktu. İhtiyarlar da ödemek zorunda kalacakları yüklü para karşısında korkuya kapıldılar. Yedek silfiyumu satmak, ticaret kentlerine vergi salmak gerekiyordu. Paralı askerler ise sabırsızlanıyorlardı. Tunus onlardan yana geçmişti bile. Hannon’un öfkesinden, arkadaşının da azarlamalarından serseme dönen Zenginler, Barbarlar arasında tanıdıkları olan Kartacalılara, gidip onları görmelerini, dostluklarını kazanmalarını, onlara tatlı sözler söylemelerini öğütlediler. Gösterilen bu güven onları yatıştıracaktı sözde.

Tacirler, yazıcılar, tersane işçileri, takım halinde aileler Barbarlara gittiler.

Askerler bütün Kartacalıları ordugâhlarına sokuyorlardı; ama onları içeri tek bir geçitten alıyorlardı. Bu geçit de öyle dardı ki, yan yana duran dört kişinin dirsekleri birbirine değiyordu. Spendius geçidin yanında durarak, hepsinin üstlerini iyice aratıyordu. Onun karşısında duran Matho da kalabalığa bakıyor, Salambo’nun sarayında görmüş olabileceği birisini bulmaya çalışıyordu.

Ordugâh o denli kalabalık ve hareketliydi ki, bir kenti andırıyordu. İki ayrı kalabalık iç içe geçmişti; ama birbirine karışmıyordu. Topluluklardan birinin sırtında bez ya da yün urbalar, başlarında çam kozalaklarına benzeyen keçe külahlar vardı. Öteki topluluk demir zırhlar kuşanmış, miğferler takmıştı. Uşaklar ile gezgin satıcıların ortasında her ulustan kadınlar dolaşmaktaydı: Kimisi olgun hurma gibi esmer, kimisi zeytin gibi yeşilimtırak, ki-

misi portakal gibi sarıydı. Bunlar tayfalar tarafından satılır, batakhanelerden alınır, kervanlardan çalınır, kent yağmalamalarında ele geçirilirdi. Genç oldukları sürece sevilerek yorgun düşürülür, yaşlanınca boyuna dayak yerlerdi. Bozgunlar sırasında da yol kenarlarında, eşyaların arasında, yüzüstü bırakılmış yük hayvanlarıyla birlikte ölürlerdi. Göçebelerin karıları, sallanarak topuklarına dek inen, dörtgen, boz renkte, devetüyü urbalar giymişlerdi. Kyreneli çalgıcı kadınlar mor tüllere bürünüp kaşlarını boyamış, hasırlar üzerine çömelmiş, şarkı söylüyorlardı. Sarkık memeli, yaşlı Zenci kadınlar güneşte kurutup yakıt diye kullanmak için tezek topluyorlardı. Syrakusalı kadınların saçlarında altın yapraklar, Lusitanyalıların karılarında deniz kabuklarından gerdanlıklar, Galyalı kadınların beyaz göğüslerinde kurt postları vardı. Bit pire içinde, çırılçıplak, sünnetsiz, gürbüz çocuklar gelip geçenlerin ya karınlarına kafalarını vuruyor ya da kaplan yavruları gibi arkadan gelip ellerini ısırıyorlardı.

Kartacalılar ordugâhta dolaşıyorlar, çevrelerini saran şeyler karşısında şaşırıp kalıyorlardı. En biçareleri kederliydiler; ötekiler ise duydukları kaygıyı belli etmiyorlardı.

Askerler, neşelendirmek için onların omuzlarına vuruyorlardı. Disk atma oyununda ayaklarına basacakmış gibi davranıyorlar, yumruk oyununda da daha ilk kapışmada adamın çene kemiğini darmadağın ediyorlardı. Sapancılar sapanlarıyla, yılan oynatıp yılan ısırıklarını iyileştirenler engerekleriyle, atlılar atlarıyla Kartacalıları korkutuyorlardı. İşleri güçleriyle uğraşan bu kendi halinde insanlar, tüm hakaretler karşısında boyun eğip gülümsemeye çalışıyorlardı. Kimileri, yiğit görünmek için, işaretlerle asker olmak istediklerini anlatıyorlardı. O za-

man onlara odun yardırıyorlar, katırları kaşağılatıyorlar ya da bir zırhın içine sokarak, ordugâhın yollarında fıçı gibi yuvarlıyorlardı. Sonra, adamlar gitmeye kalktılar mı, paralı askerler çok üzülmüş gibi türlü maskaralıklarla kıvranıp saçlarını yoluyorlardı.

Ama askerlerin çoğu ya aptallıklarından ya da önyargılar yüzünden, bütün Kartacalıları çok zengin sanıyor, peşlerinden giderek kendilerine güzel görünen her şeyi -bir yüzüğü, bir kemeri, ayakkabıları, bir urbanın saçağını- istiyorlardı; soyulup soğana çevrilen Kartacalı, "Bir şeyim kalmadı artık, daha ne istiyorsun?" dedi mi, "Karını!" diyorlardı. Bazıları da, "Canını!" diyordu.

Askeri hesaplar subaylara verildi, erata okundu, kesin olarak onaylandı. Bunun üzerine çadır istediler, kendilerine çadır verildi. Sonra, Yunanlıların komutanları Kartaca'da yapılan o güzel zırhlardan birkaç tane istediler. Büyük Meclis bunların satın alınması için ödenek verdi. Atlı askerler, "Kartaca Cumhuriyeti'nin, ölen atlarımızın bedelini ödemesi de yerinde olur" diye tutturdular. Kimisi falan kuşatmada üç, kimisi falan yürüyüşte beş, bir başkası da uçurumlara düşerek on dört at yitirdiğini ileri sürüyordu. Bunlara Hekatompilea aygırları verilmek istendi ama onlar parada ayak direttiler.

Sonra, Kartaca'nın kendilerine borçlu olduğu bütün buğday bedelinin para -meşin pul değil, gümüş para- olarak, hem de buğdayın savaş sırasında satılmış olduğu en yüksek fiyattan ödenmesini istediler. Öyle ki, bir ölçek buğday için bir çuval buğdaya ödediklerinden dört yüz kat fazlasını istiyorlardı. Bu haksızlık Kartacalıları çileden çıkardı; ama sonunda razı olmak zorunda kaldılar.

Bunun üzerine, askerlerin temsilcileri ile Büyük Meclis'in temsilcileri Kartaca'nın ruhu, Barbarların tanrıları

üzerine yeminler ederek barıştılar. Şarka özgü birtakım gösterilerle, lafazanlıklarla karşılıklı özürler dileyip birbirlerini pohpohladılar. Sonra, askerler, bir dostluk kanıtı olarak, kendilerini Kartaca'ya karşı kışkırtan hainlerin cezalandırılmasını istediler.

Kartacalılar onların ne dediğini anlamamış göründüler. Askerler isteklerini daha açık anlattılar:

"Hannon'un kellesini isteriz!" dediler.

Günde birkaç kez ordugâhlarından çıkıyor, surların eteklerinde geziniyorlardı. "Yargıcın kellesini atın bize!" diye bağrışıyor, bunu almak için eteklerini açıyorlardı.

Ötekilerden de aşağılayıcı bir talepte daha bulunulmasaydı, Büyük Meclis buna razı olacaktı belki; ama askerler, şefleriyle evlendirmek için, kibar ailelerden seçilecek kız oğlan kızlar istediler. Spendius'un buluşuydu bu; ötekiler de çok basit, kolayca yerine getirilebilir bir şey sayıyorlardı bunu. Fakat, Barbarların bu şekilde Kartaca kanına karışmak istemeleri halkı çileden çıkardı. Onlara sert sert, "Artık alacağınız bir şey kalmadı" dediler. Bunun üzerine askerler, "Aldattınız bizi!" diye bağrıştılar. "Paramız üç gün içinde gelmezse gelip kendimiz Kartaca'dan alacağız!"

Ancak, askerlerin kötü niyetleri, düşmanlarının düşündükleri kadar büyük değildi. Hamilkar onlara belirsiz olmakla birlikte çok aşırı resmi vaatlerde bulunmuş, bunları birkaç kere de tekrarlamıştı; askerler de Kartaca'ya çıktıklarından, kentin kendilerine bırakılacağını, hazineleri aralarında pay edeceklerini sanmışlardı. Ancak, ücretlerinin zar zor ödenebileceğini görünce, bu, gururları için olduğu kadar, tamah duyguları için de büyük bir düş kırıklığı yarattı.

Syrakusa Kralı Denys, Epir Kralı Pyrrhus, Sicilya Kralı Agathokles, ayrıca İskender'in generalleri göz kamaştı-

rıcı servetlerin örneğini vermemişler miydi? Kenanlıların güneşle eş tuttukları Herakles gibi olma ülküsü, orduların ufuklarında parıldıyordu. Sıradan askerlerin başlarında taçlar taşıdıkları bilinmekteydi; yıkılmakta olan imparatorlukların gürültüsü Galyalı'ya meşe ormanında, Habeş'e çölün kumları içinde düşler kurduruyordu. Fakat yiğitliklerden yararlanmaya daima hazır bir kavim vardı ve oymağından kovulan hırsız, babasını öldürüp yollara düşen katil, tanrıların gazabına uğramış kâfir; kısacası ne kadar aç, ne kadar umutsuz insan varsa hepsi Kartacalı simsarların asker toplamakta olduğu limana ulaşmaya çalışıyordu. Kartaca, genelde sözünde duruyordu; ama bu kez cimriliğinin aşırılığıyla tehlikeli bir kalleşliğe sürüklenmişti. Numidyalılar, Libyalılar, bütün Afrika, Kartaca'ya çullanmak üzereydi. Yalnızca deniz serbestti. Orada da Kartaca'nın karşısına Romalılar çıkmaktaydı; bu koşullar altında Cumhuriyet, tıpkı haydutların kuşattığı bir insan gibi, çevresinde ölümün kol gezdiğini seziyordu.

Sonunda gene Giskon'a başvurmak gerekti. Barbarlar onun aracılığını kabul ettiler. Bir sabah, limanı kapatan zincirlerin indiğini gördüler. Dibi düz üç gemi, Taenia Kanalı'ndan geçerek göle girdi.

İlk geminin pruvasında Giskon görülüyordu. Arkasında da katafalklardan daha yüksek, kocaman bir sandık duruyordu. Üzerinde, sarkık çelenkleri andıran halkalar vardı. Sonra çevirmenler takımı geliyordu. Bunlar saçlarını sfenksler gibi taramışlardı. Göğüslerinde de dövmeyle yapılmış papağan resimleri vardı. Daha arkadan dostlar ile köleler geliyordu. Hepsi silahsızdı; öyle kalabalıklardı ki, omuzları birbirine değiyordu. Batacakmışçasına dolu olan üç uzun gemi, kendilerini seyreden ordunun alkışları arasında ilerliyordu.

Giskon karaya çıkar çıkmaz askerler ona doğru seğirttiler. Giskon torbalarla kürsüye benzer bir yer yaptırdı:

"Hepinizin parasını son meteliğine kadar vermeden gitmeyeceğim" dedi.

Bir alkıştır koptu. Giskon uzun süre konuşamadı. Sonra, hem Kartaca Cumhuriyeti'nin, hem Barbarların hatalarını kınadı:

"Bütün suç birkaç isyancıda, onların gösterdikleri şiddet Kartaca'yı korkuttu" diyordu. "Cumhuriyet'in iyi niyetinin en büyük kanıtı, Yargıç Hannon'un ebedi düşmanı olan beni size göndermiş olmasıdır. Halkın sizin gibi yiğitleri kızdırma budalalığını gösterdiğini sanmayın, hizmetlerinizin değerini bilmeyecek kadar nankör değildir onlar."

Bunun üzerine Giskon, Libyalılardan başlayarak, askerlerin ücretlerini ödemeye koyuldu. Ancak, listelerin sahte olduğunu söylediklerinden, bunları hiç kullanmadı.

Askerler uluslarına göre takımlara ayrılmış olarak önünden geçiyor, hizmet yıllarının sayısını söylemek için parmaklarını açıyorlardı. Sırayla her birinin sol koluna yeşil boyayla bir işaret vuruluyordu. Yazıcılar kapağı açık duran sandıktan avuç avuç para çıkarıyor; başkaları da kurşun bir çubuğun üstünde bıçakla çetele tutuyordu.

Öküzler gibi hantal hantal yürüyen bir adam geçti.

Yargıç, bunda bir iş olduğunu sezerek, "Gel bakayım buraya" dedi. "Kaç yıl hizmet ettin sen?"

Libyalı, "On iki yıl" diye yanıtladı.

Giskon parmaklarını adamın çenesinin altına kaydırdı; çünkü miğferin çene kayışı zamanla burada iki tane nasır meydana getiriyordu. Eski bir askerden söz ederken, "Nasırı var" denirdi.

Yargıç, "Hırsız herif!" diye bağırdı. "Yüzünde eksik olan şey omuzlarında vardır herhalde!" Sonra, adamın gömleğini yırtarak, kanlı uyuz yaralarıyla kaplı sırtını açığa çıkardı. Hiposaritli bir rençperdi bu. Yuhalamalar yükseldi. Adamın kellesi uçuruldu.

Gece olunca Spendius gidip Libyalıları uyandırdı. Onlara dedi ki:

"Liguryalılar, Yunanlılar, Balearlılar, İtalyalılar paralarını aldıktan sonra kalkıp gidecekler. Ama sizler kabilelerinize dağılıp kendinizi savunmaktan âciz bir halde Afrika'da kalacaksınız! İşte o zaman Kartaca öcünü alacak! Sakın yola çıkayım demeyin! Size söylenen her lafa inanacak mısınız? İki yargıç aralarında anlaşmışlar! Bu herif sizi kandırıyor! İskeletler Adası diye ün salan Sicilya'yı, çürük bir gemiye bindirerek Sparta'ya gönderdikleri Ksantippos'u anımsayın."

Libyalılar, "Ne yapalım öyleyse?" diye sordular.

Spendius, "Düşünün!" dedi.

Ertesi iki gün Magdalalıların, Leptislilerin, Hekatompilealıların paralarını vermekle geçti. Spendius Galyalıların arasına karışıyor, onlara şöyle diyordu:

"Libyalıların paraları veriliyor. Peşinden Yunanlıların, sonra Balearlıların, Asyalıların, bütün ötekilerin paraları ödenecek! Ama kalabalık olmadığınızdan, size hiçbir şey vermeyecekler! Yurtlarınızı bir daha göremeyeceksiniz! Gemi de vermeyecekler size! Yiyecekten tasarruf etmek için sizi öldürecekler."

Galyalılar gidip yargıcı buldular. Giskon'un Hamilkar'ın evinde yaralamış olduğu Autharite, ona seslendi. Fakat köleler tarafından uzaklaştırıldı. O da, öcünü alacağına ant içerek ortadan kayboldu.

İtirazlar, şikâyetler çoğaldıkça çoğaldı. En inatçıları, yargıcın çadırına giriyorlar; onu yumuşatmak için elleri-

ne sarılıp dişsiz ağızlarına, sıska kollarına, yara izlerine dokunduruyorlardı. Paralarını hiç almamış olanlar öfkeleniyor; paralarını almış olanlar atları için para istiyordu. Serseriler, sürgünler de askerlerin silahlarını alarak, "Bizleri unuttunuz!" diyorlardı. Dakika başı sel gibi insan geliyordu. Çadırlar çatırdıyor, sonra çöküyordu. Ordugâhın siperleri arasına sıkışan kalabalık, kapılardan merkeze dek bağırıp çağırarak dalgalanıyordu. Gürültü patırdı artınca Giskon bir dirseğini fildişi asasının üzerine dayıyor, denize bakıp parmaklarını sakalının içine gömerek kımıldamadan duruyordu.

Matho, Spendius'la konuşmak için sık sık kalabalıktan ayrılıyordu. Sonra, gene yargıcın karşısına geçiyor; Giskon da onun, uçlarına yağlı paçavra bağlanıp yakılmış iki mızrak gibi ışıldayan gözlerini hep üstüne dikili hissediyordu. Kalabalığın üzerinden birkaç kez karşılıklı küfürler savurdular ama birbirlerinin ne söylediğini işitmediler. Beri yandan para dağıtımı sürüyor; yargıç da her engele bir çare buluyordu.

Yunanlılar paraların farkı yüzünden maraza çıkarmak istediler. Yargıç onlara öyle açıklamalar yaptı ki, "Gık" demeden çekilip gittiler. Zenciler Afrika içlerinde alışveriş için kullanılan beyaz deniz kabuklarından istediler. "Adam göndereyim de Kartaca'dan getirteyim isterseniz" dedi. Bunun üzerine onlar da öbürleri gibi verilen parayı kabul ettiler.

Balearlılara çok daha iyi bir şey, yani kadın vaat edilmişti. Yargıç, "Sizin için bir kervan dolusu kız bekliyoruz" dedi. "Fakat yol uzun, gelmeleri altı ay sürer. İyice semirtip kokularla ovduktan sonra, gemilere bindirip Balear limanlarına yollarız onları."

Bu arada Zarkhas güzelleşmiş, gürbüzleşmişti. Birdenbire cambaz gibi arkadaşlarının omuzlarına sıçradı. Kar-

taca'daki Khamon Tapınağı'nın kapısını gösterip öldürülen Balearlıları kastederek, "Ölüler için de kadın ayırdın mı?" diye bağırdı.

Batan güneşin ışıkları altında, kapıyı yukarıdan aşağıya kaplayan tunç levhalar parıldıyordu. Barbarlar kapının üzerinde bir kan izi gördüklerini sandılar. Giskon her konuşmak istediğinde, yeniden bağrışmaya başlıyorlardı. Sonunda Giskon ağır adımlarla aşağıya inerek çadırına kapandı.

Güneş doğarken çadırından çıktığında, dışarıda yatmakta olan çevirmenleri hiç kımıldamadılar. Hepsi sırtüstü yatıyordu. Gözleri bir yere dikili, dilleri dişlerinin kenarında, yüzleri morumtıraktı. Burun deliklerinden sümüğü andırır ak köpükler akıyordu. Gecenin soğuğunda donmuş gibi, elleri ayakları kaskatıydı. Her birinin boynunun etrafında sazdan, küçük bir ip vardı.

Ondan sonra ayaklanma hiç durmadı. Zarkhas'ın Balearlıların nasıl öldürüldükleri konusunda anlattıkları, Spendius'un kuşkularını doğruluyordu. Hepsi de Kartaca Cumhuriyeti'nin sürekli kendilerini aldatmaya çalıştığına inanıyordu. Buna bir son vermek gerekiyordu artık! Çevirmenleri aradan çıkaracaklardı!

Zarkhas başına bir sapan dolamış, savaş türküleri söylüyordu. Autharite kocaman kılıcını havada sallıyor; Spendius birinin kulağına bir şeyler fısıldarken, bir başkasının eline hançer veriyordu. En güçlüler paralarını kendileri almaya çabalıyor, en az öfkelileri ise para dağıtımının sürmesini istiyordu. Artık hiç kimse silahlarını bırakmıyor, bütün öfkeler gürültülü bir hınç içinde Giskon'a karşı birleşiyordu.

Bazıları onun yanına çıkıyorlardı. Küfürler savururken herkes onları dinliyordu; ama ondan yana tek söz

söylemeye kalkıştılar mı hemen taşa tutuluyor ya da arkadan indirilen bir kılıç darbesiyle başlarından oluveriyorlardı.

Askerler, yemekte şarap içtikten sonra korkunç bir hal alıyorlardı! Kartaca ordularında şarap içmek yasaktı. İçenler ölümle cezalandırılırdı. Askerler de Kartaca disipliniyle alay etmek için kupalarını Kartaca kenti için kaldırıyorlardı. Sonra, paraları getiren kölelerin yanına gidip yeniden öldürmeye başlıyorlardı. Her dilde söylenişi farklı olan "Vur" sözcüğünü herkes anlıyordu.

Giskon, yurdunun kendisinden yüz çevirdiğin çok iyi biliyordu; ama bu nankörlüğüne karşın Kartaca'nın onurunu lekelemeyi hiç istemiyordu. Askerler, "Hani bize gemiler verilecekti?" diye hatırlattığında, Tanrı Molokh üzerine yeminler ederek, "Ben kendim gemi vereceğim size, masraflarını cebimden karşılayacağım" dedi ve mavi taşlı hamailini boynundan çıkarıp sözünün teminatı olarak kalabalığın arasına attı.

Derken, Afrikalılar, Büyük Meclis'in verdiği söz gereğince buğdayların dağıtılmasını istediler. Giskon, Sisitler'in hesaplarını ortaya serdi. Hesaplar dişi koyun postları üzerine mor boyayla kaydedilmişti. Ay ay, gün gün Kartaca'ya girmiş olan her şeyi okuyordu.

Birdenbire duraladı. Sayılar arasında kendi ölüm fermanını okumuşçasına, gözleri fal taşı gibi açıldı.

Gerçekten de, İhtiyarlar hile yapıp rakamları azaltmışlardı; savaşın en felaketli döneminde satılan buğday o kadar düşük bir fiyata verilmiş oluyordu ki, insan ancak kör olsa inanabilirdi buna.

Askerler, "Söyle bakalım!" diye bağırdılar. "Daha yüksek sesle söyle! Bakın, yalan söylemeye kalkışıyor, alçak herif! İnanmayalım ona."

Giskon bir an duraladı, sonra yeniden okumaya başladı.

Askerler aldatıldıklarından kuşkulanmaksızın, Sisitler'in hesaplarını doğruymuş gibi kabullendiler. O zaman da Kartaca'nın içinde yüzdüğü bolluğu görerek öfkeli bir kıskançlığa kapıldılar. Tahta sandığı kırdılar; dörtte üçü boşalmıştı. İçinden o denli çok para çıktığını görmüşlerdi ki, hiç bitmeyecek sanıyorlardı. Giskon çadırının içine de para gömmüş olmalıydı. Torbaların üzerine tırmandılar. Onları Matho yönetiyordu. Sürekli, "Para! Para!" diye bağırdıklarından, sonunda Giskon, "Parayı generaliniz versin size" dedi.

Hiç konuşmuyor, iri sarı gözleriyle yüzlerine bakıyordu. Uzun yüzü sakalından daha soluktu. Başındaki tüylerin durdurmuş olduğu bir ok, kulağındaki geniş altın halkanın içinde duruyor; başındaki sivri başlıktan omzuna ince bir çizgi halinde kan akıyordu.

Matho'nun bir işareti üzerine hep birden ilerlediler. Giskon kollarını açtı. Spendius bir ilmikle bileklerini bağladı, bir başkası yere yıktı; sonra da torbaların üzerine yıkılan kalabalığın kargaşası içinde kayboldu.

Bundan sonra çadırını yağmaladılar, içinde ancak çok gerekli birtakım eşya buldular. Daha sıkı bir araştırma yapınca Tanit'in üç tasviri ile maymun derisine sarılı, aydan düşmüş kara bir taş ele geçirdiler. Birçok Kartacalı onunla birlikte gelmek istemişti. Hepsi de savaş yanlısı önemli kişilerdi.

Bunları çadırlardan dışarıya sürüklediler, lağım çukuruna attılar. Hepsi demir zincirlerle karınlarından sağlam kazıklara bağlandı. Yiyecekleri kendilerine bir mızrağın ucunda uzatılıyordu.

Autharite bir yandan onlara göz kulak olurken bir yandan da küfürler yağdırıyordu; ama adamcağızlar di-

lini anlamadıkları için ona karşılık vermiyorlardı. Gal-
yalı onları bağırtmak için arada bir yüzlerine taş atıyor-
du.

Ertesi günden sonra ordugâhı bir gevşeklik sardı. Artık öfkeleri yatışmış, içlerinde bir kaygı yer etmeye başlamıştı. Matho nedeninin bilemediği bir keder içindeydi. Salambo'yu dolaylı olarak aşağılamış gibi geliyordu ona. Bu Zenginler onun benliğinin bir parçası gibiydi. Geceleyin, bulundukları çukurun kenarına oturuyor, onların iniltilerinde yüreğini dolduran sesten bir şeyler buluyordu.

Bu arada hepsi Libyalıları suçluyordu; bir tek onlara ödeme yapılmıştı çünkü. Fakat, kişisel hınçlarla birlikte ordudaki her ulusun birbirine karşı duyduğu nefret canlanırken, buna kapılmanın doğuracağı tehlike de seziliyordu. Böyle bir suikasttan sonra yapılacak misillemeler korkunç olacaktı. Onun için, Kartaca öç almaya kalkışmadan harekete geçmek gerekiyordu. Baş başa konuşmaların, söylevlerin arkası gelmiyordu. Her kafadan bir ses çıkıyor, kimse kimseyi dinlemiyordu, pek konuşkan olan Spendius bile yapılan her öneriye başını sallayarak karşılık veriyordu.

Bir akşam aldırmaz bir edayla Matho'ya, kentte pınarların olup olmadığını sordu.

Matho, "Bir tane bile yok" dedi.

Ertesi gün Spendius onu alıp gölün kıyısına götürdü.

"Efendim!" dedi eski köle, "Yüreğinde cesaret varsa Kartaca'ya götüreceğim seni."

Öteki boyuna, "Nasıl?" diye tekrarlıyordu.

"Bütün söyleyeceklerimi yapacağına, bir gölge gibi peşimden ayrılmayacağına söz ver!"

Bunun üzerine Matho kolunu Çobanyıldızı'na doğru kaldırarak, "Tanit üzerine söz veriyorum!" diye bağırdı.

Spendius, "Yarın güneş battıktan sonra su kemerinin altında, dokuzuncu kemer ile onuncu kemer arasında bekle beni" dedi. "Yanında demir bir kazma, sorguçsuz bir miğfer ve meşin kunduralar da getir."

Sözünü ettiği bu su kemeri kıstağın bir başından öbür başına verevine uzanmaktaydı. Sonraları Romalıların genişlettiği kocaman bir yapıydı. Kartaca öteki kavimleri küçümserdi; ama bu yeni buluşu beceriksizce benimsemişti. Roma da Kartaca kadırgasını böyle benimsemiş bulunmaktaydı. Basık bir tarzda birbiri üzerine oturtulmuş, ayaklarında destekler, tepelerinde aslan kafaları bulunan beş sıra kemer; Akropolis'in batı kesimine ulaşıyor, orada kentin altına girip Megara sarnıçlarına hemen hemen bir ırmak dolusu su boşaltıyordu.

Spendius kararlaştırılan saatte orada Matho'yla buluştu. Bir ipin ucuna kanca bağladı, bir sapan gibi hızla çevirdi; demir alet taşlara takıldı. Sonra, biri önde, öteki arkada uzun duvara tırmanmaya başladılar.

Fakat, ilk kata çıktıklarında, demir kanca her attıklarında gerisin geriye düştü. Duvarda bir yarık bulmak için, saçağın kıyısından yürümeleri gerekiyordu. Her kemer sırasında ise saçağın daraldığını görüyorlardı. Sonra, ip gevşedi, birkaç kez kopacak gibi oldu. En sonunda, üst kata ulaştılar. Spendius ara sıra eğilip eliyle taşları yokluyordu.

"Burası" dedi. "Başlayalım!"

Sonra, Matho'nun getirdiği kazmanın üzerine abanarak, kapak taşlarından birini sökmeyi başardılar.

Uzakta, dizginsiz atlar üzerinde dörtnala giden bir atlı birliği gördüler. Atlıların altın bilezikleri, harmanilerinin bol kumaşları içinde zıplıyordu. Önde, devekuşu tüylerinden taç giymiş bir adam vardı. İki elinde birer mızrakla dörtnala gidiyordu.

Matho, "Narr'Havas!" diye bağırdı.

Spendius, "Ne önemi var! dedi. Kapak taşını sökerek açtıkları deliğin içine atladı. Matho onun isteğine uyarak taşlardan birini itmeye çalıştı; ama yerin darlığından dirseklerini oynatamıyordu.

Spendius, "Gene geliriz" dedi. "Sen öne geç hele."

Sonra, suyolunun içinde rasgele ilerlediler. Su karınlarına kadar çıkıyordu. Çok geçmeden ayakları yerden kesildi, yüzmek zorunda kaldılar. Elleri ile ayakları, çok dar olan kanalın duvarlarına çarpıyordu. Su, üstteki taşın hemen altında akıyor, bu yüzden yüzleri yırtılıp bereleniyordu. Sonra, akıntı sürükledi onları. Bir mezardakinden daha ağır olan hava göğüslerini eziyor; başları kollarının altında, ellerinden geldiğince uzanarak, soluk soluğa, hırıldayarak, yarı ölü bir halde karanlıkların içinden ok gibi geçip gidiyorlardı. Birdenbire önleri kapkaranlık oldu, suyun hızı daha da arttı. Düştüler.

Yine suyun yüzüne çıktıklarında birkaç dakika sırtüstü uzanarak havayı zevkle içlerine çektiler. Havuzları birbirinden ayıran geniş duvarların ortasında, birbiri ardınca kemerler sıralanıyordu. Havuzların hepsi doluydu; su, sarnıçlar boyunca tek bir tabaka halinde uzanıp gidiyordu. Kubbelerdeki hava deliklerinden giren soluk bir aydınlık, dalgaların üstünde ışık halkaları halinde yayılıyor; çevrelerindeki karanlık, duvarlara doğru koyulaşarak bunları daha da uzaklaştırıyordu. En ufak gürültü, büyük bir yankı yapıyordu.

Spendius ile Matho gene yüzmeye başladılar, kemerlerin aralıklarından geçerek, peş peşe birkaç odayı aştılar. İki yanda, daha küçük iki sıra havuz birbirine paralel olarak uzanmaktaydı. Yollarını şaşırdılar. Döne dolaşa gene aynı yere geliyorlardı. Sonunda, ayaklarının altında bir

sertlik hissettiler. Sarnıçlar boyunca uzanan galerinin döşemesiydi bu.

Bunun üzerine, büyük bir dikkatle ilerleyerek, çıkacak bir yer bulmak için elleriyle duvarı yokladılar. Fakat ayakları kayıyor, derin havuzlara yuvarlanıyorlardı. Suyun yüzüne çıkıyorlar; ama gene düşüyorlardı. Ayrıca, sanki yüzerken elleri ile ayakları suda erimiş gibi, korkunç bir yorgunluk duyuyorlardı. Gözleri kapandı. Can çekişiyorlardı.

O sırada Spendius elini bir parmaklığın çubuklarına çarptı. Parmaklığı sarsınca açıldı; kendilerini bir merdivenin basamaklarında buldular. Merdivenin başında kapalı bir tunç kapı vardı. Bir hançerin ucuyla, dışarıdan açılan kol demirini yerinden çıkardılar. Birdenbire kendilerini temiz ve bol havanın içinde buldular.

Gece pek sessiz, gökyüzü çok yüksekti. Uzun duvarlar boyunca ağaçlar demet demet dışarıya sarkıyordu. Bütün kent uyuyordu. İleri karakolların ışıkları, uzak yıldızlar gibi parıldıyordu.

Köleler zindanında üç yıl geçirmiş olan Spendius, mahalleleri pek tanımıyordu. Matho, "Hamilkar'ın sarayına gitmek için Mappallar'ı geçip sola sapmak gerek galiba" dedi.

Spendius, "Hayır" dedi. "Beni Tanit Tapınağı'na götür."

Matho bir şeyler söylemek istedi.

Eski köle, "Verdiğin sözü unuttun galiba" dedi. Kolunu kaldırarak ona, gökte parıldamakta olan Çobanyıldızı'nı gösterdi.

Bunun üzerine Matho sesini çıkarmadan Akropolis'e doğru döndü.

Yolların kenarındaki kaktüs çitleri boyunca ilerliyorlardı. Ellerinden, ayaklarından tozların üzerine sular akı-

yordu. Islak ayakkabıları hiç gürültü çıkarmıyordu. Spendius, meşalelerden daha ışıltılı olan gözleriyle, her adımda çalılıkları araştırıyordu. Ellerini, meşin birer halkayla koltuk altlarına tutturulmuş olan iki hançerin üzerine koymuş, Matho'nun ardı sıra yürümekteydi.

V

TANIT

Bahçelerden çıkınca, karşılarında Megara'nın suru yükseldi; durdular. Sonra, yüksek surda bir gedik bulup geçtiler. Toprak, çok geniş bir çeşit vadi oluşturarak aşağıya doğru iniyordu. Açık bir alandı burası. Spendius, "Dinle beni" dedi. "Hiçbir şeyden korkma!.. Sözümü tutacağım..."

Durdu, aradığı sözcükleri bulmak için düşünür gibi bir hali vardı. "Güneş doğduğu sırada, Salambo'nun sarayının taraçasından Kartaca'yı göstermiştim sana hani, anımsadın mı?" dedi. "O gün güçlüydük ama hiçbir şey dinlemek istemedin!" Sonra, ağır bir sesle, "Efendim, Tanit Tapınağı'nda gökten inmiş esrarlı bir örtü vardır, tanrıçayı örter" diye ekledi.

Matho, "Biliyorum" dedi.

Spendius anlatmaya devam etti. "Bu örtünün kendisi de kutsaldır, tanrıçanın bir parçasıdır çünkü. Tanrılar tasvirlerinin olduğu yerde bulunurlar. Kartaca da bu kutsal örtüye sahip olduğu için güçlüdür." Sonra, Matho'nun kulağına eğildi: "Seni, bu örtüyü ele geçirmek için yanımda getirdim."

Matho korkuyla geriledi:

"Defol! Başka birini bul! Bu korkunç işte yardımcı olamam sana!"

Spendius, "Evet ama Tanit senin düşmanın" dedi. "Peşini bırakmıyor, onun gazabından ölüyorsun. Öcünü alacaksın ondan. Sana boyun eğecek. Neredeyse ölümsüz, yenilmez olacaksın."

Matho başını eğdi. Spendius sözlerini sürdürdü:

"Yoksa dayanamayıp yeniliriz. Ordu kendiliğinden yok olur. Ne kaçmayı, ne yardım görmeyi, ne de bağışlanmayı umabiliriz! Tanrıların gücünü kendi ellerinde olacağına göre, onların hangi cezasından korkabilirsin? Bir yenilgi akşamı, bir çalının dibinde sefil bir şekilde ölmeyi mi, yoksa halkın hakaretleri arasında, bir odun yığınının alevleri içinde can vermeyi mi istersin? Efendim benim, bir gün, ayaklarını öpen rahip toplulukları arasında Kartaca'ya gireceksin. O zaman Tanit'in kutsal örtüsü sana ağır gelirse, gene tapınağına koyarsın. Arkamdan gel! Al o örtüyü."

Matho'nun içini korkunç bir istek kemirmekteydi. Örtüyü, günah işlemeksizin elde etmek istiyordu. Kendi kendine, "Kutsal örtünün gücüne sahip olmak için onu elde etmek gerekli değildir belki de" diyordu. Ama düşüncesini sonuna dek götürmeyerek, kendisini korkutan sınıra gelince duruyordu.

"Gidelim!" dedi.

Hiç konuşmaksızın, hızlı adımlarla, yan yana uzaklaştılar.

Yol yokuşlaştı, evler sıklaşmaya başladı. Dar sokaklarda, karanlıklar içinde dönüp duruyorlardı. Kapıları örten hasır parçaları duvarlara vuruyordu. Bir meydanda, biçilmiş ot yığınları önünde develer geviş getirmekteydi. Sonra, yapraklarla örtülü bir dehlizden geçtiler. Bir köpek sürüsü havladı. Bulundukları yer birden genişledi. Akropolis'in güney yüzünde bulunduklarını anladılar.

Byrsa'nın aşağısında uzun bir kütle uzanıyordu: Tanit Tapınağı'ydı bu; kuru taştan yapılmış alçak bir duvarla çevrili bahçelerden, iç ve dış avlulardan oluşan bir anıtlar topluluğuydu. Spendius ile Matho duvarı aştılar.

Bu ilk avluda vebayı ve havanın bozulmasını önlemek üzere dikilmiş bir çınar korusu vardı. Şuraya buraya çadırlar kurulmuştu. Gündüzleri bunların içinde kıl döken macunlar, kokular, giyecekler, ay çörekleri, alçıdan yapılmış tapınak heykelleri ile Tanrıça'nın heykelleri satılırdı.

Korkacak bir şey yoktu; ay ışığının olmadığı akşamlar, bütün ayinlere ara veriliyordu çünkü. Bununla birlikte, Matho yavaşlıyordu, ikinci avluya çıkan üç abanoz basamağın önünde durdu.

"İlerlesene!" dedi Spendius.

Nar, mersin ve badem ağaçları ile serviler, tunçtan yapraklar gibi hareketsiz, birbiri ardınca düzgün bir biçimde sıralanmıştı. Mavi çakıllarla döşeli yol ayakları altında çıtırdıyor, açılmış güller yol boyunca çardaklardan aşağıya sarkıyordu. Bir parmaklıkla kapalı, yumurta biçiminde bir deliğin önüne geldiler. Bu sessizlik Matho'yu korkutuyordu.

"Tatlı sular ile acı suları burada birbirine karıştırılıyor" dedi.

Eski köle, "Bütün bunları Suriye'de, Mafug kentinde gördüm ben" dedi.

Sonra, altı basamaklı gümüş bir merdivenden üçüncü avluya çıktılar.

Avlunun ortasında kocaman bir sedir ağacı vardı. En alt yaprakları, ahalinin bağlamış olduğu çaputlar, hamiller altında kaybolmuştu. Birkaç adım daha ilerlediler, karşılarında tapınağın cephesini gördüler.

Dört köşe bir kulenin iki yanında, baştabanları basık sütunların taşıdığı iki uzun revak vardı. Kulenin zemininde hilal biçiminde bir süs bulunuyordu. Revaklar ile kulenin her bir köşesinde vazoların içinde buhur yanıyordu. Sütun başlıkları nar ve ebucehil karpuzu* kabartmalarıyla süslüydü. Birbirlerine geçme çizgiler, baklava biçimi süsler, boncuk dizileri duvarlarda art arda sıralanıyor; sofadan inen tunç merdivenin önünde gümüş telkâri bir parmaklık geniş bir yarım daire oluşturuyordu.

Girişte, biri altından diğeri zümrütten iki dikilitaşın arasında, taştan bir huni vardı. Matho bunun yanından geçerken sağ elini öptü.

Birinci odanın tavanı çok yüksekti. Kubbesinde sayısız delik vardı. İnsan başını kaldırınca yıldızları görebiliyordu. Duvarlar boyunca, kamış sepetler içinde, delikanlılığın ilk belirtileri olan saç sakal yığınları yükseliyordu. Daire biçimindeki odanın ortasında da memelerle kaplı, korse biçiminde bir kılıftan, bir kadın vücudu çıkıyordu. Tombul, kıllı, gözleri kapalı olan kadının gülümser gibi bir hali vardı. Ellerini kocaman karnının iki yanına kavuşturmuştu. Karnı ziyaretçiler tarafından öpülmekten cilalanmış gibi parlıyordu.

Sonra, gene açık havaya, çapraz uzanan bir aralığa çıktılar. Burada fildişi bir kapının önünde küçük bir mihrap bulunuyordu. Daha ileriye gidilemiyordu. Bu kapıyı ancak rahipler açabilirlerdi; tapınaklar, kalabalıkların toplanacağı yerler değil, tanrıların özel meskenleriydi çünkü.

Matho, "Olacak iş değil" diyordu. "Bunu düşünmemiştin! Dönelim hadi!"

* Ebucehil karpuzu: Kabakgillerden, elma büyüklüğündeki meyvesi çok acı ve iç sürdürücü, ishal yapıcı bir bitki, acı hıyar, acı elma, it hıyarı.

Spendius ise duvarları incelemekteydi. Kutsal örtüyü elde etmek istiyordu. Onun gücüne inandığından değil (Spendius yalnızca kehanete inanırdı), Kartacalıların bundan yoksun kaldıklarını görerek derin bir umutsuzluğa düşeceklerini düşündüğü için yapmak istiyordu bu işi. Bir çıkış bulmak için arkadan dolaştılar.

Terebentin korularının altında, farklı biçimlerde ufak ufak yapılar görülüyordu. Şurada burada taştan falluslar* yükseliyor; kocaman geyikler çamlardan düşen kozalakları çatal ayaklarıyla iterek sakin sakin dolaşıyorlardı.

Yan yana uzanmakta olan iki dehlizin arasından geri döndüler. Yanlarda küçük hücreler vardı. Bunların sedir ağaçlarından direklerine yukarıdan aşağıya tefler ve ziller asılıydı. Hücrelerin dışında kadınlar hasırların üstüne uzanmış, uyuyorlardı. Merhemler, kremler sürülü vücutlarından baharat ve sönmüş buhurdan kokusu yükseliyordu. Vücutları dövmeler, gerdanlıklar, halkalar, allık ve sürmelerle öylesine kaplıydı ki, göğüslerinin inip kalkıyor olmasa, insan, yerlere yatırılmış tanrı tasvirleri olduklarını sanırdı. Lotus çiçekleri bir havuzun çevresini sarmıştı, içinde de Salambo'nunkilere benzeyen balıklar yüzüyordu; sonra, dipte, tapınağın duvarı boyunca dalları camdan, salkımları zümrütten bir asma uzanmaktaydı. Değerli taşların ışıkları, boyalı sütunlar arasında, uyuyan çehreler üzerinde parıltılar yaratıyordu.

Matho sedir ağacından bölmelerin üzerine çöken sıcak havada boğuluyordu. Bütün bu doğurganlık simgeleri, bu kokular, bu parıltılar, bu soluklar bitkinleştiriyordu onu. Büyülü bir kamaşma içinde Salambo'yu düşünüyordu. Genç kız, hayalinde, tanrıçayla özdeşleşiyor, bu durum

* fallus: Erkeklik organı.

Matho'nun sevgisini, suların derinlikleri üzerinde açan lotus çiçekleri gibi daha da büyütüyordu.

Spendius ise eskiden bu kadınları satsaydı kaç para kazanacağını hesaplamaktaydı; geçerken çabucak bir göz atıp zihninde altın gerdanlıkları tartıyordu.

Öte taraftan olduğu gibi bu taraftan da tapınağın içine girmek imkânsızdı. Gene ilk odanın arkasına geldiler. Spendius aranıp bir şeyler bulmaya çalışırken Matho kapının önünde secdeye varmış, Tanit'e yalvarıyordu. Bu kâfirce harekete izin vermemesi için ona dua ediyordu. Öfkeli bir insana yapıldığı gibi, tatlı sözlerle tanrıçayı yumuşatmaya çalışıyordu.

O sırada Spendius kapının üstünde dar bir aralık gördü. Matho'ya, "Kalk!" dedi, sonra sırtını duvara bastırdı. Sonra, bir ayağını ellerine, öbürünü de başına basarak, dar pencerenin hizasına yükseldi ve içeriye girerek gözden kayboldu. Bir süre sonra, Matho omzuna düğümlü bir ipin düştüğünü gördü. Spendius bu ipi sarnıçlara girmeden önce beline dolamıştı. Matho iki eliyle ipe asıldı, çok geçmeden kendini karanlıklara gömülü geniş bir salonun içinde, Spendius'un yanında buldu.

Tapınağı bu gibi saldırıların yapılması olağanüstü bir şeydi. Alınan önleyici tedbirlerin yetersizliği, bunun olanaksız sayıldığını açıkça gösteriyordu. Tapınakları duvarlardan çok, korku duygusu koruyordu. Matho attığı her adımda ölmeyi bekliyordu.

Karanlıkların derinliğinde titrek bir ışık parıldıyordu. Işığa yaklaştılar. Bir heykel kaidesinin üzerine konmuş deniz kabuğunun içinde yanmakta olan bir kandildi bu; kaidenin üzerindeki heykelin başında yeraltı tanrıçaları Kabirler'in başlığı vardı. Uzun, mavi urbasının üzerine elmaslar serpiştirilmişti. Döşeme taşlarının altına gömü-

len zincirler de heykeli topuklarından yere bağlamaktaydı.

Matho bağırmak istedi, ama kendini tuttu. “Hah! İşte! İşte!” diye kekeliyordu.

Spendius önünü görmek için kandili eline aldı.

Matho, “Ne zındık adamsın sen!” diye söylendi; ama gene de onun arkasından gitti.

Girdikleri bölümde sadece bir başka kadını gösteren kara bir resim vardı. Kadının bacakları duvarın yukarısına dek çıkıyordu. Vücudu tavanı baştan başa kaplıyordu. Göbeğinden sarkan ipe kocaman bir yumurta asılıydı. Vücudunun geri kalan kısmı da öteki duvarın üzerinden, başı aşağıda olmak üzere döşeme taşlarının hizasına kadar iniyor; sivri parmakları taşlara değiyordu.

Daha ileriye geçmek için bir duvar halısını kaldırdılar. O sırada rüzgâr esti, ışık söndü.

Bunun üzerine, binanın dolambaçlı dehlizlerinde yollarını şaşırarak gelişigüzel dolaşmaya başladılar. Birdenbire ayaklarının altında çok acayip, tatlı bir şey hissettiler. Birtakım kıvılcımlar çıtırdayarak havaya yükselmekteydi. Ateşin içinde yürüyorlardı. Spendius yeri yokladı, her tarafın özenli bir biçimde vaşak postuyla kaplanmış olduğunu anladı. Sonra, ıslak, soğuk, yapışkan kalın bir ipin bacakları arasından kaydığını sezinler gibi oldular. Duvara oyulmuş yarıklardan ince, beyaz ışıklar geliyordu. Bu titrek ışıkların aydınlığında ilerliyorlardı. Sonunda kocaman bir kara yılan gördüler. Yılan hemen ileriye atılıp kayboldu.

Matho, “Kaçalım!” diye haykırdı. “Bu, o! Hissediyorum, geliyor.”

Spendius, “Yok canım!” dedi. “Tapınakta kimse yok.”

O sırada, parlak bir ışık görüp gözlerini yumdular. Sonra, dört bir yanlarında sık sık soluyan, pençelerini kabar-

tan bir sürü sıska hayvan gördüler. Hayvanlar, insana korku veren esrarlı bir karışıklık içinde birbirlerinin üzerine yığılmıştı. Yılanların ayakları, boğaların kanatları vardı; insan başlı balıklar yemiş yiyor, timsahların çenelerinde çiçekler açıyordu. Filler de hortumlarını kaldırmış, göğün maviliği içinde kartallar gibi azametle geçiyordu. Hepsinin ya eksik ya da çok sayıda olan uzuvları korkunç bir çabayla gerilmişti. Dillerini sarkıtırken, ruhlarını da dışarı çıkarmak ister gibi halleri vardı. Sanki tohumların toplandığı kap birden parçalanıp salonun duvarlarına boşalıvermiş gibi, bütün biçimler, şekiller oradaydı.

Salonun çevresine on iki tane mavi billur küre dizilmişti. Bunların her birini kaplana benzer canavarlar taşıyordu. Gözbebekleri salyangozlarınki gibi patlaktı, bodur kalçalarını bükerek salonun öbür ucuna doğru yönelmişlerdi. Orada, fildişinden, iki tekerlekli bir araba üzerinde, doğurganların en doğurganı, keşfedilenlerin sonuncusu olan yüce Rabbet ışıldamaktaydı.

Pullar, tüyler, çiçekler, kuşlar karnına dek çıkmaktaydı. Kulaklarında küpe yerine, yanaklarına çarpan gümüş ziller vardı. İri gözlerini dikmiş size bakıyordu; alnındaki müstehcen bir simgenin içine yerleştirilmiş ışıltılı taş, kapının üstündeki kırmızı bakır aynaların içinde yansıyarak bütün salonu aydınlatıyordu.

Matho bir adım attı. Ayaklarının altında bir döşeme taşı oynadı. Bunun üzerine, bütün küreler dönmeye, canavarlar kükremeye başladı. Yıldızların ahengi gibi hoş, gürültülü bir müzik yükseldi. Tanit'in gürültülü ruhu her yana saçılarak çağlıyordu. Salonu dolduracak kadar büyük olduğu halde yerinden kalkacak, kollarını açacaktı. Birdenbire canavarlar ağızlarını kapattı, billur küreler dönmez oldu.

Sonra, korkunç, titrek bir ezgi bir süre havada çınlayıp sustu.

Spendius, "Peki, kutsal örtü nerede?" diye sordu.

Örtü görünürlerde yoktu. Neredeydi acaba? Nasıl bulmalıydı onu? Ya rahipler sakladılarsa? Matho yüreğinde bir paralanma, inancında da düş kırıklığına benzer bir şey hissediyordu.

Spendius, "Bu yandan!" diye fısıldadı. İçine doğan bir duygu yol gösteriyordu ona. Matho'yu Tanit'in arabasının arkasına doğru sürükledi. Orada, yarım arşın boyunda bir yarık, duvarı yukarıdan aşağıya ikiye bölmekteydi.

Buradan, yusyuvarlak, küçük bir salonun içine girdiler. Tavan o denli yüksekti ki, oda bir sütunun içini andırıyordu. Ortada, yarımküre biçiminde, tencereyi andıran siyah renkli iri bir taş vardı. Üzerinde alevler yanmaktaydı. Arkasında abanozdan bir külah yükseliyordu, bunun üstünde de bir baş ile iki kol vardı.

Bundan ötesi ise sanki bir buluttu da, üzerinde yıldızlar parıldıyordu. Kıvrımlarının derinliklerinde birtakım tasvirler görünüyordu: Eşmun ile Kabirler, daha önce görmüş oldukları canavarlardan birkaçı, Babillilerin kutsal hayvanları, sonra bilmedikleri başka birtakım canavarlar. Tanrıçanın çenesinin altından bir harmani gibi geçiyor, duvar boyunca yayılıp yükselerek köşelere takılıyordu. Gece gibi mavimtırak, tanyeri gibi sarı, güneş gibi kızıl, bol, saydam, parıltılı, hafifti. Tanrıçanın harmanisi buydu işte, görülmesi yasak olan kutsal örtü!

İkisi de sarardılar.

Sonunda, Matho, "Al onu!" dedi.

Spendius duraksamadı. Tanrıça heykelinin üzerine abanarak, örtüyü indirdi; örtü yere düştü. Matho elini

üzerine koydu. Sonra, başını açık yerinden içeriye geçirdi, bedenine sardı, iyice görmek için kollarını açtı.

Spendius, "Gidelim hadi!" dedi.

Matho soluk soluğaydı, gözlerini döşeme taşlarına dikmiş, öylece duruyordu.

Birdenbire haykırdı:

"Salambo'ya gitsem? Güzelliğinden korkmuyorum artık! Bana ne yapabilir ki? İnsandan da üstün oldum şimdi. Alevlerin içinden geçeceğim, denizin üzerinde yürüyeceğim! Bir hamle sürüklüyor beni! Salambo! Senin efendinim, sahibinim ben!"

Sesi gürlüyordu. Spendius'a boyu uzamış, biçimi değişmiş gibi görünüyordu.

Bir ayak sesi yaklaştı, bir kapı açıldı, biri göründü. Bir rahipti bu. Başında sivri bir külah vardı, gözleri fal taşı gibi açılmıştı. Bir hareket yapmasına meydan vermeden Spendius fırladı, üzerine atılıp iki hançerini de adamın böğürlerine sapladı. Adamın kafası döşeme taşları üzerinde "Tak!" diye bir ses çıkardı.

Sonra, tıpkı yerde yatan ceset gibi kımıltısız, bir süre çevreye kulak kabarttılar. Aralık kapıdan yalnızca esen yelin hışırtısı duyuluyordu.

Kapı dar bir geçide açılıyordu. Spendius geçide girdi, Matho da onun peşinden yürüdü. Hemencecik kendilerini üçüncü avluda, rahiplerin hücrelerinin sıralandığı iki sıra kapının arasında buldular. Hücrelerin arkasında dışarıya çıkmak için daha kısa bir yol olsa gerekti. Adımlarını hızlandırdılar.

Spendius havuzun kıyısına çömelerek kanlı ellerini yıkadı. Kadınlar uyuyorlardı. Zümrütten asma ışıldamaktaydı. Gene yürümeye koyuldular.

Fakat ağaçların altında birisi kendilerine doğru koşuyordu. Kutsal örtüyü taşımakta olan Matho birkaç kez

onun aşağıdan, yavaşça çekildiğini hissetti. Tapınağın avlusunda başıboş yaşamakta olan büyük maymunlardan biriydi bu. Sanki yapılan hırsızlığın farkına varmış, harmaniye sımsıkı yapışmıştı Çığlıklarının artmasından korktukları için onu dövmeye cesaret edemiyorlardı. Birdenbire, maymunun öfkesi geçti. Gövdesini sallayarak, sarkık uzun kollarıyla o da yanlarında yürümeye başladı. Sonra, kapıda, bir sıçrayışta bir palmiyenin üzerine atladı.

Son avludan çıktılar, Hamilkar'ın sarayına doğru yöneldiler. Spendius Matho'yu bundan vazgeçirmeye kalkışmanın boşuna olduğunu anlamıştı.

Sepiciler Sokağı'ndan, Muthumbal Alanı'ndan geçtiler, Sinazin Kavşağı'na geldiler. Bir duvarın köşesinde, bir adam, karanlıklar içinden geçen bu parıltılı nesneden korkarak geriledi.

Spendius, "Örtüyü sakla!" dedi.

Başka insanlara rastladılar; ama kendilerini göstermediler.

Sonunda Megara'nın evlerini tanıdılar.

Arkada, kayalığın tepesine inşa edilmiş olan fener gökyüzünü kızıl bir ışıkla aydınlatıyor; birbiri üstüne kondurulmuş taraçalarıyla saray, bahçelerin ortasında korkunç bir ehram gibi yükseliyordu. Hünnap ağaçlarının dallarını hançerleriyle keserek çitten içeriye girdiler.

Her yanda şölenin izleri olduğu gibi durmaktaydı. Bahçeler çiğnenmiş, arklar kurumuş, köleler zindanının kapıları açılmıştı. Mutfaklar ile kilerlerin çevresinde kimsecikler görünmüyordu. Bu sessizlik şaşırtıyordu onları. Sessizliği, ara sıra, köstekleri içinde kımıldanan fillerin boğuk solukları ile fenerin üzerinde yanmakta olan ağaç dallarının çıtırtısı bozuyordu.

Bu arada, Matho boyuna, “Kız nerede? Görmek istiyorum onu! Beni götür hadi!” diye söylenip duruyordu.

Spendius, “Delilik bu!” diyordu. “Bizi görünce bağırır, köleleri koşup gelir, sen de gücüne karşın bir şey yapamaz ölürsün!”

Böylece, Kadırgalar Merdiveni’ne ulaştılar. Matho başını kaldırdı, ta yukarıda, tatlı, silik bir ışığın parıldadığını görür gibi oldu. Spendius onu tutmak istedi ama Matho basamaklara atıldı.

Kendini daha önce görmüş olduğu yerlerde bulunca, aradan geçen zaman belleğinden silindi. Salambo biraz önce sofraların arasında şarkı söylüyordu; sonra, kaybolmuştu, Matho da sürekli bu merdiveni çıkmaktaydı sanki. Başının üzerinde gökyüzü ışıklarla kaplıydı. Deniz ufku dolduruyordu. Attığı her adımda çevresini daha geniş bir enginlik kaplıyor, o da, düşlerde yaşanan o garip kolaylıkla basamakları tırmanmaya devam ediyordu.

Taşlara sürtünen kutsal örtünün hışırtısı yeni gücünü anımsattı ona. Ne var ki, aşırı umutlanmaktan, ne yapacağını bilemiyordu artık. Bu kararsızlık onu ürküttü.

Zaman zaman yüzünü kapalı odaların dört köşe pencerelerine yaklaşıyordu. Bunların birkaçında uyuyan insanlar görür gibi oldu.

Daha dar olan sonuncu kat, taraçaların tepesinde tavla zarı biçimindeydi. Matho ağır ağır bunun çevresini dolaştı.

Duvarın küçük deliklerini kapatmakta olan talk yapraklarını süt rengi bir ışık doldurmuştu. Karşılıklı duran bu delikler, karanlıklar içinde küçük inci dizilerini andırıyordu. Matho kara haçlı kırmızı kapıyı görünce tanıdı. Yüreğinin vuruşları arttı. Kaçmak istiyordu. Kapıyı itti. Kanat açıldı.

İçeride, odanın uzak bir köşesine asılı kadırga biçimi bir lamba yanmaktaydı. Kadırganın gümüş teknesinden fışkırmakta olan üç dal ışık, kara çizgili kırmızı boyayla kaplı yüksek tahta oymalar üzerinde titreşiyordu. Tavan, yan yana dizili kirişlerden meydana gelmişti. Bunların yaldızları arasında ametistler, budak deliklerinde de topazlar ışıldıyordu. Odanın duvarı boyunca beyaz kayışlardan yapılmış çok alçak bir yatak uzanıyordu. Kalın duvarın içinde ise, deniz kabuklarını andıran kubbemsi askılıklar vardı; bunlara asılı birkaç giysi yerlere dek sarkıyordu.

Yumurta biçiminde bir havuzu yeşim taşından bir basamak çevrelemişti. Yılan derisinden zarif terlikler ile saydam mermerden bir ibrik havuzun kenarında kalmıştı. Daha ötede ıslak ayakların izleri görülüyordu. Her yandan çok hoş kokular yükseliyordu.

Matho altın, sedef, cam kakmalı döşeme taşlarına hafifçe basarak ilerliyordu. Yerin cilalı olmasına karşın, sanki kum üzerinde yürüyormuş da ayakları yere gömülüyormuş gibi geliyordu.

Gümüş lambanın ardında gök mavisi büyük bir dörtgen gördü; dört ipe asılı, havada duruyordu. Matho eğilmiş, ağzı açık ilerliyordu.

Al kumaş kaplı yastıklar, sedef taraklar, sedir ağacından çekmeceler, fildişinden kaşıklar arasında, kara mercan dallarına geçirilmiş leylek kanatları vardı. Geyik boynuzlarına yüzükler, bilezikler geçirilmişti. Kamış bir kafes üzerindeki kil testiler duvarın oyuğunda, rüzgârda serinlemekteydi. Matho'nun birkaç kez ayağı takıldı; çünkü zeminde, mekânı bölmelere ayıran farklı yüksekliklerde basamaklar vardı. En dipte, renkli çiçeklerle bezeli bir halının çevresinde küçük gümüş sütunlar yükse-

liyordu. Matho en sonunda, asma yatağın karşısına, yatağa çıkmak için kullanılan abanozdan alçak bir taburenin yanına geldi.

Fakat ışık yatağın kenarına gelip duruyordu. Gölge de, tıpkı büyük bir perde gibi, kırmızı şiltenin bir köşesi ile minicik çıplak bir ayağın ucunu meydanda bırakıyordu. Matho lambayı usulcacık çekti.

Salambo yanağını bir eline dayamış, öbür kolunu uzatmış uyuyordu. Saçlarının lüleleri çevresine öyle gür biçimde yayılmıştı ki, kara kuş tüyleri üzerine yatmış gibiydi. Bol, beyaz geceliği gevşek kıvrımlarla, bedeninin kıvrımlarına uyarak ayaklarına dek iniyordu. Aralık gözkapaklarının altında gözlerinin bir kısmı görülüyordu. Dikine asılı perdeler onu mavimsi bir ışıkla sarıyor; soluklarının hareketi iplere geçerek, havada sallanır gibi görünmesine neden oluyordu. Bir sivrisinek vızıldamaktaydı.

Hiç kımıldamadan duran Matho, elinde kalyon biçimindeki gümüş lambayı tutuyordu. Derken, cibinlik birdenbire tutuşup yok oluverdi, Salambo uyandı.

Ateş kendiliğinden sönmüştü. Genç kız hiçbir şey söylemiyordu. Lamba tahta oymalar üzerinde kocaman, ışıklı hareler yaratmaktaydı.

Salambo, "O da nedir?" dedi.

Matho cevap verdi: "Tanrıçanın örtüsü!"

Genç kız, "Tanrıçanın örtüsü mü?" diye haykırdı.

Bir yandan da, iki yumruğuna dayanmış, tir tir titreyerek dışarıya doğru eğiliyordu.

Matho, "Gidip tapınağın ta içinden senin için aldım onu! Bak!" dedi. Kutsal örtü ışıl ışıl parıldıyordu.

Matho, "Hatırladın, değil mi?" dedi. "Geceleri düşlerime giriyordun; ama gözlerindeki sessiz buyruğu anlaya-

mamıştım!" Salambo bir ayağını abanoz iskemlenin üzerine uzattı. "Anlasaydım, koşup gelirdim hemen, orduyu bırakırdım. Kartaca'dan çıkmazdım. Sana itaat etmek için Adrumetum Mağarası'ndan karanlıklar ülkesine inerim... Bağışla beni! Günlerimin üstüne dağlar gibi ağırlıklar çökmüştü sanki. Ama gene de bir şey sürüklüyordu beni! Sana kadar gelmeye çalışıyordum! Tanrılar olmasaydı cesaret eder miydim buna hiç?.. Gidelim hadi! Benimle gel! Gelmek istemezsen ben burada kalayım. Ne önemi var! Ruhumu nefesinin soluğunda boğ! Dudaklarım ellerini öperek ezilsin!"

Salambo, "Göster onu bana" dedi. "Daha yakına gel! Daha yakına!"

Şafak söküyor, duvarlardaki talk yapraklarını şarap rengi bir ışık dolduruyordu. Salambo bayılmak üzereydi, yatağın yastıklarına dayanmıştı.

Matho, "Seviyorum seni" diye haykırdı.

Genç kız, "Ver onu!" diye kekeledi. Birbirlerine yaklaştılar.

Salambo, sırtında etekleri yerlerde sürünen beyaz geceliğiyle ilerliyordu... İri gözlerini kutsal örtüye dikmişti. Matho, genç kızın başının görkemiyle gözleri kamaşmış bir halde onu seyrediyor, kutsal örtüyü kıza doğru uzatarak onu kucaklayıp sarmaya hazırlanıyordu. Salambo da kollarını açmıştı. Birden durdu, ikisi de öylece kalıp birbirlerine bakmaya başladılar.

Matho'nun ne istediğini anlamayan genç kızın içini bir korku kapladı. İnce kaşları kalktı. Dudakları aralandı. Titriyordu. Sonunda, kızıl şiltenin köşelerinden sarkan tunç perde kollarından birine vurarak, "İmdat! İmdat! Çekil git kâfir! Alçak! Melun! Taanaş, Krum, Eva, Micipsa, Saul! Gelin buraya!" diye haykırmaya başladı.

Tam o sırada duvardaki kil testiler arasından Spendius'un korkmuş yüzü göründü:

"Hemen kaç! Geliyorlar!"

Merdivenleri sarsarak yukarıya gelen büyük bir gürültü duyuldu; kadınlardan, uşaklardan, kölelerden oluşan bir insan kalabalığı, ellerinde mızraklar, lobutlar, bıçaklar, hançerler odaya doldu. İçeride bir erkek görünce öfkeden donakaldılar. Cariyeler evden cenaze çıkmış gibi bağrışıyorlar, hadımağalarının kara tenleri altında benizlerinin sarardığı görülüyordu.

Matho gümüş sütunların arkasında duruyordu. Kutsal örtüye bürünmüştü, çevresini yıldız kümeleri sarmış bir gök tanrısını andırıyordu. Köleler onun üzerine atılmaya hazırlanıyorlardı; Salambo onları durdurdu:

"Dokunmayın! Tanrıçanın kutsal harmanisidir bu!"

Genç kız bir köşeye çekilmişti. Sonra, Matho'ya doğru bir adım attı, çıplak kolunu uzattı:

"Tanit'in kutsal örtüsünü çaldın ha!.. Lanet olsun sana! Hınç, öç, ölüm, acı eksik olmasın üzerinden! Ölüler Tanrısı Matisman boğsun seni! Adı anılmaması gereken öteki de yaksın seni!"

Matho kılıç yarası almış gibi bir çığlık kopardı. Salambo birkaç kez daha, "Defol! Defol! diye haykırdı.

Hizmetkârlar kalabalığı ikiye ayrıldı, Matho başı önünde, ağır ağır aralarından geçti. Kapıya gelince durdu; kutsal örtünün saçakları, döşeme taşları üzerindeki altın yıldızlardan birine takılmıştı. Sert bir omuz hareketiyle örtüyü çekti, merdivenlerden indi.

Spendius da taraçadan taraçaya atlayıp çitlerin, arkların üzerinden aşarak bahçeden kaçmıştı. Fenerin dibine geldi. Burada kayalık çok sarp olduğundan sur ıssızdı. Spendius surun ucuna dek ilerledi, sırtüstü yattı, ayakla-

rını ileriye doğru uzatıp yukarıdan aşağıya kadar kaydı. Sonra, yüzerek Mezarlar Burnu'na ulaştı, tuzlu gölden dolaştı, akşam olunca da Barbarların ordugâhına döndü.

Güneş doğmuştu, Matho uzaklaşan bir aslan gibi yollardan iniyor, korkunç gözlerle çevresine bakınıyordu.

Kulaklarına belirsiz bir uğultu geliyordu. Uğultu saraydan çıkmıştı, uzakta, Akropolis'in oralarda yeniden başlıyordu. Kimileri, Molokh Tapınağı'ndaki Kartaca hazinesinin çalındığını söylüyor, kimileri de öldürülen bir rahipten söz ediyordu. Zaten herkes Barbarların kente girdiğini sanıyordu.

Surlardan nasıl çıkacağını bilemeyen Matho, dosdoğru ilerliyordu. Onu gördüler, o zaman bir gürültüdür koptu. Herkes anlamıştı. Halk ilkin umutsuzluğa, sonra derin bir öfkeye kapıldı.

Mappallar'ın dibinden, Akropolis'in yüksekliklerinden, yeraltı mezarlıklarından, gölün kıyılarından büyük bir kalabalık kopup geldi. Patriciler saraylarından, esnaf dükkânlarından dışarıya çıkmıştı. Kadınlar çocuklarını ortada bırakıyorlardı. Herkes kılıcını, baltasını, sopasını kaptı. Fakat Salambo'yu alıkoymuş olan engel onları da durdurdu. Kutsal örtüyü nasıl geri alacaklardı? Ona bakmak bile suçtu. Tanrıların tözünden bir şey sinmişti ona, dokunanı öldürüyordu.

Tapınakların çevresindeki sıra sıra direkler arasında rahipler dövünüyorlardı. Lejyon Muhafızları rasgele dörtnala koşuşmaktaydı. Herkes evlerin damına, taraçalara, heykellerin omuzlarına, gemilerin direklerine çıkıyordu. Bu arada, Matho ilerlemekteydi. Her adım atışında öfke büyüyor ama korku da artıyordu. O yaklaştıkça sokaklar boşalıyor; kaçışan insanların meydana getirdiği bu sel, iki yandan duvarların tepesine dek sıçrıyordu.

Matho baktığı her yerde, sanki kendisini yemek için alabildiğine açılmış gözler, gıcırdayan dişler, uzanan yumruklar görüyor; Salambo'nun kopardığı lanet çığlıkları çoğalarak her yanda çınlıyordu.

Birdenbire uzun bir ok, arkasından bir başka ok vınladı; taşlar atıldı. Ne var ki, kutsal örtüye çarpar korkusuyla iyi nişan alınmadan fırlatıldıkları için, atılanlar Matho'nun başının üzerinden geçiyordu. Zaten o da kutsal örtüyü bir kalkan gibi kullanarak sağa sola, öne arkaya geriyordu. Halkın aklına hiçbir kurnazlık gelmiyordu. Matho açık sokaklara dalarak, gittikçe daha hızlı yürüyordu. Sokaklar iplerle, arabalarla, tuzaklarla kapatılmıştı. Matho her dönemeçte geri dönüyordu. Sonunda Khamon Meydanı'na çıktı, Balearlılar burada öldürülmüşlerdi. O zaman durdu, ölmek üzere olan bir kimse gibi benzi sarardı. Bu kez sahiden mahvolmuştu. Kalabalık el çırpıyordu.

Kapalı duran büyük kapıya kadar koştu. Kapı çok yüksekti, çok kalın meşe tahtasından yapılmıştı, çivilerle, tunç levhalarla kaplıydı. Matho kapıya yüklendi. Halk genç adamın öfkesindeki aczi görerek sevincinden tepiniyordu. Bunun üzerine, ayağından pabucunu çıkarıp üstüne tükürdü, sonra da kapının kanatlarına vurmaya başladı. Bütün kent bir çığlık kopardı. Herkes kutsal örtüyü unutmuştu artık, onu ezeceklerdi. Matho, irileşmiş, dalgın gözlerini kalabalığın üzerinde gezdirdi. Şakakları kendisini sersemletircesine zonkluyor, sarhoş insanlar gibi her yanını bir uyuşukluğun kapladığını seziyordu. Birdenbire, kapının mandalını açmak için çekilen uzun zinciri gördü. Kollarını gerip ayaklarına yüklenerek bir sıçrayışta zincire asıldı. Sonunda, ağır kanatlar aralandı.

Dışarıya çıkınca, örtüyü boynundan çekip başının üzerinde elinden geldiğince kaldırdı. Denizden esen rüzgârın havalandırdığı rengârenk kumaş, üzerindeki değerli taşlar, tanrı tasvirleriyle güneşte pırıl pırıl parlıyordu. Matho harmaniyi bu şekilde taşıyarak askerlerin çadırlarına dek bütün ovayı aştı. Halk, surların üstünden Kartaca'nın talihinin gidişini seyrediyordu.

VI

HANNON

Matho, akşam Spendius'a, "Kızı kaçırmalıydım!" diyordu. "Onu yakaladığım gibi alıp götürmeliydim! Kimse dokunmaya cüret edemezdi bana!"

Spendius onu dinlemiyordu. Ballı su dolu bir küpün yanına sırtüstü uzanmış, keyifle dinliyor, arada bir de kana kana içmek için başını küpe daldırıyordu.

Matho, "Ne yapmalı?.. Kartaca'ya nasıl girmeli?" diye sordu.

Spendius, "Bilmem ki" dedi.

Bu aldırmazlık Matho'yu çileden çıkarıyordu:

"Suç sende!" diye bağırdı. "Hem bu işe sürüklüyorsun beni, hem de yarı yolda bırakıyorsun. Korkak herif, sen de! Neden dinleyecekmişim sözünü? Kendini benim efendim mi sanıyorsun yoksa? Pezevenk, ne olacak, köle oğlu köle!"

Bir yandan da dişlerini gıcırdatıyor, kocaman elini Spendius'a doğru kaldırıyordu.

Spendius karşılık vermedi. Çadırın direğinde kilden bir kandil hafif hafif yanıyor, direğe asılı silah takımlarının arasında da kutsal örtü parıldıyordu. Birdenbire, Matho pabuçlarını giydi, tunç pullu ceketini ilikledi, miğferini aldı.

Spendius, "Nereye gidiyorsun?" diye sordu.

"Kartaca'ya! Bırak beni! Kızı alıp buraya getireceğim! Karşıma çıkan olursa yılan gibi ezeceğim! Öldüreceğim o kızı, Spendius! Evet! Öldüreceğim onu! Görürsün bak, öldüreceğim!"

Dışarıya kulak kabartmakta olan Spendius, kutsal örtüyü hemencecik bulunduğu yerden indirip bir köşeye fırlattı, üstüne póstekiler yığdı. Bir ses mırıltısı duyuldu, meşaleler parıldadı. İçeriye Narr'Havas girdi. Arkasından da yirmi kadar adam geliyordu.

Hepsi uzun, beyaz harmaniler giymişlerdi. Bellerinde uzun hançerler, boyunlarında meşin hamailler, kulaklarında tahta küpeler, ayaklarında sırtlan derisinden pabuçlar vardı. Dinlenen çobanlar gibi mızraklarına dayanmış, çadırın kapısı önü de duruyorlardı. Narr'Havas hepsinin en yakışıklısıydı. İnce kolları incilerle süslü kayışlarla boğum boğum sıkılmıştı. Geniş urbasını başının çevresine bağlayan altın halkaya, omzunun arkasına sarkan bir devekuşu tüyü iliştirilmişti. Sürekli bir tebessüm dişlerini meydana çıkarıyordu. Gözleri ok gibi deliyordu insanı adeta. Bütün benliğinde dikkatli, hafif bir şey vardı.

"Ben de paralı askerlerle birlik olmaya geldim" dedi. "Kartaca Cumhuriyeti uzun zamandır ülkemi tehdit ediyor çünkü. Bu nedenle, Barbarlara yardım etmekte çıkarım var. Size yararım da dokunabilir. Filler vereceğim size; ormanlarım fille dolu. Sonra, şarap, zeytinyağı, arpa, hurma veririm; kuşatmalar için zift ile kükürt, yirmi bin piyade, on bin at veririm. Sana başvurmamın nedeni şu, Matho: Kutsal örtüyü ele geçirerek ordunun başı oldun. Hem biz eski arkadaşız."

Matho ise Spendius'a bakıyordu. Eski köle, koyun postlarının üstüne oturmuş söylenenleri dinliyor, başıyla

"Evet" der gibi, kısa işaretler yapıyordu. Narr'Havas konuşmayı sürdürüyordu. Tanrıları tanık gösteriyor, Kartaca'ya lanet okuyordu. Böyle bağırıp çağırırken bir de mızrak kırdı. Bütün adamları hep bir ağızdan büyük bir çığlık kopardılar. Kendini bu öfkeye kaptıran Matho da, "Seninle birlik olmayı kabul ediyorum!" diye haykırdı.

Bunun üzerine, ak bir boğa ile kara bir koyun getirdiler: Biri gündüzü, öbürü geceyi simgeliyordu. İkisini de bir çukurun kenarında boğazladılar. Çukur kanla dolunca kollarını içine daldırdılar. Sonra, Narr'Havas elini Matho'nun, Matho da Narr'Havas'ın göğsüne dayadı. Bu işareti çadırlarının bezinin üzerine de yaptılar. Sonra, geceyi yiyip içmekle geçirdiler. Etlerin kalanı, deri, kemikler, boynuzlar ve tırnaklarla birlikte yakıldı.

Matho tanrıçanın kutsal örtüsünü taşıyarak geri geldiğinde uzun alkışlarla, sevinç çığlıklarıyla selamlanmıştı. Kenan dininden olmayanlar bile, içlerinde duydukları coşkudan, doğaüstü bir yaratığın gelmekte olduğunu anlamışlardı. Kutsal örtüyü ele geçirmeye kalkışmayı ise kimse düşünmedi bile. Barbarlara göre, Matho'nun örtüyü ele geçirmek için kullandığı esrarlı yöntem, onun sahibi olmasını meşrulaştırmaya yetiyordu. Afrika soyundan askerler böyle düşünüyorlardı. Hınçları daha diri olanlar ise neye karar vereceklerini bilemiyorlardı. Ellerinde gemiler olsa, hemen kalkıp giderlerdi.

Spendius, Narr'Havas ve Matho, Kartaca topraklarındaki bütün kabilelere adamlar gönderdiler.

Kartaca bu kavimleri yiyip bitiriyordu. Çok ağır vergiler alıyordu onlardan. Vergisini ödemekte geciken, homurdanan oldu mu ya derhal hapse atılıyor, ya baltayla kafası uçuruluyor ya da çarmıha geriliyordu. Cumhuriyet'in işine yarayan şeyleri ekip biçmek, istediği her şeyi

vermek gerekiyordu. Hiç kimsenin silah bulundurmaya hakkı yoktu. Köyler ayaklandı mı, köylüler satışa çıkarılıyordu. Valilere, şarap veya zeytin cendereleri gibi, halktan çıkardıkları vergi miktarına göre değer biçiliyordu. Kartaca'ya doğrudan bağlı bölgelerin ötesinde ise, çok ufak bir cizye ödeyen müttefikler vardı. Onların ötesinde göçebeler başıboş dolaşıyordu. Bunlar da her an müttefiklerin üzerine saldırılabiliyordu. Bu sistem sayesinde ürün hep boldu. Haralar bilinçli bir şekilde yönetiliyor; çiftlikler mükemmel işliyordu.

Rençperlik ve köle idaresinde uzman olan Romalı Senatör Caton, doksan iki yıl sonra bu manzara karşısında hayrete düşecekti. Roma'da tekrarlayıp durduğu "Kartaca'ya ölüm!" çığlığı, aslında tamahkâr bir kıskançlığın ifadesinden başka şey değildi.

Son savaş sırasında, Kartaca'nın aşırı talepleri daha da artmıştı. Öyle ki, hemen hemen bütün Libya kentleri Romalı Komutan Regulus'a teslim olmuştu. Ceza olsun diye bunlardan bin talentum* tutarında para, yirmi bin sığır, üç yüz torba altın tozu, öndelik olarak da önemli miktarda tahıl istenmiş; kabile reisleri ise ya çarmıha gerilmiş ya da aslanlara atılmıştı.

Hele Tunus, Kartaca'ya diş biliyordu! Kartaca'dan daha eski bir kent olduğundan, haşmetini bir türlü hoş göremiyordu. Kartaca'ya bakan zehirli bir hayvan gibi suyun kıyısındaki çamurlara çömelmiş, kentin surlarının karşısında öylece duruyordu. Sürgünler, katliamlar, salgın hastalıklar zayıf düşürmüyordu onu. Sicilya Kralı Agathokles'in oğlu Arkhagates'i desteklemişti. Pislik yiyiciler Tunus'ta derhal silah buldular.

* talentum: talent, Atina'da para birimi.

Haberciler henüz yola bile çıkmamışlardı ki, tüm eyaletleri bir sevinçtir sardı. Halk hiç beklemeden evlerin kâhyalarını, Cumhuriyet'in memurlarını hamamlarda boğdu. Gizlenmekte olan eski silahlar mağaralardan çıkarıldı. Sapan demirleriyle kılıçlar yapıldı. Kapı önlerinde çocuklar ciritleri biliyorlardı. Kadınlar gerdanlıklarını, yüzüklerini, küpelerini, Kartaca'nın yok edilmesine yarayacak her şeylerini verdiler. Herkes katkıda bulunmak istiyordu. Mahallelerde mısır sapları gibi, mızrak demetleri yükseliyordu. Hayvan, para gönderildi. Matho paralı askerlere alacaklarının kalan bölümünü hemencecik ödedi. Spendius'un bu fikri sayesinde de Barbarlara salisim, yani başkomutan oldu.

Öte yandan, insan desteği de artıyordu. İlkin yerli kavimlerden insanlar, sonra köylerdeki köleler çıkageldiler. Zenci kervanlarına el konuldu. Zenciler silahlandırıldı; Kartaca'ya gelmekte olan tacirler, daha güvenli bir kâr umuduyla Barbarların arasına karıştılar. Ardı arkası kesilmeyen kalabalık topululuklar geliyordu. Akropolis'in tepesinden bakıldığında, ordunun gittikçe büyümekte olduğu görülüyordu.

Su bendinin üstüne nöbetçi muhafızlar dikilmişti. Bunların yanlarında da, aralıklı olarak, içinde katran kaynayan tunçtan kazanlar duruyordu. Aşağıda, ovada, büyük kalabalık gürültülü bir kaynaşma içindeydi. Kararsızdılar, Barbarların karşılarına surlar çıkınca hep duydukları o çekingenlik içinde bocalıyorlardı.

Utika ile Hiposarit kentleri Kartaca'yla ittifak kurmaya yanaşmadılar. Onlar da Kartaca gibi Fenike kolonileri olduklarından kendi kendilerini yönetiyorlar, kendilerini Cumhuriyet'ten ayrı tutmak için yaptığı antlaşmalara her seferinde maddeler koyduruyorlardı. Bununla birlik-

te daha güçlü olan, kendilerini koruyan bu kardeşe saygı gösteriyorlar, bir Barbar sürüsünün onu yenebileceğine inanmıyorlardı. Tersine Barbarlar yok edileceklerdi. Bu iki kent tarafsız kalmak, rahatça yaşamak istiyordu.

Fakat, konumları gereği vazgeçilmezdiler. Bir körfezin sonunda bulunan Utika, dışarıdan Kartaca'ya yardım getirmek için çok elverişliydi. Sadece Utika zapt edildiğinde, kıyıda, altı saat uzakta olan Hiposarit onun yerine geçer, böylelikle dışarıdan yardım alan Kartaca hiçbir zaman ele geçirilemezdi.

Spendius kuşatma hemen başlasın istiyordu ama Narr'Havas buna karşı çıktı. İlkin sınır boyuna gitmek gerekti. Eski askerler de, hatta Matho'nun kendisi de böyle düşünüyorlardı. Spendius'un Utika'ya, Matho'nun da Hiposarit'e saldırması kararlaştırıldı. Üçüncü kolordu sırtını Tunus'a dayayarak Kartaca Ovası'nı işgal edecekti. Bu işi Autharite üzerine aldı. Narr'Havas'a gelince; fil getirmek üzere ülkesine dönecek, atlılarıyla da yolları tarayacaktı.

Kadınlar bu karar karşısında çığlığı kopardılar. Kartacalı kadınların mücevherlerine göz dikmişlerdi çünkü. Libyalılar da seslerini yükselttiler. Kartaca'ya karşı savaşmak için çağırılmışlardı, şimdi ise çekip gidiyorlardı! Askerler neredeyse tek başlarına yola koyuldular. Matho arkadaşlarıyla birlikte İberleri, Lusitanyalıları, Batılıları, Adalıları komuta ediyordu. Bütün Yunanca konuşanlar da, akıllı olduğu için Spendius'u istemişlerdi.

Ordunun birden yola koyulması büyük bir şaşkınlık yarattı. Sonra, ordu deniz yönünde Utika Yolu'ndan geçip Aryana Dağı'nın eteğinde yayıldı. Bir bölümü Tunus önünde kaldı; geri kalanı gözden kayboldu, sonra körfezin öbür kıyısında, ormanların kenarında yeniden ortaya çıkarak ormanların içine daldı.

Belki seksen bin kişi kadardılar. İki Tyros kenti dayanmayacak, Barbarlar da Kartaca üzerine geleceklerdi. Daha şimdiden güçlü bir ordu, kıstağın tabanını işgal ederek işe başlamıştı. Çok geçmeden Kartaca açlıktan ölecekti. Çünkü yurttaşlar, Roma'da olduğu gibi vergi vermiyorlardı; eyaletlerin yardımı olmadıkça da Kartaca yaşayamazdı. Sonra, Kartaca politikada da usta değildi. Sürekli yiyeceği ekmeği düşünmek zorunda olması, daha yüksek emeller beslemesine engel oluyordu. Libya kumlarına demir atmış bir kadırga gibiydi. Orada da ancak, çalışma zoruyla tutunabiliyordu. Uluslar, dalgalar gibi çevresinde homurdanıyor, en ufak fırtına bu kocaman yapıyı sarsıyordu.

Roma'ya açılan savaş ve Barbarlarla yapılan pazarlıklar sırasında har vurup harman savrulan paralar yüzünden hazine boşalmıştı. Öte yandan asker gerekiyordu; çünkü hiçbir hükümet Kartaca Cumhuriyeti'ne güvenmiyordu. Vaktiyle Ptolemaios iki bin talentum parayı esirgemişti Kartaca'dan. Tanrıçanın kutsal örtüsünün çalınması da Kartacalıların cesaretini kırıyordu. Spendius bunu gayet iyi öngörmüştü.

Fakat, hiç sevilmediğini bilen bu kavim, parasına da tanrılarına da çok düşkündü. Bizzat hükümetin kuruluş tarzı ise yurtseverlik duygularını canlı tutuyordu.

Birincisi, iktidar herkesindi ama hiç kimse bunu elde edecek kadar güçlü değildi. Özel borçlar genel borç sayılıyor, ticaret tekeli Kenanlıların elinde bulunuyordu. Korsanlıktan elde ettikleri kârları tefecilikle katlayıp toprağı, köleleri, yoksullar hoyratça sömürerek zengin olanlar vardı. Bütün memuriyetlerin kapısını açan sadece zenginlikti. Güç ve para hep aynı ailelerin elinde olmakla birlikte, herkes bu noktaya erişmeyi umduğundan, ülkeyi birkaç ailenin yönetmesi hoş görülüyordu.

Yasaları çıkaran şirketler maliye denetçilerini de seçiyordu. Bunlar görev sürelerini tamamladıkları sırada İhtiyarlar Meclisi'nin yüz üyesini atıyorlardı. Bu üyeler ise bütün Zenginler'den oluşan genel bir kurul olan Büyük Meclis'e bağlıydılar. Kralların artığı olan, rütbeden yana ise Roma konsüllerinden biraz aşağıda bulunan iki büyük yargıca gelince; bunlar aynı günde iki ayrı aile içinden seçiliyordu. Birbirlerini karşılıklı olarak zayıf düşürmeleri için, türlü kinlerle araları açılıyordu. Bunlar savaş üzerinde görüşüp karar veremiyorlardı; ama ülke savaşta yenilirse, Büyük Meclis tarafından çarmıha gerdiriliyorlardı.

Kısacası, Kartaca'nın gücü Sisitler'den, yani Malka'nın ortasındaki iki büyük saraydan kaynaklanıyordu. Söylendiğine göre, Fenikeli denizcilerin ilk gemisi oraya yanaşmış, o zamandan beri deniz epeyce çekilmişti. Burası, eski mimarlık usullerince taş köşebentler ile palmiye kütüklerinden yapılmış küçük küçük odalardan oluşuyordu. Her kurulun ayrı ayrı toplanabilmesi için de odalar birbirinden ayrılmıştı. Zenginler burada toplanarak bütün gün kendilerinin ve hükümetin işlerini görüşüyor, biber bulmaktan Roma'nın yok edilmesine kadar her şeyi konuşuyorlardı. Ayda üç kez, sedirlerini sarayın duvarının dibindeki yüksek taraçaya çıkarıyorlardı. Aşağıdan bakıldığında bunların pabuçsuz, harmanisiz, açık havada, sofra başında oturdukları görülürdü. Elmaslı parmakları etler üzerinde gezer, kocaman küpeleri sürahiler arasından sarkardı. Hepsi de güçlü kuvvetli, şişman, yarı çıplak, yaşamlarından hoşnut kimselerdi. Tıpkı denizde çırpınan iri köpekbalıkları gibi, açık havada güle eğlene yemeklerini yerlerdi.

Ama şimdi kaygılarını saklayamıyorlardı. Hepsinin yüzü pek soluktu. Kendilerini kapıda bekleyen kalabalık,

bir şeyler öğrenmek için saraylarına kadar yanlarında geliyordu. Tıpkı veba salgınları sırasında olduğu gibi, bütün evler kapalıydı. Sokaklar doluyor, sonra da birden boşalıyordu. Herkes Akropolis'e çıkıyor, sonra limana doğru koşuyordu. Büyük Meclis her gece toplantı halindeydi. Sonunda halk Khamon Meydanı'na çağırıldı; komutanlığın, Hekatompilea Zaferi'ni kazanan Hannon'a verilmesi kararlaştırıldı.

Sofu, kurnaz, Afrika insanlarına karşı acımasız, tam bir Kartacalıydı bu. Geliri Barka ailesininkine eşitti. Yönetim işlerinde hiç kimsenin onun kadar deneyimi yoktu.

Hannon, eli silah tutan tüm yurttaşların askere alınmasını emretti. Burçlara mancınıklar yerleştirtti. Çok büyük miktarda silah istedi, hatta gerekli olmadığı halde on dört kadırganın yapılmasını emretti. Her şeyin de deftere geçirilmesini, özenle yazılmasını istedi. Hasta olduğu için yürüyemediğinden kendini tersaneye, fenere, tapınakların hazinesine taşıtıyordu. Büyük tahtırevanı sürekli, bir basamaktan öbürüne sallanarak Akropolis'in merdivenlerini çıkarken görülüyordu. Geceleri uyuyamadığından, kendini savaşa hazırlamak için sarayında korkunç bir sesle bağırarak savaş komutları veriyordu.

Korku yüzünden herkes yiğitleşiyordu. Zenginler daha horozlar öterken Mappallar boyunca sıralanıyorlardı. Sonra da urbalarının eteklerini toplayıp kargı talimi yapıyorlardı. Fakat başlarında eğitim yaptıracak biri olmadığından, kavgaya tutuşuyorlardı. Soluk soluğa mezarların üzerlerine oturuyorlar, sonra gene başlıyorlardı. Birçoğu kendini rejime bile soktu. Kimisi, güç toplamak için çok yemek gerektiğini sanarak tıka basa yiyor, kimisi de şişmanlığından rahatsız olarak, zayıflamak üzere perhiz yapıp güçten düşüyordu.

Utika daha şimdiden birkaç kez Kartaca'dan yardım istemişti; ama Hannon, savaş araçlarının son vidası takılmadan yola çıkmak istemiyordu. Tabyalarda barınan yüz on iki fili donatmak için üç ay daha geçirdi; Romalı Komutan Regulus'u yenen fillerdi bunlar. Halk onları pek seviyordu. Bu eski dostlara ne yapılsa azdı. Göğüslerine konan tunç levhaları Hannon yeniden döktürdü, dişlerini yaldızlattı, sırtlarına yerleştirilen kuleleri genişletti, en güzel kumaşlardan, çok zengin saçaklarla süslü al çullar biçtirdi. Nihayet, fillerin sürücülerine, ilk kez Hindistan'dan geldikleri için olsa gerek "Hintliler" dendiğinden, hepsinin Hint usulü giydirilmelerini emretti. Şakaklarının çevresine ak bir sarık dolayacaklar, bacaklarına da, enine pilileriyle kalçalar üzerinde bir istiridyenin iki kabuğu gibi duran, bisus kumaşından küçük birer don giyeceklerdi.

Autharite'in ordusu hep Tunus önünde duruyordu; göl çamurundan yapılmış, tepesinde dikenli çalılarla korunan bir surun arkasında gizlenmişti. Zenciler surun orasına burasına, büyük sopalar üzerine korkunç figürler dikmişlerdi: Kuş tüyleriyle yapılmış insan suratları, çakal, yılan kafaları gibi şeylerdi bunlar. Düşmanı korkutmak için ona doğru ağızlarını açmışlardı. Barbarlar bu önlemler sayesinde kendilerini yenilmez saydıklarından, Kartaca'nın çok geçmeden yakılacağına inanarak danslar ediyorlar, güreşiyorlar, cambazlıklar yapıyorlardı. Hannon'un yerinde başka biri olsa, hayvan sürüleri ile kadınların ayak bağı olduğu bu kalabalığı kolayca ezebilirdi. Zaten bunlar da manevradan, talimden bir şey anlamıyor; usanç getiren Autharite de artık onlardan bir şey istemiyordu.

Autharite iri mavi gözlerini sağa sola devirerek geçerken, hepsi bir kenara çekiliyordu. Sonra, gölün kıyısına

gelince fok derisinden ceketini çıkarıyor, uzun kızıl saçlarını bağlayan ipi çözüp saçlarını suya daldırıyordu. Bir yandan da, Eryx Tapınağı'ndaki iki bin Galyalı'yla birlikte Romalıların tarafına kaçmadığına hayıflanıyordu.

Sık sık, gün ortasında güneş birden kararıveriyordu. O zaman, körfez ile açık deniz erimiş kurşun gibi hareketsizleşmiş görünüyordu. Diklemesine uzanan koyu renk bir toz bulutu döne döne ilerliyordu. Palmiyeler bükülüyor; gökyüzü kayboluyor; hayvanların sağrılarına taşların çarptığı duyuluyordu. Autharite de dudaklarını çadırının deliklerine yapıştırıp bitkinlikten, kasvetten, kederden hırıldıyordu. Güz sabahları otlaklardan yükselen mis gibi kokuları, lapa lapa yağan karı, siste yollarını şaşıran yaban öküzlerinin böğürüşlerini düşünüyor; gözlerini yumarak, saz damlı uzun kulübelerde yanan ışıkların bataklıkların üzerinde, ormanların diplerinde titreştiklerini görür gibi oluyordu.

Ondan başkaları da, yurtları pek uzak olmamakla birlikte, yurt özlemi çekiyordu. Gerçekten, Kartacalı tutsaklar gölün ötesinde, Byrsa'nın yamaçları üzerindeki evlerinin avlularına gerili tenteleri görebiliyorlardı. Fakat, çevrelerinde sürekli nöbetçiler dolaşmaktaydı. Tutsakların hepsini bir tek zincire bağlamışlardı. Her birinin boynunda demir bir halka vardı; kalabalık gelip onları seyretmekten usanmıyordu. Kadınlar küçük çocuklara tutsakların sıskalaşmış ellerinden, ayaklarından sarkan, paramparça güzel urbaları gösteriyorlardı.

Autharite, Giskon'a her baktığında şölen gecesi uğradığı hakareti anımsıyor; içinde bir öfkedir kabarıyordu. Narr'Havas'a verdiği söz olmasa çoktan öldürürdü onu. Bunun üzerine, çadırına dönüyor, sarhoş olup sızana dek arpa ile kimyondan yapılmış bir içki içiyordu. Sonra, gün

doğarken, korkunç bir susuzlukla içi yanarak uyanıyordu.

Bu arada, Matho Hiposarit'i kuşatmıştı. Ne var ki, denizle bağlantısı olan bir göl, kenti koruyordu. Üç sıra da sur vardı; kente hâkim tepelerde ise burçlarla berkitilmiş bir sur daha uzanıp gidiyordu. Matho'nun daha önce bu gibi girişimleri komuta etmişliği yoktu. Sonra, Salambo'yu bir türlü aklından çıkaramıyor; onun güzelliğinin vereceği zevkleri düşünerek hülyalara dalıyor; öç alma zevkinin gururuyla keyiflenerek kendinden geçiyordu. Onu yeniden görmek, Matho için buruk, ateşli, sürekli bir ihtiyaç haline gelmişti. Hatta bir ara, Kartaca'yla yapılacak görüşmeler için elçi olarak gitmek üzere başvurmayı bile düşündü. Bir kez Kartaca'ya girerse, Salambo'ya ulaşmanın bir yolunu bulurdu. Sık sık hücum borusunu çaldırıyor, hiç beklemeksizin, denizde yapılmaya çalışan mendireğin üzerine koşuyordu. Taşları elleriyle koparıyor, her şeyi altüst ediyor, kılıcını her yana indirip saplıyordu. Barbarlar karmakarışık bir halde koşuşuyorlardı. Merdivenler büyük bir çatırtıyla kırılıyor; insan yığınları suya yuvarlanıyor; su da kırmızı dalgalar halinde duvarlara sıçrıyordu. Sonunda gürültü patırdı azalıyor; askerler biraz sonra yeniden işe koyulmak için oradan uzaklaşıyorlardı.

Matho gidip çadırların uzağında oturuyordu. Kanların sıçramış olduğu yüzünü koluyla siliyor. Kartaca'dan yana dönerek ufka bakıyordu.

Karşısında, zeytin ağaçları, palmiyeler, mersinler, çınarlar arasında iki geniş göl uzanmaktaydı. Bunlar, çevresi görünmeyen bir başka gölle birleşiyordu. Bir dağın ardından başka dağlar çıkıyor; uçsuz bucaksız gölün ortasında ehram biçimli, kapkara bir ada yükseliyordu. Sol-

da, körfezin sonunda, kum yığınları durakalmış, kocaman, sarı dalgaları andırıyordu. Mavi bir çarşaf gibi dümdüz deniz, belirsiz biçimde göğün ucuna dek yükselmekteydi. Kırların yeşilliği yer yer uzun, sarı tabakaların altında kayboluyordu. Dallardaki keçiboynuzları mercan düğmeler gibi parıldıyordu. Frenk incirlerinin tepesinden asma dalları sarkıyor, suyun şırıltısı işitiliyor, sorguçlu çayırkuşları zıplıyor; güneşin son ışıkları, rüzgârı içlerine çekmek için sazlar arasından çıkan kaplumbağaların kabuklarını yaldızlıyordu.

Matho derin derin içini çekiyordu. Yüzükoyun yere yatıyor, tırnaklarını toprağa batırıp ağlıyordu. Sefil, âciz, yüzüstü bırakılmış hissediyordu kendini. Salambo'yu hiçbir zaman elde edemeyecekti, bir kenti bile zapt edemiyordu.

Geceleyin çadırında yalnızken kutsal örtüyü seyrediyordu. Tanrılara ait bu nesne ne işine yarıyordu ki? Derken, Barbar zihninde kuşkular belirmeye başlıyordu. Sonra, tam tersine, tanrıçanın örtüsü sanki Salambo'ya aitmiş de genç kızın ruhundan bir parça, bir soluktan daha hafif olarak kumaşın üzerinde dalgalanıyormuş izlenimine kapılıyordu. Bunun üzerine, kumaşı elliyor, kokluyor, yüzünü içine gömerek hıçkıra hıçkıra öpüyordu onu. Kendini aldatıp Salambo'nun yanında sanmak için, örtüyü omuzlarının üzerine atıyordu.

Kimi zaman, birden fırlayıp gidiyor, yıldızların ışığında, harmanilerine sarınmış uyuyan askerlerin üzerinden atlıyordu. Sonra, ordugâhın kapısına geliyor, bir atın sırtına atlıyor, iki saat sonra kendini Utika'da, Spendius'un çadırında buluyordu.

İlkin kuşatmadan söz ediyordu. Aslında Salambo'dan söz edip acısını dindirmek için gelmiş oluyordu. Spendi-

us, “Aklını başına topla!” diyordu ona. “Ruhunu alçaltan bu üzüntüleri uzaklaştır kendinden! Eskiden emir kuluydun, şimdiyse orduya komuta ediyorsun. Kartaca fethedilirse bize en azından eyaletler verecekler, kral olacağız!”

Ama nasıl oluyordu da, örtüye sahip olmak zafer getirmiyordu onlara? Spendius’a göre beklemek gerekiyordu.

Matho kutsal örtünün yalnız Kenanlıların soyundan gelenler için hükmü olduğunu düşündü. Barbarlara özgü o kurnazlıkla şöyle dedi kendi kendine: “Demek kutsal örtünün bana yararı dokunmayacak; ama mademki elden kaçırdılar, onlara da yararı dokunmayacak.”

Sonra, içine bir kurt düştü, Libyalıların tanrısı Aptuknus’a tapınırsa Molokh’u gücendirmekten korkuyordu. Bunun üzerine, utana sıkıla Spendius’a sordu:

“Bu tanrılardan hangisine bir insan kurban etmek iyi olur acaba?”

Spendius gülerek, “Sen kurban et hele!” dedi.

Matho bu kayıtsızlığa bir anlam veremediğinden, dilinin altında söylemek istemediği başka bir şey olduğunu düşündü.

Bu Barbar ordularında tüm tapınışlara, tüm ırklara rastlanmakta, başkalarının tanrılarına da saygı gösterilmekteydi. Onlar da çevrelerine korku saçıyorlardı çünkü. Birçokları kendi dinlerine, yabancı âdetleri de katıyordu. Kendileri yıldızlara tapmayabilirlerdi, filan yıldız kötü, falan yıldız yararlı olabilirdi; ama gene de onlara kurbanlar adanıyordu. Bir tehlike anında tesadüfen bulunmuş, ne idiği belirsiz bir muska, bir tanrı haline geliveriyordu. Ya da bu bir ad, sadece bir ad oluyor, ne anlama geldiği bilinmeksizin boyuna tekrarlanıp duruyordu. Ama tapınakları yağma ede ede, bir sürü kavim ve boğaz-

lama göre göre, çoğu sadece kadere ve ölüme inanıyor oluyordu sonunda. Her akşam da yırtıcı hayvanların aldırmazlığı içinde uykuya dalıyorlardı. Spendius, Olympos Zeusu'nun tasvirlerine çekinmeden tükürebilirdi; ama karanlıkta yüksek sesle konuşmaktan korkuyor, her gün ayağına ilkin pabucunun sağ tekini geçirmeyi ihmal etmiyordu.

Utika'nın karşısında dört köşe, uzun bir set yaptırmaktaydı. Ne var ki, set yükseldikçe sur da büyüyordu. Birilerinin yıktıklarını ötekiler hemen eski haline getiriyorlardı. Spendius adamlarını yormayıp idare ediyor, planlar tasarlıyordu. Yolculukları sırasında anlatıldığını duyduğu savaş hilelerini anımsamaya çalışıyordu. Şu Narr'Havas da neden dönmüyordu ki? Herkes kaygı içindeydi.

Hannon hazırlıklarını bitirmişti. Aysız bir gecede filleri ile askerlerini sallara bindirip Kartaca Körfezi'nden geçirdi. Sonra, Autharite'le karşılaşmamak için Sıcaksular Dağı'nı dolaştılar. Yollarına o denli yavaş devam ettiler ki, yargıcın hesapladığı gibi bir sabah Barbarlara baskın yapacakları yerde, gidecekleri yere üçüncü gün güneş doğduktan çok sonra ulaşabildiler.

Utika'nın doğusunda, büyük Kartaca Gölü'ne dek uzanan bir ova vardı. Onun ardında, iki alçak dağın arasına sıkışarak birden kesiliveren bir vadi, dik bir açıyla başlayıveriyordu. Barbarlar ordugâhlarını limanı kuşatabilecek şekilde, daha ileride sol tarafa kurmuşlardı. Çadırlarında yatmış uyuyorlardı; çünkü o gün iki taraf da savaşamayacak kadar yorgun olduğundan dinlenmekteydi. Tam o sırada, tepelerin dönemecinde Kartaca Ordusu görünüverdi.

Sapanlarla donanmış emir erleri aralıklarla kanatlara sıralanmışlardı. Yaldız pullu zırhlar giymiş Lejyon Muha-

fızları yelesiz, tüysüz, kulaksız, iri atlarıyla ilk hattı oluşturuyorlardı; gergedana benzesinler diye, atların alınlarının ortasına birer gümüş boynuz kondurulmuştu. Bu süvari bölüklerinin arasında, başlarına küçük miğferler giymiş delikanlılar, ellerinde dişbudak ağacından kargılar sallıyorlardı. Daha arkada da ağır piyadenin uzun mızrakları ilerlemekteydi. Bütün bu tüccarlar, üzerlerine olabildiğince çok silah almışlardı. İçlerinde, aynı anda hem mızrak, hem balta, hem gürz, hem de iki kılıç taşıyanlara rastlanıyordu. Başkaları ise, üzerlerindeki türlü çeşitli sivri silahlar yüzünden kirpiye dönmüşlerdi; kolları, boynuz dilimlerinden, demir pullardan yapılmış zırhlarına kavuşmuyordu. Nihayet, yüksek savaş araçlarının iskeleleri göründü: Mancınık, sapan, akrep gibi gülleler; iri taşlar atan savaş makineleriydi bunlar. Katırların, dörtlü sıralar halinde öküzlerin çektiği arabaların üzerinde sallanıyorlardı. Subaylar komutları iletmek, safları birleştirmek, birliklerin aralarını korumak için, soluk soluğa sağa sola koşuşturuyorlardı. İhtiyarlar'dan komuta etmekte olanlar al miğferler giyip gelmişlerdi. Bu miğferlerin görkemli saçakları yüksek tabanlı ayakkabılarının kayışlarına dolanıyordu. Kırmızıya boyanmış yüzleri, tepelerinde tanrı tasvirleri bulunan miğferlerinin altında parıldamaktaydı. Ayrıca, sedef bordürleri değerli taşlarla kaplı kalkanlar taşımakta olduklarından, bunları gören, tunç duvarların önünden geçen güneşler sanırdı.

Kartacalılar öylesine ağır hareket edebiliyorlardı ki, askerler alay olsun diye, "Oturun bari! Birazdan karınlarınızı deşeceğiz, derinizi yüzeceğiz, gırtlağınıza erimiş demir akıtacağız!" diye bağırıyorlardı.

Spendius'un çadırının önündeki direğin tepesinde yeşil bir bez parçası göründü: Bir işaretti bu. Kartaca ordu-

su buna boru, zil, kaval ve davul seslerinden oluşan büyük bir gümbürtüyle karşılık verdi. Barbarlar siperlerden dışarıya fırlamışlardı bile. İki taraf da cirit menzilinde, karşı karşıyaydı.

Balearlı bir sapancı bir adım ilerledi, sapan kayışının içine kil mermilerinden birini koydu, kolunu çevirdi. Fildişi bir kalkan delindi, iki ordu birbirine girdi.

Yunanlılar mızraklarının uçlarını atların burunlarını saplayıp atları binicilerinin üzerine devirdiler. Taş atmakla görevli köleler, bunların çok irilerini seçmişlerdi. Attıkları taşlar yanı başlarına düşüyordu. Kartaca piyadeleri, uzun kılıçlarının keskin taraflarıyla vururlarken, sağ kanatlarını açık bırakıyorlardı. Barbarlar onların saflarını çökerttiler. Kılıçtan geçiriyorlardı hepsini. Yüzlerine sıçrayan kanlardan gözleri görmez olmuş, can çekişenlerin, ölenlerin üzerlerinde sendeliyorlardı. Bu birbirine karışmış mızrak, miğfer, zırh, kılıç, kol, bacak yığını, esnek kasılmalarla açılıp kapanarak kendi üzerinde dönüyordu. Kartaca taburları gittikçe daha çok gedik vermeye başladı. Savaş araçları da kumlara gömülmüş, çıkamıyordu. En sonunda, başlangıçtan beri askerlerin arasında dalgalar üzerindeki bir kayık gibi sallanmakta olan yargıcın tahtırevanı -billur sarkıtlarıyla o koca tahtırevan- aniden batıverdi. Ölmüş müydü yoksa? Barbarlar yalnız kalmışlardı.

Tam çevrelerindeki toz duman dağılmış, şarkı söylemeye başlamışlardı ki, Hannon bir filin sırtında görünüverdi. Arkasından gelen bir Zenci'nin tuttuğu, bisustan yapılma bir şemsiyenin altındaydı, başı açıktı. Mavi plakalı gerdanlığı, kara gömleğinin çiçekleri üzerinde zıplıyordu. Elmas halkalar iri kollarını sıkmaktaydı. Ağzını açmış, koskoca bir mızrağı havaya kaldırmıştı. Mızrağın

tepesi bir lotus çiçeği gibi açık, aynadan daha parlaktı. O anda yer sarsıldı, sonra Barbarlar Kartaca'nın bütün fillerinin tek bir saf halinde koşarak geldiğini gördüler. Hayvanların dişleri yaldızlanmış, kulakları maviye boyanmış, üzerlerine tunç levhalar yerleştirilmişti. Al renkli çullarının üzerindeki meşin kuleleri sallamaktaydı. Her kulede de üç okçu, elinde gerili büyük bir yayla durmaktaydı.

Askerlerin ellerinde sadece silahları vardı. Rasgele sıra olmuşlardı. Korkudan elleri, ayakları buz kesildi. Kararsız, durdular.

Kulelerden askerlere ciritler, oklar, uçlarında alevli paçavralar yanan mızraklar, kurşun külçeleri atılıyordu. İçlerinden birkaçı kulelere tırmanmak için çulların saçaklarına yapışıyordu. Bıçaklar ellerini kesiyor; dikine tutulan kılıçların üstüne sırtüstü düşüyorlardı. Çok ince olan mızraklar kırılıyor; filler falanjların içinden, ot yığınlarının içinden geçen yaban domuzları gibi geçiyordu. Hortumlarıyla ordugâhın kazıklarını söktüler. Çadırları gövdeleriyle devirerek ordugâhı bir baştan öbür başa geçtiler. Barbarların hepsi kaçmış, Kartacalıların geldiği vadinin kenarındaki tepelere saklanmıştı.

Zafer kazanan Hannon, Utika kapılarının önüne geldi. Borular çaldırdı. Kentin üç yargıcı bir burcun tepesinde, mazgal delikleri arasında göründü.

Utika halkı bu kadar silahlı insanı konuk etmek istemiyordu. Hannon öfkelendi. Sonunda onu, yanında birkaç kişilik maiyetle birlikte içeri almaya razı oldular.

Sokaklar fillere pek dar geldi. Onları dışarıda bırakmak gerekti.

Hannon kente girince, ileri gelenler gelip onu selamladılar. Doğruca hamama gitti. Sonra, aşçılarını çağırttı.

Aradan üç saat geçmiş olduğu halde, o hâlâ Çin darısı yağıyla dolu havuzun içine gömülüydü. Bir yandan yıkanıyor, bir yandan da sofra örtüsü olarak yayılmış bir öküz postunun üzerinde, balla terbiye edilmiş haşhaş tohumları ile leylek dili yiyordu. Uzun sarı bir urba giymiş, hiç kımıldamadan yanı başında duran hekimi, zaman zaman hamamın külhanına odun attırıyor; havuzun basamakları üzerinde eğilmiş duran iki genç oğlan da bacaklarını ovuyordu. Fakat Hannon'un vücuduna yaptırdığı bakım, kamu işlerine olan ilgisini azaltmamıştı. Bir yandan da Büyük Meclis'e bir mektup yazdırıyordu. Çarpışmalar sırasında düşmandan tutsaklar da alınmış olduğundan, "Bunlara nasıl korkunç bir ceza versem acaba?" diye düşünüyordu.

Ayakta, avucunun içinde yazı yazmakta olan bir köleye, "Dur" dedi. "Tutsaklardan birkaçını getirsinler buraya. Görmek istiyorum onları."

Hamamın içi beyazımtırak bir buğuyla kaplıydı. Buğunun içinde meşaleler kızıl lekeler halinde ışıldamaktaydı. Dip taraftan üç Barbar'ı ite kaka öne sürdüler: Biri Samniumlu, biri Spartalı, biri de Kapadokyalı'ydı. Hannon köleye, "Devam et!" dedi.

"Baallar'ın ışıkları, sevinin! Yargıcınız aç köpekleri gebertti! Tanrılar Cumhuriyet'imizi korusun! Emredin, her yanda dualar edilsin!"

O sırada tutsakları gördü, bir kahkaha kopardı:

"Hah, hah, haa! Sikkalı yiğitlerim benim! Bakıyorum da, bugün o kadar bağırmıyorsunuz! Benim, ben! Tanıdınız mı beni? Kılıçlarınız nerede bakayım? Gerçekten de amma korkunç herifler ha!"

Sonra, sanki onlardan korkuyormuşçasına saklanır gibi yapıyordu.

"Şüphesiz, at, avrat, toprak, memuriyet, rahiplik istiyordunuz, değil mi? Niçin istemeyecekmişsiniz? Ben toprak vereceğim size, hem bu topraktan hiç çıkamayacaksınız! Yepyeni darağaçlarıyla evlendirileceksiniz! Ücretleriniz mi? Erimiş kurşun külçeleri halinde ağzınızdan içeriye akıtılacak! Kartallara yakın olasınız diye bulutlar arasında, çok iyi, çok yüksek yerlere yerleştireceğim sizi!"

Dağınık saçlı, yırtık pırtık giyimli üç Barbar, ne söylediğini anlamaksızın Hannon'un yüzüne bakıyordu. Dizlerinden yaralandıklarından, kement atarak yakalamışlardı onları; ellerindeki kalın zincirlerin uçları taşların üzerinde sürünüyordu. Hannon tutsakların kılları kıpırdamadan durduklarını görünce kızdı:

"Diz çökün bakayım! Diz çökün! Sizi gidi çakallar! Pis herifler! Cevap bile vermiyorlar! Yeter, susun! Diri diri derilerini yüzün bunların! Ama hayır! Birazdan yapsınlar bu işi!"

Gözlerini sağa sola devirerek gergedan gibi soluyordu. Vücudundan kokulu bir yağ fışkırıyor, derisinin pullarına yapışarak meşalelerin ışığında rengini pembeleştiriyordu. Gene söylenmeye başladı:

"Tam dört gün güneşin altında kavrulduk. Makar'ı geçerken katırlarımız kayboldu. Konumlarına rağmen, yiğitlikleri olağanüstüydü..."

Yunanlı hekimine döndü: "Ah, Demonades, öyle acı çekiyorum ki! Tuğlaları, kıpkırmızı olana dek ısıtsınlar yeniden!"

Küreklerin, fırın kapaklarının gürültüsü işitildi. Geniş buhurdanlardaki günlük daha çok duman çıkarmaya başladı; su gibi terlemekte olan çırılçıplak tellaklar, efendilerinin eklemlerine buğday, kükürt, siyah şarap, köpek sütü, mürrüsafi, reçine ve tutkaldan yapılma bir merhem sür-

düler. İçi yandığından sürekli susamaktaydı. Sarılar giymiş adam onun bu isteğini yerine getirmedi. Hannon'a, dumanları tüten engerek suyuyla dolu altın bir kupa uzattı:

"İç bunu" dedi. "İç de, güneşten doğan yılanların gücü iliklerine işlesin, yüreğine cesaret gelsin, ey tanrıların gölgesi! Hem biliyorsun ki, Eşmun Tapınağı'nın bir rahibi Köpek Burcu'nun çevresindeki zalim yıldızları inceliyor. Hastalığını onlar yapıyor çünkü. Onlar da tenindeki lekeler gibi donuklaşıyor, bu hastalıktan ölmeyeceksin demek ki."

Hannon tekrarladı:

"Ha, evet, değil mi? Bu hastalıktan ölmeyeceğim!" Ağzından leş kokusundan daha iğrenç bir koku çıkmaktaydı. Kaşları dökülmüştü, gözlerinin yerinde de iki tane kor yanıyor gibiydi. Alnının üzerinden bir yığın kırışık deri sarkıyordu. İki kulağı, başından ayrılarak büyümeye başlamıştı. Burun deliklerinin çevresinde birer yarım daire oluşturan derin buruşuklar korkunç, acayip ve ürkütücü bir hal; yabani bir hayvan havası veriyordu ona. Sesi doğal olmaktan çıkmış, bir kükremeyi andırıyordu.

"Belki de haklısın, Demonades" dedi. "Gerçekten de birçok yara kapandı. Güçlü hissediyorum kendimi. İşte bak, nasıl yemek yiyorum!"

Oburluktan çok gösteriş olsun diye, ayrıca, iyi olduğuna kendini de inandırmak için kekikli peynirli börekleri, kılçıkları çıkarılmış balıkları, kabakları, istiridyeleri, yumurtalar, bayır turpları, yer mantarları, kuş kızartmalarıyla birlikte atıştırıyordu. Tutsaklara bakarken onlara yapılacak işkenceleri hayal ederek keyifleniyordu. Beri yandan Sikka'yı anımsıyor; acılarından doğan öfke, morarmış dudaklarından bu üç adama küfürler halinde yağıyordu:

"Sizi hainler sizi! Sefiller! Melunlar! Bana hakaret edersiniz ha, ben ki koskoca bir yargıcım! Yok hizmet etmişler de, yok kanlarının pahasıymış da! Ha, evet! Kanları! Kanları!"

Sonra, kendi kendine konuşur gibi ekledi:

"Hepsi geberecek! Bir teki bile köle gibi satılmayacak! En iyisi, Kartaca'ya götürmek onları! Hem herkes görsün beni... Ama yetecek kadar zincir getirmedim galiba. Yaz bakalım, 'Zincir de gönderin' de... Ama kaç kişi bunlar? Gidip Muthumbal'a sorsunlar! Hiçbirine acımak yok! Hepsinin ellerini kesip sepetler içinde getirsinler bana!"

Tam o sırada salondan, Hannon'un sesini ve önüne konan sahanların, tabakların şangırtısını bastıran hem boğuk hem de keskin birtakım sesler gelmeye başladı. Sesler arttıkça arttı; sonra aniden, sanki savaş yeniden başlıyormuş gibi fillerin öfkeli böğürtüleri yükseldi. Kenti büyük bir gürültü sarmıştı.

Kartacalılar Barbarları kovalamayı akıl etmemişlerdi. Yükleri, uşakları, bütün takım taklavatlarıyla surların dibine yerleşmiş, etekleri boncuklu çadırlarının altına yan gelip yatmış, keyfediyorlardı. Paralı askerlerin ordugâhı ise ovada bir harabe yığını halindeydi. Spendius cesaretini yeniden toplamıştı. Zarkhas'ı Matho'ya yolladı. Ormanları dolaşıp adamlarını topladı; kayıplar pek o kadar büyük değildi. Savaşmadan yenildiklerine pek kızgın olan Barbarlar yeniden savaş düzenine girmekteydiler. Tam o sırada da, büyük ihtimalle Kartacalıların bıraktığı bir fıçı dolusu katran buldular. Bunun üzerine, Spendius çiftliklerdeki domuzları toplattı, üzerlerine katran sürüp ateşe verdi; sonra da bunları Utika'nın üzerine salıverdi.

Alevlerden ürken filler kaçıştılar. Arazi yokuş yukarıydı; üzerlerine ciritler de atılan filler geri döndüler;

dişlerini savurup ayaklarının altına aldıkları Kartacalıların karınlarını deşiyor, soluklarını kesiyor, vücutlarını yamyassı ediyorlardı. Fillerin arkasından da Barbarlar tepeden aşağıya doğru inmekteydiler. Kartaca ordugâhı sipersiz olduğundan daha ilk saldırıda yağma edildi. Kent halkı Barbarların korkusundan kale kapılarını açmadığı için de, Kartacalılar kapıların önlerinde ezildiler.

Gün doğuyordu. Batı yönünden Matho'nun piyadelerinin geldiği görüldü. Arkasından atlılar da göründüler. Numidyalılarla birlikte Narr'Havas da geliyordu. Atlılar hendek ve çalıların üzerinden aşarak, kaçakları tavşan kovalayan tazılar gibi kovalıyorlardı. Talihin böylece değişmesi üzerine Hannon'un sözleri yarıda kaldı:

"Yardım edin de hamamdan çıkayım" diye bağırmaya başladı.

Üç tutsak hâlâ karşısındaydı. O sırada bir Zenci -savaş sırasında şemsiyesini tutan Zenci- efendisinin kulağına eğildi.

Hannon, "E, ne var?..." dedi. Sonra, sert bir tavırla, "Öldür onları!" diye haykırdı.

Habeş, belindeki kocaman palayı çekti, üç kelle yere yuvarlandı. Kafalardan biri şölen artıklarının arasından sıçrayıp havuza fırladı. Ağzı açık, gözleri dikili, bir süre orada yüzdü. Sabahın ışıkları duvarın aralıklarından içeriye giriyordu. Yüzükoyun yatmakta olan üç cesetten çeşme gibi, şarıl şarıl kan akıyordu. Mavi kum serpilmiş mozaikler de kan içinde kalmıştı. Hannon elini bu sıcak pıhtıya batırıp dizlerini ovuşturdu. İlaçtı bu çünkü.

Akşam olunca yanındakilerle birlikte kentten kaçtı. Sonra, ordusuyla buluşmak için dağ yolunu tuttu. Fakat sadece ordusunun döküntülerini bulabildi.

Dört gün sonra Gorza'da, bir geçidin üstünde bulunduğu sırada, aşağıda Spendius'un birlikleri göründü. Gö-

zü pek yirmi mızraklı, Barbarlara cepheden saldırsa onları kolayca durdurabilirdi; ama Kartacalılar onların geçip gidişlerini şaşkın şaşkın seyrettiler. Hannon artçı birlikler arasında Numidya Kralı'nı tanıdı. Narr'Havas onu selamlamak için eğildi. Bir de, anlamadığı bir işaret yaptı.

Ordu, bin bir türlü korku içinde Kartaca'ya döndü. Yalnızca geceleyin yürüyorlar, gündüzleri zeytinliklerde saklanıyorlardı. Her konakta birkaç kişi ölmekteydi. Defalarca mahvolduklarına inandılar. Sonunda Hermaeum Burnu'na ulaştılar; gemiler gelip onları aldı.

Hannon öyle yorgun, öyle umutsuzdu ki -onu en çok fillerin kaybı üzüyordu- bu işe bir son vermek için Hekimbaşı Demonades'ten zehir istedi. Zaten, daha şimdiden çarmıha gerilmiş gibi hissediyordu kendini.

Kartaca ona öfkelenecek gücü bulamadı kendinde. Dört yüz bin dokuz yüz yetmiş iki gümüş akçe, on beş bin altı yüz yirmi üç altın şekel*, on sekiz fil, on dört Büyük Meclis üyesi, üç yüz Zengin, sekiz bin yurttaş, üç aylık buğday, büyük ölçüde yük ile bütün savaş gereçlerini yitirmişti! Narr'Havas'ın kalleşlik ettiği kesindi; iki kuşatma yeniden başlıyordu. Autharite'in ordusu şimdi Tunus'tan Rhades'e kadar uzanmaktaydı. Akropolis'in tepesinden bakınca, kırlarda göklere kadar yükselen uzun dumanlar görülmekteydi. Zenginler'in yanan köşkleriydi bunlar.

Cumhuriyet'i tek bir adam kurtarabilirdi. Onun değerinin bilinmeyişine herkes pişman oldu; barıştan yana olanlar bile Hamilkar'ın dönmesi için kurbanlar adadılar.

* şekel: İsrail para birimi.

Salambo kutsal örtüyü görünce altüst olmuştu. Geceleri tanrıçanın ayak seslerini duyduğunu sanıyor, korkuyla uyanarak çığlıklar koparıyordu. Her gün tapınaklara yiyecek gönderiyordu. Taanaş hanımının buyruklarını yerine getirmek için didinip duruyor; Şahabarim ise artık kızın yanından hiç ayrılmıyordu.

VII

HAMILKAR BARKA

Eşmun Tapınağı'nın tepesinde her gece bir Ay Habercisi nöbet tutardı. Görevi, ayın hareketlerini boru çalarak haber vermekti. Haberci bir sabah batı yönünde, uzun kanatlarını denizin yüzüne değdiren, kuşa benzer bir şey gördü.

Üç sıra kürekli bir kadırgaydı bu. Pruvasına bir at kafası oyulmuştu. Güneş doğuyordu. Ay Habercisi elini gözlerine siper etti, sonra borusunu kaptığı gibi Kartaca'ya uzun bir tunç sesi gönderdi.

Bütün evlerden insanlar dışarıya uğradılar. Söylenenlere kimse inanmıyor; herkes birbiriyle kavga ediyordu. Mendirek kalabalıktan geçilmiyordu. Sonunda herkes Hamilkar'ın üç sıra kürekli kadırgasını tanıdı.

Gemi, artenesi dosdoğru, yelkeni direği boyunca şişmiş, çevresindeki köpükleri yararak, mağrur, hışımlı bir edayla ilerliyordu. Kocaman kürekleri suyu ahenkle dövmekteydi. Zaman zaman, bir sapan demiri gibi yapılmış omurgasının ucu meydana çıkıyor; pruvasının bitimindeki mahmuzun altında, başı fildişinden bir at iki ayağını kaldırmış, adeta denizin ovalarında koşuyordu.

Burnu dolanırken rüzgâr kesildiğinden yelken düştü; kılavuzun yanında ayakta duran başı açık bir adam gö-

ründü. Oydu bu; Hamilkar Barka'ydı! Kalçalarındaki, bıçak ağızlarını andıran yassı, uzun demirler parıldıyordu. Omuzlarına iliştirilmiş al harmanisinin altından kolları görünmekteydi. Kulaklarına çok uzun iki inci takmıştı. Gür, kara sakalı da göğsüne dökülmekteydi.

Bu arada, kayalar arasında sallanan gemi rıhtım boyunca ilerliyor; kalabalık, taşlar üzerinde gemiyi izleyerek şöyle bağırıyordu:

"Khamon'un gözbebeği, selam sana! Tanrı korusun seni! Bizi kurtar! Bütün suç Zenginler'de! Seni öldürmek istiyorlar! Kolla kendini, Barka!"

Hamilkar Barka engin denizler ile savaşların uğultusu kulaklarını sağır etmiş gibi, yanıt vermiyordu. Ama Akropolis'ten inen merdivenin altına gelince başını kaldırdı, kollarını kavuşturarak Eşmun Tapınağı'na baktı. Sonra, bakışlarını daha yukarıya, bulutsuz, engin gökyüzüne kaldırdı. Sert bir sesle tayfalarına komut verdi. Kadırga ileriye atıldı. Mendireğin köşesine fırtınaları durdursun diye dikilmiş olan heykeli sıyırarak geçti; süprüntülerle, tahta parçalarıyla, yemiş kabuklarıyla dolu ticaret limanında baş tarafları timsah ağızlarıyla biten, babalara bağlı öteki gemileri itip kendine yol açarak ilerledi. Halk boyuna koşup geliyordu; birkaç kişi denize atlayıp yüzmeye başladı. Gemi limanın bitimine, üzeri çivilerle kaplı kapının önüne gelmişti bile. Kapı açıldı; üç sıra kürekli kadırga yüksek tonozun altında kayboldu.

Askeri Liman kentten tamamen ayrıydı. Elçiler geldiklerinde, iki duvar arasındaki dar bir dehlizden geçmeleri gerekiyordu. Bu dehliz solda, Khamon Tapınağı'nın önüne çıkıyordu. Bir kupa gibi yuvarlak olan bu büyük su alanının çevresinde rıhtımlar, rıhtımların içinde de bölmeler vardı; gemiler buralarda barınıyordu. Bölmelerin

her birinin önünde ikişer sütun yükselmekteydi. Bu sütunların başlıklarında Tanrı Ammon'unki gibi boynuzlar vardı. Böylelikle, havuzun çevresinde sıra sıra revaklar oluşuyordu. Ortadaki bir adada, Deniz Yargıcı'na ait bir ev yükselmekteydi.

Su öylesine berraktı ki, denizin beyaz çakıllarla kaplı dibi görünüyordu. Sokakların uğultusu oraya dek ulaşamıyordu. Hamilkar geçerken, vaktiyle komuta etmiş olduğu üç sıra kürekli kadırgaları tanıyordu.

Bunlardan geriye belki yirmi kadar kalmıştı. Hepsi de karada, kalafattaydı. Yan yatmışlar ya da omurgaları üzerinde dik duruyorlardı. Yaldızlarla, mistik simgelerle kaplı çok yüksek pupaları, şişkin pruvaları vardı. Baş taraflardaki aslan kafalı, ejderha kuyruklu canavarların kanatları, Patek Tanrıları'nın kolları, boğaların gümüş boynuzları yok olmuştu. Hepsinin boyaları yarı silik, hepsi kımıltısız, çürüktü; ama öykülerle doluydu. Üzerlerinden hâlâ seferlerin kokusu yayılıyordu. Komutanlarını karşılayan sakat gazilerdi bunlar; sanki ona, "Evet, biziz, biz! Sen de yenildin bak!" der gibi bir halleri vardı.

Amiral Evi'ne Deniz Yargıcı'ndan başka hiç kimse giremezdi. Öldüğünün kanıtı elde edilmediği sürece, hayatta olduğu varsayılırdı. İhtiyarlar böylece bir efendiyi daha bertaraf etmiş oluyorlardı, Hamilkar için de geleneğe uymaktan geri durmamışlardı.

Hamilkar ıssız odalarda ilerledi. Adım başı, tanıdığı, bildiği zırhlara, eşyaya rastlıyordu; ama bunlar gene de şaşırtıyordu onu, hatta sofadaki bir çanakta, sefere çıkarken Tanrı Melkart'a yalvarmak için yakılmış olan buhurların külleri bile olduğu gibi duruyordu. Bu koşullar altında geri geleceğini ummuyordu! Tüm yaptıkları, tüm gördükleri kafasında canlandı: Saldırılar, yangınlar, fır-

tınalar, Drepanum kenti, Syrakusa Adası, Lilybea, Etna Yanardağı, Eryx Yaylası, beş yıl süren savaş. Sonunda o uğursuz gün gelip çatmış, silahlarını bırakıp Sicilya'yı kaybetmişti. Sonra, gözünün önüne limon koruları, kurşuni dağlarda keçileriyle çobanlar geliyordu; oraya kurulmuş başka bir Kartaca'yı hayal ettikçe yüreği hopluyordu. Geminin sallantısı nedeniyle hâlâ sersem gibi olan kafasının içinde tasarıları, anıları uğuldamaktaydı. Üzerine bir kaygıdır çökmüştü. Birden âcizleşerek tanrılara yaklaşma gereksinimi duydu.

Bunun üzerine, evinin birinci katına çıktı. Sonra, koluna asılı altın bir deniz kabuğunun içinden bir anahtar çıkararak yumurta biçiminde, küçük bir odanın kapısını açtı.

Duvara gömülü, cam gibi saydam, ince, kara yuvarlaklar odayı hafifçe aydınlatıyordu. Bu eşit büyüklükteki yuvarlakların arasına, güvercinliklerdeki gibi oyuklar açılmıştı. Her oyuğun içinde çok ağır gibi görünen, koyu renk, yuvarlak bir taş vardı. Aydan düşmüş olan bu göktaşlarına ancak çok akıllı, üstün insanlar saygıda bulunabiliyordu. Bunların düşüşü yıldızları, göğü, ateşi; renkleri karanlık geceyi; yoğunlukları ise dünyevi nesnelerin bütünlüğünü gösteriyordu. Bu mistik mekânda boğucu bir hava vardı. Kapının ardından rüzgârla taşınmış olması gereken deniz kumu, oyuklara yerleştirilmiş yuvarlak taşları biraz ağartmıştı. Hamilkar parmağının ucuyla taşları birer birer saydı. Sonra, safran rengi bir örtüyle yüzünü kapatarak dize geldi, iki kolunu uzatıp secdeye vardı.

Dışarının ışığı ağaçların kara yapraklarına vuruyordu. Bunların saydam kalınlıkları arasında dallar, budaklar, tepecikler, çevrintiler, ne idiği belirsiz hayvanlar biçimlenmekteydi. Işık ise güneşin ardında, gelecek yaratılışla-

rın karanlık, gamlı boşlukları içinde nasıl olması gerekirse öyle; korkutucu ama huzur verici biçimde gelmekteydi. Hamilkar görünümlerin gözlerden sakladığı değişmez ruhu daha iyi kavramak amacıyla bütün biçimleri, bütün hayalleri, bütün tanrı adlarını zihinden uzaklaştırmaya çalışıyordu. Yıldızların canlılığından bir şeyler içine işliyor; bir yandan da ölüme, bütün rastlantılara karşı daha bilgece, daha içten bir küçümseme duyuyordu. Yeniden doğrulduğunda yüreği huzurlu bir yiğitlikle dolmuştu. Acıma ve korku duymaz hale gelmişti. Göğsü boğulurcasına sıkıştığından, Kartaca'ya yukarıdan bakan kulenin tepesine çıktı.

Kent, kubbeleri, tapınakları, yaldızlı damları, evleri, palmiye öbekleri, şurada burada ışıklar saçan cam yuvarlaklarıyla çukurlaşarak aşağıya doğru iniyor; surlar ise, kendisine doğru açılan bu bet bereket boynuzunu kuşatan dev bir çerçeve gibi duruyordu. Hamilkar aşağıda limanları, meydanları, avluların içini, sokakların kıvrılışını, kaldırım taşlarının hizasındaki minicik insanları görüyordu. Ah, şu Hannon, Aegat Adaları Savaşı'nın sabahı çok geç kalmamış olsaydı! Gözleri ufkun derinlerine daldı; sonra titreyen iki kolunu Roma'dan yana uzattı.

Kalabalık, Akropolis'in basamaklarını doldurmuş, Khamon Meydanı'nda Hamilkar'ın karaya çıkışını seyretmek için itişip kakışıyordu. Setler yavaş yavaş insanlarla dolmaktaydı. Birkaç kişi Hamilkar'ı tanıdı. Selam verenler oluyordu. Hamilkar, halkın sabırsızlığını artırmak için geri çekildi.

Aşağıda, salonda, en önemli yandaşlarını buldu: İstatten, Subeldia, Hiktamon, Yeubas ve diğerleri. Ona, barış yapılalı beri olan biten her şeyi, İhtiyarlar'ın cimriliğini, askerlerin gidişini, dönüşünü, taleplerini, Giskon'un tut-

sak düşüşünü, kutsal örtünün çalınışını, Utika'nın yardım görüp sonra yüzüstü bırakılışını bir bir anlattılar. Ama Hamilkar'la ilgili olayları söyleme yürekliliğini hiç kimse gösteremedi. Sonunda, akşam Molokh Tapınağı'nda toplanacak olan İhtiyarlar Meclisi'nde yeniden buluşmak üzere ayrıldılar.

Henüz çıkmışlardı ki, dışarıda, kapının önünde bir gürültüdür koptu. Biri, hizmetkârlara rağmen içeri girmek istiyordu. Gürültü gittikçe arttığından, Hamilkar yabancının içeri alınmasını emretti.

İçeri yaşlı bir Zenci kadın girdi. Derisi bumburuşuk, beli iki büklümdü; aptallaşmış bir hali vardı; her yanı titriyordu. Ta topuklarına dek inen geniş, mavi örtülere bürünmüştü. Hamilkar'a doğru ilerledi, bir süre ikisi de birbirlerine baktılar. Hamilkar birden irkildi. Eliyle bir işaret yapınca köleler çekildiler. Bunun üzerine, kadına dikkatli yürümesi için işaret ederek, kolundan tutup uzak bir odaya götürdü.

Zenci kadın Hamilkar'ın ayaklarını öpmek için yere kapandı. Hamilkar sert bir hareketle kadını yerden kaldırdı:

"Nereye bıraktın onu, İddibal?"

Kadın, "Oraya, efendim!" dedi. Sonra, örtülerini açıp kolunun yeniyle yüzünü sildi. Teninin karalığı, yaşlılara özgü o titreyişi, belinin iki büklümlüğü, hepsi kayboluverdi. Sağlam yapılı bir ihtiyardı bu. Teninin kumdan, rüzgârdan, denizden esmerleşmiş gibi bir hali vardı. Kafasının tepesinde, bir kuşun sorgucu gibi, bir tutam ak saç yükselmekteydi. Alaycı bir bakışla, kılık değiştirmek için kullandığı, yerde duran örtüleri gösteriyordu.

Hamilkar, "İyi yapmışsın, İddibal, çok iyi!" dedi. Sonra, keskin bakışlarıyla kadını deler gibi, "Henüz kimse-

nin haberi yok, değil mi?" diye sordu. İhtiyar yeraltı tanrıları Kabirler üzerine yeminler ederek, bu sırrı kimsenin bilmediğini söyledi:

"Hadrumet'e üç günlük mesafedeki kulübemizden hiç çıkmıyoruz. Kıyıda kaplumbağalar, kumulların üzerinde de palmiyeler var. Sonra, buyruğun gereğince cirit atmayı, hayvan gütmeyi, araba sürmeyi de öğretiyorum ona."

"Güçlü, değil mi?"

"Evet, efendim, hem de yiğit! Ne yılanlardan korkuyor, ne gök gürültüsünden, ne de hayaletlerden. Bir çoban gibi yalınayak, uçurumların kenarında koşuyor."

"E, daha neler yapıyor, anlat bakayım!"

"Yabani hayvanlar için tuzaklar kuruyor. İnanır mısın, geçen ay bir kartal yakaladı. Peşi sıra sürüklüyordu hayvanı. Kuşun kanı ile çocuğun kanı, yolunmuş güller gibi, iri damlalar halinde havaya fışkırıyordu. Öfke içindeki hayvan, çırpınan kanatlarıyla sarıyordu onu. Kartal can çekişirken de o, çarpışan kılıçlar gibi gürültülü, güzel kahkahalar savuruyordu."

Büyüklük habercisi bu belirtilerden gözleri kamaşan Hamilkar, başını önüne eğmişti.

İddibal, "Ama birkaç zamandan beri içinde bir kaygı var" dedi. "Uzaklarda, denizden geçen yelkenlilere bakıyor. Üzgün, canı yemek yemek istemiyor. Tanrılar hakkında sorular soruyor, Kartaca'yı görüp tanımak istiyor."

Hamilkar, "Hayır, hayır! Daha sırası değil!" diye haykırdı.

Yaşlı köle Hamilkar'ı korkutan tehlikeyi anlamış gibiydi:

"Ama nasıl alıkoyarım onu? Şimdiden vaatlerde bulunmam gerekiyor. Kartaca'ya da gümüş kabzası inci kakmalı bir hançer almak için geldim ona."

Sonra da, Hamilkar'ı taraçada görünce yanına gelebilmek için liman muhafızlarına kendini nasıl Salambo'nun kadınlarından biri olarak tanıttığını anlattı.

Hamilkar uzun bir süre, derin düşüncelerin içinde kaybolmuş gibi durdu; sonunda, "Yarın gün batarken Megara'ya, al boya imalathanelerinin arkasına gel" dedi. "Üç kez çakal gibi bağır. Beni göremezsen, her ayın ilk günü gene Kartaca'ya geleceksin. Bir şey unutayım deme! Sev onu! Şimdi Hamilkar'dan söz edebilirsin ona artık."

Köle tekrar örtülerine büründü. Sonra, birlikte evden ve limandan çıktılar.

Hamilkar yola tek başına, yaya olarak devam etti; zira olağanüstü hallerde İhtiyarlar'ın toplantıları hep gizli yapılırdı, toplantı yerine kimselere belli etmeden gidilirdi.

İlkin Akropolis'in doğu yüzü boyunca yürüdü. Sonra, Kökçüler Çarşısı'ndan, Kinisdo Sokağı'ndan, Itriyatçılar Mahallesi'nden geçti. Seyrek ışıklar sönüyor, daha geniş sokaklar sessizleşiyordu. Derken, karanlığın içinde gölgeler kayıp gitmeye başladı. Hamilkar'ın arkasından geliyordu bunlar. Ardından başkaları çıkageldi, sonra hepsi onun gibi Mappallar'dan tarafa yöneldi.

Molokh Tapınağı korkunç bir yerde, sarp bir boğazın eteğindeydi. Aşağıdan bakılınca, dev bir mezarın duvarları gibi alabildiğine yükselen duvarlar görülüyordu. Gece karanlıktı; denize kurşuni bir sis çökmüş gibiydi. Dalgalar, bir hırıltı ve hıçkırık gürültüsü çıkararak kayalıkları dövüyordu. Gölgeler de sanki duvarların içine girivermiş gibi yavaş yavaş kayboluyordu.

Ama kapıdan girer girmez, insan kendini kemerlerle çevrili dört köşe, geniş bir avluda buluyordu. Ortada, eşit büyüklükte sekiz duvarı olan bir yapı, yapının üzerinde

de kubbeler vardı. Bu kubbeler, bir çeşit kemerin bulunduğu ikinci bir katın çevresinde toplanmıştı. Kemerden de, tepesi içeriye çökük bir külah yükselmekteydi. Külahın üzerinde bir küre vardı.

Birtakım adamların taşıdıkları, sopalara takılı, silindir biçiminde telkâri kafeslerin içinde ateşler yanıyordu. Alevler rüzgâr sağanakları altında titreşerek, adamların örgülü saçlarını enselerine tutturan altın tarakları ışıldatıyordu. Adamlar, İhtiyarlar'ı karşılamak için koşuşuyor, birbirlerine sesleniyorlardı.

Döşeme taşlarına, yer yer, sfenksleri andıran dev aslanlar oturmuştu. Yok edici Güneş'in canlı simgeleriydi bunlar. Gözkapakları aralık uyukluyorlardı. Sonra, ayak seslerinden, konuşmalardan uyanarak yavaş yavaş yerlerinden kalkıyor, İhtiyarlar'a doğru geliyor, bunları giyinişlerinden tanıyor, gürültülü bir şekilde esneyip sırtlarını kamburlaştırarak bacaklarına sürtünüyorlardı. Soluklarının buğusu meşalelerin ışıkları üzerinden geçiyordu. Telaş arttı; kapılar kapandı; bütün rahipler savuştu. İhtiyarlar tapınağın çevrisinde derin bir dehliz oluşturan direklerin ardında kayboldu.

Direkler, iç içe geçmiş daireler biçimindeki sıralanışlarıyla, yılları kapsayan Satürn dönemini, ayları kapsayan yılları, günleri kapsayan ayları gösterecek biçimde dizilmişlerdi; tapınağın duvarının önünde de birbirlerine değiyorlardı.

İhtiyarlar, gergedan boynuzundan asalarını oraya koyuyorlardı; zira hep yürürlükte olan bir yasa, toplantıya herhangi bir silah taşıyarak giren kişiyi ölümle cezalandırıyordu. Birçoklarının urbalarının alt kısmında, al bir şeritle tutturulmuş bir yırtık vardı. Bu, yakınlarının ölümlerine ağladıkları sırada giyeceklerine hiç acıma-

dıklarını gösteriyordu. Bu üzüntü nişanesi, yırtığın daha çok büyümesine engel oluyordu. Başkaları da sakallarını mor deriden bir torbanın içine sokmuş, torbayı da iki şeritle kulaklarına asmışlardı. Hepsi kucaklaşarak öpüştüler. Hamilkar'ın çevresini almışlar, onu kutluyorlardı. Görenler, birbirlerine kavuşan kardeşler sanırdı onları.

Adamlar genelde tıknazdılar. Asur heykelleri gibi gaga burunluydular. Bununla birlikte, kimisi daha çıkık elmacık kemikleri, daha uzun boyları, daha dar ayaklarıyla; Afrika kökenli, göçebe ataların soyundan geldiklerini açığa vuruyorlardı. Sürekli tezgâhlarının gerisinde yaşayanların yüzleri soluktu. Başkalarının üzerine çölün haşinliğinden bir şey çökmüş gibiydi. Bilinmez güneşlerde yanmış ellerinin bütün parmaklarında acayip mücevherler ışıldamaktaydı. Denizciler salıntılı yürüyüşlerinden ayırt ediliyordu. Rençperlikle uğraşanlar ise kuru ot ve katır teri kokuyordu. Bu yaşlı korsanlar tarlaları ektiriyor; para toplayıcılar gemileri donatıyor; çiftlik sahipleri zanaat sahibi köleleri besliyorlardı. Hepsi din konularında bilgili, hilede usta, acımasız, zengin insanlardı. Bitmez tükenmez kaygılarından ötürü yorgun bir halleri vardı. Alev alev yanan gözleri temkinle bakıyor; yolculuk yapma, yalan söyleme, alışveriş etme, komut verme alışkanlığı bütün kişiliklerine kurnaz, haşin bir görünüm; bir çeşit gizli ve çalkantılı sertlik veriyordu. Tanrı korkusu da yüzlerini karartıyordu zaten.

İlkin yumurta biçiminde, kubbeli bir salondan geçtiler. Yedi gezegenin karşılığı olan yedi kapı, salonun duvarında farklı renklerde yedi dörtgen oluşturuyordu. Uzun bir odadan daha geçip ilkine benzeyen başka bir salona girdiler. Dipte, oyma çiçeklerle kaplı bir şamdan yanıyordu. Şamdanın sekiz adet altın kolunun her birine, içinde bi-

sustan yapılma birer fitil olan elmas bir kâse oturtulmuştu. Şamdan, büyük bir sunağa çıkan uzun basamakların sonuncusu üzerine yerleştirilmişti. Sunağın köşelerinde tunç boynuzlar vardı. İki merdiven yanlardan sunağın yassı tepesine çıkıyordu. Burada taşlar görünmüyordu. Sunağın tepesi birikmiş küllerden oluşma bir dağı andırıyordu; üstte de ne idiği belirsiz bir şey ağır ağır tütüyordu. Daha ileride, şamdandan daha yukarıda, kurban yerinden çok daha yüksekte Tanrı Molokh'un heykeli yükselmekteydi. Heykel baştan aşağıya demirden yapılmıştı. İnsanınki gibi bir göğsü, göğsünün üzerinde de birtakım delikler vardı. Açık kanatları duvarın üzerine geriliyor; uzun elleri yere kadar iniyordu. Kenarlarında sarı birer çember olan üç kara taş, alnında üç adet gözbebeğinin yerini tutuyor; boğa kafası gibi olan başını, böğürmek istercesine, korkunç bir çabayla havaya kaldırmış duruyordu.

Odanın çevresine abanoz tabureler sıralanmıştı. Her birinin ardında, üç pençe üzerinde yükselen tunç bir sütun, bir meşale taşımaktaydı. Bütün bu ışıklar salonun zeminine döşeli baklava biçimli sedef kaplamaların üzerinde yansıyordu. Salon o denli yüksekti ki, duvarların kızılı kubbeye doğru çıkarken kararıyor; tanrı heykelinin üç gözü ta yukarıda, gecenin içinde yarı kaybolmuş yıldızlar gibi görünüyordu.

İhtiyarlar, urbalarının eteğini başlarının üzerine örterek, abanoz taburelere oturdular. Ellerini geniş yenlerinin içinde kavuşturmuş, kımıldamadan duruyorlardı; yerdeki sedef döşeme sunaktan kapıya doğru çıplak ayaklarının altından çağlayarak akıp giden ışıklı bir nehri andırıyordu.

Dört dini önder sırt sırta vermiş, ortada haç biçiminde duran dört fildişi koltukta oturmaktaydı. Eşmun Tapına-

ğı başrahibi Yemen taşı renginde, Tanit Tapınağı Başrahibi ak ketenden, Khamon Tapınağı Başrahibi boz yünden, Molokh Tapınağı Başrahibi de al renkli bir urba giymişti.

Hamilkar şamdana doğru ilerledi. Yanan fitillere bakarak şamdanın çevresinde dolaştı. Sonra, alevlerin üzerine kokulu bir toz serpti. Şamdanın kollarının tepesinde eflatun alevler belirdi.

Bunun üzerine, tiz bir ses yükseldi. Başka bir ses ona karşılık verdi; yüz İhtiyar, dört başrahip ve Hamilkar ayağa kalkarak hep bir ağızdan ilahi okumaya başladılar. Aynı heceleri tekrarlayan, gittikçe güçlenen sesleri yükselip gürledi, korkunç bir hal aldı, sonra birdenbire kesiliverdi.

Bir süre herkes bekledi. Sonunda, Hamilkar koynundan safir gibi mavi, üç başlı bir heykelcik çıkarıp önüne koydu. Hakikatin simgesiydi bu, söyleyeceği sözlerin ruhuydu. Sonra, heykeli gene koynuna soktu; herkes ani bir öfkeye kapılmış gibi bağırdı:

"İşte, senin sevgili dostların Barbarlar! Hain! Alçak! Bizim ölüşümüzü seyretmek için döndün, değil mi? Bırakın da konuşsun!"

"Hayır! Hayır!"

Törenin az önce kendilerine dayattığı kısıtlanmanın öcünü alıyorlardı. Aslında Hamilkar'ın dönüşünü istemiş olmakla birlikte, şimdi, uğradıkları felaketi önlemediği, daha doğrusu o da kendileri gibi felakete uğramadığı için kızıyorlardı ona. Gürültü yatışınca, Molokh Tapınağı'nın Başrahibi ayağa kalktı:

"Soruyoruz sana: Neden Kartaca'ya dönmedin?"

Hamilkar küçümseyerek cevap verdi:

"Size ne bundan?'

Bağrışmaları daha da arttı. Hamilkar sordu:

"Neyle suçluyorsunuz beni? Savaşı kötü mü yönettim yoksa? Barbarları rahat bırakan sizler, savaşlarımın nasıl yönetildiğini gördünüz."

Rahipler, "Yeter! Yeter!" diyerek sözünü kestiler. Hamilkar kendini daha iyi dinletebilmek için sesini alçalttı:

"Ha, doğru, aldandım ben! Baallar'ın ışıkları! Aranızda yiğitler de var! Giskon, kalk ayağa!"

Sunağın basamağını bir uçtan öbür uca aşıp birini arıyormuş gibi gözlerini kısarak tekrarladı:

"Kalk ayağa, Giskon! Beni suçlayabilirsin, onlar seni savunurlar! Giskon nerede kuzum?"

Sonra, fikrini değiştirir gibi oldu: "Ha, evinde herhalde! Oğullarını çevresine toplamış, hayatından memnun, kölelerine buyruklar veriyor. Bir yandan da, urdun ona verdiği, duvara asılı şeref hamaillerini saymakla meşgul, öyle değil mi?"

Meclis üyeleri sanki kırbaç yemiş gibi, omuzlarını silkerek ayaklandılar. Hamilkar, "Ölü mü diri mi, onu bile bilmiyorsunuz!" dedi. Sonra, bağrışmalarına aldırmadan ekledi:

"Sizler, yargıcı yüzüstü bırakmakla Cumhuriyet'i yüzüstü bıraktınız! Roma barışı da çok kârlı göründü gözünüze; oysa yirmi savaştan daha zararlıydı."

Birkaç kişi alkışladı. Meclisin en az zengin olanlarıydı bunlar; onların her zaman ya halka ya da tiranlığa eğilim gösterdiğinden kuşkulanılırdı. Bunların, yöneticiler ile Sisitler'in önderleri olan hasımları sayıca üstün durumdaydılar. En önemlileri, salonun öbür ucunda, mavi bir halının kapadığı yüksek kapının önünde oturmakta olan Hannon'un yakınında bulunuyorlardı.

Hannon yüzündeki yaraların üzerine allıklar, düzgünler* sürmüştü. Ama saçlarındaki altın tozu omuzlarına dökülmüş, iki parlak leke oluşturmuştu. Saçları beyazımtırak, ince, yün gibi kıvırcık görünüyordu. Ellerine, döşemeye damlayan yağlı bir kokuya batırılmış bezler sarmıştı. Hastalığı epeyce ilerlemiş olmalıydı ki, gözleri gözkapaklarının kırışıkları altında kayboluyordu; önünü görebilmek için başını arkaya atması gerekiyordu. Yandaşları, konuşmasını istiyorlardı. Sonunda, kısık, bet bir sesle:

"Daha az böbürlen, Barka" dedi. "Hepimiz yenildik! Herkes kendi felaketine katlanıyor! Sen de katlan"

Hamilkar gülümsedi:

"Kadırgalarını Roma Donanması'nın içine nasıl sürdün, onu anlat sen hele!"

"Rüzgâr sürükledi beni."

"Tıpkı pisliğinin içinde debelenen gergedan gibi yapıyorsun sen de; aptallığını açığa vuruyorsun! Sus bari!" Sonra, Aegat Adaları Savaşı yüzünden birbirlerini suçlamaya başladılar. Hannon onu, vaktinde yardıma gelmemekle suçluyordu.

"Yardıma gelsem Eryx'i boş bırakmış olurdum. Denize açılmak gerekiyordu. Kim alıkoydu seni bundan? Ha, unutuyordum bak! Filler denizden pek korkarlar!"

Hamilkar'ın adamları bu şakayı o denli hoş buldular ki, kahkahayı kopardılar. Kubbe, salonda santurlar** çalınıyormuş gibi, kahkahalardan çınlıyordu.

* düzgün: Teni pürüzsüz göstermesi, renk vermesi için yüze sürülen yarı sıvı veya boyalı krem, fondoten.

** santur: Kanuna benzeyen, tokmaklarla çalınan bir tür telli çalgı.

Hannon böyle bir hareketin yakışıksız olduğunu söyledi. Bu hastalığa Hekatompilea Kuşatması'nda üşüttüğü için yakalanmıştı. Gözyaşları, yıkık bir duvarın üstünden akan kış yağmuru gibi yüzünden aşağıya yuvarlanıyordu. Hamilkar tekrar söz aldı:

"Beni de bu adam kadar sevseydiniz, şimdi Kartaca'da büyük bir sevinç yaşanıyor olurdu. Kaç kez söyledim size! Ama hiçbir zaman para vermeye yanaşmadınız bana!"

Sisitler'in şefleri, "Paraya bizim gereksinimimiz vardı" dediler.

"İşler umutsuz bir hal aldığında katır sidiği içip pabuçlarımızın kayışlarını yedik. Ben otlar bile asker olsun, ölülerimizin çürümüş cesetlerinden taburlar kurayım diye çırpınırken, sizler elimde kalan gemileri geri çağırıyordunuz!"

Darha kıyısındaki Getulya'da altın madenlerine sahip olan Baat-Baal, "Hepsini de tehlikeye atamazdık ya!" dedi.

"Peki sizler o arada, Kartaca'da, evlerinizde, duvarların ardında ne yapıyordunuz? Eridan'daki Galyalıları ileri sürmek gerekiyordu, Kyrene'deki Kenanlılar gelirlerdi belki ve Romalılar Ptolemaios'a elçiler gönderirken..."

"Şimdi de Romalıları övüyor bize!"

Birisi bağırdı: "Onları savunasın diye kaç para verdiler sana?"

"Brutium Ovaları'na, Lokres, Metaponte, Heraklea Harabeleri'ne sor bunu! Bütün ağaçlarını yaktım, bütün tapınaklarını yağmaladım, torunlarının torunları ölünceye kadar..."

Çok ünlü bir tacir olan Kapuras, "Bir belagatçı gibi nutuk çekiyorsun" dedi. "Ne demek istiyorsun yani?"

"Şunu demek istiyorum ki, ya daha becerikli ya daha korkunç olmak gerek! Bütün Afrika boyunduruğunuzu

silkeleyip atıyorsa, bunu omuzlarına bağlamayı beceremiyorsunuz demektir! Agathokles, Regulus, Coepio gibi yiğit adamların Afrika'yı ele geçirmeleri için karaya çıkmaları yeterli. Doğudaki Libyalılar, batıdaki Numidyalılarla anlaşıp Göçebeler güneyden, Romalılar da kuzeyden geldiler mi..."

Bir korku çığlığı yükseldi, Hamilkar devam etti:

"O zaman göğüslerinizi paralayacaksınız; ama iş işten geçmiş olacak! O zaman köle olup Roma'nın Suburre Mahallesi'nde değirmen taşı çevirmek, Latium Tepeleri'nde bağbozumu yapmak gerekecek."

Üyeler bu sözlere kızdıklarını göstermek için sağ dizlerini dövüyor; urbalarının yenleri ürken kuşların kocaman kanatları gibi kalkıyordu. Hamilkar öfkeden köpürmüştü, sunağın en üst basamağında ayakta durmuş, zangır zangır titreyerek, korkunç bir tavırla konuşuyordu. Kollarını kaldırıyor, arkasında yanmakta olan şamdanın ışıkları altın mızraklar gibi geçiyordu.

"Gemileriniz, köyleriniz, arabalarınız, asma yataklarınız, ayaklarınızı ovan köleleriniz elden gidecek! Saraylarınızda çakallar yatacak. Sapanlar mezarlarınızın altını üstüne getirecek. Kartal çığlıklarından, harabe yığınlarından başka şey kalmayacak. Düşeceksin, Kartaca!"

Dört başrahip okunan bedduayı savuşturmak için ellerini uzattılar. Hepsi ayağa kalkmıştı. Güneşin koruması altında olan Deniz Yargıcı aynı zamanda dini yargıçtı. Zenginler Meclisi kendisini yargılamadıkça dokunulmazlığı vardı. Sunağı büyük bir korku sarıyordu. Gerilediler.

Hamilkar artık konuşmuyordu. Gözlerini bir noktaya dikmiş; yüzü başındaki sivri tacın incileri kadar solgun, zihni korkunç hayallere dalıp gitmiş, adeta ken-

dinden korkarak hızlı hızlı soluyordu. Bulunduğu yüksek yerden, tunç kollar üzerindeki bütün alevler, yere konmuş, ateşten koca bir taç gibi görünüyordu gözüne. Bunlardan yükselen kara dumanlar kubbenin karanlıklarına doğru çıkıyordu. Birkaç dakika boyunca öylesine derin bir sessizlik oldu ki, uzaktan denizin gürültüsü işitiliyordu.

Sonra, İhtiyarlar birbirlerine sorular sormaya başladılar. Çıkarları, varlıkları Barbarların saldırısına uğramıştı. Ama Hamilkar'ın yardımı olmadan onları yenmek olanaksızdı. Kibirlerine rağmen bu düşünce onlara her şeyi unutturdu. Dostlarını bir yana çektiler. Çıkara dayanan barışmalar, üstü kapalı anlaşmalar oldu; sözler verildi. Hamilkar hiçbir hükümete bulaşmak istemiyordu artık. Hepsi yalvardılar ona. Ayaklarına kapanacaklardı nerdeyse. Sözlerinin arasında ikide bir ihanet lafı geçtiğinden, Hamilkar öfkelendi:

"Ortada bir hain varsa, o da Büyük Meclis'tir" dedi. "Askerlerin bağlılığı savaşla sona erdiğinden, savaş bitince serbest kalırlar."

Hamilkar askerlerin kahramanlıklarını bile övdü. Yapılacak bağışlarla, tanınacak ayrıcalıklarla ilgilerini Kartaca'ya çekerek onlardan elde edilebilecek faydaları saydı. Bunun üzerine eski bir eyalet valisi olan Magdassan, sarı gözlerini sağa sola devirerek şöyle dedi:

"Sen yolculuk yapa yapa ya Yunanlı ya da bilmem ne olmuşsun sahiden Barka. Ne diye bu adamlara ödül vermekten söz eder durursun? Bizden bir tek kişi öleceğine, on bin Barbar ölsün varsın."

İhtiyarlar "Evet" der gibi başlarını sallıyor, "Ne diye kendimizi bu denli sıkıntıya sokalım? Ne zaman istesek buluruz onlardan!" diye söyleniyorlardı.

"Sonra da kolayca başımızdan defederiz, değil mi? Sardunya'da yaptığımız gibi, yüzüstü bırakıveririz onları. Sicilya'da Galyalılara yapıldığı gibi, ya tutacakları yol düşmana ihbar edilir ya da denizin ortasında hepsi gemiden indiriliverir. Yurda dönerken, Sicilya'daki kayalıkları gördüm; kemiklerinden bembeyaz kesilmişti!"

Kapiras, küstah bir tavırla, "Aman ne büyük felaket!" dedi.

Başkaları da, "Yüzlerce kez düşmandan yana geçenler onlar değil miydi? diye bağrıştılar. Hamilkar bağırdı:

"Öyleyse ne diye yasalarınızı çiğneyerek Kartaca'ya çağırdınız onları? Sonra, kentinize gelip zenginliklerinizin ortasında yoksul ve kalabalık kalakaldıklarında, aralarına fit sokup onları zayıflatmayı akıl edemiyorsunuz! Tek bir rehine alıkoymaksızın karılarıyla, çocuklarıyla hepsine birden yol veriyorsunuz! Sizleri verdiğiniz sözü tutma azabından kurtarmak için birbirlerini boğazlayacaklarını mı sanıyordunuz? Güçlü oldukları için nefret ediyorsunuz onlardan! Onların efendisiyim ya, benden daha da fazla nefret ediyorsunuz! Yo, sezdim bunu: Demin ellerimi öperken ısırmamak için zor tutuyordunuz kendinizi!"

Avluda uyuyan aslanlar kükreyerek içeriye girselerdi, çıkacak gürültü bundan daha korkunç olamazdı. Ama Eşmun Tapınağı'nın başrahibi ayağa kalktı; dizlerini birbirine yanaştırıp dirseklerini vücuduna yapıştırarak, dimdik, elleri yarı açık haykırdı:

"Barka, paralı askerlere karşı Kartaca kuvvetlerinin başına geçeceksin, Kartaca'nın buna ihtiyacı var!"

Hamilkar Barka, "Kabul etmiyorum!" dedi.

Sisitler'in başları, "Tam yetki vereceğiz sana!" diye bağırdılar.

"Hayır, istemem!"

"Kimse denetlemeyecek seni, yetkilerine kimse ortak olmayacak. İstediğin kadar para verilecek; bütün köleler, bütün ganimet senin olacak. Her düşman ölüsü için elli zira* toprak alacaksın."

"Hayır dedim ya! Sizlerle birlikte zafer kazanılamaz çünkü."

"Korkuyor!"

"Sizler korkak, cimri, nankör, yüreksiz ve delisiniz çünkü."

"Onlara sahip çıkıyor!"

"Başlarına geçecek de ondan!" dedi birisi.

"Sonra da bizim üzerimize saldıracak" diye ekledi bir başkası.

Salonun öbür ucundan Hammon haykırdı:

"Kral olmak istiyor!"

Bunun üzerine sandalyeleri, meşaleleri devirerek hep birden yerlerinden fırladılar. Toplu halde sunağa doğru koştular. Ellerindeki hançerleri havaya kaldırmışlardı. Hamilkar da ellerini yenlerinin içine sokarak, iki tane büyük kama çıkardı. Öne doğru eğilmiş, sol ayağını ileri atmış, gözlerinden alevler saçarak, dişlerini sıkarak altın şamdanın altında kımıldamadan duruyor, onlara meydan okuyordu.

Demek hepsi de ihtiyatlı davranıp yanlarında silahlar getirmişlerdi. Korku içinde birbirlerine baktılar. Hepsi suçlu olduğundan çabucak ferahlayıverdiler. Sonra, yavaş yavaş Hamilkar'a arkalarını dönüp uğradıkları hakaretten kudurmuş bir halde basamakları indiler. İkinci defadır geri basıyorlardı onun karşısında. Parmaklarını yaralamış olan birkaçı, ellerini ağızlarına götürüyor ya da

* zira: Dirsekten orta parmak ucuna kadar olan bir uzunluk ölçüsü.

harmanilerinin eteklerine sarıyorlardı. Tam gidecekleri sırada Hamilkar şu sözleri işitti:

"Canım, kızını üzmemek için, incelikten yapıyor bunları!"

Daha dik bir ses yükseldi:

"Orası öyle, sevgililerini ücretli askerler arasından seçiyor çünkü!"

Hamilkar ilkin sendeledi, sonra çevresine bakınıp hızla Şahabarim'i aradı. Ama yalnızca Tanit Tapınağı'nın başrahibi yerinde kalmıştı. Uzaktan, yalnızca onun yüksek külahını gördü. Herkes yüzüne gülüyordu. Onun kaygısı arttıkça ötekilerin neşesi iki katına çıkıyor; arkadakiler yuhalamalar arasında bağırıyorlardı:

"Onu kızın odasından çıkarken görmüşler!

"Bir temmuz sabahı!"

"Tanrıçanın kutsal örtüsünü de o çalmış!"

"Çok yakışıklı bir adammış!"

"Senden daha uzun boyluymuş!"

Hamilkar, rütbesini gösteren sivri tacını başından çıkardı. Taç her biri mistik bir anlama sahip sekiz sıradan oluşuyordu. Ortasında da zümrütten bir deniz kabuğu vardı. Tacı iki eliyle kaptığı gibi var gücüyle yere fırlattı. Altın çemberler kırılırken zıpladı; inciler de döşeme taşları üzerinde tıkırdadı. O zaman salondakiler, Hamilkar'ın alnının beyazlığı üzerinde uzun bir yara izi gördüler. Kaşlarının arasındaki iz bir yılan gibi kımıldıyordu. Eli, ayağı tir tir titriyordu. Sunağa çıkan yan merdivenlerden birine tırmanıp üzerinde yürümeye başladı! Kendini Tanrı'ya adamak, "Beni kurban edin" demekti bu! Harmanisinin savruluşları pabuçlarından daha aşağıda olan şamdanın ışıklarını titretiyor; ayaklarının kaldırdığı ince toz, bir bulut gibi, karın hizasına kadar çevresini

sarıyordu. Tunçtan yapılmış dev heykelin bacakları arasında durdu. Görüntüsü bile bütün Kartacalıları korkudan titreten bu tozdan iki avuç aldı, sonra şöyle dedi:

"Zekâlarınızın yüz ışığı üzerine! Yeraltı Tanrı'ları Kabirler'in sekiz ateşi üzerine! Yıldızlar, göktaşları, yanardağlar, yanan her şey üzerine! Çölün susuzluğu, ummanın tuzu üzerine! Hadrumet Mağarası, Ruhlar Ülkesi üzerine! İnsanların öldürülmesi adına! Yakılan oğullarınız ile atalarınızın kardeşlerinin külleri adına şunu diyorum ki, sizler, Kartaca Meclisi'nin yüz üyesi, kızımı suçlarken yalan söylediniz! Ben, Deniz Yargıcı, Zenginler'in Başı, Halkın Egemeni Hamilkar Barka, boğa başlı Tanrı Molokh önünde yemin ederim ki..."

Herkes korkunç bir şey beklemekteydi; ama Hamilkar daha yüksek ve daha sakin bir sesle ekledi:

"Kızıma bundan söz etmeyeceğim bile!"

Başlarında altın taraklarla, kutsal hizmetkârlar içeri girdiler. Kimisinin elinde al süngerler, kimisinde palmiye dalları vardı. Kapının önüne gerili mavi perdeyi kaldırdılar. Bu köşe açılınca, diğer salonların ucunda, ufuk çizgisinde masmavi denize dayanan ve kubbenin devamı gibi duran koskoca, pembe gökyüzü göründü. Dalgalar arasında çıkan güneş yükselmekteydi. Işıkları birdenbire tunç heykelin, parmaklıklarla kapalı yedi bölmeye ayrılmış göğsüne vurdu. Kırmızı dişli ağzı korkunç bir esnemeyle açılıyordu. Kocaman burun delikleri genişliyor; parlak gün ışığı onu canlandırıyor, ürkütücü ve sabırsız bir hal veriyordu. Güneşle, Tanrı'yla haşır neşir olmak, onlarla birlikte enginleri aşmak için dışarıya fırlamak istiyordu sanki.

Bu arada, yerlere saçılmış meşaleler hâlâ yanıyor, sedef döşemelerin üzerinde kan lekelerini andırırcasına

yer yer uzanıyordu. İhtiyarlar bitkin haldeydiler, sendeliyorlardı. Taze havayı bol bol ciğerlerine çekmekteydiler. Solgun yüzleri ter içindeydi. Çok fazla bağırmış olduklarından, artık birbirlerinin ne söylediğini anlamıyorlardı. Ama Hamilkar'a olan öfkeleri yatışmış değildi. Veda niyetine ona tehditler savuruyorlar, Hamilkar da onlara karşılık veriyordu:

"Yarın gece Eşmun Tapınağı'nda buluşalım, Barka!"

"Olur, gelirim!"

"Seni Zenginler tarafından mahkûm ettireceğiz!"

"Ben de sizi halka mahkûm ettireceğim!"

"Ayağını denk al, soluğu çarmıhta bulursun yoksa!"

"Sizler de sokaklarda parçalanacaksınız!"

Avlunun eşiğine gelince, hepsi yeniden sakin bir tavır takındılar.

Seyisler ile arabacılar onları kapıda bekliyordu. Çoğu beyaz katırlara binip gitti. Hamilkar arabasına binerek dizginleri kavradı. İki beygir, boyunlarını eğip sıçrayan çakıllara ahenkle vurarak Mappallar Yolu'nu baştan sona dörtnala çıktı. Araba öylesine hızlı gidiyordu ki, okun ucundaki gümüş akbaba heykelciği uçar gibi görünüyordu.

Yol, tepeleri ehram gibi sivri, uzun taşların dikili olduğu bir tarlanın içinden geçiyordu. Taşların ortalarında, açık birer el yükselmekteydi. Taşın altında yatan ölü, bir şey istemek için elini gökyüzüne doğru açmıştı sanki. Sonra, topraktan, dallardan, kamış çitlerden yapılma, hepsi külah biçiminde, dağınık kulübeler belirdi. Çakıl taşlarından örülmüş alçak duvarlar, akarsu arkları, örme sazdan ipler, kırmızı ağacından çitler bu haneleri düzensiz bir biçimde birbirinden ayırmaktaydı. Hamilkar'ın bahçelerine doğru yükseldikçe evler sıklaşıyordu. Ama

Hamilkar gözlerini büyük bir kuleye dikmişti. Kulenin üç katı kocaman birer boru biçimindeydi; birincisi taştan, ikincisi tuğladan, üçüncüsü sedir ağacından yapılmıştı. Kule, ardıç ağacından seksen direk üzerine oturtulmuş bir kubbeyi taşımaktaydı; sütunlardan, çelenk biçiminde, birbirine geçmiş tunç zincirler sarkıyordu. Bu yüksek yapı sağda uzayıp giden ambarlar ile ticaretevine tepeden bakıyordu. Kadınların sarayı ise, iki tunç duvar gibi sıralanmış olan servilerin ardında yükseliyordu.

Araba gürültüyle dar kapıdan içeri girip ayakları köstekli atların biçilmiş ot yediği geniş bir sundurmanın altında durdu.

Bütün hizmetkârlar koştular. Tarlalarda çalışanlar, askerlerin korkusundan Kartaca'ya getirilmiş olduklarından epey kalabalıktılar. Hayvan postları giymiş rençperler ayak bileklerine perçinlenmiş zincirleri sürüklüyorlardı. Al boya imalathanelerinde çalışan işçilerin kolları cellatlarınki gibi kıpkırmızıydı. Gemiciler yeşil külahlar giymişler; balıkçılar mercan gerdanlıklar takmışlardı. Avcıların omuzlarında birer ağ vardı. Megara halkı ise kara ya da ak gömlekler, meşin şalvarlar; gördükleri işe, zanaatlarının türüne göre hasır, keçe, bez takkeler giymişlerdi.

Arkada, üstü başı lime lime bir kalabalık toplanmıştı. Bunlar, hiçbir iş yapmaksızın sarayın dairelerinden uzakta yaşıyor, gece bahçelerde uyuyor, mutfakların artıklarıyla besleniyorlardı. Sarayın gölgesinde ot gibi yaşayan insan tortularıydı bunlar. Hamilkar küçümsediğinden değil, ilerisini düşündüğünden bunlara ses çıkarmıyordu. Hepsi sevinçlerini göstermek için kulaklarına birer çiçek takmıştı. İçlerinden çoğu onu hiç görmemişti.

Tam o sırada, saçlarını sfenksler gibi taramış adamlar, ellerinde iri sopalarla kalabalığın içine dalarak, sağa sola vurmaya başladılar. Efendilerini merak edip görmeye gelen köleleri kovmak için, Hamilkar kalabalık arasında kalıp onların kokusundan rahatsız olmasın diye yapıyorlardı bunu.

Bunun üzerine, hepsi yüzükoyun yere kapanıp, "Baal'ın gözbebeği, evin, barkın şen olsun!" diye bağrıştılar. Başkâhya Abdalonim, başında beyaz bir külah, elinde bir buhurdanla, Serviler Yolu'nda yere yatmış bu insanların arasından Hamilkar'a doğru ilerledi.

O sırada Salambo, Kadırgalar Merdiveni'nden aşağıya inmekteydi. Bütün kadınları peşinden geliyor, onun her adımında onlar da iniyordu. Romalı kadınların alınlarındaki altın plakalı şeritler arasında, Zenci kadınların başları kocaman kara noktalar gibi göze çarpıyordu. Başkaları saçlarına gümüş oklar, zümrüt kelebekler ya da güneş ışınları gibi dizilmiş uzun firketeler takmışlardı. Bu ak, sarı, mavi urbaların alacası içinde yüzükler, tokalar, gerdanlıklar, saçaklar, bilezikler parıldıyor; ince kumaşlardan hışırtılar yükseliyordu. Çıplak ayakların tahta üzerine basarken çıkardığı boğuk sesle birlikte kunduraların takırtıları işitiliyordu. Şurada burada, boyu kadınlardan daha uzun olan bir hadımağası, yüzü havada gülümsüyordu. Erkeklerin alkışları yatışınca, kadınlar yüzlerini yenleriyle gizleyerek, hep bir ağızdan, dişi bir kurdun ulumasını andıran garip bir çığlık kopardılar. Bu, öyle öfkeli ve keskin bir çığlıktı ki, üzeri kadınlarla dolu koca abanoz merdiven bir rebap gibi yukarıdan aşağıya inlemiş gibi oldu.

Rüzgâr kadınların başörtülerini havalandırıyor, papirüslerin ince sapları hafif hafif sallanıyordu. Kışın tam

ortasında, şubat ayındalardı. Çiçek açmış nar ağaçları göğün maviliği üzerinde yükseliyor, dalların arasından deniz görünüyordu; ta uzaklarda, sisin içinde yarı kaybolmuş bir ada vardı.

Hamilkar Salambo'yu gorunce durdu. Birkaç erkek çocuğunun ölümünden sonra doğmuştu o. Güneş dinlerinde kızların doğumu uğursuz sayılırdı zaten. Tanrılar ona sonradan bir erkek evlat da göndermişlerdi; ama boşa çıkan umudundan bir şeyler kalmıştı geride, kızına okuduğu lanetin sarsıntısı gibi bir şeydi bu.

Bu arada Salambo yürümeye devam ediyordu. Türlü renklerde inciler uzun salkımlar halinde kulaklarından omuzlarına ve dirseklerine kadar iniyordu. Saçlarını, bir bulutu andıracak biçimde kabartmıştı. Boynunda, şahlanmış iki aslan arasındaki bir kadını gösteren, dört köşe, küçük, altın plakalar vardı. Urbası Tanrıça'nın kıyafetinin aynısıydı. Geniş kollu mavi elbisesinin beli dar, eteği genişti. Dudaklarının kırmızısı dişlerini daha ak, gözkapaklarının sürmesi gözlerini daha iri gösteriyordu. Kuş tüylerinden yapılmış ayakkabılarının ökçeleri çok yüksekti. Soğuktan olsa gerek, yüzü pek solgundu.

En sonunda, babasının yanına geldi. Onun yüzüne bakmaksızın, başını kaldırmaksızın şöyle dedi:

"Baalımın Gözbebeği, selam sana! Sen ki ebedi şan ve şerefsin, zafersin; hoşnutluğun, zenginliğin ta kendisisin! Ne zamandır yüreğim gamlıydı; ev de sessiz, neşesizdi. Evin efendisinin geri gelişi, Tanrı Temmuz'un dirilişi gibidir. Senin bakışların altında, her yanda sevinç dolu yeni bir hayat çiçeklenecek, sevgili babacığım!"

Sonra, Taanaş'ın elindeki, ince uzun, küçük çanağı aldı. Çanağın içindeki un, tereyağı, kakule, şarap karışımı-

nın dumanı tütüyordu. "Kana kana iç, cariyen tarafından hazırlanan dönüş içkisidir bu" dedi.

Hamilkar, "Tanrı kutsasın seni!" dedi. Sonra, kızın uzattığı altın çanağı mekanik bir hareketle aldı. Bu arada, kızına öylesine büyük bir dikkatle bakıyordu ki, Salambo heyecanlanarak kekeledi:

"Sana söylediler demek, efendimiz..."

Babası alçak sesle, "Evet! Biliyorum!" dedi.

Bir itiraf mıydı bu, yoksa kızı Barbarlardan mı söz ediyordu? Sonra, Hamilkar, tek başına çözmeyi umduğu kimi siyasi güçlükler hakkında belli belirsiz birkaç söz söyledi.

Salambo, "Ah babacığım, tamiri imkânsız olanı yok edemezsin!" dedi.

Bunun üzerine, Hamilkar geriledi; Salambo da onun hayretini görerek şaşırdı. Kartaca'yı değil, kendisinin de suç ortağı olduğu kâfirce hareketi düşünüyordu çünkü. Roma Jejyonları'nı titreten, kendisinin ise şöyle böyle tanıdığı bu adamdan, tanrıdan korkar gibi korkuyordu. Babası olanları sezmişti, her şeyi biliyordu; korkunç şeyler olacaktı: "Bağışla beni!" diye haykırdı.

Hamilkar yavaşça başını eğdi.

Salambo kendini suçlamak istiyordu ama ağzını açma yürekliliğini gösteremiyordu. Derdini dökme, avutulma ihtiyacıyla boğuluyordu. Hamilkar ise, ettiği yemini bozma isteğiyle savaşıyordu. Gururundan ya da karasızlığına son verme korkusundan tutuyordu bu yemini. Yüreğinin derinliklerinde neler gizlediğini sezebilmek için, olanca dikkatiyle kızının yüzüne bakıyordu.

Salambo bu çok ağır bakışın altında eziliyor, hızlı hızlı soluyor, başı ağır ağır omuzlarının arasına gömülüyordu. Hamilkar, kızının bir Barbar'ın kolları arasında ken-

dinden geçmiş olduğundan emindi artık. Titriyordu, iki yumruğunu kaldırdı; Salambo bir çığlık kopararak kadınlarının arasına düştü, kadınlar hemen çevresine toplandılar.

Hamilkar arkasını döndü. Bütün kâhyalar onu izlediler.

Ambarların kapısı açıldı. Hamilkar geniş, yuvarlak bir salona girdi. Bir tekerleğin çubuklarının tam dingil hizasında birleşmesi gibi, burada birleşen uzun dehlizlerden başka salonlara gidiliyordu. Ortada yuvarlak bir taş yükselmekteydi. Halıların üzerine yığılı yastıklara destek olsun diye, taşın çevresinde küçük küçük sütunlar dikilmişti.

Hamilkar ilkin hızlı, geniş adımlarla dolaştı. Gürültüyle soluk alıyor, ökçeleriyle yere vuruyor, sineklerin musallat olduğu bir insan gibi elini alnının üzerinden geçiriyordu. Sonra, başını salladı, öbek öbek yığılmış zenginlikleri görünce yatıştı. Dehlizlere baktıkça, zihninden daha nadir, daha değerli hazinelerle dolu olan öteki salonları geçirmekteydi. Tunç levhalar, gümüş külçeleri, demir çubuklar, Galya'nın batısındaki Kasiterid Adaları'ndan alınıp Karanlık Deniz yoluyla getirilmiş kalay parçalarıyla yan yanaydı. Zenci ülkesinin zamkları, palmiye lifinden yapılmış çuvallardan taşıyordu. Tulumlara doldurulmuş altın tozları ise, tulumların fazla yıpranmış dikiş yerlerinden belli belirsiz dışarıya akmaktaydı. Deniz bitkilerinden çıkarılmış ince lifler Mısır, Yunanistan, Tabroban, Yahuda ketenleri arasından sarkıyordu. Kocaman çalı yığınlarını andıran ak mercan kümeleri duvarların diplerinde kirpi dikenleri gibi kabarık durmaktaydı; ıtırlardan, meşinlerden, baharatlardan, kubbenin tepesine iri demetler halinde bağlanıp asılmış devekuşu

tüylerinden yükselen, tarifi imkânsız bir koku havada dalgalanmaktaydı. Her dehlizin önüne diklemesine konarak uçlarından birleştirilen fildişleri, kapının üzerinde bir kemer oluşturuyordu.

Hamilkar en sonunda ortadaki taşın üzerine çıktı. Bütün kâhyalar kollarını kavuşturmuş, başlarını eğmiş duruyor; Abdalonim ise mağrur bir edayla sivri külahını dimdik tutuyordu.

Hamilkar Gemibaşı'nı sorguya çekti. Gözleri rüzgârdan kan çanağına dönmüş, yaşlı bir deniz kurduydu bu. Beyaz lüleler, sakalında kalmış fırtına köpükleri gibi, göbeğine kadar iniyordu.

"Güney Körfezi'ni, Baharat Burnu'nu dolaşıp Ezion-gaber'e ulaşmaya çalışmak için Gades ve Thymiamata yoluyla bir filo gönderdim, efendimiz" diyordu. "Başka filolar da tam dört ay batıya doğru yol aldılar, hiç kıyıya rastlamadılar. Ama gemilerin pruvalarına otlar dolanıyordu hep. Ufukta çağlayanların gürültüleri işitiliyordu. Kan kırmızı sisler güneşi karartıyordu. Koku yüklü bir rüzgâr tayfaları uyutuyordu. Kafaları öylesine karışmış ki, hiçbir şey söyleyemiyorlar şimdi. İskitler ülkesinin ırmaklarından ilerleyip Mingrelya'ya girdiler. Hungarlar ile Hestiyalıların içine sokuldular. Takımadalardan bin beş yüz tüne kız oğlan kız kaldırıp Oistrymon Burnu'nun açığında sefer yapan tüm yabancı gemileri batırdılar, böylece deniz yollarının sırlarını gizli tuttular." Kral Ptolemaios, Şesbar buhurlarını elinde tutuyordu. Syrakusa, Elathia, Korsika ve adalar hiçbir şey vermemişti.

Yaşlı deniz kurdu sesini alçaltarak, Numidyalıların Kirenayka'daki Rusikada Limanı'nda üç sıra kürekli bir kadırgayı ele geçirdiklerini söyledi.

"Numidyalılar da onlarla birlikte, efendimiz."

Hamilkar kaşlarını çattı. Sonra, konuşsun diye Seferbaşı'na işaret etti. Seferbaşı koyu renk kumaştan kemersiz bir urba giymiş, başına da ak bir sarık sarmıştı. Sarığın ucu ağzının yanından geçip omzundan arkaya sarkıyordu. Anlatmaya başladı:

"Kervanlar kış gündönümünde düzenli olarak yola çıkmışlardı. "Ama mükemmel develer, yepyeni tulumlar ve bol miktarda boyalı bezle Habeşistan'ın içlerine yönelen bin beş yüz kişiden yalnızca biri Kartaca'ya döndü. Ötekiler ya yorgunluktan öldüler ya da çöl korkusundan akıllarını oynattılar. Atarantes'i geçtikten sonra, Kara-Haruş'un çok ötesinde, büyük maymunlar diyarında uçsuz bucaksız krallıklar gördüm. En sıradan kap kacakları bile som altından. Sonra, süt rengi, deniz kadar geniş bir ırmak var. Mavi ağaçlı ormanlar, kokulu otlarla kaplı tepeler, kayalar üzerinde yaşayan, insana bakınca gözleri çiçek gibi açılan insan yüzlü canavarlar da gördüm. Ejderhalarla dolu göllerin ardında, billur dağlar güneşi taşıyordu. Başkaları da Hindistan'dan tavuskuşları, biberler, yeni kumaşlar getirmişlerdi. Syrte ve Ammon Tapınağı yoluyla akik satın almaya gidenler ise kumlarda can vermiş olmalılar. Getulya ve Fizan'a giden kervanlar her zamanki gibi mallarını getirdiler; ama ben yeni bir kervan kurma cesaretini gösteremiyorum artık."

Hamilkar ne olduğunu anladı. Paralı askerler kırsal kesimi ellerinde tutmaktaydılar. Boğuk bir iniltiyle öbür dirseğine yaslandı. Çiftlikler kâhyası konuşmaktan öylesine korkuyordu ki, geniş omuzlarına, kan çanağı gibi gözlerine karşın tir tir titriyordu. Bir köpeğinki gibi basık, yassı yüzünün üzerinde ağaç kabuğu liflerinden bir kafes, belinde de tüyleri olduğu gibi duran pars derisin-

den bir kemer vardı. Kemere sokulmuş iki tane korkunç pala, pırıl pırıl parıldamaktaydı.

Hamilkar ona döner dönmez, bağıra bağıra bütün Ballar'dan yardım istemeye koyuldu:

"Suç bende değil, efendimiz!" diyordu. "Elimden ne gelirdi ki! Sıcaklığa, toprağın durumuna, yıldızlara iyice baktıktan sonra ekinleri kışın, günlerin en kısa olduğu sırada ektirdim. Ağaçları ayın küçülmeye başladığı sırada budattım. Köleleri denetledim, üstlerine başlarına göz kulak oldum."

Hamilkar bu gevezeliğe kızmaya başlamıştı. Dilini şaklattı; bıçaklı adam çabuk çabuk anlatmaya başladı:

"Ah efendimiz! Her şeyi yağma ettiler! Talan ettiler! Yerle bir ettiler! Maşala'da üç bin ağaç kestiler. Ubada'da tahıl ambarlarını boşaltıp sarnıçları taşla, molozla doldurdular! Tedes'ten bin beş yüz ölçek unu alıp götürdüler. Marazzana'da çobanları öldürüp sürüleri yediler. Yazları geldiğin o güzelim evini, sedir ağacı tahtasından yapılmış evini yaktılar! Tuburbo'da arpa biçen köleler dağlara kaçtılar. Eşekleri, katırları, Taormina öküzlerini, Oringis atlarını hep götürdüler! Bir tane bile kalmadı! Bir felaket bu! Bundan sonra yaşayamam artık ben!"

Sonra, ağlamaya başladı:

"Ah bilsen, kilerler nasıl dolu, sapanlar nasıl pırıl pırıldı! Ah o güzelim koçlar, ah o canım boğalar!.."

Hamilkar öfkeden boğuluyordu. Birden köpürdü:

- Sus be adam!" diye bağırdı. "Yoksul bir insan mıyım ben şimdi? Yalan istemem. Doğruyu söyleyin! Ne yitirdiysem hepsini son akçesine, son dirhemine dek bilmek istiyorum. Abdalonim; gemilerin, kervanların, çiftliklerin, evin hesaplarını getir bana! Vicdanlarınız rahat değilse; vay başınıza gelenlere! Hadi, çıkın!"

Bütün kâhyalar geri geri yürüyerek, yumrukları yere sürüne sürüne dışarı çıktılar.

Abdalonim gidip duvardaki rafın gözlerinden düğümlü ipler, tomar tomar bez, papirüs, ince yazılarla dolu kuzu postları aldı. Hepsini getirip Hamilkar'ın ayaklarının dibine serdi. Eline de hesap yapmaya mahsus; üç sıra teline altın, gümüş ve boynuzdan boncuklar dizili, tahta çerçeveli bir abaküs tutuşturdu. Sonra, başladı saymaya:

"Mappallar'daki yüz doksan iki ev, Kartaca'ya yeni gelenlere ayda yarım akçeye kiralandı."

"Yok! Fazla bu! Gözet o yoksulları! Ayrıca, sana en yürekli görünenlerin adlarını yazarak Cumhuriyet'e bağlı olup olmadıklarını öğrenmeye çalışacaksın! Sonra?"

Abdalonim bu cömertlikten şaşırmış, tereddüt ediyordu.

Hamilkar bez şeritleri onun elinden kaptı:

"Neymiş o bakayım? Khamon Tapınağı yakınında üç konak, aylığı kırk sekiz akçeden! Seksen akçe yaz! Zenginler beni sömürsün istemem."

Başkâhya yerlere kadar eğilip selam verdikten sonra devam etti:

"Tigillas'a, mevsim sonuna dek deniz faiziyle üç dinardan ödünç verilen iki kikar; Bar-Malkart'a otuz kölenin rehin edilmesi karşılığında verilen bin beş yüz akçe. Fakat kölelerden on iki tanesi tuzlalarda öldü."

Hamilkar güldü:

"Sağlam yapılı değillermiş demek! Neyse! Bar-Malkart'ın paraya gereksinimi olursa idare et onu! Daima ödünç vermek gerek. Ama faiz oranları, ödünç alanların zenginliğine göre farklı olmalı."

Bunun üzerine, başkâhya demir madenlerinden, mercan dalyanlarından, al boya imalathanelerinden, Karta-

ca'ya yerleşmiş Yunanlılardan alınan vergilerden, Arabistan'a yapılan gümüş ihracatından (gümüş orada altından on kat değerdeydi), el konan gemilerden sağlanan bütün gelirleri okudu. Bunlardan tanrıçanın tapınağına verilen onda birlik tutarı düşüp ekledi:

"Her seferinde dörtte bir eksik söyledim, efendimiz."

Hamilkar abaküsle hesap yapıyor, boncuklar parmaklarının altında tıkırdıyordu.

"Yeter! Kaç para ödedin?"

"Korintoslu Stratonikles ile İskenderiyeli üç tacire işte şu mektuplar karşılığında on bin Atina drahmisi ile on iki Suriye altın talentumu. Üç sıra kürekli kadırgaların her biri için ayda iki bin drahmi hesabıyla tayfaların yiyecek giderleri..."

"Biliyorum! Kayıplar ne kadar?"

"Hesap şu kurşun levhaların üzerinde işte. Ortaklaşa kiralanan gemilere gelince; yükleri çoğu zaman denize atmak gerektiğinden, eşit olmayan kayıpları ortak başına böldük. Sisitler, tersaneden ödünç alıp geri veremediğimiz ipler, halatlar için Utika Seferi'nden önce üç bin iki yüz akçe istediler."

Hamilkar başını önüne eğerek, "Gene mi onlar?" dedi. Üzerine çöken bütün hınçların ağırlığı altında ezilmiş gibi, bir süre öylece durdu. Sonra, "İyi ama Megara'nın giderlerini görmüyorum burada" dedi.

Abdalonim'in benzi uçtu, gidip başka bir raftan meşin sırımlara geçirilmiş, delikli`küçük levhalar getirdi.

Hamilkar evin yönetimiyle ilgili ayrıntıları merak ederek onu dinliyor, kendisine rakamlar sayıp döken bu sesin tekdüzeliğiyle yatışıyordu. Abdalonim yavaşlamaya başlamıştı. Birdenbire tahta levhaları yere bıraktı, kendisi de yüzükoyun secdeye kapanıp kollarını uzata-

rak mahkûmların tavrını takındı. Hamilkar telaşlanmadan levhaları topladı. Tek bir günde tüketilen muazzam miktarda et, balık, kuş, şarap ve baharatla birlikte kırılan tabak çanağın, ölen kölelerin, kaybolan halıların tutarını görünce ağzı bir karış açıldı; gözleri yerinden fırladı.

Abdalonim secdeye kapanmış bir halde, Barbarların şölenini anlattı:

"İhtiyarlar'ın sözünden çıkamadım" diyordu. "Sonra, kızın Salambo da, askerler iyi ağırlansınlar diye masraftan kaçınılmamasını söyledi."

Hamilkar kızının adını duyunca bir sıçrayışta ayağa kalktı. Sonra, dudaklarını sımsıkı kapatarak yastıkların üstüne çömeldi. Yastıkların saçaklarını tırnaklarıyla yırtıyordu, soluk soluğaydı, gözlerini bir noktaya dikmişti.

"Kalk bakayım!" dedi, sonra yere indi.

Abdalonim onun peşinden geliyordu. Dizleri titriyordu. Derken, bir demir çubuğu kaptığı gibi, döşeme taşlarını öfke içinde sökmeye başladı. Tahtadan, yuvarlak bir kapak yerinden fırladı. Çok geçmeden de dehliz boyunca böyle pek çok geniş kapak göründü. İçlerine tahıl doldurulan kuyuların kapaklarıydı bunlar.

Başkâhya titreyerek, "Gördün ya, Baal'ın Gözbebeği" dedi. "Hepsini almadılar henüz! Sonra, bu kuyular derindir. Her biri yirmi beş arşın derinliğindedir, ağzına kadar da doludur! Sen seferdeyken tersanede, bahçelerde, her yanda kazdırdım bu kuyulardan! Yüreğin nasıl bilgelikle doluysa, evin de buğdayla dolu."

Hamilkar'ın yüzünden bir tebessüm geçti. "Peki Abdalonim" dedi. Sonra, kölenin kulağına doğru eğildi: "Etrurya'dan, Brutium'dan, canının istediği her yerden, kaça olursa olsun buğday getirt! Bir yere yığ, sakla! Kar-

taca'nın bütün buğdayı yalnızca benim elimde olmalı, anladın mı?"

Sonra, dehlizin ucuna ulaştıklarında, Abdalonim beline asılı anahtarlardan biriyle dört köşe, uzun bir odanın kapısını açtı. Oda sedir ağacı kütükleriyle ortadan ikiye bölünmüştü. Masaların üzerine konulmuş, duvarlardaki oyuklara yerleştirilmiş altın, gümüş, tunç paralar dört duvar boyunca ta çatının kirişlerine dek yükseliyordu. Gergedan derisinden kocaman küfeler, köşelerde daha küçük torbalara destek oluyordu. Metelik yığınları döşeme taşları üzerinde küçük tepeler oluşturmaktaydı. Şurada burada, fazla yüksek birkaç yığın; devrilmiş, yıkık bir sütunu andırıyordu. Kartaca'nın, Tanrıça Tanit'i bir atla birlikte bir palmiyenin altında gösteren büyük paraları, kolonilerin paralarına karışmıştı. Bunların üzerlerinde ya bir boğa, ya bir yıldız, ya bir küre, ya da bir ay vardı. Sonra, tüm çağların, tüm boyutlardaki paraları eşit olmayan miktarlarda yığılmıştı. Tırnak gibi ince eski Asur paralarından, elden daha kalın eski Latium paralarına, Egine düğmelerine, Baktriya pullarına, eski Lakonya'nın kısa üçgenlerine kadar her çeşit para vardı. Çoğu kir pas içindeydi; sudan yeşilleşmiş, ateşten kararmıştı. Ya ağlarla denizden çıkarılmış ya da kuşatmalardan sonra kentlerin yıkıntıları arasında bulunmuşlardı. Hamilkar çabucak, oradaki paraların kendisine okunan kazanç ve kayıpları karşılayıp karşılamadığını hesapladı. Tam çıkacağı sırada, içleri bomboş üç tane tunç küp gördü. Abdalonim korkuyla başını öte yana çevirdi. Hamilkar ise kanaatkâr bir edayla boynunu büküp hiç sesini çıkarmadı.

Başka dehlizlerden, başka salonlardan geçtiler, en sonunda bir kapının önüne geldiler. Kapının daha iyi korunabilmesi için, bir adam karnından, duvara perçinlenmiş

bir zincire bağlanmıştı. Kartaca'ya yeni girmiş bir Roma âdetiydi bu. Adamın sakalı ve tırnakları alabildiğine uzamıştı; bağlı hayvanlar gibi durmadan sağa sola sallanıyordu. Hamilkar'ı tanır tanımaz ona doğru atılarak bağırdı:

"Merhamet et, Baal'ın Gözbebeği! Acı bana! Öldür beni! On yıl var ki gün yüzü görmedim! Babanın başı için acı bana!"

Hamilkar adama cevap vermeden ellerini çırptı. Üç adam göründü. Dördü birden kollarını gerip kapıyı kapatmakta olan kocaman kol demirini halkalarından çıkardılar. Hamilkar bir meşale alıp karanlıklarda kayboldu.

Buranın aile mezarlarının bulunduğu yer olduğu sanılıyordu; ama içeride yalnızca geniş bir kuyu buldular. Kuyu hırsızları şaşırtmak için kazılmıştı. İçinde hiçbir şey saklı değildi. Hamilkar bunun yanından geçti. Sonra, eğilerek çok ağır bir değirmen taşını yuvarlakları üzerinde döndürdü, açılan delikten geçip tavanı külah biçiminde bir odaya girdi.

Duvarlar tunç pullarla kaplıydı. Ortada, granit bir kaide üzerinde, Keltiberya madenlerini bulmuş olan, Aletes adlı bir yeraltı tanrısının heykeli yükselmekteydi. Yerde, kaideye yaslanmış olarak, geniş altın halkalar ile çok büyük gümüş vazolar haç biçiminde sıralanmıştı. Bu garip biçimli vazoların ağızları kapalı olduğundan, bir işe yaramaları mümkün değildi. Madenlerin boş yere harcanmasını, hatta bir yerden başka bir yere götürülmesini imkânsızlaştırmak için bu şekilde eritip dökmek âdet olmuştu çünkü.

Hamilkar elindeki meşaleyle heykelin takkesine asılı bir madenci fenerini yaktı. Salon birdenbire yeşil, sarı,

mavi, mor, şarabi, kahverengi ışıklarla aydınlandı. Kimi altın çömleklere doldurularak fener gibi, tunç kancalara asılmış; kimi topraktan çıktıkları gibi külçe halinde duvarların diplerine sıralanmış değerli taşlarla doluydu burası. Bunlar, sapan taşları atılarak dağlardan koparılmış "kalay"lar, vaşak sidiğiyle meydana gelmiş yakutlar, aydan düşmüş göktaşları; tiyanoslar, elmaslar, sandaruslar, renk renk zümrütlerdi. Ayrıca üç çeşit yakut, dört çeşit safir, on iki çeşit zümrüt vardı. Tıpkı süt döküntüleri, mavi buz parçaları, gümüş tozları gibi parıldıyor; ışıklarını demetler, ışınlar, yıldızlar biçiminde çevreye saçıyorlardı. Yıldırımtaşları, balıklara şifa veren akiklerin yanında ışıldamaktaydı. Zabarka Dağı'nın korkuyu önleyen zebercetleri, Baktriya'nın çocuk düşmesini önleyen güneştaşları, düş görmek için yatakların altına konan Ammon boynuzları da vardı.

Taşların ışıkları ile meşalenin alevleri, büyük altın kalkanlara vuruyordu. Hamilkar kollarını kovuşturarak durmuş, gülümsüyordu. Zenginliklerini seyretmekten çok bunların sahibi olduğunu düşünmenin tadını çıkarıyordu. Erişilmez, bitmez tükenmez, sonsuzdu bu zenginlikler. Ayaklarının altında uyumakta olan ataları, yüreğine kendi ölümsüzlüklerinden bir şeyler gönderiyorlardı. Yeraltı ruhlarının çok yakınında hissediyordu kendini. Bir Kabir'in duyacağı sevinci andıran bir şeydi bu; yüzüne vuran parlak ışıklar görünmez bir ağın ucu gibi geliyordu ona. Öyle bir ağ ki, uçurumların ötesinden dünyanın merkezine bağlıyordu onu.

Aklına gelen bir düşünceyle irkildi, tanrı heykelinin arkasına geçerek dosdoğru duvara yürüdü. Sonra, kolundaki dövmeler arasında bir yatay, iki dikey çizgiyi inceledi. Kenan ülkesi rakamlarıyla on üç sayısını gösteriyordu

bu çizgiler. Bunun üzerine tunç levhaları on üçüncüsüne dek saydı, geniş yenini bir kez daha kaldırdı. Sağ kolunun başka bir yerinde daha çapraşık birtakım çizgileri okudu. Bir yandan da, rebap çalar gibi, parmaklarını tunç levhanın üzerinde hafif hafif gezdiriyordu. Sonunda, başparmağıyla yedi kez vurdu. Duvarın bir bölümü tek bir parça halinde dönüverdi.

Duvar bir mahzeni gizliyordu. Mahzenin içinde esrarlı, adları belirsiz, değer biçilmeyecek kadar kıymetli birtakım şeyler vardı. Hamilkar üç basamağı indi. Gümüş bir leğenden, kara bir sıvı içinde yüzmekte olan bir lama derisini alıp gene yukarıya çıktı.

Bunun üzerine, Abdalonim onun önü sıra yürümeye başladı. Sapında çıngıraklar bulunan uzun asasıyla döşeme taşlarına vuruyor, her odanın önünde Hamilkar'ın adını haykırıp ardından övgüler, dualar sıralıyordu.

Bütün bu geçitlerin son bulduğu daire biçimi dehlizde, duvarlar boyunca değerli sandal ağacından kirişler, torbalar dolusu kına, bir çeşit kırmızı tebeşir olan nadir Lemnos toprağından külçeler, ağzına kadar incilerle dolu kaplumbağa kabukları yığılmıştı. Hamilkar geçerken urbası bunlara değiyor; güneş ışınlarından meydana gelme, hemen hemen tanrısal bir madde olan kocaman kehribar parçalarına dönüp bakmıyordu bile.

O sırada, kokulu bir buğu bulutu yükseldi.

Hamilkar, "Kapıyı aç!" dedi.

İçeriye girdiler.

Çıplak adamlar birtakım hamurları yoğuruyor, otları eziyor, kömürleri karıştırıyor, küplere yağlar döküyor, duvarın çevresindeki yumurta biçimi küçük oyukları açıp kapatıyorlardı. Bu oyuklar o denli çoktu ki, oda bir arı kovanının içini andırıyordu. Hepsi de kokulu ceviz-

lerle, palmiye yapraklarıyla, safranlarla, menekşelerle dolup taşmaktaydı. Her yana macunlar, tozlar, kökler, cam şişeler, bitki dalları, gül yaprakları saçılmıştı. Orta yerde tunç bir sacayak üzerinde cızırdayan kokulu reçinenin dumanlarına rağmen, insan kokuların içinde boğulacak gibi oluyordu.

Sarı bir mum gibi solgun yüzlü, uzun boylu bir adam olan Kokucubaşı, Hamilkar'a doğru ilerleyerek avuçlarına kokulu bir macun sürdü. Ayrıca iki kişi, efendilerinin topuklarını kokulu bakaris* yapraklarıyla ovuyorlardı. Hamilkar onları itti. Bunlar kötü ahlaklı Kyrenelilerdi; ama bildikleri sırlardan ötürü kendilerine önem veriliyordu.

Kokucubaşı, efendisine uyanıklığını göstermek için, tadına baksın diye, kehribar bir kaşık içinde biraz malobatra macunu** sundu. Sonra da bir biz*** alıp, panzehir olarak kullanılan bezcar cinsi üç tane Hint taşını deldi. Hamilkar bu zanaatın inceliklerini biliyordu, içi pelesenk dolu bir boynuzu aldı. Yanan kömürlere tuttuktan sonra giysisine doğru eğdi. Giysinin üzerinde koyu renk bir leke belirdi. Bu işte hile vardı demek. Bunun üzerine, Kokucubaşı'nın yüzüne dik dik baktı, hiçbir şey söylemeksizin ceylan boynuzunu adamın suratına fırlattı. Hamilkar kendi zararına yapılan hilelere pek kızmış olmasına rağmen, denizaşırı ülkelere gönderilmek üzere denklenen ıtır paketlerini görünce, daha ağır çeksinler diye içlerine rastıktaşı karıştırılmasını emretti.

* bakaris: Siklamen, buhurumeryem çiçeği.

** malobatra macunu: Hindistan'da ya da Suriye'de yetişen bir bitkiden elde edilen pahalı bir merhem.

*** biz: Katı bir şeyi dikerken iğne geçirilecek yeri delmek için kullanılan çelikten yapılmış, sivri uçlu ve ağaç saplı araç, tığ.

Sonra, “Benim için üç kutu İran esansı hazırlanacaktı, nerede onlar?” diye sordu.

Kokucubaşı, “Haberim yok bundan, efendimiz” dedi. “Askerler ellerinde bıçaklarla bağrışarak geldiler, ben de çekmeceleri açtım onlara.”

Hamilkar, “Benden çok onlardan korkuyorsun demek!” diye bağırdı. Gözbebekleri dumanların arasında meşaleler gibi parıldayarak, uzun boylu adamın üzerine kıvılcımlar saçıyordu. Adam başına gelecekleri anlamaya başlamıştı. Hamilkar, “Abdalonim, gün batmadan önce değneklerle dövdür onu. Kan çıkıncaya dek vursunlar!” dedi.

Ötekilere göre daha az olan bu zarar, çileden çıkarmıştı onu. Çünkü Barbarları zihninden uzaklaştırmak için harcadığı tüm çabalara rağmen, boyuna karşısında buluyordu onları. Yaptıkları taşkınlıklar kızının utancıyla birbirine karışıyor, bütün ev halkına da bunları bilip kendisine söylemedikleri için içerliyordu. Ama onu mutsuzluğuna daha da fazla gömülmeye iten bir şey vardı. İçini kemiren bir merakla, ticaret evinin arkasındaki sundurmalarda bulunan katran, kereste, çipa, halat, balmumu, bal stoklarını; kumaş ambarını, yiyecek yedeklerini, mermer yapımevini, silfiyum deposunu gezdi.

Sonra, bahçelerin öteki tarafına giderek, ürünleri satışa çıkarılan ev zanaatkârlarının kulübelerinde denetledi. Terziler harmaniler işliyor; başka zanaatkârlar ağlar örüyor, yastıkları boyuyor, meşinden ayakkabılar biçiyorlardı. Mısırlı işçiler deniz kabuklarını sürterek papirüsleri cilalıyor; dokuma tezgâhlarının mekikleri şakırdıyor; silahçıların örsleri çın çın ötüyordu.

Hamilkar onlara, “Kılıç demiri dövün! Durmadan dövün! Bana lazım olacaklar” dedi. Sonra, kendisine tunç

zırhlardan daha sağlam, kılıç ve ateşin işleyemeyeceği bir zırh yapsınlar diye, zehirlere batırılmış ceylan derisini koynundan çıkardı.

Hamilkar işçilere yaklaştığında, Abdalonim öfkesini başka yöne çevirmek için, işçilerin yaptıkları işi alaya alıp efendisini onlara karşı kızdırmaya çalışıyor, "Bu ne biçim işçilik? İnsan utanır yahu! Efendimiz gerçekten de çok iyi yürekli" diyordu. Hamilkar ise onu dinlemeden geçip gidiyordu.

Bir ara yavaşladı, çobanların konakladıkları ormanlarda bulunan türden, yanmış iri ağaç kütükleri yolları kapamıştı çünkü. Tahta parmaklıklar devrilmişti; arklar su kaçırıyordu; çamur birikintileri ortasında cam kırıkları, maymun iskeletleri görülmekteydi. Şurada burada, çalılardan kumaş parçaları sarkmaktaydı; limon ağaçlarının altında kurumuş çiçekler gübre haline gelmişti. Gerçekten de, artık efendilerinin gelmeyeceğini sanan hizmetkârlar her şeyi yüzüstü bırakmışlardı.

Hamilkar adım başına yeni bir felaketle karşılaşıyor, öğrenmek istemediği şeyin yeni bir kanıtını görüyordu. Şimdi de çöplerin üzerine basıp al kumaştan ayakkabılarını kirletmekteydi. Nasıl oluyordu da, karşısında duran bu adamları bir mancınığın ucuna koyup havaya uçurmuyordu? Onları savunmuş, korumuş olduğu için küçülmüş sayıyordu kendini; bir aldatmaca, bir kalleşlikti bu. Ne askerlerden, ne İhtiyarlar'dan, ne Salambo'dan, ne de başka birinden öç alacak durumda değildi. Ama öfkesine hedef olacak birini aradığından, bahçelere bakmakla görevli bütün köleleri, madenlerde çalışmaya mahkûm ediverdi.

Abdalonim, efendisinin bahçelere yaklaştığını gördükçe korkudan titremekteydi. Ama Hamilkar değirme-

ne giden yola saptı. Yanık bir şarkı sesi geliyordu buradan.

Ağır değirmentaşları tozlar arasında dönüyordu. Somaki mermerden iki taştı bunlar; üsttekinde bir huni vardı, sağlam çubukların yardımıyla ikincisinin üzerinde dönüyordu. Birtakım adamlar kollarıyla, göğüsleriyle çubukları itiyor; çubuklara koşulmuş olan ötekiler de bunları çekiyordu. Kayışlar sürte sürte, koltuk altlarının çevresinde, eşeklerin boyunlarında görülen türden cerahatli kabuklar meydana getirmişti. Bellerini zar zor örtüp uçları aşağıya sarkan kara, gevşek paçavra, uzun bir kuyruk gibi dizlerinin arkasına vuruyordu. Gözleri kan çanağı gibi kıpkırmızıydı. Ayaklarındaki prangalar şıkırdıyor; hepsinin göğüsleri aynı anda inip kalkıyordu. Un yemesinler diye, ağızlarında, iki ince tunç zincirle tutturulmuş, köpeklere takılan cinsten birer burunluk vardı. Ayrıca un almalarını önlemek için, ellerine parmaksız, torba biçimi eldivenler geçirilmişti.

Hamilkar içeriye girince, tahta çubuklar daha güçlü gıcırdamaya başladı. Tahıl ezilirken çıtırdıyordu. Birkaçı dizüstü düştü, ötekiler yürümeye devam ederek düşenlerin üstlerinden geçiyorlardı.

Hamilkar köleleri yönetmekle görevli olan Giddenem'i çağırttı. Adam, rütbesini gösteren, ağır, şatafatlı urbalar içinde çıkageldi. İki yanı yırtmaçlı gömleği zarif al kumaştan yapılmıştı. Kulaklarına ağır halkalar asılıydı; bacaklarını saran dolaklar*, ağaca sarılmış bir yılan gibi ayak bileklerinden kalçalarına dek çıkan sırmalı bir şeritle tutturulmuştu. Yüzüklerle dolu parmaklarının

* dolak: Tozluk yerine bacaklara ayak bileğinden dize kadar dolanan ensiz ve uzun kumaş parçası.

arasında, saralıları tanımaya yarayan kehribar bir tespih tutuyordu.

Hamilkar burunlukları çözmesini işaret etti ona. O zaman hepsi, aç hayvanlar gibi bağrışarak unların üzerine saldırdılar. Yığınların içine yüzlerini gömerek unu yemeye başladılar.

Hamilkar, "Helak ediyorsun bunları!" diye azarladı adamı.

Giddenem, "Söz geçirmek için başka çare yok" dedi.

Hamilkar, "Seni Syrakusa'daki köleler okuluna göndermekle boşuna zahmete girmişim öyleyse" dedi. "Ötekileri de çağır bana."

Bunun üzerine aşçılar, kilerciler, seyisler, tahtırevan taşıyıcılar, hamam tellakları, çocuklarıyla kadınlar hep birden gelip, ticaret evinden yırtıcı hayvanlar ahırına dek, bahçede tek bir sıra halinde dizildiler. Soluk bile almıyorlardı. Megara'yı derin bir sessizlik kaplamıştı. Yeraltı mezarlıklarının aşağısında, güneş gölün üzerine uzunlamasına vurmaktaydı. Tavuslar ötüşüyorlardı. Hamilkar adım adım yürümekteydi:

"Bu yaşlıları ne yapayım ben!" dedi. "Sat gitsin hepsini! Çok Galyalı var. Ayyaştır onlar! Sonra, çok fazla Giritli var, onlar da yalancı olur! Kapadokyalı, Asyalı, Zenci köleler satın al bana."

Çocukların az sayıda oluşunu görerek şaştı:

"Giddenem, evde her yıl doğumlar olmalı" dedi. "Geceleri kulübelerin kapılarını açık bırak ki serbestçe çiftleşsinler."

Sonra, hırsızları, tembelleri, dik başlıları görmek istedi. Bir yandan Giddenem'e çıkışıyor, bir yandan da cezalar veriyordu. Giddenem de bir boğa gibi, iki kalın kaşın birleştiği dar alnını yere eğiyordu.

Bir ara, sağlam yapılı bir Libyalı'yı göstererek, "İşte, efendimiz, boynunda iple yakaladılar bunu" dedi.

Hamilkar küçümser bir edayla sordu:

"Ya! Ölmek istiyorsun demek?"

Köle pervasız bir tavırla, "Evet!" dedi.

Hamilkar, bunun üzerine, örnek olacağına, kendisine de zararı dokunacağına aldırmadan uşaklara, "Götürün bunu!" dedi.

Bir kurban adamayı düşünüyordu belki de. Daha korkunç felaketleri önlemek için böyle bir felakete katlanıyordu.

Giddenem sakat köleleri diğerlerinin arkasına saklamıştı. Hamilkar bunları gördü. İçlerinden birine, "Kim kesti senin kollarını?" diye sordu.

"Askerler kestiler, efendimiz."

Sonra, yaralı bir leylek gibi topallayan bir Samit'e sordu:

"Kim soktu seni bu hale?"

Giddenem yapmıştı bu işi, adamın bacağını demir bir çubukla kırmıştı.

Bu aptalca zulüm Hamilkar'ı kızdırdı. Giddenem'in elinden kehribar tespihi kaptı:

"Sürüyü yaralayan köpeğe lanet olsun!" diye bağırdı. "Köleleri sakat bırakmak olacak iş mi, Tanit aşkına! Efendini mahvediyorsun sen! Gübre içinde boğun bu herifi! Eksik olanlar var, nerede onlar? Askerlerle bir olup onları da öldürdün mü yoksa?"

Yüzü öylesine korkunçtu ki, bütün kadınlar kaçıştılar. Köleler geriye çekilerek çevresinde geniş bir halka olmuşlardı. Giddenem ise kendinden geçmiş bir halde efendisinin ayaklarını öpüyordu. Hamilkar ise kollarını ona doğru kaldırmış, dimdik duruyordu.

Zihni, savaşların en ateşli anındaki gibi berraktı; binlerce iğrenç şeyi, yüz çevirmiş olduğu nice kötülüğü anımsıyordu. Tıpkı bir fırtınanın şimşeklerinde olduğu gibi, öfkesinin ateşinde, uğradığı bütün felaketleri aynı anda görmekteydi. Çiftliklerin kâhyaları askerlerden korktukları ya da onlarla suç ortaklığı ettikleri için kaçıp gitmişlerdi. Hepsi aldatıyordu onu; çok uzun zamandan beri kendini tutuyordu.

"Getirin onları!" diye bağırdı. "Hepsinin alnını, korkaklar gibi kızgın demirle dağlayın!"

Bunun üzerine, bahçenin ortasına köstekler, demir halkalar, bıçaklar, maden mahkûmları için zincirler, bacakları sıkmak için cendereler, omuzları içlerine alan boyunduruklar serildi. Sonra, biçiminden ötürü "akrep" diye anılan işkence aletleri; uçları tunç tırnaklı, üçer sırımlı kırbaçlar getirildi.

Hepsi yüzleri güneşe, paralayıcı Molokh'a dönük olarak, yüzükoyun ya da sırtüstü yere yatırıldı. Kırbaç cezasına çarptırılanlar da ağaçların önlerine dikildi. Yanlarında ikişer kişi vardı. Biri vuruyor, öteki sayıyordu.

Adam iki koluyla vuruyordu. Sırımlar ıslık çalarak çınarların kabuklarını uçuruyordu. Kan, yağmur gibi, yaprakların arasına dağılıyor; kıpkırmızı külçeler ağaçların diplerinde çığlıklar koparak kıvranıyordu. Dağlananlar, tırnaklarıyla yüzlerini paralıyorlardı. Tahta vidaların gıcırdadığı duyuluyor, boğuk vuruşların sesleri işitiliyordu. Bazen, keskin bir çığlık aniden havayı delip geçiyordu. Mutfakların orada, paramparça giysiler içindeki, saçları önlerine dökülmüş birtakım adamlar, ellerine yelpazeler almış, ateşi havalandırıyor; çevreden yanık bir et kokusu yükseliyordu. Kırbaçlananlar bayılıp yıkılıyor; ama kollarındaki bağlar yüzünden yere düşmüyorlardı. Gözleri-

ni yumarak başlarını omuzlarının üzerine deviriyorlardı. Seyretmekte olan ötekiler, korkudan bağrışmaya başladılar. Belki de şöleni anımsamakta olan aslanlar, esneyerek hendeklerin kenarlarına uzanıyordu.

O sırada, taraçada Salambo göründü. Korku içinde sağa sola koşuyordu. Hamilkar onu gördü. Aman dilemek için kollarını kendinden yana kaldırıyormuş gibi geldi. Bir tiksinti hareketi yaparak fillerin ağılına daldı.

Bu hayvanlar, Kartaca'daki soylu evleri için övünç konusuydu. Atalarını taşımış, savaşlarda zaferler kazanmışlardı. Güneş'in sevgilileri diye derin saygı gösteriliyordu onlara.

Megara'daki filler Kartaca'nın en güçlüleriydi. Hamilkar yola çıkmadan önce, Abdalonim'e onlara iyi bakacağına dair yemin ettirmişti; ama oraları buraları kesilip sakatlandığı için ölmüşlerdi. Yalnızca üçü hayatta kalmıştı; bunlar da avlunun ortasında, tozların üstüne, yemliklerinin kırık parçaları önüne yatıyorlardı.

Hamilkar'ı tanıdılar, ona doğru geldiler.

Birinin kulakları parça parçaydı, öbürünün dizinde kocaman bir yara vardı. Üçüncüsünün hortumu kesilmişti. Gene de akıllı insanlar gibi, kederli bir tavırla bakıyorlardı ona. Hortumu kesilmiş olan fil kocaman başını eğip dizlerini bükerek, kesik hortumunun korkunç ucuyla onu hafif hafif okşamaya çalışıyordu.

Hayvanın bu hareketi üzerine, Hamilkar'ın gözlerinden iki damla yaş döküldü. Abdalonim'in üzerine yürüyerek, "Ah alçak! Çarmıha germeli seni, çarmıha!" diye bağırdı.

Abdalonim bayılarak sırtüstü yere düştü.

Al boya imalathanelerinin mavi dumanları ağır ağır göğe yükseliyordu. Bunların ardından bir çakal uluması yükseldi; Hamilkar durdu.

Oğlunu anımsamış, bu da, bir tanrının dokunuşu gibi onu hemencecik yatıştırıvermişti. Kendi gücünün uzantısını, kişiliğinin devamını görür gibi oluyordu onda. Köleler, efendilerine bu yatışmanın nereden geldiğini anlayamıyorlardı.

Hamilkar al kumaş imalathanelerine yönelerek, dört köşe bir hendeğin içine inşa edilmiş uzun, taş bir ev olan köle zindanının önünden geçti. Hendeğin çevresinde küçük bir yol ve köşeleri tunçtan dört merdiven vardı.

İddibal işaretini tamamlamak için geceyi bekliyordu herhalde. Hamilkar, "Henüz acelesi yok" diye düşündü. Sonra, zindana indi. Birkaç kişi arkasından, "Dön!" diye bağırdı. En yüreklileri ise peşinden gittiler.

Açık kapı rüzgârda vuruyordu. Akşamın alacakaranlığı dar mazgallardan giriyor; içeride duvarlardan sarkan kopuk zincirler seçiliyordu.

Savaş tutsaklarından kalanların hepsi buydu işte.

Bunun üzerine Hamilkar'ın benzi kireç gibi oldu. Yukarıda hendeğin üzerinden eğilmiş olanlar, düşmemek için duvara dayandığını gördüler.

Çakal, arka arkaya üç kez daha uludu. Hamilkar başını kaldırdı. Tek bir söz söylemedi, tek bir hareket yapmadı; sonra, güneş iyiden iyiye batınca, kırmızı ağacı çitlerinin ardında kayboldu. Akşam, Zenginler'in Eşmun Tapınağı'ndaki toplantısına girerken,

"Ey Baalim'in ışıkları" dedi. "Barbarlar Ordusu'na karşı Kartaca kuvvetlerinin komutasını ele almayı kabul ediyorum!"

VIII

MAKAR SAVAŞI

Hemen ertesi gün, Sisitler'den iki yüz yirmi üç bin altın istedi, Zenginler'den de on dörder altın vergi alınmasını kararlaştırdı. Kadınlar bile vergiden paylarına düşeni verdiler. Çocuklar için de vergi ödeniyordu. Hamilkar, korkunç bir Kartaca geleneğini de uygulayarak, rahip kurullarını bile para vermeye zorladı.

Bütün atları, bütün katırları, bütün silahları istedi. Kimileri servetlerini gizlemeye kalkıştılar; bunların malları mülkleri satıldı. Başkalarının cimrilikleri nedeniyle utandırmak için, Hamilkar altmış zırh ile bin beş yüz ölçek buğday verdi; böylece tek başına, Fildişi Loncası kadar bağış yapmış oluyordu.

Asker kiralamak için Ligurya'ya adamlar yolladı. Ayılarla boğuşmaya alışık üç bin dağlıydı bunlar. Günde bin beş yüz drahmiden altı aylık ücretleri peşin verildi.

Bu arada, bir ordu gerekiyordu; ama Hamilkar önüne gelen herkesi orduya almadı. Önce, oturdukları yerde çalışanları, sonra fazla iri göbeklileri, korkak, gevşek görünüşlüleri istemedi. Buna karşılık, adları kötüye çıkmış olanları, Malka'nın ayaktakımını, Barbar çocukları, azat edilmiş köleleri orduya aldı. Kartaca'ya yeni yerleşenleri de ödül olarak yurttaşlığa alacağına söz verdi.

İlk ışı, Lejyon'u yeniden kurmak oldu. Kendilerini Cumhuriyet'in en seçkin askerleri sayan bu yakışıklı gençler, kendi kendilerini yönetiyorlardı. Subayların rütbelerini geri aldı. Onlara sert davranıyor, koşturup atlatıyor; Byrsa Yokuşu'nu bir solukta tırmandırıyordu. Ayrıca, cirit atma talimleri, güreşler yaptırıyor, geceleyin de hepsini meydanlarda yatırıyordu. Aileleri onları görmeye gelip hallerine acıyorlardı.

Daha kısa kılıçlar, daha sağlam postallar ısmarladı. Emir erlerinin sayısını sınırlayıp götürülecek yükleri azalttı. Molokh Tapınağı'nda üç yüz ağır Roma kargısı vardı. Başrahibin itirazlarına aldırmayarak bunları da aldı.

Utika'dan dönmüş filler ile özel kişilerin ellerindeki fillerden, yetmiş iki fillik bir falanj kurdu, bunları korkutucu bir duruma getirdi. Fillerin sürücülerine birer çekiç ile keski verdi. Savaşın ateşli anlarında ürküp azacak olurlarsa, sürücüler bunlarla fillerin kafalarını kıracaklardı.

Generallerinin Büyük Meclis tarafından atanmasına asla yanaşmadı. İhtiyarlar ona yasaların hükümlerini hatırlatmaya çalışıyorlardı; ama Hamilkar'ın aldırdığı yoktu. Artık kimse ses çıkarmaya cesaret edemiyor; herkes dehasının gücü karşısında boyun eğiyordu.

Tek başına hem savaşı, hem yönetimi, hem de mali işleri üstlenmişti. Kendisine yöneltilebilecek suçlamaları önlemek için de, hesaplarını Hannon'un denetlemesini istedi.

İşçileri surlarda çalıştırıyor, taş bulmak için de artık gereksiz hale gelmiş olan eski iç surları yıktırıyordu. Ama ırklar arasındaki hiyerarşinin yerini servet farkları almış olduğundan, yenilenlerin oğulları ile yenenlerin

oğullarını birbirinden ayrı tutmaya devam ediyordu. Patriciler bu yüzden yıkıntıların yok edilmesine içerlediler; plebler ise, nedenini kendileri de bilmeksizin seviniyorlardı buna.

Silahlı birlikler sabahtan akşama değin sokaklarda geçit yapmaktaydı. Her an boruların çaldığı işitiliyordu. Arabalara yüklenmiş kalkanlar, çadırlar, mızraklar geçiyordu. Avlular bez yırtmakta olan kadınlarla doluydu. Herkes birbirine bakarak gayrete düşüyordu. Hamilkar'ın ruhu Kartaca'yı sarıyordu.

Hamilkar askerlerini çift sayılarla bölmüş, sıralar boyunca da bir güçlü bir cılız asker yerleştirmeye özen göstermişti. Böylece, daha cılız ve korkak olanı öbür ikisi sürüyüp götürecekti. Ama elindeki üç bin Liguryalı ile Kartacalıların en iyilerinden, ancak dört bin dört yüz doksan altı kişilik bir ağır piyade falanjı kurabildi. Bunların başlarında tunç miğferler, ellerinde ise dişbudak ağacından, yedi arşın boyunda mızraklar vardı.

İki bin delikanlı sapanlarla, hançerlerle silahlandırılmıştı. Bunları, yuvarlak bir kalkan ve Roma işi kısa bir kılıçla silahlı, sekiz yüz gençle güçlendirdi.

Ağır süvari, Lejyon'dan kalma bin dokuz yüz muhafızdan oluşmaktaydı. Asur atlıları gibi bunların da göğüsleri kızıl tunçtan pullarla örtülüydü. Ayrıca, Tarantolular diye adlandırılan dört yüz tane atlı okçu vardı; bunlar başlarına gelincik postundan başlık, sırtlarına meşin ceket giyiyor, iki ağızlı birer balta taşıyorlardı. Kervanlar ordugâhından olup ağır süvariler arasına karışmış bin iki yüz tane de Zenci vardı; bunlar da bir elleriyle atların yelelerine tutunarak onların yanı sıra koşacaklardı.

Her şey hazırdı ama Hamilkar gene yola çıkmıyordu. Sık sık, geceleri tek başına Kartaca'dan çıkarak gölün ile-

risine, Makar Irmağı'nın denize döküldüğü yere doğru gidiyordu. Barbarlara mı katılmak istiyordu yoksa? Mappallar'da ordugâh kurmuş olan Liguryalılar evini kuşatmışlardı.

Günün birinde üç yüz Barbar surlara yaklaşınca, Zenginler'in korkularında haklı oldukları anlaşıldı. Hamilkar kapıları açtırdı. Kaçaklardı bunlar. Ya korktuklarından ya da bağlılıkları yüzünden, yeniden efendilerinin yanına geliyorlardı.

Hamilkar'ın dönüşü paralı askerleri hiç şaşırtmamıştı. Onlara göre, bu adam ölemezdi. Verdiği sözleri tutmak için dönüp gelmişti. Yurt ile ordu arasında uçurum da o denli derindi ki, bu umutta saçma bir taraf yoktu. Zaten askerler de kendilerini suçlu saymıyorlardı. Şölen unutulup gitmişti.

Ele geçirdikleri casuslar, onlara yanıldıklarını gösterdiler. Bu, aşırılar için bir zafer oldu. Ilımlılar bile öfkelendiler. Hem, iki kuşatma canlarını çok sıkıyordu. Hiçbir şey ilerlemiyordu. Bu savaş olması daha iyiydi! Bu nedenle birçok kişi kaçıyor, kırlara koşuyordu. Silah kuşanmaya başlandığını duyunca geri döndüler. Matho sevincinden yerinden duramıyordu.

"Hele şükür! Hele şükür!" diye bağırdı.

Bu sırada, Salambo'ya karşı duymakta olduğu hınç Hamilkar'a yöneldi. Şimdi hıncının karşısında belirli bir hedef vardı. Alacağı öç zihninde daha kolay biçimlendiğinden, kendini adeta öç almış sayıyor, bundan zevk duyuyordu. Aynı zamanda daha büyük bir sevgi hissediyor, daha yakıcı bir isteğin pençesinde kıvranıyordu. Bazen kendini askerlerin ortasında, Hamilkar'ın kellesini bir mızrağa saplayıp havaya kaldırırken, sonra al yataklı odada genç kızı kollarında sıkarken, yüzünü öpücüklere

boğarken, ellerini uzun siyah saçları arasından geçirirken görüyordu. Bu düşün gerçekleşemeyeceğini biliyor, azap içinde kıvranıyordu. Arkadaşları onu salisim yani başkomutan yapmışlardı; o da savaşı yöneteceğine ant içti. Savaştan geri dönemeyeceğine emin olduğu için, amansız biçimde dövüşmek istiyordu.

Spendius'un yanına giderek şöyle dedi:

"Sen askerlerini al! Ben de bizimkileri getireyim! Autharite'e haber ver! Hamilkar bize saldırırsa mahvolduğumuzun resmidir! Anladın değil mi? Kalk hadi!"

Spendius bu otoriter tavır karşısında şaşakaldı. Matho öteden beri kendisine ne denirse yapardı. Arada bir öfkelense de çabuk yatışırdı. Şimdiyse hem daha sakin, hep daha korkunç bir hali vardı. Gözlerinden, yanan bir kurbanın alevine benzeyen, müthiş bir irade okunuyordu.

Spendius onun ileri sürdüğü gerekçelere aldırış etmedi. Etekleri boncuklu bir Kartaca çadırında oturuyor, gümüş kupalarla soğuk içkiler içiyor, kottabos oynuyor, saçlarını uzatıyor, kuşatma işini yavaştan alıyordu. Zaten kentteki bazı kimselerle anlaşmıştı. Sur kapılarının yakında açılacağına emin olduğundan, yola çıkmayı hiç düşünmüyordu.

Üç ordu arasında dolaşıp durmakta olan Narr'Havas da o sırada Spendius'un yanındaydı. O da Yunanlı'nın düşüncesini destekledi; hatta, Matho'yu aşırı yiğitlik gösterip giriştikleri işi yüzüstü bırakmak istiyor diye ayıpladı.

Matho, "Korkuyorsan defol git!" diye bağırdı. "Bize zift, kükürt, fil, piyade, at yollayacağına söz vermiştin! Nerede, hani?"

Narr'Havas, "Hannon'un son taburlarını ben yok ettim, unuttun galiba" dedi. "Fillere gelince; adamlarım ormanlarda fil avlıyorlar. Piyadeleri silahlandırdım. At-

lar da yola çıktı." Bunları söylerken bir yandan da omzuna sarkan devekuşu tüyünü okşuyor, kadın gibi göz süzüyor, sinir bozacak bir şekilde gülümsüyordu. Matho ona verecek karşılık bulamıyordu.

O sırada, kim olduğu bilinmeyen bir adam içeri girdi. Terden sırılsıklamdı, korku içindeydi; ayakları kanamış, kemeri çözülmüştü. Soluk aldıkça zayıf böğürleri patlayacak gibi sarsılıyordu. Anlaşılmaz bir lehçeyle bir şeyler söylerken, sanki bir savaşı anlatıyormuşçasına, gözlerini fal taşı gibi açıyordu. Numidya Kralı hemen dışarıya fırlayarak atlılarını çağırdı.

Süvariler kralın karşısında halka olarak, ovada sıralandılar. Narr'Havas da at üzerindeydi. Başını eğmiş, dudağını ısırıyordu. Sonunda askerlerini ikiye böldü. Bir kısmına, "Beni bekleyin" dedi. Sonra, sert bir hareketle ötekileri dörtnala kaldırdı, dağlardan yana ilerleyerek gözden kayboldu.

Spendius, "Efendim, ben böyle olağanüstü rastlantılardan hoşlanmam pek" dedi. "Baksana, Hamilkar geliyor, Narr'Havas çekip gidiyor..."

Matho küçümser bir tavırla, "Adam sen de! Ne önemi var bunun!" dedi.

Bu, Hamilkar'dan önce davranıp Autharite'le birleşmek için fazladan bir nedendi. Ama kentleri kuşatmaktan vazgeçerlerse, halk surlardan çıkıp onlara arkadan saldıracak, karşılarında da Kartacalıları bulacaklardı. Bir sürü laftan sonra aşağıdaki önlemler üzerinde anlaşılıp hemen uygulamaya geçildi.

Spendius yanına on beş bin asker alıp Makar üzerinde, Utika'dan beş kilometre uzaktaki köprüye dek gitti. Köprünün köşelerini, içlerinde mancınıklar da bulunan kocaman dört kuleyle berkittiler. Dağlarda ne kadar yol, bo-

ğaz varsa hepsi ağaç kütükleriyle, kaya parçalarıyla, çalı yığınlarıyla, taş duvarlarla tıkandı. Dağların doruklarına otlar yığıldı. İşaret vermek için yakılacaktı bunlar. Uzağı iyi görebilen çobanlar da yer yer bunların başına dikildi.

Hamilkar, Hannon gibi Sıcaksular Dağı yoluyla gelmeyecekti kuşkusuz. İç kesimlere hâkim olan Autharite'in yolunu kapatacağını düşünmekte olmalıydı. Hem, daha seferin başında uğrayacağı bir yenilgi mahvederdi onu. Oysa, paralı askerler henüz uzakta olduklarından, zafer hemencecik yeniden kazanılabilirdi. Ayrıca askerlerini Üzüm Burnu'na çıkarabilir, oradan da kentlerden birinin üzerine yürüyebilirdi. Ama o zaman iki ordunun arasında kalacaktı. Az sayıda kuvvetiyle de böyle bir ihtiyatsızlık yapacak değildi. O halde, Aryana'nın eteği boyunca ilerlemek, sonra Makar'ın denize döküldüğü yere düşmemek için sola sapmak, doğruca köprüye gelmek zorundaydı. Matho onu orada bekliyordu.

Geceleyin, meşalelerin ışığında istihkâm erlerinin çalışmalarını denetliyordu. Sonra, Hipposarit'e koşuyor, dağlarda yapılan tahkimatı gözden geçiriyor, gene geri geliyor, durup dinlenmek bilmiyordu. Spendius onun gücüne, kuvvetine imreniyordu. Ama casusları yönetmek, nöbetçileri seçmek, savaş makineleri ile tüm savunma araçlarını kullanmak gibi işlerde, Matho arkadaşı ne derse onu yapıyordu. Salambo'dan da söz etmez olmuşlardı. Biri artık kızı düşünmüyor; öteki ise utançtan adını ağzına almıyordu.

Matho sık sık Hamilkar'ın birliklerini görmeye çalışmak için Kartaca'dan yana gidiyor, gözlerini ufka dikerek bakıyordu. Yüzükoyun yere yatıyor, damarlarının zonklayışında bir ordunun sesini duyar gibi oluyordu. Spendius'a şöyle dedi:

"Hamilkar üç güne kadar gelmezse bütün askerlerimi alıp karşısına çıkacağım ve onu savaşa davet edeceğim."

İki gün daha geçti. Spendius arkadaşını alıkoydu; ama Matho altıncı günün sabahı yola çıktı.

Savaş konusunda, Kartacalılar da Barbarlardan daha az sabırsız değillerdi. Çadırlarda da, evlerde de aynı istek, aynı kaygı vardı. Herkes Hamilkar'ı alıkoyan şeyin ne olduğunu merak ediyordu.

Yargıç zaman zaman Eşmun Tapınağı'nın kubbesine, Ay Habercisi'nin yanına çıkıyor, rüzgâra bakıyordu.

Bir gün -Tibbi ayının üçüncü günü- Hamilkar'ın hızlı adımlarla Akropolis'ten indiği görüldü. Mappallar'dan büyük bir bağrışma yükseldi. Çok geçmeden sokaklar kalabalıklaştı; her yanda askerler silahlarını kuşanmaya başladı. Çevrelerini saran kadınlar ağlayarak göğüslerine kapanıyor, sonra askerler hemen Khamon Meydanı'na koşup sıraya giriyorlardı. Arkalarından gidilemiyor, onlarla konuşulamıyordu. Surlara yaklaşmak da yasaktı. Birkaç dakika içinde kent kocaman bir mezar gibi sessizleşti. Askerler mızraklarına dayanmış düşünüyorlar; diğerleri evlerde iç çekiyorlardı.

Gün batarken, ordu Batı Kapısı'ndan çıktı. Ne var ki, Tunus Yolu'nu tutacak ya da Utika yönünde ilerleyip dağlara yönelecek yerde, deniz kıyısından yürümeye devam etti. Çok geçmeden de göle ulaştı. Burada, tuzdan bembeyaz olmuş yuvarlak yerler, kıyıda unutulmuş kocaman gümüş tepsiler gibi parıldıyordu.

Derken, su birikintileri sıklaştı. Toprak gittikçe yumuşuyor, ayaklar içine gömülüyordu. Hamilkar geriye dönmedi. Hep önde gidiyordu. Sarı çamurlara battığı için bir ejderhayı andıran atı da çevresine köpükler saça saça, büyük bir gayretle ilerliyordu. Gece oldu. Aysız, kara bir ge-

ceydi bu. Birkaç kişi, "Öleceğiz!" diye bağırdı. Hamilkar onların silahlarını ellerinden aldı, emir erlerine verdi. Öte yandan, çamur tabakası gittikçe kalınlaşıyordu. Yük hayvanlarının sırtlarına binmek gerekti. Bazıları atların kuyruklarına asılıyorlardı. Sağlam olanlar cılızları sürüklüyor; Ligurya kıtası, piyadeyi mızrak uçlarıyla dürterek yürütüyordu. Karanlık daha da attı. Yolu kaybetmişlerdi. Herkes durdu.

Bunun üzerine, Hamilkar'ın köleleri, onun buyruğuyla aralıklı olarak dikilmiş olan işaret direklerini aramaya gittiler. Karanlıkta sesleniyorlar, ordu da onları izliyordu.

En sonunda, toprağın sertleştiğini hissettiler. Sonra, belli belirsiz, beyazımsı bir kavis göründü, kendilerini Makar'ın kıyısında buldular. Hava soğuktu ama ateş yakmadılar.

Gece yarısı fırtına çıktı. Hamilkar askerleri uyandırdı, ama tek bir boru çalmadı; subaylar hafifçe omuzlarına vuruyorlardı.

Uzun bir adam suya girdi. Su beline bile çıkmıyordu. Geçebilirlerdi demek.

Hamilkar fillerden otuz iki tanesinin ırmakta, yüz adım ileride yer almasını emretti. Öteki filler daha aşağıda duracak, akıntıya kapılan insan saflarını durduracaktı. Askerlerin hepsi silahlarını başlarının üzerinde tutarak Makar Irmağı'nı, iki duvar arasında ilerlermiş gibi geçtiler. Hamilkar, batı yelinin kumları sürerek ırmağı kapattığını, üzerinde genişlemesine, doğal bir yol oluştuğunu gördü.

Şimdi sol kıyıda, Utika'nın karşısında, geniş bir ovada bulunmaktaydı. Bu ise, ordusunun gücünü oluşturan filler için bir avantajdı.

Bu dâhice manevra askerleri şevke getirdi. İçlerinde olağanüstü bir güven yeniden yer etmeye başlıyordu. Hepsi hemencecik Barbarların üzerine atılmak istiyordu. Hamilkar onları iki saat boyunca dinlendirdi. Güneş çıkar çıkmaz ovada üç sıra halinde ilerlemeye başladılar. Başta filler vardı. Sonra, hafif piyade, onun ardından atlılar, daha geriden falanj geliyordu.

Utika'da ordugâh kuranlar ile köprünün çevresinde bulunan on beş bin Barbar, uzaklarda toprağın dalgalandığını görerek şaşırdılar. Çok sert esen rüzgâr, kumları önüne katmış, sürüyordu. Kumlar yerden koparılmış gibi kalkıyor, sarı renkli büyük parçalar halinde yükselip parçalanıyor; sonra aynı şeyi tekrarlayarak Kartaca Ordusu'nu Barbarlardan gizliyordu. Miğferlerin yanlarındaki dik boynuzlar yüzünden kimisi bir öküz sürüsü gördüğünü sanıyordu. Başkaları da harmanilerin uçuşmalarına aldanarak kanatlar gördüklerini ileri sürüyor; fazlaca yolculuk etmiş olanlar ise omuzlarını silkerek, "Serap bunlar" diyorlardı. Bu arada muazzam bir şey ilerlemeye devam ediyordu. Soluk gibi ince, küçük buğu parçaları çölün yüzeyini yalayarak geçiyordu. Şimdi daha yükselmiş olan güneş daha çok ışıldamaktaydı. Titrer gibi görünen keskin bir ışık, göğün derinliğini geriletiyor, nesnelerin içine işleyerek, aradaki uzaklığı ölçülmez hale getiriyordu. Uçsuz bucaksız ova her yanda alabildiğine uzanıp gitmekteydi. Arazinin neredeyse belirsiz dalgalanmaları, deniz olduğu bilinen uzun, mavi bir çizgiyle kapanmış ufka kadar uzanıyordu. İki ordunun askerleri çadırlarından çıkmış, bakıyorlardı. Utika halkı da daha iyi görmek için surlara yığılmıştı.

En sonunda, üzerinde eşit büyüklükte noktalar yükselmekte olan birçok yanlamasına çizgi fark ettiler. Çizgiler

kalınlaşıp büyüdü. Küçük küçük, kara tümsekler sallanıyordu. Birdenbire dört köşe çalılar beliriverdi: Filler ile mızraklardı bunlar. "Kartacalılar!" diye tek bir haykırış yükseldi. Sonra, Utika'daki askerler ile köprüdekiler, işaret, komut filan beklemeksizin, Hamilkar'ın üzerine çullanmak için karmakarışık koşuştular.

Spendius bu adı duyunca irkildi. Soluk soluğa, "Hamilkar! Hamilkar!" deyip duruyordu. Matho da ortada yoktu aksi gibi. Ne yapmalıydı acaba? Kaçmanın hiçbir yolu yoktu! Olayın verdiği şaşkınlık, Hamilkar'dan duyduğu korku, hele o anda, çabucak karar verme gereği onu altüst etmekteydi. Bin kılıcın vücudunu delik deşik ettiğini, kafasının kesildiğini, öldüğünü görüyordu. Bu arada onu çağırıyorlardı. Otuz bin kişi peşine takılacaktı. Kedine karşı bir öfkedir kapladı içini. Zaferi kazanma umuduna dört elle sarıldı. Mutluluklarla doluydu bu umut. O zaman kendini, Thebaili Komutan Epaminondos kadar yiğit hissetti. Yüzünün solgunluğunu gizlemek için yanaklarına allık sürdü. Konçlu çarıklarını, zırhını bağladı; bir testi şarabı da yuvarladıktan sonra, Utika'daki orduya doğru ilerlemekte olan kendi ordusunun arkasından koştu.

İki ordu da o denli çabuk birleştiler ki, Hamilkar askerlerini savaş düzeninde sokmaya vakit bulamadı. Gittikçe yavaşlamaktaydı. Filler durdu. Bir yandan hortumlarını omuzlarına vuruyor, bir yandan da devekuşu tüyleriyle süslü kocaman kafalarını sallıyorlardı.

Fillerin aralarından bakılınca hafif piyade taburları, daha ileride de, güneşte parlayan silahlar, zırhlar, sorguçlar, dalgalanan bayraklarla süvariler görülmekteydi. Ama on bir bin üç yüz doksan altı kişilik Kartaca Ordusu pek bu kadar kalabalık görünmüyordu. Ordu yanları dar,

kendi üzerine sıkışmış uzun bir dörtgen oluşturmaktaydı çünkü.

Sayıca üç kat üstün olan Barbarlar, Kartacalıları bu denli zayıf görünce aşırı bir sevince kapıldılar. Hamilkar ortada yoktu. Orada mı kalmıştı acaba? Zaten ne önemi vardı bunun? Barbarların bu bezirgânlara karşı besledikleri küçümseme, yiğitliklerini pekiştiriyordu. Daha Spendius yapılacak manevranın komutunu vermeden, hepsi ne yapılacağını anlamış, harekete geçmişti bile.

Kartaca Ordusu'nu tamamen kuşatmak için, düşman saflarının kanatlarından dışarıya taşan, uzun, düz bir saf halinde açıldılar. Ne var ki, arada üç yüz adım kalınca, filler ilerleyecek yerde geri döndüler. Derken süvariler de dönüp onların peşlerine takıldılar. Okçuların hepsinin onlara yetişmek için koştuklarını görünce, Barbarların şaşkınlığı iki kat arttı. Kartacalılar korkmuşlardı da kaçıyorlardı demek! Barbar birliklerinden korkunç bir yuhalama yükseldi. Spendius da devesinin üzerinden bağırıyordu:

"Ya! Bunun böyle olacağını biliyordum ben! İleri! İleri!"

Bunun üzerine ciritler, mızraklar, sapan taşları hep birden fışkırıverdi. Sağrılarına oklar batınca, filler daha hızlı koşmaya başladı. Çevrelerini toz duman sarmıştı. Bir bulutun içindeki gölgeler gibi, gözden kayboluverdiler.

Bu arada, alabildiğine çalan boruların sesleriyle birlikte, ayak seslerinin çıkardığı büyük bir gürültü işitiliyordu. Barbarların önündeki bu gürültülü, kargaşalı boşluk, insanı bir uçurum gibi çekmekteydi. Birkaçı bunun içine daldılar. O sırada piyade taburları göründü. Bunlar yeniden kapanıyorlardı. Aynı zamanda, bütün ötekiler, dörtnala gelen atlılarla birlikte piyadelerin koştuklarını görüyorlardı.

Gerçekten de, Hamilkar falanjlara takımların aralarını açmalarını; fillere, hafif birliklere, süvarilere de bu aralıklardan geçip çabucak kanatlara doğru kaymalarını emretmişti. Barbarların ne kadar uzakta olduklarını o kadar iyi hesaplamıştı ki, bunlar üzerine geldikleri sırada, Kartaca Ordusu'nun tamamı dümdüz, uzun bir saf halini almıştı.

Ortada, diken gibi yükselen silahlarıyla falanj bulunmaktaydı. Bir alay kuvvetinde olan bu kıta, her kenarında on altışar asker bulunan dörtgenlere bölünmüştü. Bütün kolların kolbaşıları, tepelerinde yükselen farklı boylardaki sivri mızrakların, kargıların arasından görülmekteydi; zira ilk altı sıra mızraklarını ortalarından tutarak çaprazlama çatmış, gerideki on sıra ise silahlarını, önlerinde sıralanmış olan arkadaşlarının omuzlarına dayamıştı. Bütün yüzler, miğferlerin güneşlikleri altında yarı yarıya kaybolmuştu. Dik duran bacakların hepsini tunç dizlikler örtmekteydi. Silindir biçiminde geniş kalkanlar dizlere dek iniyordu. Bu korkunç dört köşe yığın tek bir parça halinde hareket ediyor; sanki bir hayvan gibi yaşıyor, bir makine gibi işliyordu. Yanlarını, iki fil taburu korumaktaydı. Filler, kara derilerine saplanan okları titreyerek yere düşürüyordu. Hayvanların enselerindeki ak tüy demetleri arasına oturmuş Hintli sürücüler, hayvanları zıpkınlarının çengelleriyle zapt ediyor; fillerin sırtlarındaki kulelerde omuzlarına dek gizlenmiş askerler, gerilmiş büyük yayların kenarlarındaki örekelere* yerleştirilmiş yanar paçavraları dolaştırıyorlardı. Fillerin sağında solunda sapancılar koşuşmaktaydı. Bunlar

* öreke: Eğrilmekte olan yün, keten gibi şeylerin tutturulduğu, bir ucu çatal değnek.

bellerine ve başlarına birer sapan sarmışlar, sağ ellerine de birer tane sapan almışlardı. Sonra, yanlarında birer Zenci'yle süvariler geliyordu. Bunlar, kendileri gibi sırmalar içinde olan atlarının kulakları arasından mızraklarını ileriye doğru uzatmışlardı. Onların arkasından da, vaşak derisinden kalkanlarla hafif silahlı askerler geliyordu. Bunların sol ellerinde tuttukları ciritlerin uçları kalkanların üzerinden yükselmekteydi. Çift koşulmuş ikişer at sürmekte olan Tarantolular da bu asker duvarının iki ucunda yer alıyorlardı.

Barbarlar Ordusu ise, tersine, düzenini koruyamamıştı. Upuzun saf boyunca dalgalanmalar, boşluklar oluşmuştu. Koştukları için yorulduklarından, hepsi soluk soluğaydı. Falanj tüm mızraklarını ileri doğru uzatarak, ağır ağır harekete geçti. Paralı askerlerin çok ince olan hattı, bu muazzam ağırlık altında çok geçmeden ortasından kırıldı.

Bunun üzerine, Kartaca Ordusu'nun kanatları, Barbarları yakalamak için açıldı. Ordunun peşinden filler geliyordu. Falanj, verevine uzatılmış mızraklarıyla Barbarları ikiye böldü. İki kocaman parça harekete geçti. Yan kanatlar sapan taşı ve ok atarak, bu parçaların her birini falanj piyadelerinin üzerine sürüyordu. Bu durumdan kurtulmak için süvariler gerekliydi ama yoktu. Sadece iki yüz Numidyalı, Kartaca süvarilerinin sağ bölüğünün üzerine saldırdı. Bütün ötekiler kuşatılmış durumdaydı, bu hatlardan dışarı çıkamıyorlardı. Tehlike büyüktü; derhal karar vermek gerekiyordu.

Spendius falanjın arasından geçmek için eşanlı olarak iki yandan saldırılmasını emretti; ama en dar sıralar en uzunlarının altından kayarak gene yerlerine döndüler. Falanj da az önce cepheden ne kadar korkunç idiyse, yan-

lardan da o kadar korkunç bir şekilde Barbarlara doğru döndü.

Barbarlar mızrakların saplarına vuruyorlardı ama süvariler arkada saldırıları engellemekteydi. Fillerden destek alan falanj safları sıkılaşıyor, uzuyor; dörtgen, üçgen, eşkenar dörtgen, trapez, piramit biçimini alıyordu. Başından kuyruğuna dek, kesintisiz, ikili bir iç hareket içindeydi. Zira kolların gerilerinde olanlar ilk sıralara doğru koşup geliyor; ilk sıralardakiler de ya yorgunluktan ya da içlerinde yaralananlar olduğundan geriye çekiliyorlardı. Barbarlar falanjın üstüne üşüştüler. Falanjın ilerlemesi olanaksız hale geldi. Bir okyanustu sanki, üzerinde kırmızı sorguçlarla tunç pullar kaynaşıyordu. Bu arada, açık renk kalkanlar gümüş köpükler gibi yuvarlanıyordu. Zaman zaman, bir baştan öbür başa geniş akıntılar iniyor, sonra gene çıkıyordu. Ortada ise ağır bir yığın kımıldamaksızın duruyor; mızraklar bir iniyor, bir kalkıyordu. Öte yanda, yalın kılıçlar öylesine çabuk işliyordu ki, yalnızca uçları görünüyordu. Süvari bölükleri geniş halkalar halinde açılıyor, sonra gerilerinde anaforlar yaratarak yeniden kapanıyordu.

Subayların seslerinin, boruların ötüşlerinin, rebapların gıcırtılarının üzerinden, sapanların kurşun mermileri ile kilden yapılmış badem biçimindeki taşları uçuyor; ıslıklar çalarak ellerden kılıçları düşürüyor, kafataslarından beyinleri çıkarıyordu. Yaralılar, bir elleriyle kalkanlarının altına sinerek, kabzalarını yere dayayıp kılıçlarını öne uzatıyor; başka yaralılar ise kan göllerinin içinde dönerek düşman askerlerinin topuklarını ısırmaya hazırlanıyorlardı. Kalabalık o denli sıkışık, toz bulutu o denli kalın, gürültü o denli kuvvetliydi ki; hiçbir şey ayırt edilemiyordu. "Teslim olalım" diyen korkakların sesleri işi-

tilmedi bile. Eller boş kalınca herkes güreşçiler gibi kapışıverdi. Göğüsler zırhların üzerinde sıkışıp çatırdıyor; ölüler kasılmış iki kol arasında başlarını arkaya sarkıtıyorlardı. Bu arada, altmış Umbriyalı'dan oluşan bir bölük, ayakları üzerinde sımsıkı durarak, mızraklarını gözleri hizasında tutarak, dişlerini gıcırdatarak, hiç sarsılmaksızın iki Kartaca birliğini aynı anda gerilemek zorunda bıraktı. Epirli çobanlar, süvarilerin sol bölüğüne koştular, sopalarını havada döndürerek atları yelelerinden yakaladılar. Hayvanlar binicilerini sırtlarından atıp ovaya kaçıştılar. Şuraya buraya dağılan Kartacalı sapancılar açıkta kalmışlardı. Falanj sarsılmaya başlıyordu. Subaylar telaşla koşuşuyor; kolbaşılar askerleri itiyordu. Barbarlar ise, toparlanmışlar, geri geliyorlardı. Zafer onlarındı.

Tam o sırada korkunç bir haykırış duyuldu. Bir öfke ve acı kükreyişiydi bu. Yetmiş iki fil birden çift sıra halinde saldırıya geçmişti. Hamilkar filleri Barbarların üstüne saldırtmak için, tek bir yere yığılmalarını beklemişti. Hintliler hayvanlara üvendirelerini öylesine batırmışlardı ki, hayvanların kocaman kulaklarından kanlar akıyordu. Kırmızı boyaya bulanmış hortumları dimdik havada duruyor, kızıl yılanları andırıyordu. Göğüslerinde birer mızrak, sırtlarında birer zırh vardı. Dişlerine, eğri kılıçları andıran keskin demirler yerleştirilmişti. Daha yırtıcı hale gelsinler diye de, biber, şarap, günlük karışımı içirilerek sarhoş edilmişlerdi. Çıngıraklı tasmalarını sallayarak bağrışıyorlardı. Filleri sürenler, kulelerden atılmaya başlayan, tepelerine yanar paçavralar sarılı mızrakların altında başlarını eğiyorlardı.

Bunlara daha iyi karşı koyabilmek için, Barbarlar toplu halde saldırdılar. Filler de öfkeyle ortalarına daldılar.

Hortumlarıyla askerleri boğuyor ya da yerden kaldırarak, başlarının üzerinden aşırıp kulelerdeki askerlere teslim ediyorlardı. Dişleriyle karınlarını deşiyor, havaya fırlatıyorlardı; dişlerinden, direklerden sarkan ipler gibi, insan bağırsakları sarkıyordu. Barbarlar fillerin gözlerini oymaya, dizlerini kesmeye çalışıyorlardı. Başkaları, hayvanların karınlarının altına kayarak kılıçlarını kabzasına dek batırıyor, sonra ezilerek ölüyorlardı. En gözü pekleri hayvanların kayışlarına yapışıyorlardı. Alevler, sapan taşları, oklar altında kayışları kesmeye devam ediyorlar; hasır kule, taş bir burç gibi yıkılıyordu. Fillerden en sağda bulunan on dört tanesi, aldığı yaralardan huysuzlanarak ikinci sıraya geriledi. Hintliler çekiçleri ile keskilerini kaptıkları gibi keskiyi kemiklerinin birleştiği yere dayadılar. Kollarını kaldırıp çekici var güçleriyle indirdiler.

Dev gibi hayvanlar yere yığıldılar, birbirlerinin üzerine düştüler. Dağ gibi bir şey oluştu. Bu ceset ve zırh yığını üzerinde, ayakları zincirlere dolaşan "Baal'ın Gazabı" adlı, canavar gibi bir filin gözüne bir ok saplandı; hayvan akşama dek uludu durdu.

Bu arada, öteki filler tıpkı çevrelerini kırıp geçirmekten zevk alan savaşçılar gibi deviriyor, eziyor, çiğniyor; ölülere, yıkıntılara saldırıyordu. Çevrelerini bir halka gibi saran askerlerden kurtulmak için arka ayakları üzerinde çark ede ede boyuna ilerliyorlardı. Kartacalılar güçlerinin arttığını hissetiler; savaş yeniden başladı.

Barbarlar zayıf düşüyorlardı. Yunanlı ağır piyadeler silahlarını attılar; diğerlerini bir korkudur sardı. Tam o sırada, Spendius'un, devesinin üzerinde eğilerek, hayvanı iki ciritle mahmuzladığı görüldü. Bunun üzerine, hepsi kanatlardan fırlayarak, Utika'ya doğru koşmaya başladı.

Süvarilerin atlarında artık derman kalmadığından, onlara yetişmeye çalışmadılar. Susuzluktan bitkin düşen Liguryalılar, ırmak kıyısına ulaşmak için bağrışıyorlardı. Ama dörtgen biçiminde mevki almış birliklerin ortasına yerleşmiş ve daha az hırpalanmış olan Kartacalılar, öç alma fırsatını elden kaçırdıklarını görerek hırsla tepiniyorlardı. Paralı askerleri kovalamaya başlamışlardı bile. Tam o sırada, Hamilkar göründü.

Kan ter içindeki benekli atını gümüş dizginlerle zapt etmekteydi. Miğferinin boynuzlarına bağlı şeritler, rüzgârda ardı sıra şaklıyordu. Oval kalkanını sol baldırının altına koymuştu. Üç çatallı mızrağının bir hareketiyle orduyu durdurdu.

Tarantolular hemencecik atlarından, yanlarında getirdikleri ikinci atların üzerine sıçradılar; sağdan soldan ırmağa ve kente doğru yürüdüler.

Falanj, Barbarlardan arta kalanları rahatça kılıçtan geçirdi. Kılıçlar gırtlaklarına yaklaştı mı, Barbarlar gözlerini yumarak boyunlarını uzatıyorlardı. Başkaları sonuna dek kendilerini savundular. Bunlar da kuduz köpekler gibi taş yağmuru altında tepelendi. Hamilkar, Barbarların esir alınmasını istemişti ama Kartacalılar onun emrini dinlemediler. Kılıçlarını Barbarların vücutlarına saplamaktan müthiş zevk alıyorlardı. Çok terlemiş olduklarından, tırpanla ekin biçen rençperler gibi, çıplak kolla iş görmeye başladılar. Soluklanmak için durduklarında, gözleriyle, kırlarda, bir askerin peşinden dörtnala koşan atlıları izliyorlardı. Atlı sonunda askeri saçlarından yakalıyor, bir süre öylece tutuyor, sonra baltasını indirdiği gibi kellesini uçuruyordu.

Gece oldu. Kartacalılar da, Barbarlar da ortadan kaybolmuşlardı. Filler kaçışmış, ateşe verilen kuleleriyle

ufukta başıboş dolaşıyordu. Kuleler, orada burada, sisler içinde yarı kaybolmuş fenerler gibi, karanlıklar içinde yanıyordu. Ovada ise denize sürüklediği ölüler yüzünden suları kabaran ırmağın dalgalanmalarından başka kımıltı görülmüyordu.

İki saat sonra Matho geldi. Yıldızların ışığında, yere yatmış, farklı uzunlukta yığınlar gördü.

Barbarlardı bunlar. Eğildi; hepsi ölmüştü. Uzaklara doğru seslendi. Hiçbir karşılık alamadı.

Kartaca üzerine yürümek için o sabah askerleriyle birlikte Hipposarit'ten yola çıkmıştı. Utika'ya geldiğinde Spendius'un ordusunun yola çıktığını öğrendi. Kent halkı savaş makinelerini ateşe veriyordu. Hepsi de kıyasıya dövüşmüştü. Köprünün oradan gelen gürültü anlaşılmaz biçimde artmakta olduğundan, Matho dağı aşmak için en kestirme yolu tutarak ileriye atılmıştı. Ama Barbarlar ovada kaçmakta olduklarından, kimseye rastlamamıştı.

Karşısında, ehram biçiminde küçük yığınlar karanlığın içinde yükselmekteydi. Irmağın berisinde, daha yakında ise, yer hizasında, kımıltısız ışıklar vardı. Gerçekten de, Kartacalılar köprünün arkasına çekilmişlerdi. Hamilkar da Barbarları yanıltmak için öbür kıyıya birçok karakol yerleştirmişti.

Matho durmadan ilerledi. Bir ara Kartaca bayraklarını gördüğünü sandı; çünkü havada, kımıldamadan duran at kafaları görülmekteydi. Kafalar demet haline getirilmiş, görülmeyen direklerin tepelerine yerleştirilmişti. Daha ileride, büyük bir gürültü, şarkı ve tokuşturulan kadeh sesleri işitti.

Bunun üzerine, nerede olduğunu, Spendius'u nasıl bulacağını bilemeden, kaygı içinde, karanlıkta yolunu şaşırarak, geldiği yoldan öfkeyle geri döndü. Tanyeri ağar-

maya başlamıştı ki, dağın tepesinden, kentle birlikte savaş makinelerinin alevlerden kararmış iskeletlerini gördü. Duvarlara dayanmış devlerin iskeletlerini andırıyordu bunlar.

Her şey olağanüstü bir sessizlik ve bitkinlik içinde dinlenmekteydi. Askerlerin arasında, neredeyse çırılçıplak adamlar, çadırların yanında sırtüstü yatmış, uyuyorlardı. Kimisi başını zırhının üstünde duran koluna dayamıştı. Birkaç tanesi bacaklarındaki kanlı sargıları çözmekteydi. Ölmek üzere olanlar yavaşça başlarını çeviriyorlardı. Başkaları da yerlerde sürüne sürüne onlara su getiriyordu. Nöbetçiler ısınmak için ya dar yollarda geziniyor ya da mızrakları omuzlarında, yüzlerini ufka çevirmiş, haşin bir tavırla duruyorlardı.

Matho, Spendius'u yerdeki iki sırığa tutturulmuş bir bez parçasının altına sığınmış halde buldu. Dizlerini elleri arasına almış, başını önüne eğmişti.

Uzun süre konuşmadan durdular.

Sonunda, Matho, "Yenildik!" diye mırıldandı.

Spendius da üzgün bir sesle, "Evet, yenildik!" dedi.

Matho'nun bütün sorularına umutsuz harekelerle karşılık veriyordu.

Ahlama, oflama, hırıltı sesleri onlara dek gelmekteydi. Matho çadır bezini araladı. Askerlerin hali, ona aynı yerdeki bir başka bozgunu anımsattı.

Dişlerini gıcırdatarak, "Alçak! Daha önce de yine bir kez..." diye söze başladı.

Spendius onun sözünü keserek, "Evet, ama sen de orada değildin" dedi.

Matho, "Bir felaket bu!" diye bağırdı. "Ama sonunda erişeceğim ona! Yeneceğim onu! Geberteceğim! Ah, ben de olsaydım burada..." Savaşı kaçırmış olma düşüncesi yenilgi-

den daha çok üzüyordu onu. Kılıcını belinden çıkarıp yere attı, "Peki ama Kartacalılar sizi nasıl yendiler?" diye sordu.

Eski köle manevraları anlatmaya başladı. Matho bunları görür gibi oluyor, öfkeleniyordu. Utika Ordusu'nun köprüye doğru koşacak yerde, Hamilkar'a arkadan yüklenmesi gerekiyordu.

Spendius, "Biliyorum, canım" dedi.

Matho, "Safları iki katına çıkarmak gerekiyordu" dedi. Sonra, hafif piyadeyi falanjın üzerine sürerek tehlikeye atmamak gerekiyordu; fillere geçecek yer bırakılmalıydı. Son anda her şey yeniden kazanılabilirdi. Kaçmayı gerektiren hiçbir neden yoktu."

Spendius karşılık verdi:

"Hamilkar'ı sırtında geniş al harmanisi, toz bulutları üstünde, kollarını kaldırmış geçerken gördüm. Tabur arın yanı sıra uçan bir kartaldı sanki. Başıyla yaptığı her işarette taburlar saflarını sıklaştırıp ileriye atılıyordu. Kalabalık bizi birbirimize karşı sürükledi. Yüzüme bakıyordu. Yüreğimde, kılıç soğukluğunu andıran bir şey duydum."

Matho kendi kendine, "Bugünü bilerek seçti belki de" diyordu.

Hamilkar'ı en elverişsiz koşullarda oraya getiren nedenin ne olduğunu anlamak için birbirlerini sorguya çektiler. Sonra, durumu tartıştılar. Spendius ya suçunu küçültmek ya da kendini yüreklendirmek için, "Gene de umut var!" diye söylendi.

Matho, "İsterse olmasın, ne çıkar?" dedi. "Savaşa tek başıma devam edeceğim!"

Spendius yerinden fırlayarak, "Ben de!" dedi. Geniş adımlarla yürüyor, gözleri parıldıyor, çakalı andıran suratı acayip bir gülümsemeyle kırışıyordu:

“Baştan başlayacağız, beni terk edeyim deme! Güneş altındaki savaşlar için yaratılmamışım ben. Kılıçların parıltısı görüşümü bozuyor. Bir hastalık bu. Köle zindanında çok uzun zaman kaldım da ondan. Ama gece düz duvara tırman desen tırmanırım! Kalelere girerim; ölüler daha horozlar ötmeden soğurlar! İster düşman, ister hazine, ister kadın, bana bir şey göster, yeter. Kadın, isterse kralın kızı olsun, dilediğin neyse hemencecik ayaklarının dibine getiriveririm. Hannon’a karşı savaşı kaybettim diye bana sitem ediyorsun; o savaşı yeniden kazandım ben oysa. İtiraf et ki, benim o domuz sürüsünün bir Sparta alayından çok yararı dokundu bize.”

Sonra, kendini yüceltmek, öcünü almak için, paralı askerlerin davası uğruna yaptığı ne varsa sayıp döktü:

“Hamilkar’ın bahçesinde Galyalıları ben kışkırttım. Daha sonra Sikka’da, Kartaca korkusuyla hepsini deliye döndürdüm! Giskon onları başından savıyordu; ama ben çevirmenler konuşsunlar istemedim. Dilleri nasıl da ağızlarından sarkıyordu, anımsıyorsun, değil mi? Seni Kartaca’nın içine soktum. Tanrıçanın kutsal örtüsünü çaldım. Salambo’nun yanına götürdüm seni. Daha fazlasını da yapacağım, göreceksin!”

Sonra, deli gibi bir kahkaha kopardı.

Matho gözlerini fal taşı gibi açmış, ona bakıyordu. Hem bu denli korkunç, hem bu denli korkak olan bu adamın karşısında bir çeşit rahatsızlık duymaktaydı.

Spendius parmaklarını şaklatarak, neşeli bir tavırla sözlerini sürdürdü:

“Yaşasın! Yağmurdan sonra güneş çıktı! Taşocaklarında da çalıştım; kendi malım olan bir gemide, sırmalı bir tente altında yan gelip Ptolemaios hanedanından biri gibi Kampanya şarabı da içtim ben. Felaket gözümüzü aç-

mamıza yaramalı hiç olmazsa. İnsan çalışa çabalaya kadere bile boyun eğdirir. Kader dediğin, politikayı sever. Sonunda bizden yana olacak!"

Matho'nun yanına geldi, kolundan tuttu:

"Şimdi Kartacalılar zaferi kazandıklarından eminler. Elinde, henüz savaşmamış koskoca bir ordu var senin. Üstelik askerlerin sözünden çıkmıyorlar. İleri sür onları. Benimkiler de öç almak için yürüyeceklerdir. Elimde üç bin Karyalı, bin iki yüz sapancı, sonra okçular ve eksiksiz taburlar kaldı! Bir falanj bile kurabiliriz. Geri dönelim!"

Felaketten sersemlemiş olan Matho, o ana dek bu durumdan kurtulmak için hiçbir şey düşünmemişti. Ağzını açmış, Spendius'u dinliyor; göğsünü kuşatan tunç levhacıklar, yüreğinin atışlarına uyarak yerlerinden zıplıyordu. Kılıcını kaparak bağırdı:

"Gel peşimden, yürüyelim!"

Ama keşif kolları geri geldiklerinde; Kartacalıların ölülerini kaldırdıklarını, köprüyü yıktıklarını, Hamilkar'ın da ortadan kaybolduğunu haber verdiler.

IX

SEFERDE

Hamilkar, askerlerin kendisini Utika'da bekleyeceklerini ya da gene üzerine yürüyeceklerini düşünmüştü. Saldırıya geçmek ya da bunu karşılamak için kuvvetlerini yeterli bulmadığından, ırmağın sağ kıyısından güneye doğru uzanmıştı. Böylece, kendini bir baskından korumuş oluyordu.

İlkin, kabilelerin ayaklanmasına göz yumarak bunların hepsini Barbarlardan ayırmak istiyordu. Sonra, bunlar eyaletlerin ortasında iyice tecrit olunca üzerlerine çullanıp hepsini yok edecekti.

On dört gün içinde, Tinyikaba, Tesura, Vakka ve batıdaki başka kentler de dahil, Tukkaber ile Utika arasındaki bölgeyi yola getirdi. Dağda kurulmuş Zunghar, tapınağıyla ünlü Asuras, bol ardıç yetiştiren Cerado, Tapitis ve Hagur ona elçiler yolladı. Köylüler, kucakları yiyeceklerle dolu, Hamilkar'a geliyor, "Bizi koru!" diye yalvarıyorlardı. Onun ve askerlerinin ayaklarını öpüyorlar, Barbarlardan yakınıyorlardı. Kimileri de torbalar içinde paralı asker kafaları sunuyorlardı ona. "Onları biz öldürdük" diyorlardı ama ölülerden kesmişlerdi bu kafaları; zira paralı askerlerin çoğu kaçarken yollarını şaşırmışlardı, zeytin ağaçlarının altında, bağlarda, şurada burada ölüleri bulunuyordu.

Hamilkar, zaferin hemen ertesi günü, halkın gözlerini kamaştırmak için, savaş alanında tutsak aldığı iki bin kişiyi Kartaca'ya göndermişti. Bunlar, her biri yüzer kişilik uzun bölükler halinde geldiler. Hepsinin kolları, enselerine tutturulan birer demir çubukla arkalarına bağlanmıştı. Yaralılar da kanları aka aka koşmaktaydılar. Arkalarındaki atlılar, kırbaçlarını sallayarak, onları kovalıyorlardı çünkü.

Hak sevinçten çılgına döndü. Herkes birbirine. "Altı bin Barbar öldürülmüş!" diyordu. "Ötekiler dayanamazlar artık, savaş da biter!" Halk sokaklarda kucaklaşıyordu. Patek Tanrıları'na teşekkür için, yüzleri yağlarla, merhemlerle ovuldu. İri gözleri, şiş karınları, omuzları hizasına dek kalkmış kollarıyla, bu Tanrılar'ın da, taze boyaları altında canlıymış, halkın sevincine katılırmış gibi bir halleri vardı. Zenginler kapılarını herkese açık tutuyorlardı. Kent, çalgıların uğultusuyla çınlamaktaydı. Tapınaklar her gece aydınlatılıyordu. Tanrıçanın cariyeleri Maçka'ya inerek, dört yol ağızlarının köşelerine tahta kerevetler kurup fahişeler gibi önlerine gelenle yatmaya başladılar. Galiplere toprak verilmesi, Tanrı Melkart için kurbanlar kesilmesi, Hamilkar'a taç biçimli üç yüz tane altın çelenk sunulması kararlaştırıldı. Yandaşları, ona yeni ayrıcalıklar, onurlar bahşedilmesini öneriyorlardı.

Hamilkar İhtiyarlar Meclisi'nden, gerekirse bütün Barbarların Giskon'la, onun gibi tutsak edilmiş Kartacalılarla değişilmesi için Autharite'le görüşülmesini istemişti. Autharite'in ordusunu oluşturan Libyalılar ile Göçebeler, ya İtalyot ya da Yunan soyundan olan bu paralı askerleri şöyle böyle tanıyorlardı. Cumhuriyet de bu kadar az Kartacalı'ya karşı bu kadar çok Barbar vermeyi önerdiğine göre, Barbarların hiçbir değeri yoktu; buna

karşılık Kartacalıların değeri çoktu. Bir tuzaktan korkmaktaydılar. Autharite, yapılan öneriyi geri çevirdi.

Hamilkar tutsakların öldürülmemesini yazmıştı; ama İhtiyar Meclisi bunun üzerine tüm tutsakların idam edilmesini kararlaştırdı. İhtiyarlar en iyileri Kartaca Ordusu'na almayı, böylece Barbarlar arasında ikilik yaratıp kendi ordularından kaçmalarını sağlamayı düşünüyorlardı. Ama hınç, her türlü ihtiyattan ağır bastı.

İki bin Barbar Mappallar'da mezar taşlarına bağlandı. Sonra da esnaf, aşçı yamakları, işlemeciler, hatta kadınlar, ölenlerin dul karıları ile çocukları, her isteyen oklarla onları öldürmeye geldi. Barbarlara daha fazla işkence çektirmek için yavaş yavaş nişan alıyorlardı. Silahlarını bir indiriyor, bir kaldırıyorlardı. Kalabalık bağıra çağıra itişmekteydi. İnmeliler kendilerini sedyelerde taşıtarak geliyorlardı. Çoğu "Ne olur ne olmaz" deyip yiyeceklerini de yanında getiriyor, akşama dek orada kalıyordu. Bazıları geceyi bile orada geçiriyordu. Çadırlar kurulmuş, içlerinde şarap içiliyordu. Birçok kimse parayla ok, yay kiralayıp büyük paralar kazandı.

Sonra, bütün ölüler ayakta bırakıldı. Mezarların üzerinde kırmızı heykelleri andırıyorlardı. Taşkınlık, yerli ailelerden gelme olup devlet işlerine öteden beri ilgisiz olan Malka Mahallesi halkına dek yayıldı. Kendilerine sağladığı zevkler için devlete minnet besleyerek, onlar da Kartaca'nın yazgısıyla ilgileniyor, kendilerini Kartacalı sayıyorlardı. İhtiyarlar bütün halkı aynı öç duygusu içinde birleştirmeyi ustalık sayıyorlardı.

Tanrılar ceza vermekte gecikmedi. Kentin üzerine, göğün dört bir yanından kargalar üşüştü. Kısık sesler çıkarıp havada dönerek uçuşuyorlar, sürekli kendi üzerinde dönen kocaman bir bulut oluşturuyorlardı. Ta Kli-

pea'dan, Rades'ten, Hermaeum Burnu'ndan görülmekte olan bu bulut, bir kartalın gelip tam ortaya dalması, sonra da çekip gitmesi sonucu birden yırtılıveriyor, kara helezonlarını uzaklara doğru yayıyordu. Setlerin, kubbelerin üzerinde, dikilitaşların tepelerinde, tapınakların saçaklarında, şurada burada iri kuşlar vardı. Kızarmış gagalarında insan eti parçaları tutuyorlardı.

Koku yüzünden, Kartacalılar ölülerin iplerini çözmeye katlandılar. Birkaçı yakıldı; ötekiler denize atıldı. Kuzey rüzgârının dalgaları bunlardan birkaçını körfezin öbür ucunda, Autharite'in ordugâhı önünde karaya attı.

Bu ceza Barbarları dehşete düşürmüş olmalıydı; zira Eşmun Tapınağı'nın üst katından bakılınca çadırlarını söktükleri, sürülerini topladıkları, eşyalarını eşeklere yükledikleri görüldü. Aynı günün akşamı bütün ordu uzaklaşıp gitti.

Ordu Sıcaksular Dağı'ndan Hipposarit'e kadar giderek, Hamilkar'ın Tyros kentlerine yaklaşmasını, Kartaca'ya dönmesini önleyecekti.

Bu sırada, öbür iki ordu da -Matho batıdan, Spendius doğudan olmak üzere- güneyde Hamilkar'a yetişmeye çalışacak; böylece üç ordu birleşip baskın yaparak onu kuşatacaktı. Sonra, hiç ummadıkları bir yardım geldi. Katran yüklü üç yüz deve, yirmi beş fil, altı bin atlıyla Narr'Havas yeniden ortaya çıktı.

Hamilkar paralı askerleri zayıf düşürmek için onu uzaklarda, kendi ülkesinde oyalamayı uygun bulmuştu. Getulyalı bir haydut olup kendine bir imparatorluk kurmaya çalışan Masgaba'yla anlaşmıştı. Kartaca parasıyla beslenen bu serüven peşindeki adam, bağımsızlık vaadiyle Numidya devletlerini ayaklandırmıştı. Ama Narr'Havas sütninesinin oğlundan olanları öğrenmiş, Cirta'ya

dalmış, galipleri sarnıçların suyuyla zehirlemiş, birkaç kafa kesip işleri yoluna koymuştu. Şimdiyse, Barbarlardan daha kızgın, Hamilkar'ın karşısına çıkmaktaydı.

Dört ordunun başları alınacak savaş önlemleri üzerinde anlaştılar. Savaş uzun süreceğine göre her şeyi göz önünde bulundurmak gerekti.

İlkin Romalılardan yardım istemeyi, bu görevi de Spendius'a vermeyi düşündüler; ama o, kaçak olduğundan, bu işi üzerine alma yürekliliğini gösteremedi. Yunan kolonilerinden on iki kişi Annaba'dan bir Numidya gemisine bindiler. Sonra, şefler tüm Barbarlardan mutlak bir itaat andı içmelerini istediler. Subaylar her gün askerlerin giysilerini, ayakkabılarını teftiş ediyorlardı. Nöbetçilerin kalkan kullanmaları bile yasak edildi; çünkü bunlar sık sık kalkanlarını mızraklarına dayayıp ayakta uyuyorlardı. Yanlarında birtakım yükler olanlar bunları elden çıkarmaya mecbur edildi. Her şeyin, Roma usulünce sırtta taşınması gerekiyordu. Fillere karşı önlem olarak, Matho bir zırhlı süvari birliği kurdu. Bu birlikteki askerler ile beygirler, üzerine çiviler çakılı bir gergedan derisinin altına gizleniyorlardı. Atların tırnaklarını korumak için de bunlara hasırdan kunduralar yaptırıldı.

Kasabaları talan etmek, Kartaca ırkından olmayan halka zulmetmek yasaklandı. Ama çevrede yiyecek azalmaya başladığından, Matho, tayının kadınlar hesaba katılmaksızın asker başına dağıtılmasını emretti. İlk başta, askerler yiyeceklerini kadınlarla paylaştılar. Yiyecek kıtlığından çoğu zayıflıyor, bu yüzden bitmez tükenmez kavgalar, tartışmalar oluyordu. Askerlerin çoğu, kendi tayınlarını öteki askerlerin karılarına vererek, hatta vereceklerini vaat ederek onları ayartmaktaydı. Matho bütün kadınların hiç acımaksızın kovulmalarını emretti.

Kadınlar gidip Autharite'in ordugâhına sığındılar; ama oradaki Galyalı ve Libyalı kadınların türlü çeşitli hakaretleri karşısında çekip gitmek zorunda kaldılar.

En sonunda, kendilerini koruması için Ceres ve Proserpina'ya yalvarmak üzere Kartaca surlarının önüne geldiler. Vaktiyle Syrakusa'da yapılan korkunç zulümlerin günahlarını bağışlatmak için, Byrsa'da bu tanrıçalara adanmış bir tapınak ile rahipler vardı çünkü. Bu kadınların sahipsiz mal sayılacağını düşünen Sisitler, kendilerinin olduğunu ileri sürüp satmak için en gençlerini almak istediler. Kartaca'ya yeni yerleşmiş olanlar da, sarışın olan Lakonyalı kadınlarla evlendiler.

Kadınlardan birkaçı orduların peşini bırakmamakta ayak diredi. Subayların yanlarında, bölüklerin kanatlarında koşuyorlardı. Erkeklerini çağırıyor, harmanilerinden tutup çekiyor, göğüslerini döverek onlara lanet okuyor, ağlamakta olan çıplak küçük çocuklarını ileriye uzatıyorlardı. Bu görüntü, Barbarları yumuşatmaktaydı. Kadınlar bir ayak bağı, bir tehlike haline gelmişlerdi. Birkaç kez kovuldular ama gene geri geldiler. Matho, Narr'Havas'ın atlılarına mızraklarla kovalattırdı onları. Balearlılar, "Kadın gerek bize!" diye bağırınca da, "Bende de kadın yok!" diye cevap verdi.

Şimdi, Tanrı Molokh'un ruhu benliğini sarıyordu. Vicdanı isyan halindeydi; ama bir tanrının buyruğuna uyduğunu sanarak korkunç işler yapıyordu. Tarlaları talan edemediğinde, verimsizleştirmek için içlerine taşlar atıyordu.

Peş peşe haber salıp acele etsinler diye, Autharite ile Spendius'u sıkıştırıyordu. Ne var ki, Hamilkar'ın ne yapıp ettiğini anlamanın olanağı yoktu. Birbiri ardınca Eidus'ta, Monkar'da, Tehent'te ordugâh kurdu. Keşif kolla-

rı onu Narr'Havas'ın sınırlarının yakınındaki İşil dolaylarında gördüklerini sandılar; ama sonradan, sanki Kartaca'ya dönmek istiyormuş gibi, Teburba'nın ilerisinde ırmağı geçmiş olduğu öğrenildi. Bir yere yeni gelmişken, hemencecik başka bir yere gidiveriyor; hangi yollardan gittiği hiçbir zaman bilinemiyordu. Hamilkar savaş yapmadan üstünlüğü elde tutmaktaydı. Barbarlar onu kovalıyorlardı; ama onları kendisi yönetir gibi bir hali vardı.

Bu yürüyüşler, geri dönüşler Kartacalıları daha çok yoruyordu. Hamilkar'ın kuvvetleri de yenilenmediğinden, günden güne azalıyordu. Köylüler artık ona daha yavaş yiyecek getirmekteydi. Her yanda bir çekingenlikle, sessiz bir hınçla karşılaşıyordu. Büyük Meclis'e çok yalvarmıştı; ama Kartaca'dan hiçbir yardım gelmiyordu.

"Yardıma gereksinimi yok onun" deniyordu ya da öyle olduğuna inanılıyordu. Onlara göre, ya bir kurnazlık ya da boşuna sızlanmalardı bunlar. Hannon'dan yana olanlar da Hamilkar'a zarar vermek için, kazandığı zaferi abartıyorlardı. Komuta ettiği birlikler için özveride bulunuluyordu işte. Ama ileri sürdüğü tüm istekler böyle sürekli olarak karşılanamazdı. Savaş zaten oldukça ağırdı. Çok pahalıya mal olmuştu; Hamilkar'dan yana olan patriciler, kibirlerinden, gevşek gevşek destekliyorlardı onu.

Bunun üzerine, Kartaca'dan umudunu kesen Hamilkar, savaş için neye gereksinimi varsa; tahılı, yağı, keresteyi, hayvanları ve insanları kabilelerden zorla toplamaya başladı. Ama halk çok geçmeden kaçıp gitti. Geçtikleri kasabalar bomboştu. Kulübeler aranıyor, içlerinde hiçbir şey bulunmuyordu. Çok geçmeden, Kartaca Ordusu'nu korkunç bir yalnızlık sardı.

Kartacalılar öfkelenerek eyaletleri talan etmeye koyuldular. Sarnıçları taşla, molozla dolduruyor; evleri ate-

şe veriyorlardı. Rüzgârın taşıdığı kıvılcımlar uzaklara dağılıyor; dağlarda koca koca ormanlar yanıyordu. Yangınlar vadileri ateşten bir çelenkle çevirmişti. Kartacalılar öteye geçmek için beklemek zorunda kalıyor, sonra, kızgın güneşin altında, sıcak küller üzerinde yeniden yürüyüşe koyuluyorlardı.

Kimi zaman, yolun kenarında, bir çalılığın içinde, yaban kedisi gözleri gibi bir şeyin parıldadığını görüyorlardı. Yere çömelmiş bir Barbar oluyordu bu; yaprakların renginden ayırt edilmemek için de üstünü başını tozlara bulamıştı. Ya da, bir sel yatağı boyunca ilerledikleri sırada, kanatlarda bulunanlar birdenbire taşların yuvarlandığını işitiyorlardı. Başlarını kaldırıp bakınca da, boğazın aralığında yalınayak bir adamın sıçradığını görüyorlardı.

Bu arada, Utika ile Hipposarit özgürdü; çünkü Barbarlar buraları kuşatmıyorlardı artık. Hamilkar iki kente kendisine yardımda bulunmalarını emretti; ama onlar kendilerini tehlikeye atmak istemediklerinden, yarım yamalak sözlerle, iltifatlarla, özür dilemelerle karşılık verdiler ona.

Hamilkar kuşatmak pahasına da olsa Tyros kentlerinden birinin kapılarını kendisine açtırmaya karar vererek, aniden kuzeye yöneldi. Adalardan ya da Kyrene'den yiyecek ve asker getirtmek için kıyıda bir üs gerekiyordu ona; Kartaca'ya çok yakın olduğu için de Utika Limanı'na göz dikmişti.

Zuitin'den yola çıkarak Hipposarit Gölü'nü ihtiyatla dolaştı; ama çok geçmeden, iki vadiyi ayıran dağa tırmanabilmek için alaylarını kollar halinde uzatmak zorunda kaldı. Gün batarken tam dağın huni gibi çukur olan doruğundan aşağı iniyorlardı ki, önlerinde, otların üzerinde koşar gibi görünen tunçtan dişi kurtlar gördüler.

Birdenbire kocaman sorguçlar yükseldi; çalınan kavalların yanı sıra gür bir şarkı sesi duyuldu. Spendius'un ordusuydu bu. Kampanyalılar ile Yunanlılar, Kartaca'ya olan nefretlerinden, üzerlerinde Roma bayraklarını çekmişlerdi. Aynı anda, solda uzun mızraklar, pars derisinden kalkanlar, keten zırhlar, çıplak omuzlar belirdi. Bunlar da Matho'nun İberyalıları, Lusitanyalılar, Balearlılar, Getunyalılardı. Narr'Havas'ın atlarının kişnemeleri işitildi. Bunlar tepenin çevresine yayıldılar. Sonra, Autharite'in komuta ettiği dağınık kıta; Galyalılar, Libyalılar, Göçebeler çıkageldi. Bunların arasında da, saçlarının içinde taşıdıkları balık kılçıklarından, pislik yiyiciler ayırt ediliyordu.

Böylece, Barbarlar yürüyüşlerini birbirine uydurarak birleşmişlerdi. Ama kendileri de şaşırmış olduklarından, birkaç dakika durup birbirlerine akıl danıştılar.

Hamilkar her yandan eşit bir direnç gösterebilmek için, askerlerini yuvarlak bir yığın halinde toplamıştı. Çimenlerin üzerine yan yana saplanmış, yüksek, sivri kalkanlar, piyadeyi çevreliyordu. Süvariler dışarıdaydı; daha ileride de, yer yer filler duruyordu. Askerler yorgunluktan bitkin haldeydiler. Sabah oluncaya dek beklemek daha iyi olacaktı. Barbarlar zafer kazanacaklarından emin olduklarından, bütün gece yemek yemekle vakit geçirdiler.

Büyük ateşler yakmışlardı. Bunların ışığı gözlerini kamaştırmakla birlikte, aşağılarındaki Kartaca Ordusu'nu karanlıkta bırakıyordu. Hamilkar ordugâhının çevresine, Romalılar gibi, on beş adım genişliğinde, üç arşın derinliğinde bir hendek kazdırdı. İçine, topraktan, yüksek bir set yaptırdı, bunun üzerine de birbirine geçmiş sivri kazıklar diktirdi. Gün doğarken, paralı askerler bütün

Kartacalıların bir kaleye çekilmiş gibi böyle siperde olduklarını görünce pek şaşırdılar.

Çadırlar arasında komutlar vererek dolaşmakta olan Hamilkar'ı tanımışlardı. Üzerinde küçük pullardan yapılmış koyu renk bir zırh vardı. Atı peşinden geliyor; zaman zaman, sağ kolunu uzatıp bir şey göstermek için duruyordu.

Barbarların çoğu bu görüntü karşısında buna benzer sabahları anımsadılar. Hamilkar boru seslerinin arasında yavaş yavaş önlerinden geçiyor; bakışları kupalar dolusu şarap gibi güç veriyordu onlara. Yürekleri yufkalaşır gibi oldu. Hamilkar'ı tanımayanlar ise onu ele geçirme düşüncesinin sevinciyle çılgına dönüyorlardı.

Bununla birlikte, hep birden saldırıya geçmeleri halinde, yer çok dar olduğundan, birbirlerine zarar vereceklerdi. Numidyalılar ortadan saldırabilirlerdi; ama zırhlarla korunmakta olan süvariler onları ezerdi. Sonra, setleri nasıl aşmalıydı? Filler ise yeterince talimli değildi.

Matho, "Hepiniz korkaksınız!" diye bağırdı.

Sonra, en iyi askerlerle birlikte siperlere doğru fırladı. Bir taş yağmuru onları püskürttü. Hamilkar onların köprü üzerinde bıraktıkları mancınıkları almıştı çünkü.

Bu başarısızlık Barbarların kararsızlılarını gideriverdi. Aşırı yiğitlileri yok oldu. Galip gelmek istiyorlardı ama kendilerini elden geldiğince az tehlikeye atarak. Spendius'a göre, hiç kımıldamadan şimdi bulundukları yerde durmaları, Kartaca Ordusu'nu aç bırakmaları gerekiyordu. Ama Kartacalılar kuyular kazmaya koyuldular, tepe dağlarla çevrili olduğu için de su buldular.

Siperlerin üstünden ok, toprak, gübre, yerden topladıkları çakıl taşı gibi şeyler atıyorlardı. Bir yandan da, altı mancınık, hiç durmadan, set boyunca gidip geliyordu.

Ne var ki, kaynaklar kendiliğinden kuruyacak, yiyecekler yenip bitirilecek, mancınıklar yıpranacaktı. On kat daha güçlü olan paralı askerler sonunda zaferi kazanacaklardı. Hamilkar vakit kazanmak için görüşmelere girmeyi düşündü. Bir sabah Barbarlar kendi hatlarında, üzeri yazılarla dolu bir koyun derisi buldular. Hamilkar kazandığı zafer için, kendini haklı göstermeye çalışıyordu; İhtiyarlar savaşa zorlamışlardı onu. O da Barbarlara önceden vermiş olduğu sözü tuttuğunu göstermek için, onlara Utika'yı ya da Hipposarit'i yağma etmelerini öneriyordu; tercih onlara kalmıştı. Hamilkar yazısını şöyle bitiriyordu: "Sizden korkmuyorum. Birtakım hainleri ele geçirdim çünkü. Onların yardımıyla da diğer hepsinin kolayca hakkından geleceğim."

Barbarlar heyecanlandılar. Hemen elde edilecek bu ganimet, hepsine hayaller kurduruyordu. Hamilkar'ın atıp tutmasında bir tuzak olduğundan kuşkulanmadıklarından, bir hainlikten korkuyor, birbirlerine güvensizlikle bakıyorlardı. Herkes öbürünün söylediği sözlere, yaptığı hareketlere dikkat ediyordu. Geceleri korkudan uyanıveriyorlardı. Birçoğu arkadaşlarından ayrılıyordu. Herkes canının istediği gibi ordu seçiyordu kendine. Galyalılar da, Autharite'le birlikte gidip dillerini anladıkları Piemonteliler ile Lombardiyalılara katıldılar.

Dört lider her akşam Matho'nun çadırında toplanıp bir kalkanın çevresine bağdaş kurarak ufak tahta heykelcikleri dikkatle ilerletip geriletiyordu. Manevra talimi için Pyrrhus'un bulduğu bir yöntemdi bu. Spendius, Hamilkar'ın elindeki kaynakların neler olduğunu gösteriyor, bu fırsatı kaçırmamak için yalvarıp yakarıyor, bütün tanrılar üzerine yeminler ediyordu. Matho öfkelenip birtakım el kol hareketleri yaparak dolaşıp duruyordu. Kar-

taca'ya karşı savaş onun şahsi işiydi; diğerlerinin kendisini dinlemeksizin bu savaşa karışmasına kızıyordu. Autharite Matho'nun yüzüne bakarak, neler söylediğini anlayıp alkışlıyordu. Narr'Havas ise onları küçümsediğini göstermek için çenesini havaya kaldırıyordu. İleri sürülen her önlemi zararlı buluyordu. Artık gülümsemez de olmuştu. Gerçekleşmesi olanaksız bir rüyanın acısını, başarılamamış bir işin üzüntüsünü yüreğine atmış gibi içini çekip duruyordu.

Barbarlar böyle kararsız bir halde aralarında konuşup dururken, Hamilkar savunmasını güçlendirmekteydi. Siperlerin berisinde ikinci bir hendek kazdırıp ikinci bir duvar daha yaptırdı, köşelere tahta kuleler diktirdi. Köleleri ileri karakolların ortalarına dek gidip toprağın içine kapanlar gömüyorlardı. Ama tayınları azaltılmış olan filler, köstekleri içinde debelenip duruyordu. Hamilkar otu idareli kullanmak için süvarilere atların en cılızlarını öldürmelerini emretti. Birkaçı bunu yapmak istemedi. O da bunların kafalarını kestirdi. Atların etlerini de yediler. Sonraki günlerde, bu taze etin anısı herkeste büyük bir keder uyandırdı.

Kartacalılar, içine sıkışmış bulundukları vadinin dibinden çevrelerindeki her şeyi, Barbarların telaş içindeki dört ordugâhını görüyorlardı. Kadınlar başlarında tulumlarla dolaşıyor; keçiler meleyerek mızrak çatkıları arasında geziniyordu. Nöbetçiler değiştiriliyor, üç ayaklı masaların çevresinde yemek yeniyordu. Kabileler Barbarlara bol bol yiyecek vermekteydiler, böyle hareketsiz duruşlarının Kartaca Ordusu'nu ne denli korkuttuğunun kendileri de farkında değillerdi.

İkinci günden sonra Kartacalılar Göçebelerin ordugâhında, ötekilerden ayrı duran üç yüz kişilik bir topluluk

görmüşlerdi. Zenginler'di bunlar; savaşın başından beri tutsak olarak tutulmaktaydılar. Libyalılar bunları hendeğin hemen kıyısına sıraladılar. Sonra, arkalarına geçip vücutlarını kendilerine siper ederek, Kartacalılara cirit atıyorlardı. Bu sefil, perişan insanların yüzleri sineklerden ve pislikten adeta görünmez hale geldiğinden, insan kim olduklarını anlamakta güçlük çekiyordu. Yer yer yolunmuş olan saçları, başlarındaki yaraları ortaya çıkarmıştı. O denli sıska, o denli iğrençtiler ki, delik kefenler içindeki mumyaları andırıyorlardı. Birkaçı titreyerek aptallar gibi hıçkırarak ağlaşıyordu. Ötekiler de, Barbarların üstüne silah atmaları için Kartaca siperlerindeki dostlarına sesleniyorlardı. İçlerinde, başını eğmiş, kımıldamadan, hiç konuşmadan duran biri vardı. Kocaman ak sakalı zincirlerle kaplı ellerine dek inmekteydi. Kartacalılar, yüreklerinin derinliklerinde Cumhuriyet'in yıkılışını andıran bir his duyarak, bu adamın Giskon olduğunu fark ediyorlardı. Bulundukları yer tehlikeli olmakla birlikte, onu görmek için itişiyorlardı. Barbarlar adamcağızın başına, gergedan derisinden, üzeri taş kakmalı, garip, sivri bir külah giydirmişlerdi. Autharite'in bir buluşuydu bu. Ama bu, Matho'nun hiç hoşuna gitmiyordu.

Hamilkar'ın sabrı tükenmişti. Ne olursa olsun kendine bir yol açmak için kazıklarla yapılan siperleri açtırdı. Kartacalılar öfkeli bir atılışla üç yüz adım kadar ilerleyip yokuşun yarısına dek çıktılar. Ama yukarıdan öyle bir Barbar dalgası iniverdi ki, kendi hatlarına geri püskürtüldüler. Lejyon Muhafızları'ndan biri dışarıda kalmış, taşlar arasında sendeliyordu. Zarkhas seğirtti, adamı zorla yere yatırıp gırtlağına bir hançer sapladı. Sonra, hançeri çıkardı, yaranın üzerine atıldı. Ağzını yaraya yapıştırmış, sevinç homurtuları içinde, vücudunu topuklarına

dek sarsan çırpınışlarla, kanı olduğu gibi içine çekiyordu. Sonra, sakin sakin cesedin üstüne oturdu, havayı daha iyi içine çekmek için, tıpkı bir dereden su içen dişi bir geyiğin yaptığı gibi boynunu devirip yüzünü havaya kaldırdı. Ardından, tiz bir sesle bir Balear şarkısı söylemeye başladı. Uzun ezgilerle dolu, belirsiz bir melodiydi bu. Tıpkı dağlardan birbirlerine karşılık veren yankılar gibi ezgiler kâh kesiliyor, kâh peş peşe sıralanıyordu. Zarkhas ölü arkadaşlarına sesleniyor, onları bir şölene çağırıyordu. Sonra, ellerini bacaklarının arasına sarkıttı, başını ağır ağır eğdi, ağlamaya başladı. Bu korkunç görüntü Barbarları, hele Yunanlıları dehşet içinde bıraktı.

O andan sonra Kartacalılar hiçbir çıkış yapmaya kalkışmadılar. İşkencelerle can vereceklerinden emin oldukları için, teslim olmayı da akıllarından geçirmiyorlardı.

Bu arada, Hamilkar'ın gösterdiği özene karşın yiyecekler korkunç bir biçimde azalıyordu. Adam başına onar ölçek buğday ile biraz darı, biraz da kuruyemiş kalmıştı. Et yoktu, zeytinyağı yoktu, salamura yoktu, atlar için tek arpa tanesi yoktu. Atların, zayıflamış boyunlarını eğerek, tozlar arasında çiğnenmiş saman parçaları aradıkları görülüyordu. Set üzerinde bekleyen nöbetçiler ay ışığında sık sık, Barbarlara ait bir köpeğin gelip siperin dibinde dolaşarak pislik yığınları içinde bir şeyler aradığını görüyorlardı. Köpek taşlanarak öldürülüyor, kalkan kayışlarının yardımıyla birisi siperlerden aşağıya kayıyor, sonra kimseye bir şey söylemeden oturup hayvanın leşini yiyorlardı. Kim zaman da korkunç havlamalar yükseliyor; aşağı inen adam bir daha yukarıya çıkmıyordu. On ikinci taburun dördüncü bölüğünde bir sıçan için kavga eden dört falanj askeri, birbirini bıçaklayıp öldürdü.

Hepsi ailesinin, evinin özlemini çekiyordu. Yoksullar, kapılarının önünde deniz kabukları ve gerilmiş bir ağ olan testi biçimi kulübelerini arıyorlar; patriciler, mavimsi loşluklarla dolu büyük salonlarında, günün en sakin saatinde bahçelerindeki yaprakların hışırtısına karışan belirsiz sokak gürültülerini dinleyerek, yorgunluk gidérişlerini özlüyorlardı. Bu düşünceye daha iyi gömülmek, iyice tadını çıkarmak için gözlerini yumuyorlar, derken, bir yaranın acısıyla uyanıveriyorlardı. Her dakika yeni bir kapışma oluyor, yeni bir "Dikkat! Hazır ol!" komutu işitiliyordu. Kuleler yanıyor, pislik yiyiciler siperlere tırmanıyor, elleri baltalarla kesiliyordu. Derken başkaları sökün ediyordu. Çadırların üzerine bir ok ve demir yağmuru yağıyordu. Sapan taşlarından, oklardan, ciritlerden korunmak için kamış parmaklıklar yapıldı. Kartacalılar bunların içine kapanıp bir daha dışarı çıkmadılar.

Tepenin çevresinde dönmekte olan güneş, her gün ilk saatlerde boğazın dibinden çekilip onları gölgede bırakıyordu. Karşıda ve arkada, ender karayosunlarının beneklediği çakıllarla kaplı kurşuni yamaçlar yükselmekteydi. Tepelerinde de hep açık olan gökyüzü uzayıp gitmekteydi; gökyüzü, madeni bir kubbeden daha parlak, daha soğuk görünüyordu. Hamilkar Kartaca'ya öylesine kızgındı ki, içinden, Barbarların arasına karışıp onları Kartaca üzerine sürmek geliyordu. Yük taşıyıcılar, alay bakkalları, köleler de homurdanmaya başlamışlardı. Bu arada ne halk ne de Büyük Meclis bir umut olsun göndermiyordu. Durum, hele daha da kötüleşeceği düşünüldükçe, çekilmez bir hal alıyordu.

Bozgun haberi üzerine Kartaca öfkeden, hınçtan yerinden sıçramıştı adeta. Hamilkar daha başlangıçta yenilmiş olsaydı, ona daha az düşman kesilirlerdi.

Yeni paralı askerler tutmak için vakit de yoktu, nakit de. Kentten asker toplama işine gelince; bunlar nasıl giydirilip silahlandırılacaktı? Hamilkar bütün silahları alıp götürmüştü! Sonra, kim komuta edecekti onları? En iyi subaylar Hamilkar'la gitmişlerdi. Bu arada, Hamilkar'ın yolladığı adamlar kente geliyorlar, sokaklarda bağırıp çağırıyorlardı. Büyük Meclis telaşlandı, bunları yok etmek için önlem aldı.

Boşuna bir önlemdi bu. Herkes Hamilkar'ı gevşek davranmakla suçluyordu. Zaferden sonra paralı askerleri yok etmesi gerekecekti. Sonra, kabileleri ne diye yağmalamıştı? Az özveriye katlanmamışlardı oysa ki. Patriciler ile Sisitler vergi olarak ödedikleri altınlara acıyor; hiçbir şey vermemiş olanlar da ötekiler gibi dövünüp sızlanıyordu. Halk ayrıca, yurttaşlık hakkı vaat edilmiş olan Yeni Kartacalıları da kıskanmaktaydı. O kadar yiğitçe savaşmış olan Liguryalılar bile Barbarlarla bir tutuluyor, onlara da ötekiler gibi lanetler yağdırılıyordu. O soydan olmak bir suç ya da suç ortaklığı haline geliyordu. Dükkânlarının önündeki esnaf, ellerinde birer demir gönyeyle gelip geçen duvarcı çırakları, sepetlerini suda yıkayan salamura satıcıları, hamamlardaki tellaklar, sıcak içki satanlar; kısaca herkes harekâtları tartışıyordu. Parmaklarıyla tozların üzerinde savaş planları çiziyorlar; sıradan bir aşçı yamağı bile Hamilkar'ın yanlışlarını gösteriyordu.

Rahipler, "Uzun zaman tanrılara aldırış etmedi, onun cezasını çekiyor" diyorlardı. "Tanrılara kurban adamadı. Yola çıkarken birliklerine dua ettirmedi. Yanında falcılar, kâhinler bile götürmek istemedi." Böyle dinsizce davranışlar karşısında duyulan kızgınlık yüzünden, bastırılmış hınçların şiddeti, boşa çıkan umutların yarattığı öfke daha da artıyordu. Herkes Sicilya'daki bozgunları, Ha-

milkar'ın gururunun bunca zaman taşınan ağır yükünü anımsıyordu! Rahip kurulları, hazinelerine el koydu diye onu suçlu buluyorlardı; dönüp gelirse Hamilkar'ı çarmıha gerdirmek için Büyük Meclis'in söz vermesini istiyorlardı.

Eylül sıcakları o yıl pek aşırı olmuştu. Bu da ayrı bir felaketti. Gölün kıyısından iç bulandırıcı, kötü kokular yükseliyor; sokak köşelerinde döne dön yükselen buhur, günlük dumanlarıyla birlikte havaya karışıyordu. Sürekli ilahilerin okunduğu işitilmekteydi. Halk yığınları tapınakların merdivenlerini dolduruyordu. Bütün surlar kara örtülerle örtülmüştü. Patek Tanrıları'nın önünde mumlar yanıyor, kurban edilen develerin kanları tırabzanlar boyunca akarak basamaklar üzerinde kırmızı çağlayanlar oluşturuyordu. Kartaca bir ölüm hezeyanı içinde çırpınmaktaydı. En dar sokakların diplerinden, en karınlık kulübelerin içinden, yandan bakılınca, yüzleri engerek yılanlarını andıran solgun benizli adamlar çıkıyor, dişlerini gıcırdatıyorlardı. Kadınların keskin çığlıkları evleri dolduruyor, bu sesle ya da çığlıkla pencere kafeslerinden dışarıya taşarak meydanlarda ayaküstü konuşanların başlarını çevirmelerine neden oluyordu.

Bazen halk Barbarların geldiğini sanıyordu. Sıcaksular Dağı'nın ardında görenler vardı onları. Tunus'ta ordugâh kurmuşlardı. Derken, her kafadan bir ses çıkıyor; gürültü arttıkça artıyor, tek bağırış halinde birbirine karışıyordu. Sonra, her yanı derin bir sessizlik kaplıyor; bazıları yapıların saçaklarına tırmanıp ellerini gözlerine siper ederek bakıyor, başkaları da surların diplerinde yüzükoyun yatıp kulak kabartıyordu. Korku geçince öfke yeniden başlıyordu. Halk elinden hiçbir şey gelmeyeceğine inandığından, yeniden aynı kedere gömülüyordu.

Akşamları herkes taraçalara çıkıp güneşi selamlamak üzere dokuz kez eğilerek uzun bir çığlık koparınca, bu keder daha da artıyordu. Güneş yavaş yavaş gölün arkasına iniyor, sonra birdenbire Barbarların bulundukları tarafta, dağların ardında kayboluyordu.

Herkes üç kez kutsal büyük bayramı beklemekteydi. Bu bayram gelince bir odun yığınının üzerinden göğe doğru bir kartal havalanır, yılın dirilişinin simgesi olan bu kuş, Baallar'ın en yücesine halkın mesajını ulaştırırdı. Aynı zamanda, bir çeşit birlik, güneşin gücüne bir bağlılık sayılmaktaydı bu. Halk şimdi hınçla dolu olduğundan, herkes saflıkla Tanrıça Tanıt'tan yüz çevirip İnsan Katili Molokh'a yöneliyordu. Gerçekten de, Tanit artık kutsal örtüsüne sahip olmadığından, erdeminin bir parçasından yoksun kalmış gibiydi. Sularının nimetini halktan esirgiyordu. Kartaca'yı yüzüstü bırakmıştı; bir kaçak, bir düşmandı. Bazıları hakaret olsun diye onu taşlıyorlardı. Ama çıkışmakla beraber, pek çok kimse ona acıyordu. Tanrıça hâlâ ve belki de daha derinden sevilmekteydi.

O halde bütün felaketler kutsal örtünün yitirilişinden kaynaklanıyordu. Salambo da dolaylı olarak bu işe katılmıştı. Halk ona karşı da aynı hıncı besliyordu. Ceza görmesi gerekti. Çok geçmeden, halk arasında, henüz belirsiz halde de olsa, bir kurban adama düşüncesi dolaşmaya başladı. Tanrıları yatıştırmak için onlara hesaplanamayacak değerde bir şey; genç, güzel, el değmemiş, tanrılar soyundan, iyi aileden gelme bir yaratık, insandan bir yıldız sunmak gerekiyordu herhalde. Her gün, kim oldukları bilinmeyen adamlar Megara'nın bahçelerini dolduruyordu. Kendi başlarından korkmakta olan köleler, onlara karşı koymaya cesaret edemiyorlardı. Bununla birlikte, bu insanlar Kadırgalar Merdiveni'nden öteye hiç geçmi-

yorlardı. Aşağıda durup gözlerini son taraçaya dikiyorlardı. Salambo'yu bekliyorlar, aya bakıp uluyan köpekler gibi, saatlerce onun aleyhinde atıp tutuyorlardı.

X

YILAN

Halkın bağrışmaları Hamilkar'ın kızını korkutmuyordu. Onun zihnini daha yüksek kaygılar kurcalamaktaydı: Büyük kara yılanı sararıp solmaktaydı. Yılan da Kartacalılar için hem ulusal, hem özel bir puttu. Toprağın derinliklerinden çıktığı, üzerinde yürümek için ayaklara gereksinimi olmadığı için, toprağın humusunun oğlu sayılırdı. Yürüyüşü derelerin kıvrılışlarını; vücudunun ısısı döl bereketiyle dolu çok eski, yapışkan karanlıkları; kendi kuyruğunu ısırırken meydana getirdiği halka da yıldızların tümünü, Eşmun'un aklını hatırlatıyordu.

Salambo'nun yılanı, her dolunayda ve her yeniayda kendisine sunulan dört canlı serçeye birkaç defadır dokunmamıştı. Yıldızlı gökyüzü gibi kapkara bir zemin üzerinde yaldızlı beneklerle kaplı güzel derisi sararmış, pörsümüş ve üzerine bolarmıştı. Başının çevresinde, pamuklu gibi bir küf tabakası yayılmaktaydı. Gözkapaklarının köşelerinde ise kımıldıyormuş gibi görünen kırmızı noktacıklar fark ediliyordu. Salambo zaman zaman yılanının gümüş tellerden sepetine yaklaşıyordu. Al kumaştan örtüyü açıp lotus yapraklarını, kuş tüylerini bir yana çekiyordu. Yılan hep kendi üzerine çöreklenmiş

olarak, kuru bir sarmaşıktan daha kımıltısız durmaktaydı. Salambo ona baka baka, kendi yüreğinde de helezona benzer bir şey, başka bir yılan hisseder gibi olmuştu sonunda. Bu yılan yavaş yavaş boynuna kadar çıkıp onu boğuyordu.

Kutsal örtüyü görmüş olduğu için üzüntü içindeydi; ama bundan dolayı bir sevinç, gizli bir gurur da duyuyordu. Örtünün kıvrımlarının görkemi içinde bir sır saklıydı. Tanrıları saran bir buluttu, evrensel varlığın sırrıydı bu. Salambo kendisi için korkmakla birlikte, "Ne diye açmadım ki onu!" diye hayıflanıyordu.

Hemen her zaman odasının dibinde bağdaş kurup oturuyor, sol bacağını büküp elleri arasına alıyor, ağzı yarı açık, başı eğik, gözlerini bir yere dikip öylece duruyordu. Babasın yüzündeki ifadeyi korkuyla anımsıyordu. Fenike Dağları'na, Tanit'in yıldız biçimine girip indiği Afaka Tapınağı'nı ziyarete gitmek istiyordu. Her çeşit düş onu kendine çekiyor, korkutuyordu. Çevresini her gün daha büyük bir yalnızlık sarmaktaydı zaten. Babasına ne olduğunu bile bilmiyordu.

Düşüne düşüne, sonunda yorgun düşüp ayağa kalkıyor; sessiz odada, her adım atışta tabanı topuklarında şaklayan küçük terliklerini sürüye sürüye, gelişigüzel dolaşıyordu. Tavandaki zebercetler ile akikler şurada burada ışıklı benekler halinde titreşiyor, Salambo da yürürken onları görmek için başını hafifçe çeviriyordu. Asılı duran testileri gidip boğazından tutuyor, geniş yelpazelerin altında göğsünü serinletiyor, çukur sedef kabuklar içinde Çin darısı yakarak oyalanıyordu. Güneş batınca, Taanaş duvardaki delikleri kapayan baklava biçimli, kara keçeleri açıyordu. O zaman, Salambo'nun, Tanrıça Tanit'in mis kokulu güvercinleri gibi kokan güvercinleri

içeri dalıveriyor; Salambo tarlaya tohum eker gibi avuç avuç arpa alıp onlara serpiyor, kuşların pembe ayakları arpa taneleri arasında, yerdeki cam döşemeler üzerinde kayıyordu. Ama genç kız birdenbire hıçkırarak ağlamaya başlıyor, sığır derisinden kayışlarından yapılmış büyük yatağın üzerine uzanıp kımıldamadan duruyor; gözleri açık, yüzü ölü gibi soluk, duygusuz, her yanı buz kesmiş, bir sözü, hep aynı sözü yineliyordu. Bu arada, palmiye ağaçlarının dalları arasındaki maymunların bağrışmalarıyla birlikte, sarayın katlarından somaki mermer havuza berrak bir su çıkaran büyük çarkın gıcırtısını işitiyordu.

Kimi zaman, birkaç gün yemek yemediği oluyordu. Rüyasında, ayaklarının altında geçen bulanık yıldızlar görüyordu. Şahabarim'i çağırıyor, gelince de ona söyleyecek bir şey bulamıyordu.

Onun varlığının verdiği ferahlık olmadan yaşayamıyordu. Ama içinden de, onun kendisini böyle hükmü altında tutmasına başkaldırıyordu. Rahibe karşı aynı anda hem korku, hem kıskançlık, hem hınç, hem de onun yanındayken duyduğu garip zevkin minneti olarak bir çeşit sevgi duyuyordu.

Şahabarim, hastalıkları gönderen tanrıların hangileri olduğunu ayırt etmekte usta olduğundan, bu işte Rabbet'in etkisini sezmişti. Salambo'yu iyileştirmek için odasına mine suyu ile daha başka çiçeklerin sularını serptiriyordu. Genç kız her sabah, mandragor denen, kökü insan biçimindeki bitkiden yiyor, başını rahiplerin karıştırdıkları kokulu otlarla dolu bir kesenin üzerine koyup uyuyordu. Şahabarim baaras denen bir bitkiyi bile kullanmıştı: Geceleri ışıldayan, gündüzleri görünmeyen bu kızıl renkli kökün, habis ruhları kuzeye sürmek gibi bir

özelliği vardı. En sonunda Şahabarim Kutupyıldızı'na yönelerek Tanit'in esrarlı adını üç kez mırıldandı. Ama Salambo'nun hastalığı bir türlü geçmediğinden, kaygıları arttı.

Kartaca'da onun kadar bilgili kimse yoktu. Gençliğinde, Babil yakınındaki Borsippa'da, Mogbedler Okulu'nda eğitim görmüştü. Sonra, Samothraki'yi, Pesinunt'u, Efes'i, Tesalya'yı, Yahuda ülkesini, Nabatilerin kumlar arasında kaybolmuş tapınaklarını gezmiş, çağlayanlardan denize dek Nil kıyılarını yürüyerek aşmıştı. Yüzüne bir peçe örtüp elindeki meşaleleri sallayarak, "Korkunun Babası" diye anılan Sfenks heykeli önündeki sandarus ateşine kara bir horoz atmıştı. Tanrıça Proserpina'nın mağaralarına inmiş, Lemnos'taki labirentin beş yüz sütununun dönüşünü görmüştü. Ayrıca, o muazzam Taranto Şamdanı'nın ışıldayışını da seyretmişti. Bu şamdanın ayağında, yıldaki gün sayısı kadar mum dikilecek yer vardı. Bazı geceler, sorguya çekmek için Yunanlıları konuk ettiği de oluyordu. Tanrıların nasıl şeyler olduğu, dünyanın nasıl oluştuğu da ilgilendiriyordu onu. İskenderiye kentinin büyük kapısına yerleştirilmiş gökbilim aletleriyle gündönümlerini incelemiş; Mısır Kralı III. Ptolemaios'un, adımlarının sayısını hesaplayarak gökyüzünü ölçen adamlarıyla birlikte Kyrene'ye dek gitmişti. Öyle ki, zihninde, belirli bir kuralı olmayan, bunun için de vecdle, tutkuyla dolu, özel bir din düşüncesi yer edip büyümeye başlıyordu artık. Dünyanın bir çam kozalağı biçiminde olmayıp yuvarlak olduğuna, boşluğun içinde sürekli düştüğüne inanıyordu. Dünya öylesine muazzam bir hızla düşüyordu ki, bunun farkına varılmıyordu.

Güneşin ayın üzerinde yer almasından, Baal'ın egemen olduğu sonucunu çıkarıyordu. Ay onun yansımasın-

dan, suretinden başka bir şey değildi. Zaten yeryüzünde gördüğü her şey, onu, yok edici erkek ilkenin üstünlüğünü kabule zorlamaktaydı. Sonra, yaşamındaki mutsuzluktan Tanrıça Rabbet'i sorumlu tutuyordu içten içe. Vaktiyle, başrahip, zillerin gürültüsü içinde ilerleyerek, kaynar su dolu bir testinin altında, kendisini ilerideki erkekliğinden tanrıça için yoksun bırakmamış mıydı? Bu yüzden, terebentinlerin ardında rahibelerle birlikte gözden kaybolan erkeklere üzgün üzgün bakardı.

Bütün vakti buhurdanları, altın vazoları, kurban taşının küllerine mahsus maşalar ile tarakları, heykellerin bütün urbalarını denetlemekle geçiyordu. Zümrüt asmanın yanındaki üçüncü binada bulunan eski bir Tanit heykelinin saçlarını kıvırmaya mahsus tunç firketeyle bile uğraşıyordu. Hep aynı saatlerde, aynı kapıların üzerindeki büyük halıları kaldırıyordu. Kollarını açarak hep aynı biçimde duruyordu. Aynı taşlar üzerinde secdeye vararak dua ediyordu. Bu arada da, çevresinde yalınayak bir rahip kalabalığı, ebedi bir alacakaranlıkla dolu dehlizlerde dolaşıp duruyordu.

Ama yaşamının çoraklığı içinde, Salambo, bir mezarın yarığındaki çiçek gibiydi. Rahip gene de ona karşı sert davranıyor, acı sözler söylemekten, cezalar vermekten geri durmuyordu. Kendisinin hadım edilmiş olması, ikisi arasında cinsel eşitliğe benzer bir durum yaratıyordu. Şahabarim Salambo'ya sahip olamamaktan çok, onu bu denli güzel, özellikle de bu kadar temiz, saf bulmaktan dolayı içerliyordu. Çoğu zaman, genç kızın, düşüncelerini kavramakta zorluk çektiğini açık açık görüyor, yanından daha kederli ayrılıyordu. O zaman kendini daha da yüzüstü bırakılmış, daha yalnız, daha boş hissediyordu.

Bazen ağzından garip sözler kaçırıyor, bunlar Salambo'nun önünden uçurumları aydınlatan büyük şimşekler gibi geçiyordu. Geceleri taraçada, ikisi de yalnızken oluyordu bu: Yıldızlara bakıyorlar, Kartaca aşağıda, ayaklarının altında, karanlıklar içinde belirsiz bir halde kaybolmuş körfeziyle, engin deniziyle uzayıp gidiyordu.

Şahabarim kıza, güneş gibi, burçlardan geçerek aynı yoldan yeryüzüne inen ruhlar kafilesini anlatıyordu. Kolunu uzatarak Koç Burcu'nda insan soyunun kapısını, Oğlak Burcu'nda tanrılara dönüşün kapısını gösteriyordu. Salambo bu kavramları gerçek saydığı için, burçları görmeye çalışıyordu. Konuşma tarzlarına varıncaya dek her şeyi, yalın simgeleri bile gerçek gibi kabul ediyordu. Oysa bunlar arasındaki ayrım, rahip için de her zaman pek açık değildi.

Şahabarim, "Cesetler nasıl toprakta erirlerse, ölülerin ruhları da öylece ayın içinde erir" diyordu. "Ayın nemliliği onların gözyaşlarından ileri gelir. Çamurlarla, yıkıntılarla, fırtınalarla dolu bir yerdir orası."

Salambo, "Peki, ben ne olacağım orada?"diye sordu.

"İlkin, dalgalar üstünde sallanan bir buğu gibi hafif, sararıp solacaksın. Sonra, daha uzun sınavlardan, kaygılardan geçerek güneşin merkezine, aklın kaynağına gideceksin!"

Bununla birlikte, Şahabarim, Tanrıça Rabbet'ten hiç söz etmiyordu. Salambo rahibin yenik Tanrıça'sından utandığı için böyle davrandığını sanıyor, onu "ay" anlamına gelen sıradan bir adla anarak bu verimli, tatlı gezegeni uzun uzun kutsuyordu. Sonunda Şahabarim bağırdı:

"Hayır! Hayır! Ay bütün bet bereketini, verimliliğini ötekinden, yani güneşten alıyor. Görmüyor musun? Tarlada erkeğin ardından koşan sevdalı bir kadın gibi nasıl

koşuyor onun peşinden?" Sürekli olarak, ışığın erdemini göklere çıkarıyordu.

Rahip, genç kızın gizemli arzularını yatıştıracak yerde, gıcıklıyordu; hatta, çetin bir konu üzerinde açıklamalarda bulunarak onu umutsuzluğa sürüklemekten zevk alıyordu sanki. Salambo, sevgisinin verdiği acılara karşın, gene de söylenenleri can kulağıyla dinliyordu.

Ne var ki, Şahabarim içinden Tanit'e ne denli kuşku beslerse beslesin, ona o denli de inanmak istiyordu. Ruhunun derinliklerinde onu durduran bir pişmanlık vardı. Bir kanıt, tanrıların bazı belirtileri gerekiyordu ona. Bunu elde etmek umuduyla, hem yurdunu hem de inancını kurtarabilecek bir girişim hayal etti.

Ondan sonra, Salambo'nun önünde, zındıkça davranışları, bunlar yüzünden göklerde bile olup biten felaketleri yana yakıla anlatmaya koyuldu. Sonra, birdenbire, Matho'nun komuta ettiği üç ordu tarafından kuşatılmış olan Hamilkar'ın içinde bulunduğu tehlikeyi haber verdi ona. Kartacalılara göre, Matho kutsal örtü yüzünden Barbarların kralı gibiydi. Şahabarim, "Kartaca Cumhuriyeti ile babanın kurtuluşu yalnızca sana bağlı" dedi.

Genç kız, "Bana mı?" diye haykırdı. "Ne yapabilirim ki ben?.."

Rahip, küçümseyici bir gülümsemeyle, "Zaten asla razı olmazsın!" dedi.

Salambo yalvarıyordu ona. Şahabarim en sonunda söyledi:

"Barbarların yanına gidip kutsal örtüyü geri almalısın!"

Genç kız abanoz iskemlenin üzerine yığılıverdi. Kollarını bacaklarının arasına uzatmış, öylece duruyordu. Sunağın önünde, başına tokmağın inmesini bekleyen bir

kurban gibi, her yanı tir tir titremekteydi. Şakakları zonkluyor, çevresinde ateşten halkaların döndüğünü görüyordu. Şaşkınlığının arasında, yalnızca bir tek şeyi anlamaktaydı: Yakında ölecekti kesinlikle.

Şahabarim ise, "Tanrıça üstün gelecek, kutsal örtü geri alınacak, Kartaca da kurtulacaksa, bir kadının yaşamının ne önemi var?" diye düşünmekteydi. Zaten, Salambo belki de örtüyü ele geçirecek ama ölmeyecekti.

Şahabarim, ondan sonra üç gün Salambo'nun yanına uğramadı. Dördüncü günün akşamı Salambo adam yollayıp onu yanına çağırttı.

Şahabarim kızın yüreğini ateşlemek için, meclisin ortasında Hamilkar'ın yüzüne haykırılan bütün hakaretleri anlattı, "Hata ettin, suçunu onarman gerek, Rabbetna da bu özveride bulunmanı emrediyor" dedi.

Sık sık, büyük bir gürültü Mappallar'ı aşıp Megara'ya dek geliyordu. Şahabarim ile Salambo hemen dışarıya fırlıyor, Kadırgalar Merdiveni'nin başından bakıyorlardı.

Khamon Meydanı'nda, kendilerine silah verilsin diye bağrışan adamlardı bunlar. İhtiyarlar, bu çabayı yararsız bulduklarından, onlara silah vermek istemiyorlardı. Başlarında komutan olmadan yola çıkanların hepsi öldürülmüştü. En sonunda, gitmelerine izin verildi. Adamlar Molokh'a bir çeşit saygı gösterisinde bulunma ya da belirsiz bir yıkıp yakma isteğine kapılarak, tapınakların korularından büyük servi ağaçlarını söktüler; bunları yeraltı tanrıları Kabirler'in meşalelerinde tutuşturarak, şarkılar söyleye söyleye sokaklarda taşımaya başladılar. Bu devasa alevler, hafif hafif sallanarak ilerliyordu. Tapınakların tepelerindeki cam küreler; heykellerin süsleri, gemilerin mahmuzları üzerine ışıklar saçıyor, setleri aşıyor, kent

içinde dolaşan güneşleri andırıyorlardı. Akropolis'ten aşağıya indiler. Malka Kapısı açıldı. Şahabarim bağırdı:

"Hazır mısın? Yoksa babana, kendisini yüzüstü bıraktığını söylemelerini mi öğütledin onlara?"

Salambo yüzünü örtülerinin içine sakladı; kocaman ışıklar yavaş yavaş deniz kıyısına doğru inerek uzaklaştı. Kızı belirsiz bir korku alıkoyuyordu. Molokh'tan korkuyordu, Matho'dan korkuyordu. Kutsal örtüyü elinde tutan bu dev yapılı adam, Baal kadar Rabbetna'ya da hâkimdi; gözüne aynı ışıklarla çevrili olarak görünüyordu. Sonra, ara sıra tanrıların ruhları, insanların bedenine giriyordu. Şahabarim de Matho'dan söz ederken Salambo'ya Molokh'u alt etmesi gerektiğini söylemiyor muydu? Biri ötekine karışmış durumdaydı. Salambo onları birbirinden ayıramıyordu; ikisi de peşindeydiler.

Gelecekte olup bitecekleri öğrenmek istedi, yılanın yanına gitti. Yılanların durumlarına bakarak kehanette bulunmak âdetti çünkü. Sepet boştu. Salambo heyecanlandı.

Yılanı, asma yatağın yanındaki gümüş sütunlardan birine kuyruğundan dolanmış halde buldu. Hayvan sütuna sürtünerek sarımtırak eski derisinden sıyrılmaya çalışıyordu. Pırıl pırıl, açık renk gövdesi, kınından yarı çıkmış bir kılıç gibi uzanmaktaydı.

Sonraki günler, Salambo'nun aklı bu işe yattıkça, Tanit'e yardıma daha hazır hale geldikçe, kara yılan iyileşti, şişmanladı, yeniden hayat bulmuş gibi oldu.

Bunun üzerine, Şahabarim'in tanrıların isteklerini dile getirmekte olduğu inancı kızın içinde yer etmeye başladı. Bir sabah kararlı bir şekilde uyandı. "Matho'nun örtüyü vermesi için ne gerek?" diye sordu.

Şahabarim, "İstemek gerek" dedi.

"Ya vermezse?"

Şahabarim, Salambo'nun hiç görmediği bir tebessümle gözlerini üzerine dikip baktı.

Salambo, "Evet, nasıl yapmalı?" diye bir daha sordu.

Rahip, sivri başlığından omuzlarının üzerine dökülen şeritlerin uçlarını parmakları arasında yuvarlamaktaydı. Gözlerini yere dikmişti, kımıldamıyordu.

Sonunda, Salambo'nun anlamadığını görünce, "Onunla yalnız kalacaksın" dedi.

"Sonra?"

"Çadırında yalnız kalacaksın."

"Peki, sonra?"

Şahabarim dudaklarını ısırdı. Söyleyecek bir cümle, dolambaçlı bir söz arıyordu.

"Öleceksen eğer, sonra öleceksin" dedi. "Hiç korkma! O ne yaparsa yapsın, bağırıp çağırma! Korkuya kaptırma kendini! Uysal olacaksın, anladın mı? Onun isteğine boyun eğeceksin. Gökten inen bir buyruk bu çünkü!"

"Peki, örtü ne olacak?"

Şahabarim, "Tanrılar bunun çaresini bulurlar" dedi.

"Sen de benimle gelsen!"

"Hayır!"

Rahip kıza diz çöktürdü, sol elini kaldırıp sağ elini uzatarak, onun adına, Tanit'in kutsal örtüsünü Kartaca'ya getirileceğine ant içti. Salambo korkunç lanetlerle kendini tanrılara adıyor, Şahabarim'in söylediği her sözü, bayılacak gibi olarak tekrarlıyordu.

Şahabarim vücudunu, ruhunu arındırmak için yapması gereken her şeyi, tutacağı oruçları, Matho'ya dek nasıl ulaşacağını anlattı ona. Zaten yolları bilen birisi de onunla birlikte gelecekti.

Salambo kendini kurtulmuş gibi hissediyordu. Kutsal örtüyü yeniden görme mutluluğundan başka bir şey düşünmüyor, verdiği yüreklendirici öğütlerden dolayı Şahabarim'e minnet duyuyordu.

Kartaca'daki güvercinlerin Sicilya'daki Eryx Dağı'na, Venüs Tapınağı'nın çevresine göç ettikleri mevsim gelmişti. Güvercinler yola çıkmadan önce, bir araya toplanmak için günlerce birbirlerini arıyor, çağırıyordu. Sonunda, bir akşam havalandılar. Rüzgâr arkalarından itiyor, bu iri, ak bulut denizin üstünde, çok yükseklerde, göğün içinde kayıp gidiyordu.

Ufuk kan rengine bürünmüştü. Güvercinler sanki yavaş yavaş dalgalara iniyorlardı. Sonra, kendiliklerinden güneşin ağzına düşüp yutulmuş gibi, kayboldular. Onların uzaklaşmalarını seyretmekte olan Salambo başını eğdi. Taanaş genç kızın üzüntüsünü sezdiğini sanarak, yavaşça, "Gene gelecekler, hanımım" dedi.

"Evet! Biliyorum."

"Onları gene göreceksin."

Kız içini çekerek, "Belki!" dedi.

Kararını kimseye bildirmemişti. Bunu gizlice yerine getirmek için, allık, koku, keten bir kemer, yeni bir giysi gibi gerekli eşyayı kâhyalardan isteyecek yerde, Taanaş'ı gönderip Kinisdo Mahallesi'nden satın aldırdı. Yaşlı halayık bu hazırlıkları görüp şaşıyordu; ama ona soru sormaya cesaret edemiyordu. Derken, Şahabarim'in belirlediği, Salambo'nun yola çıkma günü geldi çattı.

Salambo, saat on ikiye doğru ağaçların ardında kör bir ihtiyar gördü; adam elini önü sıra yürüyen bir çocuğun omzuna dayamıştı. Öbür eliyle de kalçasına dayadığı kara ağaçtan bir çeşit kitara taşıyordu. Hadımağaları, köle-

ler, kadınlar dikkatle uzaklaştırılmıştı. Hazırlanmakta olan sırrı kimsenin öğrenmesine imkân yoktu.

Taanaş odanın köşesindeki dört sehpada buhurlar yaktı. Sonra, Babil işi büyük duvar halılarını açıp odanın çevresindeki iplere astı. Salambo duvarlar tarafından bile görülmek istemiyordu çünkü. Kitara çalan adam kapının ardında çömelmişti. Oğlan da ayakta durmuş, gül ağacından bir kavalı dudaklarına yapıştırmıştı. Uzakta, sokakların gürültüsü azalıyor, tapınakların sıra sıra sütunlarının önünde mor gölgeler uzanıyor; körfezin öbür yanında dağların etekleri, zeytinlikler, boş sarı topraklar mavimsi bir buğu içinde eriyerek, dalgalana dalgalana göz alabildiğine uzayıp gidiyordu. Hiçbir gürültü işitilmiyordu; havaya anlatılmaz bir sıkıntı çökmüştü.

Salambo havuzun kıyısındaki somaki mermer basamağın üzerine çömeldi. Urbasının geniş yenlerini kaldırıp omuzlarının arkasına bağladı. Sonra, kutsal yöntemlere uygun olarak, yıkanıp temizlenmeye başladı.

En sonunda, Taanaş mermer bir testi içinde pıhtılaşmış bir sıvı getirdi. Bir kış gecesi, bir mezarın yıkıntıları içinde, kısır kadınların boğazladığı kara bir köpeğin kanıydı bu. Salambo bu kanı kulaklarına, topuklarına, sağ elinin başparmağına sürdü. Sanki bir yemiş ezmiş gibi, tırnağında bir kızıllık kaldı.

Ay doğdu; bunun üzerine, kitara* ile kaval birlikte çalmaya başladı.

Salambo küpelerini, gerdanlığını, bileziklerini, uzun beyaz entarisini çıkardı. Örgülerini çözdü; saçlarını dağıtıp serinlemek için birkaç dakika, ağır ağır omuzlarının üzerinde salladı. Dışarıda müzik devam ediyordu. Hızlı,

* kitara: Gitar.

öfkeli bir tempoyla çalınan hep aynı üç notaydı bu. Teller gıcırdıyor, kaval ötüyordu. Taanaş da el çırparak tempo tutmaktaydı. Salambo bütün vücudunu sallayarak dualar okuyor; sırtındaki giysiler birer birer çevresine düşüyordu.

Ağır perde titredi, asılı olduğu ipin üzerinden kara yılanın başı göründü. Yılan, bir duvar boyunca akan bir su damlası gibi yavaşça aşağı indi, yere saçılmış kumaşların arasında süründü, sonra kuyruğunu yere yapıştırarak dimdik kalktı. Yakuttan daha parlak kızıl gözlerini Salambo'nun üzerine dikmişti.

Ya soğuktan korktuğundan ya da utandığından, genç kız ilkin duraladı; ama Şahabarim'in buyruklarını anımsayarak ilerledi. Yılan alçaldı, vücudunun orta kısmını kızın ensesine koydu; başıyla kuyruğu da, iki ucu yerlere dek sürünen kopuk bir gerdanlık gibi, öylece asılı kaldı. Salambo yılanı kalçalarına, kollarının altına, dizlerinin arasına sardı. Sonra, başından tutarak bu üçgen biçimindeki küçücük ağzı, dişlerinin kenarına kadar yaklaştırdı. Gözlerini yarı kapayarak, ayın ışıkları altında kendini arkaya doğru attı. Beyaz ışık onu gümüş bir sisle sarıyor gibiydi. Islak ayaklarının izleri döşeme taşlarının üzerinde parlıyor; suyun derinliğinde yıldızlar titreşiyordu. Yılan, yaldız benekli kara halkalarıyla kızı sıkıştırıyordu. Salambo bu büyük ağırlık altında soluk soluğaydı. Beli çöküyor, ölmek üzere olduğunu sanıyordu. Yılan ise kuyruğunun ucuyla baldırına hafif hafif vuruyordu. Sonra, müzik susunca, yere düştü.

Taanaş, Salambo'nun yanına geldi. Su dolu iki billur kürenin içinde yanan iki şamdanı elinden bıraktıktan sonra, kızın avuçlarının içini kınayla boyadı; yanaklarına allık sürdü, gözlerine sürme çekti; zamk, misk, abanoz, ezilmiş sinek ayakları karışımıyla kaşlarını uzattı.

Salambo fildişi arkalıklı bir iskemleye oturmuş, kendini halayığının eline bırakmıştı. Ne var ki, bu dokunuşlar, buhurların kokusu, tuttuğu oruçlar onu sinirlendiriyordu. Yüzü öylesine soldu ki, Taanaş durdu.

Salambo, "Devam et!" dedi. Kendini zorlayarak birdenbire canlandı. Bunun üzerine, içini bir sabırsızlık kapladı. Taanaş'a boyuna, "Çabuk ol!" diyordu.

Yaşlı halayık da homurdanarak, "Peki hanımım, peki!.. Hoş, seni bekleyen biri de yok ya!" diyordu.

Salambo, "Bekleyen biri var!" dedi.

Taanaş şaşkınlıktan geriledi, daha fazlasını öğrenmek için sordu:

"Ne emrediyorsun bana, hanımım? Çünkü, eğer gidip kalacaksan..."

Salambo hıçkırarak ağlamaya başlamıştı.

Halayık, "Bir derdin var senin!" diye haykırdı. "Nen var? Gitme buradan! Gidersen beni de götür! Daha küçücükken, böyle ağladın mı seni göğsüme bastırır, memelerimin başlarıyla güldürürdüm. Kuruttun onları, hanımcığım!" Bir yandan da kupkuru göğsünü dövüyordu. "Yaşlandım artık! Senin için bir şey gelmez elimden! Beni sevmiyorsun artık! Derdini benden gizliyorsun, sütnineni hor görüyorsun!" Hem sevgiden hem de üzüntüden ağlıyor; gözyaşları yüzündeki dövmenin izleri içinden yanakları boyunca akıyordu.

Salambo, "Hayır! Seviyorum seni! Ağlama böyle" dedi.

Taanaş, yaşlı bir maymunun yüz buruşturmasını andıran bir gülümsemeyle yeniden işe koyuldu. Salambo, Şahabarim'in öğütlerine uyarak, dadısına, "Çok güzel yapacaksın beni!" diye emretmişti. Taanaş da saflık ve özen dolu, barbarca bir zevkle süslüyordu onu.

İnce, pembe bir gömleğin üstüne kuştüyü işlemeli ikinci bir gömlek giydirdi. Kalçalarında altın pullar var-

dı; bu geniş kemerden aşağıya doğru, sim işlemeli mavi şalvarının kıvrımları dökülüyordu. Serika ipeklisinden yapılmış bu entarinin beyaz üzerine yeşil çizgiliydi. Omzunun kenarına, alt yanında sandarus taşından boncuklar bulunan, dört köşe, al bir kumaş iliştirdi. Bütün bu giysilerin üzerine de eteği yerlerde sürünen kara bir harmani geçirdi. Sonra, karşısına geçip kızı seyretti, eseriyle övünerek, "Düğün gününde bile bu kadar güzel olamazsın" demekten kendini alamadı.

Salambo, "Düğün günüm!" diye tekrarladı. Dirseğini fildişi iskemleye dayamış, dalıp gitmişti.

Ama Taanaş onun önüne bakır bir ayna getirdi. Ayna o denli yüksek, o denli genişti ki, Salambo kendini tepeden tırnağa gördü. Bunun üzerine yerinden kalktı, parmağının hafif bir hareketiyle saçlarının fazla inmiş bir lülesini düzeltti.

Saçlarına altın yaldızlar serpilmiş, alnının üzerindeki kâküller kıvrılmıştı. Saçları sırtından, uçlarında inciler bulunan uzun örgüler halinde sarkmaktaydı. Şamdanların ışıkları yüzündeki allığı, giyeceklerinin sırmalarını, teninin beyazlığını daha canlı, daha parlak gösteriyordu. Belinde, kollarında, ellerinde, ayak parmaklarında öyle çok değerli taş vardı ki, aynadan, tıpkı bir güneş gibi ışınlar yansıyordu. Salambo, Taanaş'ın yanında ayakta durmuş, kendini görmek için eğilerek, bu göz kamaştırıcı parıltı içinde gülümsüyordu.

Sonra, kalan vakti nasıl geçireceğini bilemeyerek bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başladı.

Birdenbire, öten bir horozun sesi çınladı. Saçlarının üzerine çabucak sarı, uzun bir örtü attı, boynuna bir atkı doladı. Ayaklarına mavi deriden ayakkabılar giydi. Sonra, Taanaş'a, "Git de mersin ağaçlarının altına bak baka-

lım, yanında iki atla bir adam gelecekti, gelmiş mi?" dedi.

Dadı geri geldiğinde, Salambo çoktan Kadırgalar Merdiveni'nden aşağı iniyordu.

Taanaş, "Hanımcığım!" diye bağırdı.

Salambo döndü. Dadıya sesini çıkarmamasını, kımıldamamasını anlatmak için parmağını ağzına götürdü.

Taanaş gemi pruvaları boyunca usulca kayarak, taraçanın altına indi. Ay ışığında, servili yolda, Salambo'nun solunda, yan yan yürüyen dev yapılı bir gölge gördü uzaktan: Ölüme alametti bu!

Taanaş odaya geri döndü. Kendini yerden yere atarak, tırnaklarıyla yüzünü paralamaya başladı. Saçını, başını yoluyor, avazı çıktığı kadar bağırarak keskin çığlıklar atıyordu.

Çığlıkların işitilebileceğini düşündü, sustu. Yüzünü yere kapamış, başını ellerinin içine almış, alçak sesle hıçkırıyordu.

XI

ÇADIRDA

Salambo'yu götüren adam onu fenerin ilerisinde, yeraltı mezarlıklarına doğru çıkarıp sonra dik sokaklarla dolu Moluya Mahallesi boyunca aşağıya indirdi. Gökyüzü ağarmaya başlıyordu. Zaman zaman, duvarlardan çıkan palmiye kirişleri nedeniyle başlarını eğmek zorunda kalıyorlardı. Ağır ağır yürümekte olan iki atın nalları kayıyordu. Böylece, Teveste Kapısı'na geldiler.

Kapının kalın kanatları aralıktı. Onlar geçtikten sonra arkalarından kapandı.

İlkin surların dibinden ilerlediler. Sarnıçların hizasına gelince, Taania'ya saptılar. Burası, körfezi gölden ayırarak Rhades'e kadar uzanan, sarı topraktan dar bir şeritti.

Ne denizde, ne kırlarda, Kartaca'nın çevresinde kimse görünmüyordu. Koyu mavi dalgalar yavaşça çalkalanıyor; köpükleri şuraya buraya iten hafif rüzgâr, dalgaların üzerinde yer yer ak çizgiler oluşturuyordu. Salambo'nun üstünde kat kat örtü vardı ama sabahın serinliğinde titriyordu. Hareket, açık hava onu sersemletmişti. Sonra, güneş yükseldi, başının arkasını ısırmaya başladı. Kızcağız elinde olmadan biraz uyukladı. İki hayvan, ayaklarını sessiz kumlara gömerek yan yana, tırıs gidiyordu.

Sıcaksular Dağı'nı geçince toprak sertleştiğinden, daha hızlı gitmeye başladılar.

Çift sürme, ekin ekme zamanı çoktan gelmişti; ama tarlalar göz alabildiğine, çöl gibi bomboştu. Yer yer, çevreye saçılmış buğday yığınları görülmekteydi; başka yerlerde kızarmış arpalar tanelenmekteydi. Duru ufuk çizgisinde, köylüler, dağınık biçimlerle, kara birer leke gibi görünüyordu.

Zaman zaman, yolun kenarında yarı yanmış bir duvar parçası yükseliyordu. Kulübelerin damları çökmüştü. İçlerinde kırık çanak çömlekler, giysi parçaları, her çeşit kap kacak ile tanınmaz hale gelmiş, paramparça eşyalar seçilmekteydi. Sık sık, paçavralara bürünmüş, yüzü toprak rengi, gözleri alev saçan biri bu yıkıntılardan dışarıya çıkıyordu. Sonra, hemencecik koşmaya başlıyor ya da bir deliğin içinde kayboluyordu. Salambo ile kılavuzu durmadan ilerliyorlardı.

Issız ovalar birbirini kovalıyordu. Sapsarı, büyük toprak parçalarının üzerine, gelişigüzel serpintiler halinde kömür tozu yayılmıştı. Onlar yürüdükçe kömür tozu arkalarından havaya kalkıyordu. Arada bir, küçük, sakin yerlere, uzun otlar arasından akan bir dereye rastladıkları oluyordu. Derenin öbür kıyısına çıktıklarında, Salambo ellerini serinletmek için ıslak yapraklar koparıyordu. Bir zakkum korusunun köşesinden geçtikleri sırada, kızın atı yerde yatan bir ölü görünce yana doğru sıçradı.

Salambo az kalsın düşüyordu. Köle, kızı hemencecik yastıkların üzerine yeniden yerleştirdi. Adam, tapınağın hizmetkârlarından biriydi. Tehlikeli işler için Şahabarim hep bu adamı kullanırdı.

Köle artık aşırı bir ihtiyat göstererek, atların arasında, Salambo'nun yanı sıra yayan yürüyordu. Koluna doladığı

meşin bir sırımın ucuyla atları kamçılıyor; arada bir de göğsüne asılı bir çıkından buğday, hurma, yumurta sarısıyla doldurulmuş yaprak dolmaları çıkarıp hiç konuşmadan, hep koşarak Salambo'ya sunuyordu.

Öğlen, yolda, sırtlarına hayvan postları giymiş üç Barbar'a rastladılar. Yavaş yavaş başka Barbarlar da ortaya çıktı! On, on iki, yirmi beş kişilik topluluklar halinde başıboş dolaşıyorlardı. Birkaçı, önleri sıra, keçiler ya da topallayan birkaç inek sürmekteydi. Ellerindeki kalın sopaların üzerinde diken gibi tunç çiviler çakılıydı. Kir pas içindeki giysilerin üzerinde bıçaklar parıldıyor; gözlerini, tehdit ve şaşkınlık dolu bir ifadeyle fal taşı gibi açıyorlardı. Bazıları, geçerken üstünkörü bir selam veriyor, başkaları açık saçık şakalar yapıyordu. Şahabarim'in adamı da her birine kendi dilinde karşılık veriyordu. Onlara, "Genç bir delikanlı bu, hastalandı da uzakta bir tapınağa, şifa aramaya gidiyor" diyordu.

Akşam oluyordu. Köpek havlamaları işitildi. Seslerin geldiği yere yaklaştılar.

Sonra, alacakaranlıkta, ne idiği belirsiz bir yapıyı çevreleyen sıvasız, kuru taştan bir duvar gördüler. Duvarın üstünde bir köpek koşmaktaydı. Köle köpeğe birkaç taş attı; sonra, yüksek kubbeli bir salona girdiler.

Orta yere bir kadın çömelmiş, çalı çırpı ateşinde ısınıyordu. Ateşin dumanı tavandaki deliklerden çıkıp gidiyordu. Kadının dizlerine dek dökülen ak saçları yarı yarıya gizliyordu onu. Cevap vermek ister gibi görünmüyor, aptal bir tavırla mırıldanarak hem Barbarlara, hem Kartacalılara atıp tutuyordu. Köle sağa sola gidip aranıyordu. Sonra, yaşlı kadının yanına gelerek yiyecek istedi. Kocakarı başını sallıyordu, gözlerini korlara dikmişti:

"Ben eldim. On parmak kesildi. Ağız da yemek yemiyor artık" diye mırıldandı.

Köle bir avuç altın gösterdi ona. Kadın bunların üstüne atıldı; ama çok geçmeden eski haline bürünüp kımıldamaksızın oturmaya başladı.

Sonunda, köle belinde taşıdığı bir hançeri çıkarıp kadının boğazına dayadı. Bunun üzerine kadın titreyerek gidip kocaman bir taşı kaldırdı. Bir testi şarap ile balda kızartılmış Hipposarit balıkları çıkarıp getirdi.

Salambo bu iğrenç yemeğe el sürmedi, salonun bir köşesine serilmiş beygir çullarının üzerinde uykuya daldı.

Gün doğmadan, köle uyandırdı onu.

Köpek uluyordu. Köle yavaşça ona yaklaştı. Bir hançer darbesiyle kafasını kesip attı. Sonra, atları canlandırmak için burun deliklerini kanla ovdu. Kocakarı onun arkasından bela okudu. Salambo bunu fark etti, göğsünde taşıdığı muskayı avucunda sıktı.

Yeniden yola koyuldular.

Salambo, arada bir, "Geldik mi? Daha var mı?" diye soruyordu.

Yol, küçük tepeler üzerinde ine çıka gidiyordu. Yalnızca cırcır böceklerinin ötüşleri duyulmaktaydı. Güneş sararmış otları ısıtıyordu. Toprak yer yer çatlamış, çatlaklar kocaman döşeme taşlarına benzer şekiller oluşturmuştu. Bazen bir zehirli yılan geçiyor, kartallar uçuyordu. Köle durmadan koşuyor; Salambo örtülerinin altında düşünüyordu. Hava sıcaktı; ama güzel giysilerini kirletmekten korktuğu için örtülerini açmıyordu.

Eşit aralıklarla birtakım kuleler görünüyordu. Kartacalılar kabileleri gözetlemek için yapmışlardı bunları. Güneşten korunmak için bu kulelerin içine giriyor, sonra gene yola koyuluyorlardı.

Önlem almak için, bir gün önce epey uzaklardan dolaşmışlardı ama şimdi kimseciklere rastlanmıyordu.

Bölge kıraç olduğundan, Barbarlar buradan geçmemişlerdi.

Yavaş yavaş yıkıntılar yeniden belirmeye başladı. Bazen, bir tarlanın ortasında, mozaik bir döşeme görüyorlardı: Yok olan bir köşkün tek kalıntısıydı bu. Yaprakları dökülmüş zeytin ağaçları, uzaktan, kocaman çalı kümelerini andırıyordu. Evleri yakılıp yerle bir edilmiş bir kasabadan geçtiler. Duvarlar boyunca insan iskeletleri görülmekteydi. Deve, katır iskeletlerine de rastlanıyordu. Yarı didiklenmiş leşler yolları kapatmaktaydı.

Akşam oluyordu. Gökyüzü alçak ve bulutluydu.

İki saat daha batı yönünde, yokuş yukarı çıktılar. Birdenbire, önlerinde bir sürü ufak alev gördüler.

Alevler bir vadinin dibinde ışıldamaktaydı. Orada burada, birtakım yaldızlı levhalar, kımıldadıkça parıldıyordu. Burası Kartacalıların ordugâhıydı, parlak levhalar da süvarilerin zırhları. Sonra, çevrede daha çok sayıda başka ışıklar gördüler. Şimdi birbirine karışmış olan paralı askerlerin orduları, büyük bir alana yayılmıştı çünkü.

Salambo ilerlemek için davrandı; ama Şahabarim'in adamı onu daha uzağa sürükledi. Barbarların ordugâhını kapatan set boyunca ilerlediler. Sette bir gedik vardı; köle gözden kayboldu.

Siperin üzerinde bir nöbetçi geziyordu. Elinde bir yay, omzunda bir mızrak vardı.

Salambo hâlâ yaklaşmaktaydı. Barbar diz çöktü; uzun bir ok gelip kızın harmanisinin eteğini deldi. Salambo kımıldamadan durduğu için, nöbetçi bağırarak ne istediğini sordu.

Salambo, "Matho'yla konuşmak istiyorum" diye cevap verdi. "Kartaca'dan kaçtım ben!"

Nöbetçi bir ıslık çaldı, ıslık sesi uzaktan uzağa yankılandı.

Salambo bekledi. Atı ürkmüş, burnunu çekerek olduğu yerde dönüp duruyordu.

Matho geldiğinde, ay kızın arkasında yükselmişti; ama yüzünde kara çiçekli sarı bir peçe, sırtında da kat kat örtü olduğundan, kim olduğu anlaşılmıyordu. Matho setin üstünden, akşamın karanlığı içinde bir hayalet gibi dikilen bu belirsiz şekle bakıyordu.

Salambo sonunda ona, "Çadırına götür beni! Öyle istiyorum!" dedi.

Matho'nun belleğinden, ne olduğunu tam çıkaramadığı bir anı geçti. Yüreğinin çarptığını duyuyordu. Bu emredici eda korkutmuştu onu.

"Beni izle!" dedi.

Geçidin kapısı açıldı; Salambo kendini Barbarların ordugâhında buldu.

Ordugâhta büyük bir gürültü ve kalabalık vardı. Asılı tencerelerin altında alev alev ateşler yanmaktaydı. Bunların kızılımtırak ışıkları bazı yerleri aydınlatıyor, bazı yerleri de tam bir karanlık içinde bırakıyordu. Bağıranlar, çağıranlar vardı. Kösteklere bağlanmış atlar, çadırların ortasında uzun, düz çizgiler oluşturmaktaydı. Çadırların kimi yuvarlak, kimi dört köşe, kimi meşinden, kimi bezdendi. Ayrıca kamış kulübeler, köpeklerin kazdıkları türden, kumda oyulmuş çukurlar da vardı. Askerler çalı yığınlarını sürüklüyor, dirsekleriyle yere dayanıyor ya da bir hasıra sarılarak uyumaya hazırlanıyorlardı. Salambo'nun atı üzerlerinden geçmek için ara sıra bir bacağını uzatıp atlıyordu.

Salambo bu adamları daha önce de gördüğünü anımsıyordu; ama bunların sakalları daha uzun, yüzleri daha

kara, sesleri daha kısıktı. Matho, Salambo'nun önü sıra yürürken, kırmızı harmanisini kaldıran bir kol hareketiyle onları uzaklaştırıyordu. Askerlerin kimisi ellerini öpüyor, bellerini kırarak yanına yaklaşıp "Bir emrin var mı?" diye soruyorlardı. Çünkü o şimdi Barbarların gerçek, tek önderiydi. Spendius'un, Autharite'in, Narr'Havas'ın cesaretleri kırılmıştı. Matho ise o denli cesaret, inat göstermişti ki, hepsi ona boyun eğiyordu.

Salambo onun arkasından giderek ordugâhı bir baştan öbür başa geçti. Matho'nun çadırı ta en sonda, Hamilkar'ın siperinden üç yüz adım uzaktaydı.

Sağda, kızın gözüne geniş bir hendek çarptı. Hendeğin kenarında da, toprak hizasında dizili birtakım yüzler görür gibi oldu. Kesik kafalardı bunlar sanki; ne var ki, gözleri kımıldanıyor, aralık duran ağızlarından da Kartaca dilinde birtakım sızlanmalar, iniltiler çıkıyordu.

Ellerinde çıradan meşalelerle, iki Zenci kapının iki yanında duruyordu. Matho ani bir hareketle bezi açtı. Salambo, peşinden yürüdü. Ortasına dikili bir direkle, büyük bir çadırdı bu. Çevreyi lotus biçiminde büyük bir kandil aydınlatıyordu. Kandil, içinde üstüpü parçaları yüzen sarı bir yağla doluydu. Loş ışıkta, parıldamakta olan birtakım askeri eşya seçilmekteydi. Yalın bir kılıç, bir kalkanın yanı başında, bir iskemleye dayalı duruyordu. Gergedan derisinden kırbaçlar, ziller, çıngıraklar, hamailler hasır zembillerin üzerine karmakarışık atılmıştı. Keçeden bir battaniyenin üzerine, kara bir ekmeğin kırıntıları dökülmüştü. Köşede, yuvarlak bir taşın üzerine gelişigüzel bakır paralar yığılmıştı. Rüzgâr, çadır bezinin yırtıklarından fillerin kokuları ile dışarının tozunu içeri taşıyordu. Fillerin zincirlerini şıkırdatarak yemlerini yedikleri işitiliyordu.

Matho, "Kimsin sen?" diye sordu.

Salambo cevap vermeden ağır ağır çevresine bakıyordu. Sonra, gözleri çadırın dip tarafına dikildi. Orada, palmiye dallarından bir yatağın üzerine, mavimsi, parıltılı bir şey sarkıyordu.

Kız bir çığlık kopardı, hemen oraya doğru seğirtti. Arkasında duran Matho, ayağını yere vurarak gene sordu:

"Kim getirdi seni? Neden geldin?"

Salambo, kutsal örtüyü göstererek cevap verdi:

"Bunu almak için!"

Öbür eliyle de başındaki örtüleri çekip çıkardı. Matho, dirseklerini arkaya atarak, ağzı bir karış açık, neredeyse dehşet içinde geriledi. Salambo tanrıların gücünden destek alır gibi durmaktaydı. Matho'nun gözlerinin içine bakarak kutsal örtüyü istedi. Örtüyü birçok güzel söz söyleyerek istiyordu.

Matho işitmiyordu. Kızı seyrediyor, gözlerinin önünde giysiler ile vücut birbirine karışıyordu. Kumaşların haresi, tıpkı teninin görkemi gibi, özel, sadece ona özgü bir şeydi. Gözleri de, elmasları da ışıldıyordu. Tırnaklarının cilası, parmaklarını süsleyen taşların zarifliğinin bir uzantısıydı. Gömleğinin iki tokası memelerini hafifçe kaldırarak birbirine yaklaştırıyor, Matho'nun aklı bunların arasındaki dar aralığın içinde yitip gidiyordu. Memelerin arasına doğru, ince bir kordonun ucuna asılı zümrüt bir plaka sarkıyor, sonra, daha aşağıda, mor tülün altından görünüyordu. Kulaklarına küpe diye, kokulu sıvıyla dolu kovuk birer inciyi taşıyan, safirden iki küçük terazi asmıştı. İncilerin deliklerinden zaman zaman düşen minicik bir damla, çıplak omzunu ıslatıyordu. Matho damlacığın düşüşünü seyrediyordu. Yenemediği bir merakla sürüklendi; tıpkı bilmediği bir yemişe elini uzatan

çocuk gibi, parmağının ucuyla, Salambo'nun göğsünün yukarısına hafifçe dokundu. Kızın biraz soğuk olan teni, esnek bir direnişle içeriye çöktü.

Hemen hemen belirsiz bu değiş, Matho'yu benliğinin derinliklerine dek sarstı. Bütün varlığı şahlanarak onu kıza doğru itmekteydi. Onu sarmak, yutmak, içmek istiyordu. Göğsü inip kalkıyor; dişleri birbirine vuruyordu.

Salambo'yu iki bileğinden tutarak yavaşça çekti. Sonra, üstüne bir aslan postu örtülü olan palmiye dallarından yatağın yanındaki bir zırhın üzerine oturdu. Salambo ayaktaydı. Matho onu bu şekilde bacaklarının arasında tutarak, aşağıdan yukarıya seyrediyor, "Ne güzelsin! Ne güzelsin!" diye tekrarlayıp duruyordu.

Gözlerini üzerinden hiç ayırmaması, kıza ıstırap veriyordu. Bu rahatsızlık, bu tiksinti öyle şiddetli biçimde artmaktaydı ki, Salambo bağırmamak için kendini zor tutuyordu. Aklına Şahabarim geldi, bu duruma katlandı.

Matho kızın minicik ellerini avuçlarında tutuyor, Salambo ise rahibin buyruğuna rağmen, zaman zaman yüzünü çevirip kollarını silkeleyerek onu uzaklaştırmaya çalışıyordu. Matho kızdan yükselen kokuları içine daha iyi çekmek için burun deliklerini açıyordu. Tarifi imkânsız bir kokuydu bu. Tazeydi, hoştu; ama bir buhurdanın dumanı gibi sersem ediyordu insanı. Bal, biber, günlük, gül ve başka bir şey daha kokuyordu.

İyi ama nasıl oluyordu da Salambo onun yanında, çadırında, elinin altında bulunuyordu? Birisi göndermişti onu kuşkusuz buraya. Kutsal örtüyü almak için gelmemiş miydi? Kolları sarktı, birden üzerine çöken hayaller yüzünden başını önüne eğdi.

Salambo onu yumuşatmak için, sızlanır gibi, "Sana ne yaptım ki ölümümü istiyorsun benim?" dedi.

"Ölümünü mü?"

Salambo anlattı:

"Bir akşam, yanan bahçelerimin ışığında, dumanları tüten kupalar ile boğazlanmış kölelerimin arasında gördüm seni. Öyle öfkeliydin ki, bana doğru atıldın; kaçmak zorunda kaldım! Sonra, Kartaca'yı bir korkudur sardı. Kentlerin yıkıldığını, köylerin yakıldığını, askerlerin öldürüldüğünü haykırıyordu herkes; sendin onları mahveden! Sendin onları öldüren! Nefret ediyorum senden! Adın bile bir azap gibi içimi kemiriyor. Vebadan da, Roma Savaşı'ndan da daha iğrençsin! Eyaletler senin öfkenle titriyor; tarlaların evlekleri ölülerle dolu! Sanki Tanrı Molokh'un peşinden yürüyormuşum gibi, yaktığın ateşlerin izinden yürüdüm geldim."

Matho bir sıçrayışta ayağa kalktı. Devlere özgü bir gurur yüreğini şişiriyordu. Bir tanrının çapına yükseltilmişti sanki.

Salambo dişlerini sıkmış, burun delikleri açılıp kapanarak haykırıyordu:

"Kutsal şeyleri ayakların altında çiğnediğin yetmiyormuş gibi, ben uyurken kutsal örtüye bürünüp evime geldin! Söylediklerini anlamamıştım; ama beni korkunç bir şeye, bir uçurumun dibine sürüklemek istediğini görüyordum açık açık."

Matho kollarını bükerek haykırdı:

"Hayır, hayır! Sana kutsal örtüyü vermek için gelmiştim! Geri verecektim onu sana! Bana göre, tanrıça giysisini sana bırakmıştı, senin malındı o! Onun tapınağında ya da senin evinde olmuş, ne önemi vardı? Sen de Tanit gibi çok güçlü, el değmemiş, parlak, güzel değil misin?"

Matho burada sonsuz bir tapınma ifadesiyle dolu gözlere kıza baktı: "Sen Tanit'in kendisisin belki de" dedi.

Salambo içinden, "Ben, Tanit?" diyordu.

Artık konuşmuyorlardı. Uzakta gök gürlemekteydi. Fırtınadan korkan koyunlar meleşiyorlardı.

Matho yeniden konuşmaya başladı:

"Yaklaş bana, ne olur! Yaklaş! Hiçbir şeyden korkma! Eskiden, paralı asker güruhuna karışmış bir erden başka şey değildim. Öyle yumuşak başlıydım ki, başkalarının odununu kendi sırtımda taşıyordum. Kartaca neme gerek benim! Oradaki insan kalabalığı, ayaklarının tozu içinde kaybolmuş gibi kaynaşıyor. Bütün hazineleri, eyaletleri, donanmaları, adalarıyla, onu senin dudaklarının tazeliğine, omuzlarının yuvarlaklığına değişmem. Sana kadar ulaşmak, sana sahip olmak için yıkmak istiyordum surlarını! Bir yandan da, bunu bekleyerek, öcümü alıyordum. Şimdi insanları deniz kabukları gibi eziyorum. Falanjların üzerine atılıyorum, mızrakları ellerimle itiyorum, koca beygirleri burun deliklerinden yakalayıp durduruyorum! Mancınıklar bile öldüremez beni! Savaşın ortasında nasıl seni düşünüyorum, bilsen! Bazen yaptığın bir hareketin, giysinin bir kıvrımının anısı birden kavrıyor benliğimi, bir ağ gibi kıskıvrak içine alıyor! Mızrakların uçlarındaki alevlerde, kalkanların yaldızları üzerinde gözlerini görüyorum! Zillerin çınlayışında sesin duyuyorum. Dönüp bakıyorum, yoksun! O zaman gene savaşa dalıyorum!"

Kollarını kaldırıyordu. Üzerindeki damarlar, ağaç dalları üstündeki sarmaşıklar gibi birbirine geçmişti. Göğsündeki dört köşe kasların arasından terler akıyordu. Soluk aldıkça, mermerden daha sert olan dizlerine dek sarkan kayışlarla donanmış tunç kemeri ile kalçaları kalkıp kalkıp iniyordu. Hadımağalarına alışık olan Salambo, bu erkeğin gücüne hayran olmaktan kendini alamı-

yordu. Ya tanrıçanın cezasıydı bu, ya da beş ordusuyla çevresinde dolaşan Molokh'un etkisiydi. Üzerine büyük bir yorgunluk çöküyordu. Birbirlerine cevap veren nöbetçilerin aralıklı bağrışlarını dinliyordu şaşkınlıkla.

Kandilin alevleri, sıcak hava sağanakları altında titreşmekteydi. Ara sıra büyük şimşekler çakıyor, sonra karanlık daha da artıyordu. Salambo, Matho'nun, gecenin içinde iki kömür parçası gibi duran gözlerinden başka bir şey görmüyordu. Bununla birlikte, çevresini bir felaketin sardığını, kendisi için çok önemli, kesin bir anın gelip çattığını gayet iyi seziyordu. Gayrete gelip kutsal örtüye doğru uzandı ve onu yakalamak için ellerini kaldırdı.

Matho, "Ne yapıyorsun!" diye bağırdı.

Salambo sakin bir tavırla, "Kartaca'ya döneceğim" dedi.

Matho kollarını kavuşturup ilerledi. Tavrı o denli korkunçtu ki, kız anında tabanlarından yere çivilenmiş gibi oldu.

"Kartaca'ya mı döneceksin?"

Matho kekeliyor, dişlerini gıcırdatarak tekrarlıyordu.

"Kartaca'ya mı döneceksin? Ah! Kutsal örtüyü almak, beni yenmek, sonra kaçıp gitmek için geldin buraya demek! Hayır, hayır! Benimsin sen! Kimse seni buradan çıkaramaz artık! Yo! İri, sakin gözlerindeki küstahlığı unutmadım; güzelliğinin verdiği gururla nasıl da eziyordun beni! Sıra bende şimdi! Benim tutsağım, kölem, cariyemsin! Babanı, ordusunu, İhtiyarlar'ı, Zenginler'i, bütün iğrenç ulusunu çağır istersen! Tam üç yüz bin askerin komutanıyım ben, anladın mı? Gidip Lusitanya'dan, Galya'dan, çölün derinliklerinden yeni askerler toplayacağım, kentini yakıp bütün tapınaklarını yıkacağım. Üç sıra kürekli kadırgalar kandan dalgalar üzerinde yüze-

cek! Ondan geriye tek bir ev, tek bir taş, tek bir ağaç kalsın istemiyorum! İnsanlar yetmezse dağlardaki ayıları toplayacağım, aslanları öne süreceğim! Kaçayım deme, öldürürüm seni yoksa!"

Yüzü sapsarıydı, yumruklarını sıkmış, telleri sonuna kadar gerili bir çalgı gibi titremekteydi. Birdenbire hıçkırıklarla boğulur gibi oldu, dizlerinin üzerine çöktü:

"Bağışla beni!" diye inledi. "Alçağın tekiyim ben! Akreplerden, çamurdan, tozdan daha aşağılığım. Demin konuşurken soluğun yüzüme değdi de, can çekişirken, yüzükoyun yatıp dereden su içen biri gibi zevk aldım bundan. Ez beni, yeter ki ayaklarını üzerimde hissedeyim! Lanet et bana, yeter ki sesini duyayım! Gitme! Acı bana! Seni seviyorum! Seviyorum seni!"

Dize gelmiş, yerde, Salambo'nun ayaklarının dibindeydi. Başını arkaya atmış, kollarını kızın beline dolamış, ellerini vücudunda gezdiriyordu. Kulaklarına asılı altın halkalar esmer boynunun üzerinde parıldıyor; gözlerinin içinde boncuk gibi iri yaşlar yuvarlanıyordu. Okşayıcı bir tarzda içini çekiyor; sabah yelinden daha hafif, bir öpücük kadar tatlı, belirsiz sözler mırıldanıyordu.

Salambo'nun her yanını bir gevşeklik sarmıştı, kendinden geçer gibiydi. Hem gizli hem yüce bir şey, tanrılardan gelen bir buyruk, kendini bırakmaya zorluyordu onu. Bulutların üzerine yükseliyordu sanki. Kendinden geçerek yatağa, aslan postunun üzerine yığıldı. Matho kızın topuklarını yakaladı. Topukların arasındaki ince zincir koptu. İki ucu havaya fırlayarak, zıplayan iki yılan gibi örtüye çarptı. Kutsal örtü düşerek Salambo'nun üzerini örttü. Matho'nun yüzünün, göğsüne doğru eğildiğini gördü.

"Molokh, yakıyorsun beni!"

Matho'nun alevlerden daha yakıcı öpüşleri her yanında dolaşıyordu. Bir kasırga tarafından sürükleniyor, güneşin gücüne kapılmış gidiyordu sanki.

Matho kızın parmaklarını, kollarını, ayaklarını, bir uçtan öbür uca saçlarının uzun örgülerini öptü.

"Al götür onu" diyordu. "Ne önemi var ki benim için! Beni de götür onunla! Orduyu bırakıyorum! Her şeyden vazgeçiyorum! Gades'in ilerisinde, denizden yirmi günlük yolda, altın tozuyla, yeşilliklerle, kuşlarla kaplı bir ada var. Dağlarında, kokusundan geçilmeyen kocaman çiçekler, ebedi buhurdanlar gibi sallanıyor. Çamlardan daha büyük limon ağaçlarında süt rengi yılanlar, ağızlarındaki elmaslarla yemişleri çimenlerin üzerine düşürüyor. Hava öyle tatlı ki, ölmesini engelliyor insanın. Bulacağım o adayı, göreceksin bak. Tepelerin eteğine oyulmuş billur mağaralarda oturacağız. Henüz kimse oturmuyor o adada. O ülkenin kralı olacağım ben."

Kızın ayakkabılarının tozunu sildi. Dudaklarının arasına bir nar dilimi koymasını istedi. Yastık olsun diye, başının altına giysiler yığdı. Ona hizmet etmek, kendini küçültmek için çırpınıyordu. Kutsal örtüyü bile, adi bir kilim gibi, bacaklarının üzerine örttü.

"Gerdanlıklarını astığın o küçük ceylan boynuzları duruyor mu hâlâ?" diyordu. "Vereceksin bana, değil mi? Çok sevdim onları!"

Savaş bitmiş gibi konuşuyor, neşeli kahkahalar koparıyordu. Askerleri, Hamilkar'ı, bütün engelleri gözü görmez olmuştu artık. Ay iki bulut arasında kayıyordu. Çadırdaki bir aralıktan görüyorlardı onu. "Kaç geceyi onu seyrederek geçirdim bilsen!" dedi. "Senin yüzünü saklayan bir örtü gibi görünüyordu bana. Arkasından bana bakıyordun. Hatıran onun ışıklarına karışıyordu. İkinizi

birbirinizden ayırt edemez olmuştum." Sonra, başını kızın memelerinin arasına gömerek hüngür hüngür ağladı.

Salambo içinden, "Kartaca'yı titreten korkunç adam buymuş demek!" diyordu.

Matho uyuyakaldı. Bunun üzerine, Salambo onun kollarından sıyrılarak bir ayağını yere bastı. Ayak bilekleri arasındaki ince zincirin kopmuş olduğunu fark etti.

Büyük ailelerin kız oğlan kızları bu kösteklere hemen hemen dinsel bir nesne gibi saygı göstermeye alıştırılırdı. Salambo utancından kızararak altın zincirin iki ucunu bacaklarına doladı.

Kartaca, Megara, evi, odası, geçip gelmiş olduğu kırlar, tarlalar zihninde karmakarışık; ama gene de net imgeler halinde kaynaşmaktaydı. Ama açılan bir uçurum, onları kendisinden uzağa, sonsuz bir mesafeye götürüyordu.

Fırtına dinmekteydi. Seyrek su damlaları tek tek takırdayarak çadırın tepesini sarsıyordu.

Matho yan yatmış, sarhoş gibi uyuyordu. Bir kolu yatağın kenarından dışarı sarkmıştı. İncili baş sargısı biraz yukarıya kaymış, alnını açıkta bırakmıştı. Dişleri bir gülümsemeyle aralanmış, kara sakalının arasında ışıldıyordu. Yarı açık gözkapaklarının içinde sessiz, neredeyse cüretkâr bir sevinç vardı.

Salambo başını eğip ellerini kavuşturmuş, kımıldamadan onu seyrediyordu.

Yatağın başucunda, servi ağacından bir masa üzerinde, bir hançer durmaktaydı. Bu parlak bıçağı görünce, içinde kanlı bir istek uyandı. Uzakta, karanlıkta, hazin sesler sürüklenip gidiyor, bir periler korosu gibi onu kışkırtıyordu. Yaklaştı, hançeri sapından yakaladı. Urbasının hışırtısıyla Matho gözlerini araladı, ağzını kızın ellerine doğru uzattı; hançer düştü.

Tam o sırada çığlıklar yükseldi. Çadır bezinin ardında korkunç bir ışık, ateşler saçıyordu. Matho çadır bezini kaldırdı. Libyalıların ordugâhını sarmış olan koca koca alevler gördüler.

Kamıştan kulübeler yanıyor, kamış sapları bükülerek dumanın içinde parçalanıyor, oklar gibi uçuşuyordu. Kıpkızıl ufuk çizgisinde, kara gölgeler telaşlı telaşlı koşuşmaktaydı. Kulübelerin içinde olanların bağrışmaları işitiliyordu. Filler, öküzler, atlar, kalabalığın ortasında sıçrayarak insanları, yangından kurtarılan savaş araçları ile eşyaları çiğniyordu. Borular çalıyordu. "Matho! Matho!" diye seslenenler vardı. Kapıdaki insanlar içeriye girmek istiyorlardı:

"Gel çabuk! Hamilkar, Autharite'in ordugâhını ateşe verdi!"

Matho bir sıçrayışta kalktı. Salambo yapayalnız kaldı.

O zaman, tanrıçanın kutsal örtüsünü inceledi. Onu iyice seyrettikten sonra, eskiden duyacağını sandığı mutluluğu hissetmediğini görerek şaşırdı. Rüyası gerçekleşmişti ama o üzgündü.

O sırada çadırın eteği kalktı; korkunç bir şekil göründü. Salambo ilk önce, iki göz ile yerlere dek sarkan uzun bir ak sakal fark edebildi sadece. Vücudun geri kalan kısmı, boz bir urbanın paçavralarına bürünmüş, yerde sürünmekteydi çünkü. İlerlemek için yaptığı her harekette iki eli sakalın içine giriyor, sonra yeniden yere iniyordu. Böyle sürünerek Salambo'nun ayaklarının dibine dek geldi. Kız, ihtiyar Giskon'u tanıdı.

Paralı askerler eski tutsakların kaçmalarını önlemek için, tunç çubuklarla vura vura bacaklarını kırmışlardı. Hepsi, bir hendekte, pisliklerin içinde, alt alta üst üste çürümekteydi. En sağlamları karavana seslerini işitince, ba-

ğırarak yukarıya tırmanıyordu. Giskon Salambo'yu böyle görmüştü. Kunduralarının üzerinde sallanmakta olan yuvarlak sandaruslardan, bunun Kartacalı bir kadın olduğunu anlamıştı. Ortada önemli, esrarlı bir şeyler döndüğünü sezerek, arkadaşlarının yardımıyla hendekten çıkmayı başarmıştı. Sonra, dirseklerinin, ellerinin üzerinde sürünerek, Matho'nun yirmi adım ilerideki çadırına dek gelmişti. İçeride iki ses konuşuyordu. Dışarıdan dinlemiş, her şeyi duymuştu.

Salambo sonunda, dehşet içinde, "Sen ha?" diye haykırdı.

Giskon bileklerinin üstünde doğrularak, "Evet, benim!" dedi. "Beni öldü sanıyorlar, değil mi?"

Salambo başını eğdi.

Giskon, "Ah! Tanrılar bu iyiliği neden esirgediler benden!" diye sızlandı. Kıza o denli yaklaşmıştı ki, ona sürtünüyordu. "Ölseydim sana lanet okuma zahmetinden kurtulurdum!"

Salambo bu iğrenç yaratıktan o kadar korktu ki, hızla geriye çekildi. Giskon bir gulyabani kadar tiksinç, bir hayalet kadar korkunçtu.

"Yakında yüz yaşıma gireceğim" diyordu. "Agathokles'i gördüm ben. Regulus'u, sonra Roma kartallarının Kartaca tarlalarındaki ürünler üzerinden geçişini gördüm! Savaşın bütün korkunçluklarını, donanmalarımızın parçalarının denizi dolduruşunu gördüm. Komuta ettiğim Barbarlar, insan öldüren bir köle gibi ellerimden, ayaklarımdan zincire vurdular beni. Arkadaşlarım, teker teker, yanı başımda öldüler. Gece, cesetlerinin kokusuyla uykumdan uyanıyorum. Gelip onların gözlerini gagalamak isteyen kuşları kovuyorum. Gene de, bir gün olsun Kartaca'dan umudumu kesmedim. Dünyanın tüm ordu-

larını yurdumun karşısına dikilmiş, kent kuşatılırken çıkan yangınların alevlerini tapınaklardan daha yükseğe çıkmış görsem de, onun sonsuzluğuna olan inancım sarsılmazdı! Ama şimdi her şey bitti! Her şey mahvoldu! Tanrılar Kartaca'dan nefret ediyor! Lanet olsun sana. Yaptığın alçaklıkla onun yıkılışını çabuklaştırdın çünkü!"

Salambo konuşmak istedi; Giskon bırakmadı:

"Yo! Ben buradaydım. Sevişirken kötü bir kadın gibi hırıltılar çıkardığını kulaklarımla işittim. O sana arzusunu anlatıyor; sen de onun ellerini öptürüyordun! Ama rezillikten gözün ne denli dönmüş olursa olsun, yabani hayvanlar gibi yapsaydın hiç olmazsa. Onlar çiftleşirken saklanırlar çünkü. Böylece o utanç verici işi babanın gözleri önünde yapmamış olurdun."

Salambo, "Ne?" diye haykırdı.

"Ya! İki ordugâhın istihkâmları birbirinden ancak altmış adım uzakta. Senin Matho da, aşırı gururundan ötürü, Hamilkar'ın tam karşısına yerleşti. Baban oracıkta, arkanda. Siperlerin üstündeki sete tırmanabilsem, şöyle bağırırdım ona: "Hey! Gel de kızını Barbar'ın koynunda gör! Hoşa gitmek için tanrıçanın elbisesini de giymiş üstüne. Vücudunu verirken, senin adının şerefiyle birlikte tanrıların azametini, yurdun öcünü, Kartaca'nın kurtuluşunu da vermiş!"

Dişsiz ağzı oynarken sakalı da baştan aşağı kımıldıyordu. Üzerine diktiği gözleriyle kızı yiyordu sanki. Tozların içinde sık sık soluyarak, durmadan söyleniyordu:

"Ah! Kâfir, zındık seni! Lanet olsun sana! Lanetler olsun!"

Salambo çadırın bezini aralamış, ucunu elinde tutuyor, Giskon'a karşılık vermeksizin babasının bulunduğu tarafa bakıyordu.

"Bu taraftan, değil mi?" diye sordu.

"Sana ne bundan? Dön yüzünü! Defol! Yüzünü yere çalsan daha iyi edersin! Kutsal bir yerdir orası, bakışınla kirleteceksin."

Salambo kutsal örtüyü beline doladı. Örtülerini, harmanisini, atkısını çabucak topladı. "Gidiyorum oraya!" diye bağırdı. Sonra, fırlayıp gözden kayboldu.

İlkin, karanlıklar içinde hiç kimseyle karşılaşmadan yürüdü. Herkes yangına doğru koşuyordu çünkü. Bu arada gürültü artmaktaydı. Geride, kocaman alevler gökyüzünü kızıla boyuyordu.

Karşısına çıkan uzun bir set yüzünden durdu. Bulunduğu yerde rasgele sağa sola dönerek bir merdiven, bir ip, bir taş, kendine yardımı dokunacak bir şey aradı. Giskon'dan korkuyordu. Arkasından bağrışıyorlar, koşuyorlar gibi geliyordu. Tanyeri ağarmaya başlıyordu. Siperin kalın seti içinde dar bir yol gördü. Urbasının etekleri ayaklarına dolanıyordu; eteklerini dişlerinin arasına aldı. Üç sıçrayışta kendini siperin üstündeki düzlükte buldu.

Aşağıda, karanlıkta, bir bağırış işitti. Kadırgalar Merdiveni'nin altında işittiğinin aynısıydı bu bağırış. Eğilince, çift koşulmuş atlarıyla, Şahabarim'in adamını tanıdı.

Adam bütün gece iki istihkâm arasında dolanıp durmuştu. Sonra, yangından telaşlanarak geri dönmüş, Matho'nun ordugâhında neler olup bittiğini görmeye çalışmıştı. Burasının onun çadırına en yakın yer olduğunu bildiğinden, rahibin söylediklerine uyarak, hiçbir yere kıpırdamamıştı.

Atlardan birinin üstüne çıkıp ayağa kalktı. Salambo kendini bırakıp ona doğru kaydı. Dörtnala kaçtılar. Girecek bir kapı bulmak için, Kartaca ordugâhının çevresini dolandılar.

Matho çadırına dönmüştü. İsli kandil çevreyi zar zor aydınlatıyordu. Salambo'nun uyumakta olduğunu sandı hatta. Gidip yatağın üstündeki aslan postunu hafifçe yokladı. Seslendi, karşılık alamadı. Dışarıdan ışık gelsin diye çadır bezinin bir kenarını çabucak kaldırdı. Kutsal örtü kaybolmuştu.

Toprak, kalabalığın adımlarının altında titremekteydi. Bağrışmalar, kişnemeler, birbirlerine çarpan zırhların çıkardığı gürültü havada yükseliyor; hücum boruları çalınıyordu. Çevresinde bir kasırga dönmekteydi sanki. Ölçüsüz bir öfkeyle silahlarının üstüne atıldı, dışarı fırladı.

Barbarlar uzun diziler halinde koşarak dağdan iniyor, Kartacalıların dörtgen biçiminde düzenlenmiş birlikleri de ağır, düzgün bir sallanışla onlara doğru ilerliyordu. Güneş ışınlarının yırttığı sis, sallanan küçük bulutlar oluşturuyordu. Bulutlar yavaş yavaş yükselerek bayrakları, miğferleri, mızrakların tepelerini ortaya çıkarıyordu. Kıtaların hızla hareket etmesi yüzünden, henüz karanlıkta olan toprak parçaları bir bütün halinde yer değiştirir gibi oluyordu. Öte yanda, sanki seller birbirinin içine geçiyor, aralarındaki dikenli yığınlar hareketsiz duruyordu. Matho subayları, askerleri, borazancıları, hatta eşeklere binmiş, geride duran emir erlerini seçiyordu. Tam o sırada, Narr'Havas, piyadeleri korumak için bulunduğu noktada kalacak yerde, kendini Hamilkar'a ezdirmek istiyormuş gibi, birdenbire sağa döndü.

Atlıları, yavaşlamakta olan filleri geçti. Bütün atlar dizginsiz başlarını öne uzatarak öyle azgıncasına dörtnala gidiyorlardı ki, karınları yere değer gibi görünüyordu. Sonra Narr'Havas, birden, bir nöbetçiye doğru ilerledi. Kılıcını, mızrağını, ciritlerini yere attı. Kartacalıların arasında gözden kayboldu.

Numidya Kralı, Hamilkar'ın çadırının önüne geldi, uzakta duran askerlerini gösterdi:

"Barka! Sana getirdim onları! Hepsi senin!" dedi.

Onun kölesi olduğunu göstermek için de secdeye kapandı. Bağlılığını belirtmek üzere, savaşın başından beri yapıp ettiklerini bir bir anlattı:

"İlkin Kartaca'nın kuşatılmasına, tutsakların öldürülmesine engel oldum. Sonra, Utika bozgununun ardından, Hannon'a karşı kazanılan zaferden yararlanmadım hiç. Tyros kentlerine gelince, bunlar ülkemin sınırlarında bulunuyordu. Nihayet, Makar Savaşı'na katılmadım. Seninle savaşmak zorunda kalmamak için de, bile isteye ortadan kayboldum."

Gerçekte, Narr'Havas Kartaca eyaletlerine girerek topraklarını genişletmek istemiş, savaşın gidişine göre de kâh paralı askerlere yardım etmiş kâh yüzüstü bırakmıştı. Ama sonunda Hamilkar'ın ağır basacağını görerek, ondan yana geçmişti. Bu dönüşünde, komutanlık sorununun ya da eski aşkı yüzünden Matho'ya beslediği hıncın payı da olabilirdi.

Hamilkar sözünü kesmeden dinledi onu. Kendisinden öç almayı düşünen bir orduya bu şekilde sığınan bir adam, küçümsenecek bir yardımcı değildi. Hamilkar, böyle bir ittifakın tasarıları açısından taşıdığı faydayı hemencecik anladı. Numidyalılarla birlikte, Libyalıları başından def edecekti. Sonra, batıyı peşine takıp İberya'nın fethine girişecekti. Ona, neden daha önce gelmediğini sormadan, yalanlarının hiçbirini yüzüne vurmadan, göğsünü üç kez göğsüne değdirerek Narr'Havas'ın öptü.

Libyalıların ordugâhını, umutsuzluğa kapıldığı için, artık bu işe bir son vermek için yakmıştı. Bu orduyu tan-

rılar yardımcı diye göndermişti ona. Sevindiğini belli etmeksizin cevap verdi:

"Tanrılar razı olsun senden! Kartaca senin için ne yapar bilmem ama, Hamilkar nankör değildir."

Gürültü artıyordu. İçeriye subaylar girmekteydi. Hamilkar hem konuşuyor, hem silahlarını kuşanıyordu:

"Hadi, ordunun başına dön" dedi. "Süvarilerini ilerletip onların piyadesini senin fillerle benimkilerin arasına sür! Korkma! Gebert onları!"

Narr'Havas koşup gidiyordu ki, Salambo göründü.

Hemencecik atından yere atladı. Geniş harmanisini iki yana ayırdı, kollarını kaldırarak kutsal örtüyü açtı.

Köşeleri kalkık deri çadırdan, askerlerle kaplı dağın her yanı görülüyordu. Çadır da tam ortada olduğundan, Salambo'yu herkes her yandan görebiliyordu. Korkunç bir gürültü, zafer, umut haykırışı yükseldi. Yürümekte olanlar durdular. Can çekişenler dirseklerine dayanıp kızı kutsamak için dönüyorlardı. Bütün Barbarlar Salambo'nun kutsal örtüyü geri aldığını biliyorlardı artık. Uzaktan onu görüyorlar ya da gördüklerini sanıyorlardı. Bu arada, Kartacalıların alkışlarının arasından başka bağrışmalar da yükselmekteydi; ama öfke, öç haykırışlarıydı bunlar. Dağa kat kat sıralanmış beş ordu, Salambo'nun çevresinde böyle tepinip ulumaktaydı.

Hamilkar konuşamadığı için kızına baş işaretleriyle teşekkür ediyordu. Bir kutsal örtüye, bir ona bakıyordu. O sırada, kızının ayaklarındaki ince altın zincirin kopmuş olduğunu fark etti. Bunun üzerine, korkunç bir kuşkuya kapılarak titredi. Sonra, hemencecik kendini toplayarak başını çevirmeden, yan gözle Narr'Havas'a baktı. Numidya Kralı biraz uzakta, ses etmeden duruyordu. Alnında, secdeye kapandığı sırada bulaşmış, biraz toz vardı. So-

nunda Hamilkar ona doğru ilerledi, ciddi bir tavırla şöyle dedi:

"Bana verdiğin hizmetlerin ödülü olarak, sana kızımı veriyorum, Narr'Havas. Oğlum ol ve babanı koru!"

Narr'Havas büyük bir şaşkınlık hareketi yaptı. Sonra, Hamilkar'ın ellerine kapanıp öpücüklere boğdu.

Bir heykel gibi sakin olan Salambo, olup bitenleri anlamamış gibiydi. Gözlerini yere eğmiş, hafifçe kızarmıştı. Kıvrık uzun kirpiklerinin gölgesi yanaklarına vuruyordu.

Hamilkar onları hemen bozulmaz bir nişanla birleştirmek istedi. Salambo'nun eline bir mızrak tutuşturdular; o da bunu Narr'Havas'a verdi. İkisinin de başparmaklarını bir sırımla birbirine bağladılar, sonra başlarından aşağıya buğday serptiler. Çevrelerine düşen buğdaylar, dolu taneleri gibi sesler çıkararak zıpladı.

XII

SU KEMERİ

On iki saat sonra, paralı askerlerden geriye yaralılardan, ölülerden, can çekişenlerden oluşan bir yığından başka bir şey kalmamıştı.

Boğazın öbür ucundan aniden çıkan Hamilkar, tekrardan dağın Hipposarit'e bakan batı yamacına inmiş, burası daha geniş olduğundan, Barbarları oraya çekmeye çalışmıştı. Narr'Havas atlılarıyla Barbarları kuşatmıştı. Hamilkar da bu arada onları geri sürüyor, eziyordu. Hem, kutsal örtüyü kaybetmiş olduklarından, daha şimdiden yenilmiş sayılırlardı. Örtüye aldırış etmeyenler bile, bir kaygı, güçsüzlüğe benzer bir şey hissetmişlerdi. Hamilkar, savaş alanını elde tutmayı onur sorunu yapmayarak biraz daha geriye, soldaki tepelere çekilmiş, oradan Barbarlara hâkim duruma gelmişti.

Ordugâhların biçimi, eğrilmiş kazıklardan belli oluyordu. Libyalıların ordugâhında uzun bir kara kül yığınının dumanları tütmekteydi. Altüst olmuş toprak, deniz gibi dalgalıydı. Bezleri parçalanmış çadırlar, kayalıklar arasında yarı kaybolmuş, belli belirsiz gemileri andırıyordu. Zırhlar, yabalar, borular, tahta, demir ve tunç parçaları; buğday ve saman ile giysiler, cesetlerin ortasında darmadağın haldeydi. Şurada burada, sönmek üzere olan

tepeleri paçavralı mızraklar, eşya yığınlarının üzerinde yanmaktaydı. Bazı yerlerde, toprak, kalkanların altında kaldığı için görünmemekteydi. At leşleri sıra sıra tepecikler halinde birbirini izliyordu. Bacaklar, kunduralar, kollar, örme zincirden zırhlar, miğferlerin içinde çene kayışlarıyla bağlı, top gibi yuvarlanan kesik başlar görülüyordu. Dikenlerden saç tutamları sarkıyordu. Karınları deşilmiş filler, sırtlarındaki kulelerle kan birikintilerinin içine yatmış, hırıldıyordu. Yerler yapış yapıştı. Yağmur yağmamıştı ama her yer çamur içindeydi.

Bu karmakarışık cesetler, yukarıdan aşağıya dağın tamamını kaplıyordu.

Sağ kalmış olanlar da ölüler kadar kımıltısızlardı. Eşitsiz kümeler halinde çömelmişler, konuşmaksızın, korkuyla birbirlerine bakıyorlardı.

Uzun bir çayırın dibinde, Hipposarit Gölü, batan güneşin altında pırıl pırıl parlamaktaydı. Sağda, birbirlerine sokulmuş beyaz evlerin, bir surdan taşan üst kısımları görülüyordu. Sonra da deniz, göz alabildiğine uzanıp gitmekteydi. Barbarlar çenelerini ellerine dayamışlar, yurtlarını düşünerek iç çekiyorlardı. Kurşuni bir toz bulutu gene yere inmekteydi.

Akşam yeli esmeye başladı. O zaman tüm göğüsler genişleyip ferahladı. Serinlik arttıkça, böceklerin soğumakta olan ölüleri bırakıp sıcak kumlara koşuştukları görülüyordu. Kocaman taşların tepesinde kargalar, can çekişenlerden yana dönmüş, kımıldamadan duruyordu.

Gece olunca, sarı tüylü köpekler, orduların peşlerinden giden o iğrenç hayvanlar, yavaşça Barbarların arasına geldiler. İlk önce, henüz ılık olan kesik kolların, bacakların üzerindeki kan pıhtılarını yaladılar. Çok geçme-

den de, karınlarından başlayarak, cesetleri parçalayıp yemeye koyuldular.

Kaçaklar, gölgeler gibi birer birer ortaya çıkmaya başlıyorlardı. Kadınlar da gelmeye kalkıştılar. Numidyalılar pek çok Libyalı'yı korkunç bir şekilde öldürmüşlerdi; ama özellikle Libyalıların oralarda kadınlar kalmıştı gene de.

Bazıları ip parçaları alıp meşale gibi kullanmak için bunları yaktılar. Başkaları da iki mızrağı çaprazlamasına tutuyor, ölüleri bunların üzerlerine yerleştirip başka bir yana götürüyorlardı.

Cesetler uzun sıralar halinde ağızları açık, ellerinde mızraklarıyla sırtüstü yatmışlardı. Ya da karmakarışık bir halde birbirleri üzerine yığılıydılar. Sık sık, eksik olanları bulabilmek için bütün bir yığını altüst etmek gerekiyordu. Sonra, meşaleler ağır ağır cesetlerin yüzlerinde dolaştırılıyordu. Korkunç silahlar vücutlarında çapraşık yaralar açmıştı. Alınlarından yeşilimtırak et parçaları sarkıyordu. Paramparça doğranmışlar, iliklerine dek ezilmişler, boğulup morarmışlar ya da fillerin dişleriyle boylu boyunca ikiye bölünmüşlerdi. Hepsi de hemen hemen aynı zamanda ölmüştü; ama başka başka biçimde çürümüşlerdi. Mor bir şişkinlikle kabarmış olan Kuzeylilere karşılık, daha sinirli olan Afrikalıların tütsülenmiş gibi bir halleri vardı. Kurumaya başlamışlardı bile. Paralı askerler ellerindeki dövmelerden tanınıyordu. Antiokles'in yaşlı askerleri birer atmaca resmi taşıyordu. Mısır'da hizmet etmiş olanların ellerinde birer maymun başı vardı. Asya prensleri bir balta, bir nar, bir çekiç resmi taşıyorlardı. Yunan cumhuriyetlerinden gelenlerde, ya bir kale ya da bir başyargıcın adı görülmekteydi. Kimisinin kollarını ise bu simgelerin birkaçı baştan başa ört-

müştü; dövmeler eski yara izlerine, yeni yaralara karışmış haldeydi.

Latin ırkından olan Samitler, Etrüskler, Kampanyalılar, Brutiumlulular için dört büyük odun yığını hazırlandı.

Yunanlılar kılıçlarının uçlarıyla çukurlar kazdılar. Spartalılar kırmızı harmanilerini çıkarıp ölüleri sardılar. Atinalılar ölülerinin yüzlerini doğan güneşe karşı uzatıyor; Kantabriyalılar bir taş yığınının altına gömüyorlardı. Nasamonlar öküz derisinden kayışlarla ölülerini ikiye katlıyorlar; Garamantlar ise, dalgalar onları her zaman ıslatsın diye, götürüp deniz kıyısına gömüyorlardı. Latinler, ölülerinin küllerini kavanozlar içinde saklayamadıklarına üzülüyorlar; Göçebeler, cesetleri mumyalaştırıyor diye kumun sıcak oluşuna hayıflanıyorlar; Keltler ise adacıklarla dolu bir körfezin bitiminde, yağmurlu bir gök altında dikili üç ham taşın özlemini çekiyorlardı.

Bağrışmalar yükseliyor, peşinden uzun sessizlikler oluyordu. Ruhları geri gelmeye zorlamak için yapılmaktaydı bu. Sonra, gürültü, düzenli aralıklarla, inatla yeniden başlıyordu.

Kendilerine dini yöntemlere uygun olarak saygıda bulunulamadığı için, ölülerden özür dileniyordu. Bu yoksunluk nedeniyle, belirsiz süreler boyunca, türlü rastlantılar sonucu başkalaşımlar geçireceklerdi çünkü. Ölülere sesleniyor, ne istediklerini soruyorlardı; başkaları ise yenildiler diye onlara küfürler yağdırmaktaydı.

Büyük odun yığınlarının alevi, kanları çekilmiş, yer yer zırh yığınları üzerine yıkılmış çehreleri solgunlaştırıyordu. Ağlayanlar ötekileri de ağlatıyor; hıçkırıklar daha keskin, minnet gösterileri, kucaklaşmalar daha ateşli bir hal alıyordu. Kadınlar cesetlerin üzerine ağız ağıza, alın alına uzanıyorlardı. Toprak atıldığı sırada çekilsinler di-

ye onları dövmek gerekiyordu. Yanaklarını karaya boyayanlar, saçlarını kesenler vardı. Kimisi de damarlarından çektikleri kanı mezar çukurlarına akıtıyorlardı. Ölülerin çehrelerini değiştiren yaraları taklit edip kendilerinde yara açanlar vardı. Zillerin gürültüsü içinde bağrışmalar işitiliyordu. Bazıları boyunlarındaki muskaları çıkarıp üzerlerine tükürüyorlardı. Can çekişenler sakat yumruklarını öfkeyle ısırarak kanlı çamur içinde kıvranıyorlardı. Kırk üç Samnit gladyatörler gibi birbirini boğazladı. Çok geçmeden, yığınlar için odun bulunamaz oldu; alevler söndü. Her yer dolmuştu. Hepsi bağırmaktan yorulmuş, dermansız düşmüş, sendeler bir halde, ölen kardeşlerinin yanı başında uykuya daldı. Yaşamak isteyenlerin içi kaygıyla doluydu; ötekiler ise uykudan uyanmamak istiyorlardı.

Tanyeri ağarırken Barbarların çevresinde askerler göründü. Miğferlerini mızraklarının uçlarına geçirip havaya kaldırmışlardı. Paralı askerlere selam vererek, "Memlekete gönderecek haberiniz yok mu?" diye soruyorlardı.

Daha başkaları da yaklaştılar. Barbarlar, bunların arasında eski arkadaşlarından birkaçını tanıdılar.

Hamilkar bütün tutsaklara, dilerlerse Kartaca birliklerinde hizmet vermeyi önermiş; birçokları bu öneriyi yiğitçe geri çevirmişti. Hamilkar kararını vermişti: Bunları ne besleyecek, ne de Büyük Meclis'e bırakacaktı. "Bir daha Kartaca'ya karşı savaştığınızı görmeyeyim" diyerek adamları salıvermişti. İşkence korkusundan uysallaşanlara ise düşmanın silahları dağıtılmıştı. Bunlar, yenilenleri ayartmak niyetiyle değil, gururun, merakın etkisiyle onların karşısına çıkıyorlardı şimdi.

İlk olarak Hamilkar'ın iyi muamelelerini anlattılar. Barbarlar bunları hor görmekle birlikte kıskanarak din-

liyorlardı. Sonra, ilk sitemleri duyar duymaz, korkaklar öfkelendiler. Uzaktan onlara kendi kılıçlarını, zırhlarını gösteriyor, küfürler savurarak, "Gelin de alın bunları hadi!" diyorlardı. Barbarlar yerden taş toplamaya başlayınca hepsi kaçtılar. Biraz sonra da, dağın doruğundaki siper parmaklarının üzerinden aşan mızrakların uçlarından başka şey görülmez oldu.

O zaman, Barbarların üzerine, yenilmiş olmanın utancından daha büyük bir acı çöktü. Gösterdikleri yiğitliğin boşuna olduğunu düşünüyor, gözlerini bir noktaya dikip dişlerini gıcırdatıyorlardı.

O anda hepsinin aklına aynı şey geldi. Bağıra çağıra, Kartacalı tutsakların üzerine saldırdılar. Hamilkar'ın askerleri bu tutsakları nasılsa görememişlerdi. O da savaş alanından çekilmiş olduğundan, tutsaklar hâlâ o derin hendeğin içindeydiler.

Düzlük bir yerde tutsakların hepsi yere dizildi. Nöbetçiler çevrelerinde halka oldular, sonra da, kadınların otuzar, kırkar kişilik topluluklar halinde halkanın içine geçmelerine izin verildi. Kadınlar, kendilerine verilen azıcık vakitten yararlanmak istedikleri için, kararsız, heyecanlı, bir tutsaktan ötekine koşuşuyorlardı. Sonra, bu zavallı bedenlerin üzerine eğilerek, tokaçla çamaşır döven çamaşırcılar gibi, kollarıyla ha bire vuruyorlardı onlara. Kocalarının adlarını haykırarak, tırnaklarıyla adamları paralıyor, firketeleriyle gözlerini oyuyorlardı. Onların ardından erkekler geldiler. İşkenceye ayaklardan başlayıp bunları bileklerinden kesiyor, sonra alınlara dek çıkarak, buradan kaldırdıkları derileri taç gibi başlarına geçiriyorlardı. Pislik yiyicilerin işkence bulmakta korkunç bir hayal güçleri vardı. Toz, sirke, çanak çömlek kırıkları sürerek yaraları azdırıyorlardı. Başkaları arkalarında bekliyor, kanlar akıyor, bağ

bozumunda, dumanları tüten üzüm fıçılarının çevresinde bağcıların yaptığı gibi, keyiflenip neşeleniyorlardı.

Matho savaş bittiğinde bulunduğu yere gidip toprağa oturmuş, dirseklerini dizlerine dayayıp başını ellerinin içine almıştı. Hiçbir şey gördüğü, hiçbir şey işittiği yoktu, düşünmüyordu artık.

Kalabalık sevinç çığlıkları koparınca başını kaldırdı. Karşısında, bir sırığa takılı, ucu yerde sürünen bir bez parçası vardı. Bunun altında da karmakarışık bir halde sepetler, kilimler, bir aslan postu bulunmaktaydı. Kendi çadırını tanıdı. Hamilkar'ın kızı gözden kaybolurken sanki yer yarılıp da içine girmiş gibi, Matho da gözlerini toprağa dikmişti.

Yırtık bez rüzgârda sallanmaktaydı. Bezin uzun parçaları zaman zaman Matho'nun ağzının önünden geçiyordu. Bir ara bezin üstünde, el biçimini andıran, kırmızı bir iz gördü. Narr'Havas'ın eliydi bu, ittifaklarının işaretiydi. Bunun üzerine, Matho ayağa kalktı. Dumanı tütmekte olan bir odunu aldığı gibi küçümser bir tavırla çadırının yıkıntıları üzerine attı. Sonra, çadırdan geriye hiçbir şey kalmasın diye, öteye beriye saçılmış eşyayı da ayağının ucuyla alevlere doğru itti.

Birdenbire, nereden çıktığı bilinmeksizin, Spendius çıkageldi. Eski köle baldırına iki mızrak parçası bağlamıştı. Bir yandan inliyor, bir yandan da perişan bir tavırla topallıyordu.

Matho, "Çıkar şunu bacağından! Ne kadar yiğit olduğunu biliyorum senin!" dedi. Tanrıların yaptıkları haksızlığın altında öylesine ezilmişti ki, insanlara kızacak gücü kuvveti kalmamıştı artık.

Spendius Matho'ya bir işaret yaptı, sonra onu alıp bir tepeciğin oyuğuna götürdü. Zarkhas ile Autharite buraya saklanmışlardı.

Biri zalimdi, öteki yiğitti; ama ikisi de Spendius gibi kaçmışlardı. "Narr'Havas'ın kalleşlik edeceğini, Libyalıların ordugâhında yangın çıkacağını, kutsal örtünün elden gideceğini, Hamilkar'ın birden saldırıya geçeceğini, hele bizi Kartacalıların doğrudan darbelerine maruz bırakacak şekilde gene dağın eteğine gelmeye zorlayan manevralar yapacağını nerden bilebilirdik?" diyorlardı. Spendius ise korkusunu hiç belli etmiyor, sürekli, "Bacağım kırıldı" deyip duruyordu.

En sonunda, üç lider ile salisim, "Şimdi ne yapacağız peki?" diye sordular birbirlerine.

Hamilkar onlara Kartaca yolunu kapatmaktaydı. Onun askerleriyle Narr'Havas'ın elindeki eyaletler arasında kalmışlardı. Tyros kentleri de galiplerden yana geçmişti. Deniz kıyısına sürülecekler, bütün bu güçler de birleşip üzerlerinden geçeceklerdi. Eninde sonunda böyle olacağı kesindi.

Savaştan kaçınmak için bir yol göremiyorlardı. O halde, savaşa kıyasıya devam etmek zorundaydılar. İyi ama, cesaretini yitirmiş, yaralarının kanı henüz dinmemiş tüm bu insanlara bitmek bilmez bir savaşın gerekliliğini nasıl anlatacaklardı?

Spendius, "Siz bu işi bana bırakın!" dedi.

İki saat sonra, Hipposarit yönünden gelmekte olan bir adam koşa koşa dağı tırmandı. Elinde tuttuğu ufak tahta levhaları sallıyordu; çok yüksek sesle bağırdığından Barbarlar çevresine toplandılar.

Bu levhaları Sardunyalı Yunan askerleri göndermişlerdi. Afrikalı silah arkadaşlarından, Giskon ile öbür tutsaklara göz kulak olmalarını istiyorlardı. Kartaca'dan gelen Hipponak adında Sisamlı bir tacir, tutsakları kaçırmak için bir komplo hazırlamakta olduğunu haber ver-

mişti onlara. Bu nedenle, Barbarların her olasılığı göz önünde bulundurmaları gerekiyordu. Kartaca Cumhuriyeti güçlüydü.

Spendius'un taktiği, ilkin umduğu kadar başarılı olmadı. Yeni bir tehlike haberi, öfke yaratacak yerde korku doğurdu. Askerler Hamilkar'ın daha önce kendilerine yaptığı uyarıyı anımsayarak, başlarına umulmadık, korkunç bir şeyin gelmesini bekliyorlardı. Gece büyük bir kaygı içinde geçti. Hatta birçokları, Hamilkar geldiğinde onu yumuşatmak için silahlarını çıkardılar.

Ama ertesi gün sabaha karşı saat üçte, daha soluk soluğa, üstü başı tozdan kararmış ikinci bir ulak göründü. Spendius üzeri Fenike yazılarıyla dolu bir papirüs rulosunu onun elinden kaptı. Mektupta paralı askerlerden cesaretlerini kaybetmemeleri rica ediliyordu; Tunuslu yiğitler büyük takviyelerle geleceklerdi çünkü.

Spendius önce mektubu arka arkaya üç kez okudu. Sonra, iki Kapadokyalı'nın omuzlarına oturup oradan oraya gezinerek mektubu bir daha, bir daha okudu. Tam yedi saat boyunca konuştu durdu.

Paralı askerlere Büyük Meclis'in vaatlerini, Afrikalılara kâhyaların zulümlerini, bütün Barbarlara da Kartaca'nın yaptığı haksızlıkları anımsatıyordu. Hamilkar'ın yumuşak davranışları, onları elde etmek için bir yemdi. Teslim olanlar köle gibi satılacak, yenilenler işkencelerle can verecekti. Kaçmaya gelince; hangi yoldan kaçacaklardı ki? Hiçbir ulus onları kabul etmek istemiyordu. Oysa, çabalarını sürdürerek hem özgürlüklerini elde edecekler, hem öçlerini alacaklar, hem para kazanacaklardı! Ayrıca, uzun zaman beklemeyeceklerdi. Tunus'taki insanlar, bütün Libya yardımlarına koşuyordu çünkü. Papi-

rüs rulosunu açıp gösteriyor, "Bakın şuna! Okuyun! İşte vaatleri! Yalan söylemiyorum!" diyordu.

Kara burunlarında kırmızı lekelerle, köpekler orada burada dolaşmaktaydı. Parlak güneş açık başları kızdırmaktaydı. İyice gömülmemiş cesetlerden iç bulandırıcı bir koku yükselmekteydi. Birkaçı karınlarına dek topraktan çıkmıştı. Spendius sözlerinin doğruluğuna tanık olarak onları gösteriyor, sonra Hamilkar'ın bulunduğu yana doğru yumruklarını kaldırıyordu.

Zaten Matho da onu gözetlemekteydi. Spendius korkaklığını örtmek için öfkelenmiş gibi yapıyor, kendini de gittikçe bu öfkeye kaptırıyordu. Tanrılara sığınarak Kartacalılara lanetler yağdırıyordu:

"Tutsakları öldürmek çocuk oyuncağı" dedi. "Onları ne diye esirgeyelim de, sonra gereksiz bir hayvan sürüsü gibi peşimizde sürükleyelim? Yok yok! Bitirmek gerek bu işi! Ne gibi tasarılar yaptıkları belli! Bunların bir teki bile bizi mahvedebilir! Acımak yok! İyiler bacaklarının hızıyla, vuruşlarının gücüyle belli edecekler kendilerini."

Bunun üzerine, tutsakların yanına gittiler. Birçoğu henüz hırıldamaktaydı. Topuklarını ağızlarına sokarak ya da bir mızrağın ucunu saplayarak onları da öldürdüler.

Sonra, akılları a Giskon geldi. Ortaklıkta görünmüyordu. İçlerine bir kaygı düştü. Telaşlandılar. Hem ölmüş olduğuna inanmak, hem de buna katılmak istiyorlardı. En sonunda, üç Samnit çoban, onu Matho'nun çadırının kurulu olduğu yerin on beş adım ilerisinde buldu. Uzun sakalından tanıdılar onu, ötekileri de çağırdılar.

Sırtüstü yatmış, ellerini yanlarına uzatıp dizlerini bitiştirmişti. Mezara konmak için hazırlanmış bir ölüyü andırıyordu. Bununla birlikte, sıska kaburgaları kalkıp inmekteydi. Sapsarı yüzünün ortasında fal taşı gibi açık

duran gözleri, sürekli, dayanılmaz bir şekilde bakmaktaydı.

Barbarlar ilkin büyük bir şaşkınlıkla baktılar ona. Çukurda yaşamaya başladığından beri, onu neredeyse unutmuşlardı. Bu adamın vaktiyle kendilerine iyi davrandığını anımsayarak sıkılıyor, ona el kaldırmaya cesaret edemeyip uzakta duruyorlardı.

Ama arkada duranlar homurdanıyor, birbirlerini itiyorlardı. Tam o sırada, bir Garamantlı kalabalığın içinden geçti. Elindeki orağı havaya kaldırmıştı. Herkes onun niyetini anladı; yüzler kızardı. Utanıyorlardı ama, "Evet! Evet!" diye de bağrışıyorlardı.

Adam, elinde eğri orak, Giskon'a yaklaştı. Kafasını tutup dizinin üstüne yerleştirerek, testere kullanır gibi hızlı hızlı kesmeye başladı. Kesik baş yere düştü. İki noktadan oluk gibi fışkıran kan, tozlarda bir çukur açtı. Zarkhas kesik başın üstüne atıldı, bir parstan daha çevik adımlarla Kartacalılara doğru koşmaya başladı.

Tepeye çıkan yolun üçte ikisini geride bıraktıktan sonra, koynundan Giskon'un kafasını çıkardı, sakalından tutup kolunu birkaç kez hızla çevirdi. En sonunda fırlatıp attığı kafa, havada uzun bir eğri çizip Kartaca siperlerinin ardında kayboldu.

Çok geçmeden, parmaklıkların kenarında çapraz tutulan iki bayrak yükseldi. Ölüleri istemek için kullanılan işaretti bu.

Bunun üzerine, göğüslerinin genişliğine bakılarak seçilen dört tellal ellerinde uzun borularla ortaya çıktı, bu tunçtan boruların içinden seslenerek, "Artık, Kartacalılar ile Barbarlar arasında ne inanç, ne acıma, ne de tanrı kaldı. Her türlü görüşmeyi reddediyoruz. Elçi gönderirseniz ellerini kesip geri yollayacağız" diye duyurdu.

Hemen arkasından Spendius, yiyecek bulmak için Hipposarit'e gönderildi. Bu Tyros kenti hemen o akşam yiyecek gönderdi onlara. Oburcasına karınlarını doyurdular. Sonra, kendilerine gelince, kalan eşyaları ile kırık dökük silahlarını topladılar. Kadınlar orta yerde toplandı. Barbarlar arkalarından ağlayan yaralılara aldırış etmeksizin, deniz kıyısından hızlı adımlarla yola koyuldular. Uzaklaşmakta olan bir kurt sürüsünü andırıyorlardı.

Hipposarit üzerine yürüyorlardı. Burasını almaya karar vermişlerdi. Bu kente ihtiyaçları vardı çünkü.

Hamilkar onları uzakta görünce, kendisinden kaçtıklarını görerek duyduğu gurura rağmen, bir umutsuzluğa da kapıldı. Taze güçlerle hemen saldırmak gerekti onlara. Böyle bir gün daha çarpışıldı mı, savaş sona erecekti! İşler sürüncemede kalırsa, Barbarlar daha güçlenmiş olarak geri geleceklerdi. Tyros kentleri de onlara katılacaktı. Yenilenlere gösterdiği merhamet bir işe yaramamıştı. Bundan sonra acımasız olmaya karar verdi.

Hemen o akşam, Büyük Meclis'e ölülerin üzerinden toplanan bileziklerle yüklü bir hecin devesi gönderdi. Korkunç tehditler savurarak, kendisine başka bir ordu gönderilmesini emretti.

Uzun zamandan beri herkes mahvolduğunu sanmaktaydı. Öyle ki, galip geldiğini öğrenince dehşete yakın bir şaşkınlık duydular. Kutsal örtünün geri geleceği de üstü kapalı bir şekilde bildirilmiş olduğundan, mucize tamamlamaktaydı. Tanrılar ile Kartaca'nın gücü onun elinde gibi görünmekteydi artık.

Düşmanlarından hiç kimse sızlanmaya, ona suç yüklemeye kalkışmadı. Kimilerinin coşkusu, kimilerinin gevşekliği sayesinde, kararlaştırılan süreden önce beş bin kişilik bir ordu hazır edildi.

Bu ordu Hamilkar'ın gerilerini desteklemek için hemen Utika'ya gitti. En seçkinlerden üç bin asker de gemilere bindirildi. Bunlar Hipposarit'e çıkarılacak, Barbarları oradan püskürteceklerdi.

Hannon bunlara komuta etmeyi kabul etmişti. Ama karaya çıkacak güçleri bizzat yönetmek için, orduyu yardımcısı Magdassan'ın eline bıraktı. Tahtırevanın sarsıntılarına dayanamıyordu çünkü artık. Hastalığı dudaklarını ve burun deliklerini de kemirerek yüzünde kocaman bir delik açmıştı. On adım uzaktan bakınca gırtlağının içi görünmekteydi. Ne denli korkunç olduğunu kendisi de çok iyi bildiğinden, başına kadınlar gibi örtü örtüyordu.

Hipposarit, Hannon'un da, Barbarların da buyruklarına hiç aldırmadı. Ama gene de, kent halkı onlara her sabah sepetler dolusu yiyecek getiriyor, burçların tepesinden bağırarak Kartaca'nın talepleri için özür diliyor, uzaklaşıp gitsinler diye ısrarla yalvarıyordu. Denizde beklemekte olan Kartacalılara da işaretlerle aynı şeyleri söylemekteydiler.

Hannon bir saldırı tehlikesini göze almaksızın, limanı abluka etmekle yetiniyordu. Bununla birlikte, Hipposarit yargıçlarını, kente üç yüz asker almaları için ikna etti. Sonra, Üzümler Burnu'na doğru giderek, Barbarları kuşatmak için çok uzaklardan dolaştı. Bu, yersiz, hatta tehlikeli bir girişimdi. Kıskançlığı, Hamilkar'a yardımda bulunmasına engel oluyordu. Onun casuslarını yakalatıyor, bütün planlarını bozuyor, girişilen işi tehlikeye sokuyordu. En sonunda, Hamilkar Büyük Meclis'e, "Bu adamı alın başımdan" diye yazdı. Hannon da İhtiyarlar'ın alçaklığına, Hamilkar'ın çılgınlığına ateş püskürе püsküre Kartaca'ya döndü. Bunca umuttan sonra, yeniden, daha da kötü bir duruma düşülmüştü. Fakat bunu

düşünmemeye, hatta sözünü dahi etmemeye çalışıyorlardı.

Bunca tersliğin üst üste gelmesi yetmiyormuş gibi, Sardunyalı askerlerin generallerini çarmıha gerip tahkimli yerleri ele geçirdikleri, Kenan soyundan olanları her yerde boğazladıkları haberi geldi. Roma, Kartaca'yı tehdit ederek, bin iki yüz talentum para ile Sardunya Adası'nın tamamını vermezse derhal savaş açacağını bildirdi. Roma, Barbarlarla ittifak yapmayı da kabul etmişti. Onlara, un ve kurutulmuş et yüklü, dibi düz gemiler gönderdi. Kartacalılar gemilerin peşine düşüp beş yüz kişiyi tutsak ettiler. Fakat üç gün sonra, Byzasium'dan Kartaca'ya yiyecek getirmekte olan bir filo fırtına yüzünden battı. Tanrılar, Kartaca'yı karşı olduklarını açık açık ilan ediyorlardı.

Bunun üzerine, Hipposarit yurttaşları, bir tehlike haberi alındığı gerekçesiyle Hannon'un üç yüz askerini surların üzerine çıkardılar. Sonra, arkalarından gelip bacaklarından yakaladıkları gibi bunları surlardan aşağıya atıverdiler. İçlerinden sağ kalan birkaçını kovaladılar; bunlar da denizde boğuldu.

Utika asker besliyordu; çünkü Magdassan da Hannon gibi yapmış, onun buyruklarına uyup Hamilkar'ın yalvarmalarına aldırmaksızın kenti kuşatmıştı. Bu askerlere de, içine uyutucu bir kök katılmış şarap içirildi, sonra hepsi uyurken boğazlandı. Aynı anda da Barbarlar çıkageldiler. Magdassan kaçtı. Kentin kapıları açıldı. O günden sonra, bu iki Tyros kenti yeni dostlarına sürekli bir sevgi, eski müttefiklerine de akıl almaz bir hınç gösterdi.

Kartaca davasının böyle yüzüstü bırakılışı bir öğüttü, bir örnekti. Kurtuluş umutları yeniden canlandı. Henüz kararsız halklar da tereddüt etmeyi bıraktılar. Her şey ye-

rinden oynadı. Hamilkar bunu öğrendi. Hiçbir yardım beklemiyordu artık! Şimdi, bir daha toparlanamamacasına mahvolmuştu.

Kendi ülkesinin sınırlarını korumak zorunda olan Narr'Havas'ı hemen gönderdi. Kendisi de asker alıp savaşa yeniden başlamak için Kartaca'ya dönmeyi kararlaştırdı.

Hipposarit'e yerleşmiş olan Barbarlar Hamilkar'ın ordusunu dağdan indiği sırada gördüler.

Kartacalılar nereye gidiyorlardı acaba? Açlık yollara düşürmüştü onları kuşkusuz. Çektikleri acılardan deliye dönmüş olduklarından, zayıf olmalarına karşın savaşmaya geliyorlardı. Ama Kartacalılar sağa döndüler. Kaçıyorlardı. Onlara yetişmek, hepsini tepelemek mümkündü. Barbarlar, peşlerine düşmek için ileriye atıldılar.

Kartacalılar nehrin kıyısına gelince durdular. Bu sefer nehir genişti; batı rüzgârı da esmemişti. Nehri kimisi yüzerek, kimisi de kalkanlarının üzerinde geçti. Sonra, yine yürümeye koyuldular. Gece oldu. Bir daha da görünmediler.

Barbarlar ise durmadılar. Daha dar bir yer bulmak için daha yukarılara gittiler. Derken Tunuslular koşup geldiler. Peşlerinden Utikalıları sürüklediler. Her çalının başında sayıları artıyordu. Kartacalılar yere yatıp kulak kabarttıklarında, karanlıkta onların ayak seslerini işitiyorlardı. Barbarların ilerleyişini yavaşlatmak için, Hamilkar ara sıra geriye doğru ok attırıyordu. Çoğu bu yüzden öldü. Gün doğduğunda Aryana Dağları'nda, yolun dönemeç yaptığı noktadaydılar.

En önde gitmekte olan Matho, ufukta, bir tepenin doruğunda yeşilimsi bir şey seçer gibi oldu. Sonra, iniş başladı, karşılarına dikilitaşlar, kubbeler, evler çıktı: Karta-

ca'ydı burası! Matho düşmemek için bir ağaca dayandı, yüreği o denli hızlı atıyordu çünkü.

Buradan son geçişinden beri başına gelen şeyleri düşünmekteydi. Çok şaşırtıcı, baş döndürücü şeylerdi bunlar! Sonra, Salambo'yu yine göreceğini düşününce sevinçten kabına sığamaz oldu. Ondan nefret etmesini gerektiren nedenler tekrar aklına geldi; ama hepsini çabucak zihninden uzaklaştırdı. Tir tir titriyor, gözlerini dikmiş, Eşmun Tapınağı'nın ilerisinde, palmiyelerin üzerinden görünen bir sarayın yüksek taraçasını seyrediyordu. Sanki üzerine büyük bir ışık vurmuş gibi, yüzü vecit dolu bir gülümsemeyle aydınlanmaktaydı. Kollarını açıyor, esen rüzgârla öpücükler yolluyor, "Gel! Gel!" diye mırıldanıyordu. Göğsü derin bir solukla şişti; inci gibi uzun iki damla yaş, sakalının üzerine düştü.

Spendius, "Neden duruyorsun?" diye bağırdı. "Çabuk ol, hadi! Yürü bakalım! Hamilkar'ı elden kaçıracağız! Ama dizlerin titriyor, yüzüme sarhoş biri gibi bakıyorsun!"

Sabırsızlıktan tepiniyor, Matho'yu sıkıştırıyordu. Sonra, uzun zamandır beklenen bir amaca yaklaştığını gösteren bir edayla göz kırparak, "Hah! Tamam! Geldik nihayet! Avucumdalar artık" diyordu.

Öylesine kendinden emin, öylesine muzaffer bir tavrı vardı ki, içine gömüldüğü uyuşukluktan silkinen Matho da canlandığını hissetti. Bu sözler kendisine en derin mutsuzluk anında söylenmekteydi; umutsuzluğunu öç alma derecesine vardırıyor, öfkesine bir hedef gösteriyorlardı. Yük develerinden birinin üstüne atladı, hayvanın yularını çözdü, o uzun iple geride kalanlara vurmaya başladı. Tıpkı sürü güden köpekler gibi, ordunun gerisinde bir sağa bir sola koşuyordu.

Onun gürleyen sesini duyunca saflar sıkıştı. Topallar bile adımlarını hızlandırdı; kıstağın ortasında, aradaki açıklık azaldı. Barbarların önde gidenleri Kartacalıların kaldırdığı tozların içinde yürümekteydi. İki ordu birbirine yaklaşıyordu, birbirine değecekti neredeyse. Ama Malka Kapısı ile Tagasta Kapısı'nın, kocaman Khamon Kapısı'nın kanatları ardına dek açıldı. Dörtgen biçimindeki Kartaca ordusu bölündü, üç kol halinde kapılardan içeriye daldı. Kapı kemerlerinin altında kaynaşıyorlardı. Çok geçmeden, sıkışan kalabalık ilerleyemez hale geldi. Mızraklar havada birbirine çarpıyor; Barbarların okları duvarları dövüyordu.

Khamon Kapısı'nda Hamilkar göründü. Arkasına dönerek, askerlerine, "Açılın!" diye bağırdı. Atından indi. Sonra, elindeki kılıçla hayvanı dürtüp Barbarların üstüne saldı.

İri bir aygırdı bu, hamur topaklarıyla beslenirdi. Efendisi sırtına bineceği sırada da dizlerini bükerdi. Hamilkar onu neden göndermişti? Bir kurban mıydı yoksa?

İri at mızrakların ortasında dörtnala koşuyor, askerleri deviriyor, ayakları bağırsaklarına dolanıyor, düşüyor, sonra öfkeli sıçrayışlarla yerden kalkıyordu. Askerler açılırken onu durdurmaya çalışıyorlar ya da şaşkın şaşkın bakıyorlardı. Kartacalılar yeniden toplanmışlardı. İçeriye girdiler. Koca kapı gürültüyle arkalarından kapandı.

Kapı geçit vermedi. Barbarlar gelip kanatlarına abandılar. Birkaç dakika, ordu boylu boyunca dalgalandı; dalgalanmalar gittikçe gevşedi, sonunda durdu.

Kartacalılar askerlerini su kemerinin üstüne yerleştirmişlerdi. Bunlar aşağıya taşlar, gülleler, iri kütükler atmaya başlıyorlardı. Spendius inat etmenin hiçbir işe yaramayacağını anladı. Barbarlar da Kartaca'yı kuşat-

maya iyice kararlı oldukları halde, gidip daha uzağa yerleştiler.

Bu arada, savaş haberi Kartaca İmparatorluğu sınırlarının ötesine yayılmıştı. Herakles Sütunları'ndan Kyrene'nin ötelerine, çobanlar sürülerini otlatırken bunu düşünüyor; kervanlarda gece, yıldızların ışığında hep bundan söz ediliyordu. Denizler hâkimi, güneş kadar görkemli, tanrı kadar korkunç Kartaca'ya saldırmaya cesaret eden insanlar vardı demek! Defalarca, Kartaca'nın düştüğü dahi söylenmiş, herkes de buna inanmıştı! Bağımlı uluslar, haraç ödeyen köyler, müttefik eyaletler, bağımsız ordular, tiranlığı yüzünden ondan nefret edenler, gücünü çekemeyenler ya da zenginliğine göz dikmiş olanlar, hepsi kentin düşmesini diliyorlardı çünkü. İçlerinden en yüreklileri hemencecik paralı askerlerden yana geçmişlerdi. Makar bozgunu bütün ötekileri durdurmuştu. Sonunda, güvenleri yerine gelmiş, yavaş yavaş ilerleyip yaklaşmışlardı. Şimdi, doğu bölgelerinin insanları körfezin öbür kıyısındaki Klipea'nın kumullarına yerleşmişlerdi. Barbarları görür görmez ortaya çıktılar.

Kartaca dolaylarındaki Libyalılar değildi bunlar. Libyalılar uzun zamandır üçüncü orduyu meydana getiriyorlardı. Bunlar, Barka Yaylası'nın göçebeleri ile Fiskus ve Derne Burunları'nın, Fizan ve Marmarika'nın haydutlarıydı. Deve kemikleriyle örülmüş kuyuların acı sularını içe içe çölü geçmişlerdi. Aralarında dörder at koşulu arabalarla gelen, devekuşu tüylerine bürünmüş Zuaekler; boyalı kısraklarının gerisinde oturan, kara peçeler örtünmüş Garamantlar vardı. Başkaları, yabani ya da evcil eşeklere, zebralara, mandalara binmişlerdi. İçlerinden bazıları aileleri ve putlarıyla birlikte, kulübelerinin sandal biçimi damlarını da peşlerinden sürüklüyorlardı. Ge-

lenler arasında, çeşmelerin sıcak sularıyla elleri, ayakları buruşmuş Ammonlular; her şeyi kasıp kavurduğu için güneşe lanet okuyan Atarantlar; ölülerini güle oynaya ağaç dallarının altına gömen Trogloditler ve çekirge yiyen iğrenç Auslular ile börtü böcek yiyen Akirmakiler; yüzlerini kırmızıya boyayıp maymun eti yiyen Gizantlar da vardı.

Hepsi, düz ve uzun bir sıra halinde denizin kıyısına dizilmişlerdi. Sonra, rüzgârın kaldırdığı kum kasırgaları gibi ilerlediler. Karşılarında, surların yakınına yerleşmiş olan Barbarlar kımıldamaya hiç yanaşmadıklarından, kıstağın ortasına geldiklerinde durdular.

Sonra, Aryana yönünden, batı bölgesinin insanları olan Numidyalılar çıkageldiler. Aslında, Narr'Havas yalnızca Masilyalıları yönetiyordu. Bunlara da, bozguna uğrayan kraldan yüz çevirme hakkını tanıyan bir gelenek vardı. Zen Nehri kıyısında toplanmışlar, Hamilkar'ın ilk hareketinde de nehri geçmişlerdi. İlkin, Malethut-Baal ile Grafos kasabasındaki bütün avcıların koşup geldikleri görüldü. Üstlerine aslan postları giymişlerdi. Uzun yeleli, cılız ve küçük atlarını mızraklarının saplarıyla sürüyorlardı. Arkalarından, yılan derisi zırhlar kuşanmış Betulyalılar yürümekteydi. Daha sonra, balmumu ile reçineden yapılmış yüksek taçlar giyen Farusiler gelmekteydi. Onları da, ellerinde iki cirit ile gergedan derisinden yuvarlak bir kalkan tutan Kaunlar, Makarlılar, Tilliabarlar izlemekteydi. Yeraltı mezarlıklarının aşağısında, gölün ilk su birikintilerine gelince durdular.

Ama Libyalılar yer değiştirince, onların terk ettiği noktada, tıpkı yere çökmüş bir bulut gibi, Zencilerin kalabalığı görüldü. Bunların arasında, Ak Haruş ile Kara Haruş'tan, Augiles Çölü'nden, hatta Garamantlar'a dört

aylık mesafede bulunan geniş Agazimba bölgesinden ve daha da uzaklardan gelenler vardı! Kırmızı tahtadan takılarına rağmen, kara derilerinin üzerindeki kir yüzünden, uzun süre tozda yuvarlanmış dutları andırıyorlardı. Ağaç kabuğu liflerinden yapılmış donlar, kuru otlardan örülmüş üstlükler giymiş; başlarına yırtıcı hayvanların burunlarını takmışlardı. Kurtlar gibi uluyarak, üzerlerine halkalar geçirilmiş üçgenler sallıyor; değneklerin uçlarına bağlı inek kuyruklarını bayrak gibi havaya kaldırıyorlardı.

Sonra, Numidyalıların, Maurusyalıların, Getulyalıların arkasında, Taggir'in ötesindeki sedir ağacı ormanlarına yayılmış olan sarımtırak renkli insanlar kaynaşmaktaydı. Bunların kedi derisinden yapılmış sadakları* omuzlarında sallanmaktaydı. Eşek iriliğinde, kocaman köpekleri iplerinden tutmuş götürmekteydiler. Köpekler hiç havlamıyorlardı.

Nihayet, sanki Afrika yeterince boşalmamış da daha çok öfke toplamak için, ırkların en altına inmek gerekmiş gibi; bütün ötekilerin ardında, yandan bakılınca yüzleri hayvanları andıran, aptal aptal gülüşen insanlar görülüyordu. İğrenç hastalıkların kemirdiği sefil insanlar, şekilsiz pigmeler, cinsiyeti belirsiz melezler, kırmızı gözlerini güneşte kırpıştıran albinolardı bunlar. Anlaşılmaz birtakım sesler çıkararak, aç olduklarını göstermek için parmaklarını ağızlarına sokuyorlardı.

Silahların karışıklığı da kılıkların ve kavimlerin karışıklığından geri kalmamaktaydı. Tahta hançerlerden, taş baltalardan, fildişi yabalardan testere gibi dişli, ince ağızlı, bakırdan yapıldığı için bükülen kılıçlara dek, öldür-

* sadak: İçine ok konulan torba veya kutu biçiminde kılıf.

mek için yapılmış bütün icatları burada görmek mümkündü. Bu adamlar geyik boynuzları gibi birkaç ağızlı bıçaklar, bir ipin ucuna bağlı kamalar, demir üçgenler, gürzler, şişler kullanıyorlardı. Bambatuş dolaylarından gelme Habeşler, saçlarının arasına zehirli, küçük oklar saklıyorlardı. Birçokları torbalar içinde çakıl taşları getirmişlerdi. Elleri boş olan başkaları da dişlerini takırdatıyorlardı.

Kalabalık sürekli bir dalgalanma halindeydi. Gemiler gibi katrana bulanmış hecin develeri, çocuklarını sırtlarında taşıyan kadınları yere yıkıyordu. Küfeler içindeki yiyecekler dökülüp saçılıyor, insan yürürken tuz parçalarının, zamk topaklarının, çürük hurmaların, cevizlerin üstüne basıp eziyordu. Bazen, haşere kaynaşan göğüslerin üzerinde, ince bir ipe bağlı bir elmas göze çarpıyordu. Kralları bile imrendirecek, bir imparatorluğu satın almaya yetecek, neredeyse efsanevi bir taştı bu. Çoğu, ne istediğini dahi bilmiyordu. Bir büyülenmeyle, merakla sürükleniyorlardı. Ömürlerinde kent görmemiş göçebeler, surların gölgelerinden korkmaktaydılar.

Kıstak şimdi bu insan kalabalığı altında kaybolmuştu. Çadırların sel sularının içine gömülmüş kulübeler gibi göründüğü bu uzun yüzey, öteki Barbarların ilk hatlarına dek uzayıp gidiyordu. Barbarların hepsi pırıl pırıl silahlarını kuşanmış, su kemerinin iki yanında simetrik olarak yerlerini almıştı.

Kartacalılar henüz Barbarların gelişinin verdiği korkunun etkisi altındaydılar ki, direkleri, kolları, ipleri ile halatları; eklemleri, başlıkları ve kılıflarıyla, canavarları ya da kocaman yapıları andıran birtakım şeylerin üzerlerine doğru geldiklerini gördüler. Tyros kentlerinin yolladığı kuşatma araçlarıydı bunlar. Aralarında, tekerlekler

üzerine oturtulmuş altmış sapan makinesi, ayrıca, biçimleri benzediği için "yaban eşeği" denen tipten seksen, "akrep" denen tipten otuz sapan, askerleri kale bedenlerine çıkarmakta kullanılan yükseltici bir makine, kale kapılarını yıkmak için on iki tane koçbaşı, her biri on kantar ağırlıkta kaya parçaları fırlatan üç tane çok büyük mancınık vardı. Yığınlarla insan bunların tabanlarına yapışmış, itiyordu. Her adımda, bir sarsıntıyla sallanmaktaydılar. Böylece surların karşısına dek geldiler.

Ama kuşatma hazırlıklarını bitirmek için birkaç gün gerekiyordu. Uğradıkları bozgun yüzünden gözleri açılan paralı askerler, faydasız çarpışmalarda canlarını tehlikeye atmak niyetinde değildiler. Her iki taraf da çok korkunç bir savaşın başlayacağını, bunun da ya bir zaferle ya da tam bir yok oluşla sonuçlanacağını bildiğinden, hiç acele etmiyordu.

Kartaca uzun süre dayanabilirdi. Kalın surlarının girintili çıkıntılı, bir dizi köşesi vardı; bu, saldırıları püskürtmek için elverişli bir düzendi.

Ne var ki, yeraltı mezarlıklarının orada, surların bir parçası çökmüştü. Karanlık gecelerde birbirinden ayrılmış taş külçelerinin arasından bakıldığında, Malka'daki bakımsız evlerin ışıkları görülmekteydi. Bu evler bazı yerlerde surlardan daha yüksekti. Matho'nun kovduğu paralı askerlerin karıları, yeni kocalarıyla birlikte buralarda oturmaktaydılar. Kadınlar eski kocalarını yeniden görünce, yürekleri dayanamadı. Uzaktan yemenilerini salladılar. Sonra, karanlıkta gelip surun yarığından askerlerle konuşmaya başladılar. Bir sabah da, Büyük Meclis bütün bu kadınların kaçmış oldukları haberini aldı. Bazıları taşların arasından geçmiş, daha gözü pek olan başkaları ise iplerle aşağıya inmişlerdi.

Nihayet, Spendius, tasarısını gerçekleştirmeye karar verdi.

Savaş onu uzaklarda alıkoymuş olduğundan, o ana dek bunu yapmasına engel olmuştu. Kartaca'nın önüne geri döndüklerinden beri, kent halkı tasarladığı girişimden kuşkulanıyormuş gibi geliyordu ona. Ama çok geçmeden, su kemerindeki nöbetçilerin sayısı azaltıldı. Kalenin korunması için çok insan yoktu çünkü.

Eski köle birkaç gün göldeki leyleklere ok atarak talim yaptı. Sonra, ay ışığının olduğu bir akşam Matho'ya, "Gece yarısı büyük bir saman ateşi yaktır, aynı zamanda tüm askerler bağırıp çağırsınlar" dedi. Sonra, Zarkhas'ı yanına alıp körfezin kıyısından Tunus'a doğru yola koyuldu.

Son kemerlerin hizasına gelince, doğruca su kemerine yöneldiler. Arazi açıktı. Sürüne sürüne sütunların diplerine dek ilerlediler.

Kemerin üstündeki nöbetçiler sakin sakin dolaşıyorlardı.

O sırada büyük alevler göründü. Borular çalmaya başladı. Nöbetçi askerler saldırı başladı sanıp Kartaca'ya doğru koştular.

Geride bir tek asker kalmıştı. Gökyüzünün önünde kapkara görünmekteydi. Ay ışığı arkasından vuruyor; upuzun gölgesi uzakta, ovada yürüyen bir dikilitaşı andırıyordu.

Spendius ile Zarkhas onun tam önlerine gelmesini beklediler. Zarkhas sapanını kaptı. Ama belki ihtiyattan, belki gaddarlığından, Spendius onu durdurdu.

"Yok yok! Sapan taşı vınlayıp ses çıkarır! Bana bırak bu işi!" dedi.

Sonra, yayını var gücüyle gerip bir ucunu aşağıdan, sol ayağının başparmağına dayadı. Nişan aldı; ok fırladı.

Adam düşmedi. Kayboluverdi.

Spendius, "Yaralansaydı duyardık" dedi. Sonra, ilk defasında yaptığı gibi, bir ip ve kancanın yardımıyla, bir kattan öbürüne hızla çıkmaya başladı. Yukarıya, cesedin yanına ulaşınca ipi aşağıya attı. Zarkhas ipe bir kazma ile bir çekiç bağladıktan sonra dönüp gitti.

Borular artık çalmıyordu. Her şey sakindi. Spendius kapak taşlarından birini kaldırıp suya girmiş, sonra taşı gene üstüne kapatmıştı.

Adımlarının sayısından mesafeyi hesaplayarak, yanlamasına bir çatlak görmüş olduğu yere geldi. Sabaha kadar üç saat durup dinlenmeden, deli gibi çalıştı. Kapak taşlarının arasından zar zor soluk alabiliyordu. Kaygı içindeydi. Belki yirmi defa öleceğini sandı. Derken, bir çatırtı işitildi. Kocaman bir taş, alt kemerlerden sekerek aşağıya dek yuvarlandı. Birdenbire de gökten ovaya bir çağlayan, bütün bir nehir dökülmeye başladı. Ortasından yarılmış su kemere boşalıyordu. Kartaca için ölüm, Barbarlar için zafer demekti bu.

Kartacalılar bir anda uyandılar. Surların, evlerin, tapınakların üzerlerinde göründüler. Barbarlar itişip bağrışıyorlardı. Büyük çağlayanın çevresinde kendilerinden geçmiş bir halde dans ediyor, sevinç çığlıkları içinde gidip suda kafalarını ıslatıyorlardı.

Su kemerinin üstünde bir adam göründü. Sırtında koyu renk, yırtık bir gömlek vardı. İki eli kalçalarına dayalı, tam kıyıda eğilmiş, yaptığı işe şaşar gibi bulunduğu yerin altına, aşağıya bakıyordu.

Sonra, doğruldu. "Bütün bunlar benim artık!" der gibi kurumlu bir tavırla bakışlarını ufukta gezdirdi. Barbarlar bir alkıştır kopardılar; uğradıkları felaketi nihayet anlayan Kartacalılar ise umutsuzlukla haykırıyorlardı.

Bunun üzerine, Spendius kemerin üstünde bir baştan öbür başa koşmaya başladı. Olimpiyat oyunlarında yarışı kazanan bir araba sürücüsü gibi, gururdan gözü dönmüş bir halde, kollarını havaya kaldırıyordu.

XIII
MOLOKH

Barbarların Afrika tarafında hendek kazıp istihkâm yapmaya ihtiyaçları yoktu; orası kendilerine aitti. Ama surlara daha kolay yaklaşabilmek için, hendeğin kıyısındaki siperi yıktılar. Sonra, Matho, Kartaca'yı daha iyi sarmak için, orduyu büyük yarım dairelere böldü. Paralı askerlerin ağır piyadeleri ilk sıraya yerleştirildi. Onların arkasında sapancılar ile süvariler vardı. En geride yükler, arabalar, atlar bulunuyordu. Bu kalabalığın ötesinde, burçlardan üç yüz adım uzakta da savaş makineleri yükselmekteydi.

Bu makineler, yüzyıllar boyunca defalarca değişen çok çeşitli adlarla anılmakla birlikte, aslında iki mekanizmaya indirgenebilirdi: Kimisi sapan gibi, kimisi ok gibi iş görüyordu.

Birinciler, yani mancınıklar, dört köşe bir çerçeve ile iki dikey direk ve bir yatay koldan oluşmaktaydı. Alt kısımlarında halat sarılı bir kasnak vardı. Mermileri yerleştirmeye yarayan kaşık gibi aleti tutan kalın bir ok, bu kasnağa bağlıydı. Bu okun tabanı, bükük bir ip çilesinin içindeydi. İpler salıverilince ucu kaşıklı ok hızla kalkıp yukarıdaki yatay kola çarpıyor, büyük bir sarsıntıyla duruverince de gücü kat kat artıyordu.

İkincilerin, yani sapanların daha çapraşık bir mekanizması vardı: Küçük bir direk üzerine tam ortasından, yatay bir kiriş tutturulmuştu. Dik açı biçiminde bir çeşit oluk, bu kirişte son buluyordu. Yatay kirişin içinde iki başlık, bu başlıkların içinde de at kılından yumaklar vardı. Tunç bir levha üzerinde aşağıya dek inen ipin uçlarını tutturmak için, başlıklara iki kiriş yerleştirilmişti. Bu tunç levha bir yay aracılığıyla yerinden kurtuluyor, oluğun üzerinden kayıp okları iterek ileriye fırlatıyordu.

Mancınıklar nallarıyla taş atan yabaneşeklerini andırdıklarından, bunlara "yaban eşeği" de denmekteydi. Bir başka çeşit mancınığa da "akrep" deniyordu. Çünkü bunların, levhanın üstünde akrep kuyruğu gibi dik duran bir kancaları vardı. Yumruk indirilince kanca düşüyor, yayı harekete geçiriyordu.

Bunları yapmak için çok ince hesaplar gerekmekteydi. Tahtaların en sert ağaçlardan seçilmesi, çarkların hep tunçtan olması lazımdı. Bunlar manivelalar, palangalar, bocurgatlar* ya da dişli çarklar vasıtasıyla geriliyordu. Kalın eksenler atış yönlerini değiştiriyor; tekerlek yerine geçin iri kütükler de bunları ileri geri yürütüyordu. En büyükleri ayrı parçalar halinde taşınıp düşmanın karşısında yeniden kurulmaktaydı.

Spendius üç büyük mancınığı üç ana açıya yöneltti. Her kapının önüne bir koçbaşı, her burcun önüne bir mancınık yerleştirdi. Arabalar üzerine yerleştirilen öbür mancınıklar da arkalarda dolaşacaktı. Ama bunları, kuşatılmış olan düşmanın yanar paçavra ateşlerinden koru-

* bocurgat: Ağır yükleri çekmek için manivelâ ile döndürülen ve döndürüldükçe çekilen şeyin bağlı bulunduğu urganı kendi üzerine saran çıkrık.

mak, ilk iş olarak da, kendilerini surlardan ayırmakta olan hendeği doldurmak gerekiyordu.

Yeşil kamıştan parmaklıkları, meşe ağacından kemerleri ileri sürdüler. Bunlar üç tekerlek üzerinde kayıp giden kocaman kalkanları andırıyorlardı. İçlerine yosun doldurulmuş taze hayvan derileriyle örtülü küçük kulübeler, işçileri korumaktaydı. Büyüklü küçüklü mancınıkları korumak için de, önlerine, yanmasın diye sirkeye batırılmış iplerden yapılma perdeler gerdiler. Kadınlar ile çocuklar gidip kıyıdan çakıl taşı topluyor, avuçlarıyla toprak alıp askerlere getiriyorlardı.

Kartacalılar da hazırlanmaktaydılar.

Hamilkar sarnıçlarda yüz yirmi üç gün yetecek su olduğunu söyleyerek onları ferahlatmıştı. Onun böyle söylemesi, kendi aralarında bulunması ve hele tanrıçanın kutsal örtüsünün geri gelmiş olması, herkesi umutlandırdı. Kartaca uyuşukluğunu üzerinden attı. Kenan kökenli olmayanlar da kendilerini ötekilerin coşkusuna kaptırdılar.

Köleler silahlandırıldı; silah depoları boşaltıldı. Yurttaşların her birine, nerede, ne iş göreceği gösterildi. Kaçaklardan bin iki yüz kişi hayatta kalmıştı. Hamilkar bunların hepsini subay yaptı. Dülgerler, silahçılar, demirciler, kuyumcular makinelerin başına geçirildi. Kartacalılar Roma'yla yapılan barış antlaşmasının koşullarına aldırmayarak, bu makinelerden birkaçını alıkoymuşlardı. Onları onardılar. Bu işlerden anlıyorlardı.

Deniz ve körfez tarafından korunan kuzey ve doğu yönleri erişilmez durumdaydı. Barbarların karşısındaki surun üzerine ağaç kütükleri, değirmen taşları, kükürt dolu çömlekler, yağ dolu fıçılar çıkarıldı; fırınlar yapıldı. Burçların sahanlıklarına taşlar yığıldı. Surlara hemen bitişik olan evlerin içleri kumla dolduruldu.

Bu önlemler karşısında Barbarlar kızdılar. Hemen savaşmak istediler. Mancınıklara yerleştirdikleri taşlar o denli ağırdı ki, oklar kırıldı. Saldırı ertelendi.

Şubat ayının on üçüncü günü, henüz güneşin doğduğu sırada, Khamon Kapısı'na "küt" diye bir şeyin vurduğu işitildi.

Yetmiş beş asker, bir sehpadan inen zincirlere yatay olarak asılı kocaman bir kütüğün tabanına yerleştirilmiş ipleri çekiyorlardı. Direğin ucunda som tunçtan bir koçbaşı vardı. Üzerine öküz derileri geçirilmiş, yer yer demir bileziklerle çemberlenmişti. Üç insan gövdesi kalınlığında, altmış arşın uzunluğundaydı. İtip çeken çıplak kolların kalabalığı da, düzenli bir salınımla ilerleyip geriliyordu.

Öbür kapıların önündeki diğer koçbaşları da hareket etmeye başladı. Dişli çarkların oyuk tekerlekleri içinde adamların basamak basamak çıkmakta oldukları görüldü. Kasnaklar, başlıklar gıcırdadı. İpten perdeler aşağıya indi. Taşlar ve oklar aynı anda yağmur gibi yağmaya başladı. Şuraya buraya dağılmış olan sapancılar koşuşuyorlardı. Birkaçı, kalkanlarının altında reçine dolu çömlekler gizleyerek sura yaklaşıyor, sonra bunları kollarının var gücüyle fırlatıyordu. Bu gülle, ok, ateş yağmuru ilk sıraların üzerinden aşıyor, bir kavis çizip surların ardına düşüyordu. Ama surların tepelerinde, gemilere direk dikmek için kullanılan uzun maçunalar belirdi. Bunlardan aşağıya içleri kertikli, yarım daire biçiminde kocaman kıskaçlar sarktı. Kıskaçlar koçbaşlarını kavradılar. Askerler kütüğe yapışarak geriye doğru çekiyor; Kartacalılar ise kütüğü yukarıya çıkarmak için halata asılıyorlardı. Çarpışma akşama dek sürdü.

Paralı askerler ertesi gün yeniden işe koyulduklarında, surların üstü baştan başa pamuk denkleri, bezler, yastık-

larla kaplanmış durumdaydı. Mazgal delikleri hasırlarla kapatılmıştı. İstihkâmın üzerinde, maçunalar* arasında, sırıklara geçirilmiş sıra sıra yabalar, et baltaları görülüyordu. Anında, zorlu bir direniş başladı.

Halatlara bağlı ağaç kütükleri kalkıp kalkıp inerek koçbaşlarını dövüyordu. Mancınıkların attığı kenetler, kulübelerin damlarını söküyordu. Burçların üzerinden sel gibi çakmaktaşları, çakıllar dökülüyordu.

Sonunda, koçbaşları Khamon Kapısı ile Tagasta Kapısı'nı çökertti. Ama Kartacalılar içeriye öyle çok öteberi yığmışlardı ki, kapıların kanatları açılmadı. Ayakta kalakaldılar.

Bunun üzerine, duvarlara doğru kocaman burgular ileri sürüldü. Bunlar, ek yerlerine sokulup taşları yerlerinden oynatacaklardı. Makineler daha iyi kullanıldı. Bunları kullananlar mangalara ayrıldı. Makinler, sabahtan akşama dek, bir dokuma tezgâhının tekdüze dakikliğiyle durmadan çalışıyordu.

Spendius bunları çalıştırmaktan bıkıp usanmıyordu. Mancınıkların ip çilelerini kendisi geriyordu. Her iki çilenin de gerilişinde tam eşitlik olsun diye, ipleri bir sağa bir sola vurularak, her iki yandan benzer sesler çıkıncaya dek sıkıştırılıyordu. Spendius makinelerin iskelelerine tırmanıyor, ayağının ucuyla yavaşça ip çilelerine vuruyordu. Sonra da, rebabını akort eden bir çalgıcı gibi kulak kabartıyordu. Mancınığın oku kalkıp direk yayın sarsıntısıyla titreyince, taşlar her yana fırlayıp oklar dere gibi akmaya, koşmaya başlayınca, peşlerinden gitmek istiyormuş gibi, bütün vücuduyla eğilip kollarını havaya savuruyordu.

* maçuna: İslimle çalışan, ağırlık kaldırma makası.

Askerler, ustalığına hayran olarak, o ne derse yapıyorlardı. Çalışmanın verdiği neşeyle makinelerin adları konusunda şakalaşıyorlardı. Örneğin, koçbaşlarını kavrayan kıskaçlara kurt, kamış kafeslerle örtülü kulübemsi galerilere çardak dendiğinden, onlar da kuzu ya da bağcı oluyorlardı. Silahlarını doldururken, yaban eşeklerine, "Hadi bakalım, iyi bir çifte at!", akreplere de, "İğnenin yüreklerine dek sok!" diyorlardı. Hep aynı olan bu şakalar, cesaretlerini artırıyordu.

Bununla birlikte, makineler suru bir türlü yıkamıyordu. Sur, araları toprak doldurulmuş iki duvardan oluşmaktaydı. Makineler bu duvarların ancak üstlerini yıkabiliyor; Kartacalılar her seferinde bunları onarıyordu. Matho taş burçlar kadar yüksek olan tahtadan kuleler yapılmasını emretti. Hendeği daha çabuk doldurmak için, içine otlar, kazıklar, taşlar, tekerlekleriyle birlikte arabalar atıldı. Daha hendek dolmadan, koskoca Barbar kalabalığı tek bir hareketle ovada dalgalandı, taşan bir deniz gibi gelip duvarların diplerini dövmeye başladı.

İp merdivenler, tahta merdivenler, bir sıra kamışın ucundaki seyyar bir köprünün palangalarla aşağıya indirildiği iki direkten oluşan sambukalar ileri sürüldü. Bunlar sura dayanmış, çok sayıda dik çizgi oluşturuyordu. Arka arkaya dizilmiş paralı askerler, silahlarını ellerinde tutarak yukarıya tırmanıyorlardı. Hiçbir Kartacalı görünmüyordu. Barbarlar daha şimdiden surun üçte ikisini tırmanmışlardı. Tam o sırada, mazgallar açıldı; hepsi birer ejderha ağzı gibi ateş, duman kusmaya başladı. Serpilen kumlar, zırhların ek yerlerinden içeri giriyor; katran giysilere yapışıyor; erimiş kurşun miğferlerin üzerinde zıplıyor, etlerde delikler açıyordu. Bir kıvılcım yağmuru gelip yüzlere çarpıyor; gözsüz göz çukurlarından sanki

badem iriliğinde gözyaşları akıyordu. Yağdan sapsarı olmuş adamların saçları tutuşuyor; adamlar koşmaya başlayınca ötekileri de ateşe veriyorlardı. Uzaktan, yüzlerine kana batırılmış harmaniler atılarak alevler söndürülüyordu. Yaralı olmayan birkaçı hiç kımıldamadan duruyordu. Kazık gibi kaskatıydı bunlar. Ağızları açık, iki kolları ayrıktı.

Saldırı, birkaç gün boyunca tekrarlandı. Paralı askerler aşırı güç ve gözü peklik göstererek zafer kazanacaklarını umuyorlardı.

Bazen bir asker bir başkasının sırtına binerek taşların arasına uzun bir çivi sokuyor, sonra daha yükseğe erişmek için bunu bir basamak gibi kullanıp taşlar arasına ikinci, üçüncü bir çivi saplıyordu. Askerler, mazgalların kenarları altında korunarak, bu şekilde yavaş yavaş yükseliyorlardı. Ama belirli bir yüksekliğe ulaşınca yeniden aşağı düşüyorlardı. Koca hendek dolup taşmaktaydı. Yaralılar, canlıların ayakları altında, cesetler ve can çekişenlerle birlikte karmakarışık bir yığın oluşturuyordu. Deşilmiş bağırsakların, çevreye saçılmış beyinlerin, kan birikintilerinin ortasında, yanmış gövdeler kara lekeler gibi durmaktaydı. Bir yığından dışarı uzanan kol ve bacaklar, ateşe verilmiş bir bağdaki sırıklar gibi dimdik duruyordu.

Merdivenler yetişmeyince, biri ötekinin üzerine yanlamasına yerleştirilmiş iki uzun kirişten oluşan özel maçunalar kullanıldı. Bunların uçlarında, içine silahlarıyla birlikte otuz piyadenin sığabildiği dört köşe sepetler vardı.

Matho, hazır olan ilk maçunayla yukarı çıkmak istedi. Spendius onu alıkoydu.

Birtakım askerler bocurgatların üzerine eğildiler. Kocaman kiriş kalktı, yatay hale geldi, sonra neredeyse diki-

ne doğruldu. Ucunda çok ağır bir yük olduğundan, koskoca bir kamış gibi eğilmekteydi. Burunlarına kadar saklanmış askerler birbirlerinin üzerine yığılmışlardı; miğferlerinin tüylerinden başka bir şey görünmüyordu. En sonunda, kiriş yirmi beş arşın havaya yükseldi, birkaç kez sağa sola döndü, sonra alçaldı. Avucunda bir tabur pigme tutan bir devin kolu gibi, surun kenarına içi adam dolu sepeti bıraktı. Askerler kalabalığın ortasına atladılar ve bir daha da geri gelmediler.

Bütün öteki maçunalar da çabucak kuruldu. Ne var ki, kenti almak için bunun yüz kat fazlası gerekiyordu. Maçunalar öldürücü bir tarzda kullanıldı; Habeş okçular sepetlerin içine yerleşiyor, halatlar gerilince havada asılı kalıyor, Karacalıların üzerine zehirli oklar atıyorlardı. Mazgallara hâkim durumdaki elli maçuna, Kartaca'yı dev akbabalar gibi kuşatmıştı. Zenciler, surların üzerindeki muhafızların korkunç çırpınmalarla öldüklerini görünce gülüyorlardı.

Hamilkar oraya ağır piyadeler gönderdi. Bunlara her sabah, zehirden koruyan birtakım otların suyunu içiriyordu.

Bir akşam, karanlık bir havada, en iyi askerlerini salapuryalara, sallara bindirdi. Limanın sağından dönerek Taenia'da karaya çıktı. Sonra, Barbarların ilk hatlarına dek ilerlediler ve yandan saldırarak birçoğunu öldürdüler. Geceleyin, iplere asılı askerler surların üzerinden ellerinde meşalelerle aşağıya iniyor, paralı askerlerin tabyalarını ateşe verip yine yukarıya çıkıyorlardı.

Matho kudurmuş gibiydi. Her engel öfkesini daha da artırıyor, korkunç, aşırı şeyler yapıyordu. Zihninden Salambo'ya bir randevu verdi, sonra onu bekledi. Salambo gelmeyince, bunu yeni bir ihanet olarak algıladı. Ondan

nefret etmeye başladı. Ölüsünü görse, yanından geçip giderdi belki. İleri karakollardaki asker sayısını iki katına çıkardı, surların dibine tuzaklar kurdu, Libyalılara bir orman dolusu ağaç getirmelerini emretti. Bu odunları ateşe vererek, Kartaca'yı bir tilki ini gibi yakacaktı.

Spendius kuşatmada direniyordu. O zamana kadar icat edilmemiş korkunç savaş makineleri yapmanın çarelerini arıyordu.

Kıstağın ilerisinde ordugâh kurmuş olan öteki Barbarlar, işlerin böyle yavaş gitmesine şaşıyorlardı. Homurdanmaya başlayınca onları salıverdiler.

Bunun üzerine, bıçaklarıyla, ciritleriyle ileri atılıp kapıları dövmeye başladılar. Vücutlarının çıplak oluşu kolayca yaralanmalarına yol açtığından, Kartacalılar bunları bol bol öldürüyorlardı. Paralı askerler de, yağma konusunda duydukları kıskançlıktan olsa gerek, bu işe pek sevindiler. Bu yüzden aralarında kavgalar çıktı, çarpışmalar oldu. Köyler de talan edilmişti. Çok geçmeden, herkes yiyecekleri kapışmaya başladı. Barbarların cesaretleri kırılmaya başlıyordu. Kalabalık gruplar çekip gittiler. Ama o kadar çok insan vardı ki, bunların gittiği fark edilmedi.

En akıllıları lağımlar kazmaya kalkıştı. Yeterince desteklenmeyen toprak çöktü. Bunun üzerine, başka yerlerde yenilerini kazmaya başladılar. Hamilkar kulağını tunç bir kalkana dayayarak bunların yönünü kestiriyordu. Karşılığında, o da ahşap kulelerin geçeceği yolun altına lağımlar kazdırdı. Bunlar, itilmek istenince çukurlara gömüldü.

Sonunda herkes, düşmanla aynı düzeyde savaşılmasını sağlayacak, surlarla eşit yükseklikte, uzun bir set yapılmadıkça kentin alınamayacağını anladı. Makinelerin

ilerleyebilmesi için setin üstüne taşlar döşenecekti. O zaman, Kartaca'nın dayanması imkânız olacaktı.

Kent su sıkıntısı çekmeye başlıyordu. Kuşatmanın başında iki mangır eden bir eşek yükü su, şimdi bir gümüş akçeye satılıyordu. Et ve buğday stokları da tükenmeye başlamıştı. Herkes aç kalmaktan korkuyordu. Boş yere doyurulan gereksiz insanlardan söz edilmeye bile başlandı; bu ise herkesi korkutuyordu.

Khamon Meydanı'ndan Melkart Tapınağı'na dek, sokaklar ölülerle doluydu. Mevsim yaz sonu olduğundan, koca kara sinekler savaşçılara musallat oluyordu. Yaşlılar yaralıları taşıyor; dindarlar savaş sırasında uzaklarda ölmüş olan yakınları ile dostları için sembolik cenaze törenleri yapmaya devam ediyorlardı. Kapıların önünde, başları saçlı, üstleri giyimli balmumundan heykeller yatıyordu. Bunlar, yanlarında yanmakta olan mumların sıcağında eriyor, omuzlarının üzerinden boyalar akıyor; yanlarında yas şarkıları söyleyenlerin yüzünden yaşlar süzülüyordu. Bu arada, kalabalık koşuşuyor; silahlı askerler geçiyor; subaylar bağırarak komutlar veriyordu. Bir yandan da, sürekli surları dövmekte olan koçbaşlarının vuruşları işitiliyordu.

Sıcak o denli arttı ki, şişen ölüler tabutlara sığmaz oldu. Cesetler avluların ortasına yığılıp yakılıyordu. Ama ateşler çok dar yerlerde yakıldığından, yakınlarındaki duvarları da tutuşturuyor, bir atardamardan fışkıran kan gibi, evlerden birdenbire uzun alevler yükseliyordu. Böylece, Tanrı Molokh Kartaca'ya egemen oluyordu. Surları sarıyor, sokaklarda yuvarlanıyor, cesetlere varıncaya dek her şeyi yutuyordu.

Oradan buradan toplanmış paçavralardan oluşan harmanileri umutsuzluk işareti olarak sırtlarına geçiren bir-

takım adamlar, sokak köşelerine yerleştiler. Bunlar İhtiyarlar'a, Hamilkar'a atıp tutuyor, halka tam bir yıkım olacağına dair kehanetlerde bulunuyor, "Her şeyi yıkıp yakın, canınızın istediğini yapın!" diyorlardı. En tehlikelileri, haşhaş türünden uyuşturucu bir otu kaynatıp içenlerdi. Kriz anlarında, yırtıcı hayvanlar olduklarını sanıyor, gelip geçenlerin üzerine atılarak bunları paralıyorlardı. Çevrelerine kalabalıklar toplanıyor; bu yüzden Kartaca'nın savunması unutuluyordu. Hamilkar politikasını desteklemeleri için bunların kimilerine para vermeyi düşündü.

Tanrıların ruhlarını kentte alıkoymak için, tasvirlerini zincire vurmuşlardı. Patek Tanrıları'nın üzerlerine kara örtüler örtüldü. Sunakların çevrelerine kıl kuşaklar yerleştirildi. Baallar'ın gururunu ve kıskançlığını kışkırtmak için bunların kulaklarına, "Yenilecek misin? Ötekiler daha güçlü belki! Göster kendini, yardım et bize! Halk, nerede kaldı bunların tanrıları demesin!" diye şarkılar söyleniyordu.

Rahip kurulları sürekli bir kaygı yüzünden telaş içindeydi. Kutsal örtünün yine yerine konması bir işe yaramamış olduğundan, en çok Rabbetna Tapınağı'ndaki rahipler korkmaktaydılar. Bunlar, zapt edilmesi bir kale kadar güç olan üçüncü iç avluya kapanıp kalmışlardı. İçlerinden yalnızca bir tanesi, Başrahip Şahabarim dışarı çıkmaya cesaret edebiliyordu.

Salambo'nun yanına geliyordu. Ama hiç konuşmadan gözlerini üzerine dikip seyrediyor ya da bir sürü söz söylüyordu; ona yaptığı sitemler her zamankinden daha acıydı.

Anlaşılmaz bir çelişkiyle, şimdi de genç kızın kendi buyruklarına uymuş olmasını bağışlayamamaktaydı. Şa-

habarim her şeyi tahmin etmişti. Kafasına saplanan bu düşünce, güçsüzlüğü yüzünden duymakta olduğu kıskançlıkları daha da kamçılıyordu. Salambo'yu savaşa neden olmakla suçluyordu. Ona inanılacak olursa, Matho Kartaca'yı kutsal örtüyü geri almak için kuşatıyordu. Kutsal nesneleri ele geçirmeğe kalkışan bu Barbar'a lanetler, alaylar yağdırıyordu. Bununla birlikte, rahibin asıl söylemek istediği bu değildi.

Ama Salambo artık ondan hiç korkmaz olmuştu. Bir zamanlar yaşadığı kaygılardan iz kalmamıştı. Benzersiz bir sükûnet içindeydi. Daha az kaçamak olan bakışları, berrak bir alevle ışıldamaktaydı.

Bu arada, kara yılan yine hastalanmışı. Salambo ise, tersine, iyileşir göründüğünden, yaşlı Taanaş buna seviniyordu. Yılanın böyle zayıflayıp solarak, hanımının rahatsızlığını kendi üzerine aldığına inanmaktaydı çünkü.

Bir sabah yılanı öküz derisinden yatağın arkasında çöreklenmiş buldu. Hayvan mermerden daha soğuktu, başı bir yığın kurtçuğun altında kaybolmuştu. Taanaş haykırınca Salambo koşup geldi. Ayakkabısının ucuyla yılanı bir süre evirip çevirdi. Köle onun duygusuzluğuna pek şaştı.

Hamilkar'ın kızı artık oruçlarını eskisi kadar istekle uzatmıyordu. Günlerini taraçasında geçiriyor, dirseklerini parmaklığa dayayıp önüne bakarak oyalanıyordu. Kentin öbür ucunda, surların tepesi gökyüzünde eşit olmayan zikzaklar çiziyor; nöbetçilerin mızrakları surlar boyunca buğday başaklarından oluşan uzun bir şerit gibi görünüyordu. Salambo daha ileride, burçların arasından, Barbarların manevralarını görebiliyordu. Kuşatmaya ara verilen günlerde, yaptıkları işleri dahi seçebiliyordu. Silahlarını onarıyor, saçlarını yağlıyor ya da kanlı kolları-

nı denizde yıkıyorlardı. Çadırlar kapalıydı. Yük hayvanları yemlerini yiyorlardı. Ta uzakta, hepsi yarım halka biçiminde dizilmiş savaş arabalarının tırpanları, dağların eteğine yatırılmış gümüş bir palayı andırıyordu. Salambo'nun aklına Şahabarim'in sözleri gelmekteydi. Genç kız nişanlısı Narr'Havas'ı bekliyordu. Beslediği hınca rağmen, Matho'yu bir daha görmek istiyordu. Salambo, bütün Kartacalılar arasında, korkmadan onunla konuşabilecek tek insandı belki.

Babası sık sık odasına geliyordu. Hızlı hızlı soluyarak yastıkların üzerine oturuyor, sanki kızını seyretmek yorgunluklarını gideriyormuş gibi, onun yüzüne neredeyse sevecenlikle bakıyordu. Bazen, ona paralı askerlerin ordugâhına yaptığı yolculuk üzerine sorular sorduğu da oluyordu. Hatta bir defasında, "Seni oraya biri mi gönderdi yoksa?" diye sordu. Salambo bir baş işaretiyle "Hayır" dedi: Kutsal örtüyü kurtardığı için o denli gururluydu çünkü.

Ama Hamilkar askeri bilgiler edinme bahanesiyle, sözü döndürüp dolaştırarak hep Matho'ya getiriyordu. Kızının çadırda onca saat ne yapmış olduğuna bir türlü akıl erdiremiyordu. Gerçekten, Salambo Giskon'un sözünü etmiyordu; çünkü sözlerin kendilerinde gerçek bir güç bulunduğundan, başka birine aktarılan lanetler o kişinin üzerine dönebilirdi. Matho'yu öldürmek için duyduğu arzuya uymadı diye kınanmaktan korktuğu için, bundan hiç söz etmiyordu. Matho'nun o sırada pek öfkeli göründüğünü, çok bağırdığını, sonra da uyuyakaldığını söylüyordu. Belki utandığından, belki de askerin öpüşlerine hiçbir önem vermemesine yol açan aşırı bir saflık yüzünden, olup bitenler hakkında daha fazla bir şey anlatmıyordu. Bütün bunlar, kafasının içinde, korkulu bir düşün

hüzün dolu, sisli anıları gibi dalgalanmaktaydı zaten. Bunları nasıl, ne tür sözlerle anlatabileceğini kendisi de bilmemekteydi.

Bir akşam, baba kız yine böyle karşı karşıya oldukları sırada, Taanaş korku içinde çıkageldi.

"Yaşlı bir adam gelmiş, yanında bir de çocuk var. Efendimizi görmek istiyor" dedi.

Hamilkar sarardı, sonra sert bir tavırla, "Gelsin!" dedi.

İddibal içeriye girdi, yere kapanmadı. Teke kılından bir harmani giymiş küçük bir oğlan çocuğunu elinden tutmaktaydı. Çocuğun yüzünü örtmekte olan kukuletayı hemen kaldırarak, "İşte o, efendimiz! Al onu!" dedi.

Hamilkar ile köle odanın bir köşesine çekildiler.

Çocuk odanın ortasında kalmış, ayakta duruyordu. Şaşkın olmaktan çok dikkatli bir bakışla tavana, eşyaya, al kumaşlar üzerinde sürünen inci gerdanlıklara, kendisine doğru eğilen bu şahane genç kadına bakıyordu.

On yaşında vardı; boyu bir Roma kılıcından daha uzun değildi. Kıvırcık saçları, çıkık alnını gölgeliyordu. Gözleriyle boşluklar aramaktaydı sanki. İnce burnunun kanatları iri iri açılıp kapanmaktaydı. Tüm benliğinden, büyük işler başarmaya yazgılı olanların tarifi imkânsız görkemi yayılmaktaydı. Çok kalın olan harmanisini çıkarınca, beline doladığı vaşak derisinden bir postla kaldı. Tozdan bembeyaz olmuş küçük, çıplak ayaklarıyla döşeme taşlarının üstüne kararlı bir şekilde basıyordu. Ama önemli şeylerden söz edildiğini anlamıştı kuşkusuz;, çünkü bir eli arkasında, başını eğmiş, bir parmağını ağzına sokmuş, kımıldamadan duruyordu.

En sonunda, Hamilkar bir işaret yapıp Salambo'yu yanına çağırdı, alçak sesle, "Bu çocuğu yanında saklayacaksın, anladın mı?" dedi. "Ev halkından bile hiç kimse var-

lığından haberdar olmayacak." Sonra, kapının arkasında İddibal'a bir kez daha sordu:

"Sizi hiç kimse görmedi değil mi? Emin misin bundan?"

"Görmedi" dedi köle. "Sokaklar bomboştu. Savaş tüm eyaletlere yayılmış olduğundan, efendimizin oğlu için korktum. Onu nerede saklayacağımı bilemediğimden, bir şalupaya* binip kıyı boyunca geldim. Üç gün boyunca da suları gözleyerek körfezde volta vurdum. En sonunda, o akşam Khamon dolaylarının ıssız olduğunu gördüm, limanın girişi serbest olduğundan geçidi hemencecik geçip tersanenin yanında karaya çıktım."

Ama çok geçmeden, Barbarlar Kartacalıların limandan çıkmalarına engel olmak için karşıya kocaman bir sal yerleştirdiler. Tahta kuleleri yükseltiyorlardı. Bu arada, surların karşısında yapılan set de yükselmekteydi.

Dışarıyla bağlantı kesildiğinden korkunç bir kıtlık baş gösterdi.

Bütün köpekler, bütün katırlar, bütün eşekler, sonra da Hamilkar'ın geri getirmiş olduğu on beş fil kesildi. Molokh Tapınağı'nın aslanları öfkeden kudurmuş gibiydiler; tapınakta hizmet etmekte olan köleler yanlarına yaklaşmaya çekiniyorlardı artık. Aslanlar ilkin Barbarların yaralılarıyla beslendi. Sonra, önlerine henüz ılık olan ölüler atıldı. Bunları yemeyen hayvanların hepsi öldü. Akşamın alacakaranlığında insanlar eski surlar boyunca dolaşıyor, taşların arasından otlar, çiçekler toplayıp şarapta kaynatıyorlardı. Şarap sudan daha ucuzdu. Başkaları düşmanın ileri karakollarına dek sokuluyor, çadırlardan yiyecek çalıyorlardı. Barbarlar bu işe pek şaştıkların-

* şalupa: Küçük bir gemi gibi kullanılabilen büyük sandal.

dan bazen onların geri dönmelerine ses çıkarmıyorlardı. Derken, bir gün geldi, İhtiyarlar Eşmun Tapınağı'ndaki atları kendi aralarında kesmeye karar verdiler. Rahiplerin yelelerini sırmalı kurdelelerle ördükleri kutsal hayvanlardı bunlar. Varlıkları güneşin hareketini, en yüksek biçimi altında ateş düşüncesini ifade ediyordu. Eşit parçalar halinde kesilen etleri, sunağın arkasına gömüldü. İhtiyarlar her akşam, ibadet bahanesiyle tapınağa çıkıyor, karınlarını doyuruyor, gömleklerinin altında da çocuklarına bir parça et getiriyorlardı gizlice. Surlardan uzak olan ıssız mahallelerin halkı daha az sefalet çekmekteydi. Ötekilerden korktukları için, bunlar mahallelerine kimseyi sokmamaktaydılar.

Mancınıkların taşları ve savunma için yapılması emredilen yıkımlar yüzünden, sokakların ortalarına moloz yığınları birikmişti. En sakin saatlerde, kalabalık kitleler birdenbire bağıra çağıra koşuşmaya başlıyor; çıkan yangınlar Akropolis'in üstünden, setlerin üzerine dağılmış, rüzgârda kıvrılıp bükülen al paçavralar gibi görünüyordu.

Bütün bu çalışmalara karşın, üç büyük mancınık durmadan işliyordu. Verdikleri zararlar çok büyüktü. Bir adamın kafası gidip Sisitler'in cephesine çarpmıştı. Kinisdo Sokağı'nda çocuk doğurmakta olan bir kadın, bir mermer külçesinin altında ezilmiş; çocuğu yatakla birlikte Sinazin Kavşağı'na dek fırlamış; yorgan da orada bulunmuştu.

En çok tedirginlik yaratan, sapacıların attıkları taşlardı. İnsanlar yürekleri üzüntü içinde bir iki lokma yemek yerken, taşlar damların üzerine, bahçelerin içine, avluların ortasına düşüyordu. Bu korkunç güllelerin üzerine kazınmış harfler, çarptıkları insanların etlerine olduğu

gibi çıkıyordu. Ölülerin üstlerinde "Domuz yavrusu" , "Çakal", "Bit" gibi küfürler; bazen de "Yakalandım!", "Bunu hak ettim!" gibi şakalar okunmaktaydı.

Surların limanın köşesinden sarnıçların hizasına kadar uzanan parçası yıkıldı. Bunun üzerine, Malka'da oturanlar, arkalarındaki eski Byrsa Surları ile önlerindeki Barbarların arasında sıkışıp kaldılar. Ama onlarla meşgul olmadan, suru kalınlaştırıp mümkün olduğunca yükseltmeye vakit yoktu. Halk kendi haline bırakıldı. Hepsi ölüp gitti. Bu mahallenin halkını genelde kimse sevmezdi; ama bu yüzden herkes Hamilkar'a büyük nefret duydu.

Hamilkar ertesi gün, içinde buğday saklatmakta olduğu kuyuları açtırdı. Kâhyaları buğdayı halka dağıttılar. Üç gün boyunca herkes tıka basa karnını doyurdu.

Ama bu yüzden susuzluk daha da dayanılmaz bir hal aldı. Su kemerinden dökülen duru suyun meydana getirdiği uzun çağlayan ise gözlerinin önündeydi. Güneşin ışıkları altında, çağlayanın tabanından ince bir buğu yükseliyordu. Yanı başında bir gökkuşağı vardı. Küçük bir dere de kumsalda kıvrımlar çizerek körfeze dökülüyordu.

Hamilkar gevşemiyordu. Belirleyici, olağanüstü bir şeye, bir olaya güvenmekteydi.

Kendi köleleri Melkart Tapınağı'nın gümüş çubuklarını söktüler. Limandan bocurgatlarla dört uzun gemi çekilerek Mappallar'ın altına dek getirildi. Kıyıdaki surda bir delik açıldı. Köleler ne fiyata olursa olsun paralı asker toplamak için Galya'ya doğru yola çıktılar. Bu arada, Hamilkar Numidya Kralı'yla haberleşemediğine hayıflanmaktaydı. Onun Barbarların ardında ve üzerlerine çullanmaya hazır olduğunu biliyordu çünkü. Ama çok zayıf

olan Narr'Havas, tek başına tehlikeyi göze alamıyordu. Hamilkar suru dört karış daha yükseltti, silah depolarındaki tüm malzemeyi Akropolis'e yığdırdı, savaş makinelerini bir kez daha onarttı.

Mancınıklara sarmak için boğaların boyunlarından ya da geyiklerin dizlerinden alınma sinirlerden yapılmış sırımlar kullanılıyordu. Ama Kartaca'da ne geyik vardı, ne boğa. Hamilkar, İhtiyarlar'dan karılarının saçlarını istedi. Hepsi saçlarını feda ettiler ama yetmedi. Sisitler'in binalarında, Yunanistan ve İtalya'daki genelevlere gönderilenler türünden, evlenme çağına gelmiş iki yüz cariye vardı. Bunların birtakım yağlar süre süre esnekleşmiş saçları, savaş makineleri için çok elverişliydi. Ama bu, ileride büyük bir kayba yol açacaktı. O yüzden, ayaktakımının karıları arasından saçları en güzel olanların seçilmesi kararlaştırıldı. Yüzler Meclisi'nin hizmetkârları makaslarla gelip kesmek isteyince, kadınlar vatanın gereksinmelerine aldırmaksızın, umutsuz çığlıklar kopardılar.

Barbarların azgınlığı gittikçe artıyordu. Uzaktan, makinelerini yağlamak için ölülerin içyağlarını çıkardıkları görülmekteydi. Başkaları, ölülerin tırnaklarını söküp uç uca dikerek, bunlardan kendilerine zırhlar yapıyorlardı. Mancınıklara, Zencilerin getirdikleri yılanlarla dolu çömlekleri koymayı düşündüler. Toprak çömlekler taşların üzerinde kırılıyor; yılanlar çevreye dağılıyor, kum gibi kaynaşıyordu. O denli çoktular ki, doğal olarak duvarlardan çıkar gibi bir halleri vardı. Sonra, bu buluşlarından memnun kalmayan Barbarlar, bunu daha da geliştirdiler. Mancınıklarla her çeşit pislik, insan dışkısı, leş parçaları, cesetler de atıyorlardı. Bu yüzden veba hortladı. Kartacalıların dişleri ağızlarından dökülüyordu; diş etle-

ri, çok uzun seferlerden sonra develerde olduğu gibi renksizleşmişti.

Yapılmakta olan set henüz surların yüksekliğine erişmediği halde, üzerine savaş makineleri yerleştirildi. İstihkâmların yirmi üç burcunun karşısında, yirmi üç tahta kule yükselmekteydi. Tüm yükseltici makineler yeniden kurulmuştu. Ortada, biraz geride, "Kentler Fatihi Demetrius'un "kent yıkıcı" anlamına gelen "helepolis" adıyla anılan korkunç kuşatma kulesi görülüyordu. Spendius uğraşa didine, sonunda bu makineyi yaptırmayı başarmıştı. İskenderiye Feneri gibi ehram biçiminde olan makine, altmış beş arşın yüksekliğinde, on bir buçuk arşın genişliğindeydi. Yukarıya doğru küçüle küçüle giden, tunç pullarla korunan, birçok kapısı olan tam dokuz katı vardı. İçi askerle doluydu. En üstteki kata iki sapan makinesi ile bir mancınık yerleştirilmişti.

Hamilkar, bunun üzerine, ileride teslim olmaktan söz edecekler için her yana çarmıhlar diktirdi. Kadınlar bile askere alındılar. Herkes sokaklarda yatıyor, kaygı içinde bekleşiyordu.

Derken bir sabah, güneş doğmadan az önce -nisan ayının yedinci günüydü- Barbarların hep bir ağızdan büyük bir çığlık kopardıkları işitildi. Kurşundan yapılmış borular homurdanıyor; Paflagonyalıların boynuz biçimindeki boruları boğalar gibi böğürüyordu. Herkes yerinden kalktı, surlara doğru koştu.

Surların eteğinde mızraklardan, kargılardan, kılıçlardan oluşan bir orman, kirpi dikenleri gibi yükselmekteydi. Bu orman surlara doğru atıldı. Duvarlara merdivenler takıldı. Mazgal deliklerinde Barbar kafaları göründü.

Uzun insan sıralarının taşıdığı kütükler kapıları dövmekteydi. Setin olmadığı yerlerde, paralı askerler duvarı

yıkmak için sık saflı taburlar halinde geliyorlardı. Birinci saftakiler çömeliyor; ikinci saftakiler diz çöküyor; ötekiler sırayla, peş peşe yükseliyor; en arkadakiler ise ayakta duruyorlardı. Başka yerlerde ise, duvara tırmanmak için en uzun boylular önde, en kısa boylular arkada gidiyor; hepsi birden sol kollarıyla kalkanlarını kaldırıp miğferlerinin üstüne dayıyorlardı. Bunları kenarlarından öylesine sıkı birleştirmekteydiler ki, gören dev bir kaplumbağa yığını sanırdı. Mermiler, yanlamasına duran bu yığınlar üzerinden kayıp gidiyordu.

Kartacalılar aşağıya değirmentaşları, kütükler, tekneler, fıçılar, yataklar, yani ağır olan ne varsa atıyorlardı. Bazıları ellerinde bir balık ağıyla mazgal deliklerinde bekliyor, Barbarlar çıkageldiklerinde ağa yakalanıp balık gibi çırpınmaya başlıyorlardı. Kartacalılar mazgallarını kendi elleriyle yıkıyorlardı. Duvar parçaları tozu dumana katarak çökmekteydi. Setin üzerindeki mancınıklar birbirlerine atış yaptığından, taşları havada çarpışıyor, bin bir parçaya bölünüp savaşçıların üstüne yağmur gibi yağıyordu.

Çok geçmeden, iki kalabalık, insan bedenlerinden oluşan kalın bir zincir halini aldı. Setin aralıklarından taşıyor, iki uçta gevşeyerek, yerinden ilerlemeksizin sürekli olarak yuvarlanıyordu. Savaşçılar yüzükoyun yatmış, güreşçiler gibi birbirlerini eziyorlardı. Mazgallardan eğilen kadınlar bağrışıyorlardı. Onları örtülerinden yakalayıp çekiyorlar; birdenbire açılan göğüslerinin beyazlığı, bunlara hançer saplayan Zencilerin kolları arasında parıldıyordu. Ölüler kalabalık arasında sıkışıp kaldığından aşağı düşmüyordu. Silah arkadaşlarının omuzlarında taşınarak, birkaç dakika boyunca, sabit gözlerle, dimdik ilerliyorlardı. Şakakları ince bir ciritle delinmiş olan birkaçının başı ayılar gibi sallamaktaydı. Bağırmak için

açılmış ağızlar öylece kalıyor; kesilmiş eller havada uçuşuyordu. Sağ kalanların uzun zaman anlatıp duracakları çok çetin çarpışmalar oluyordu.

Beri yandan, tahta kuleler ile taş burçların tepelerinden oklar yağmaktaydı. Yükseltici makinelerin uzun artenelери hızlı hızlı gidip gelmekteydi. Barbarlar yeraltı mezarlıklarının altındaki eski yerli mezarlığını yağmalamış olduklarından, Kartacalıların üzerine mezar taşlarını da atıyorlardı. Tıklım tıklım dolu sepetlerin ağırlığı altında, bazen halatlar kopuyor; hep birden kollarını kaldırmış insan yığınları, havadan aşağıya düşüyordu.

Ağır piyadelerin kıdemlileri, limana girip donanmayı yok etmek için gün ortasına dek Taenia'ya var güçleriyle yüklenmişlerdi. Hamilkar, Khamon Tapınağı'nın damında nemli saman ateşi yaktırdı. Ağır piyadelerin dumandan gözleri görmez oldu. Soldan geri çark ettiler, Malka'da itişip kakışmakta olan korkunç kalabalığı bir kat daha artırdılar. Özel olarak seçilmiş iri yarı askerlerden meydana gelen birlikler üç kapıyı çökertmişlerdi; ama üzerine çiviler çakılı tahtalardan yapılmış yüksek engeller karşısında durdular. Dördüncü bir kapı kolaylıkla çökertildi. Askerler koşarak kapının üzerinden ileriye atıldılar. Tuzaklarla gizlenmiş bir hendeğin içine yuvarlandılar. Güneydoğu yönünde, Autharite ile askerleri, gediği tuğlalarla tıkanmış olan kale duvarını yıktılar. Arkada, arazi yokuş yukarıydı. Yokuşu çabucak tırmandılar. Ama yukarıda, taşlarla, yassılamasına serilmiş kerestelerle bir satranç tahtasını andırır biçimde yapılmış ikinci bir duvar gördüler. Hamilkar'ın durumun gerekliklerine uydurduğu bir Galya yöntemiydi bu. Galyalılar memleketlerindeki bir kentin önünde olduklarını sandılar. Gevşek gevşek saldırıp geri püskürtüldüler.

Khamon Sokağı'ndan Kökçüler Çarşısı'na dek bütün çevre yolu şimdi Barbarların elindeydi. Samnitler can çekişenleri kargılarla öldürüyor ya da bir ayaklarını duvara dayayıp aşağılarında dumanları tüten yıkıntıları, uzaklarda da yeniden başlayan savaşı seyrediyorlardı.

Gerilere dağıtılmış olan sapancılar sürekli atış yapmaktaydı. Ama kullanıla kullanıla sapanların yayları kırılmıştı; çoğu, çobanlar gibi elleriyle taş atıyor, diğerleri ise kurşun yuvarlakları kamçı saplarıyla fırlatıyordu. Zarkhas, uzun kara saçları omuzlarına dökülmüş, sıçrayarak dört bir yana koşuyor, Balearlıları peşinden sürüklüyordu. Belinde iki torba asılıydı. Sol elini boyuna bunlara daldırıyor; sapanı kullanan sağ kolu ise bir araba tekerleği gibi sürekli dönüyordu.

Matho, tüm Barbarlara aynı anda daha iyi komuta edebilmek için ilk başta savaşa katılmamıştı. Onu körfez boyunca paralı askerlerin, bataklıkların kıyısında Numidyalıların, gölün kıyısında Zencilerin arasında görenler olmuştu. Ovanın öbür ucundan, durmadan tahkimli hatlara doğru gelmekte olan asker yığınlarını ileriye sürüyordu. Yavaş yavaş savaş alanına yaklaşmıştı. Kan kokusu, boğazlaşmanın görüntüsü, boruların gürültüsü en sonunda yüreğini yerinden oynatmıştı. Bunun üzerine çadırına girmiş, zırhını çıkarıp atarak, sırtına, savaş için daha uygun olan aslan postu geçirmişti. Kafasına oturan postun baş kısmı yüzünü dişlerden oluşan bir çemberle çevreliyor; iki ön ayak göğsünün üzerinde çaprazlama kavuşuyor; arka ayakların tırnakları ise dizlerinin altına dek iniyordu.

Kalın kemerini çıkarmamıştı. Kemere asılı iki ağızlı bir balta pırıl pırıl parlamaktaydı. Matho kocaman kılıcını iki eline alarak, gözü dönmüşçesine, gedikten içeriye

daldı. Söğüt budayan, daha çok para kazanmak için de elinden geldiğince çok dal kesmeye çalışan bir budayıcı gibi, çevresindeki Kartacalıları biçerek ilerliyordu. Kendisini kalçalarından yakalamak isteyenleri kılıcının kabzasıyla yere yıkıyordu. Karşıdan saldıranları delip geçiyor, kaçanları ortadan ikiye bölüyordu. Aynı anda iki kişi birden sırtına atladı. Matho bir sıçrayışta gerileyip sırtını bir kapıya dayayarak adamları ezdi. Kılıcı durmadan inip kalkıyordu. Sonra, bir duvarın köşesine çarparak kırılıverdi. Bunun üzerine, ağır baltasını kaptığı gibi, Kartacalıların karınlarını bir koyun sürüsü gibi önden arkadan deşmeye başladı. Çevresindekiler yavaş yavaş açılıyorlardı. Matho tek başına, Akropolis'in altındaki ikinci surun önüne geldi. Yukarıdan atılan nesneler basamakları doldurmuş, duvarın üzerinden dışarıya taşıyordu. Matho, yıkıntıların ortasında, arkadaşlarını çağırmak için arkasına döndü.

Arkadaşlarının, kalabalığın arasına dağılmış sorguçlarını gördü. Sorguçlar kalabalığın içine gömülüyordu. Arkadaşları ölüp gidecekti. Onlara doğru fırladı. Bunun üzerine, kırmızı tüylerden oluşan geniş halka daraldı. Çok geçmeden, arkadaşları birleşip çevresini sardılar. Ama yan sokaklardan muazzam bir kalabalık boşalıyordu. Matho'yu belinden tuttukları gibi havaya kaldırdılar, surun başına, setin yüksek olduğu bir yere dek sürüp götürdüler.

Matho bağırarak komut verdi. Bütün kalkanlar miğferlerin üzerine kapanıverdi. O da bir yere tutunup Kartaca'ya girmek için bunların üstüne atladı. Elindeki korkunç baltayı havaya savura savura, üç dişli yabasını sallayarak giden bir deniz tanrısı gibi, tunçtan dalgaları andıran kalkanların üzerinde koşuyordu.

Bu sırada ak urba giymiş bir adam, çevresini kuşatmış olan ölüme aldırmaksızın, umarsız bir tavırla surun kenarında dolaşmaktaydı. Arada bir, birini görmek için sağ elini gözlerine siper ediyordu. Matho adamın aşağısından geçti. Birdenbire adamın gözlerinde alevler belirdi. Solgun yüzü kasıldı. Sıska kollarını kaldırarak bağıra bağıra küfürler etmeye başladı.

Matho küfürleri işitmedi; ama yüreğine öylesine zalim, öfkeli bir bakışın işlediğini duydu ki, bir kükreyiş kopardı. Uzun baltayı adama doğru fırlattı. Birtakım adamlar Şahabarim'in üzerine atıldılar. Matho onu görmez olunca, bitkin bir halde sırtüstü yere yığıldı.

Tempolu biçimde şarkı söyleyen kısık seslerin ritmine karışan korkunç bir çatırtı yaklaşıyordu.

Büyük kuşatma kulesiydi bu, çevresini bir sürü asker almıştı. Kuleyi iki elleriyle çekiyor, halatlarla asılıyor, omuzlarıyla itiyorlardı. Ovadan yukarıya çıkan hendeğin eğimi pek azdı; ama bu denli ağır makinelerin ilerlemesine elverişli değildi. Bununla birlikte, makinenin demir çemberli sekiz tekerleği vardı. Sabahtan beri de, tıpkı bir dağın üzerine çıkan başka bir dağ gibi, böyle ağır ağır ilerliyordu. Derken, alt taraftan kocaman bir koçbaşı çıktı. Kente bakan üç cephesi boyunca kapakları açıldı. İçeride, demir sütunları andıran, zırhlar kuşanmış askerler göründü. Askerlerin, katlardan geçen iki merdivenden çıkıp indikleri görülmekteydi. Birkaçı ileriye atılmak için kapı kenetlerinin duvara değmesini bekliyordu. Üst sahanlığın ortasında, sapan makinelerinin çileleri dönüyor; mancınığın büyük oku alçalıyordu.

O sırada Hamilkar, Melkart Tapınağı'nın damında, ayakta durmaktaydı. Makinenin doğruca kendi üzerine, surun en sağlam, sağlam olduğu için de nöbetçilerin bek-

lemedikleri yerine gelmesi gerektiğine karar vermişti. Hamilkar'ın köleleri uzun zamandan beri surun üstündeki yola tulumlar taşıyorlardı. Yolun üzerine de, balçıktan, havuzu andıran, eğimli iki bölme yapmışlardı. Su setin üzerine belli belirsiz akıyor; Hamilkar ise, inanılmaz bir şekilde, buna hiç aldırmaz görünüyordu.

Ama kuşatma kulesi otuz adım öteye yaklaşınca, sarnıçlardan sura kadar, evlerin arasına, sokakların üstünü örtecek şekilde kalaslar yerleştirilmesini emretti. İnsanlar sıraya dizilmiş, içleri su dolu miğferler ile testileri elden ele geçirip boyuna boşaltıyorlardı. Kartacalılar ise suyun böyle ziyan edilmesine kızmaktaydılar. Koçbaşı duvarı yıkmaya başlamıştı. Aniden, sökülen taşların arasından gürül gürül bir su fışkırdı. Bunun üzerine, içinde üç bini aşkın askerin bulunduğu, dokuz katlı, yüksek tunç yığını, bir gemi gibi hafif hafif sallanmaya başladı. Barbarların yaptıkları setin içine sızan su, kulenin önündeki yolu çökertmişti. Kulenin tekerlekleri çamurlara gömüldü. Birinci katta, meşin perdeler arasında Spendius'un başı göründü. Yanaklarını şişirerek fildişinden bir boruyu var gücüyle üflüyordu. Kocaman makine, çırpınarak yerinden kalkmış gibi, on adım kadar ilerledi. Ama toprak gittikçe daha da yumuşuyor; çamur, dingillere kadar çıkıyordu. En sonunda, kule korkunç bir şekilde yana yatarak durdu. Mancınık sahanlığın kenarına dek yuvarlandı, okunun ağırlığıyla sürüklenip düşerek alt katları ezdi. Kapıların önünde duran askerler boşluğa kaydılar ya da uzun kirişlerin uçlarına tutundular. Ne var ki, ağırlıklarıyla, kulenin daha da yan yatmasına yol açıyorlardı. Kule, çatırdayarak bütün ek yerlerinden parçalanmaktaydı.

Öteki Barbarlar onların yardımına koşmak için ileri atıldılar. Sıkışık bir kalabalık halinde üst üste yığılıyor-

lardı. Kartacalılar surdan aşağıya indiler, arkadan saldırarak bunları rahat rahat öldürdüler. Tam o sırada, tırpanlarla donatılmış savaş arabaları çıkageldi. Kalabalığın çevresinde dörtnala dolaşıyorlardı. Kalabalık yeniden sura tırmandı. Gece oldu. Barbarlar yavaş yavaş geri çekildiler.

Ovada, mavimsi körfezden bembeyaz bataklığa dek, kaynaşmakta olan bir karartıdan başka şey görünmüyordu. İçine kan dolan göl ise, daha ileride, kocaman kırmızı bir havuz gibi uzanıp gitmekteydi.

Setin üzerinde o kadar çok ceset vardı ki, gören, insan bedenlerinden yapılmış olduğunu sanırdı. Ortada, zırhlarla kaplı kuşatma kulesi yükselmekteydi. Yıkılan bir ehramın taşları gibi, üzerinden iri iri parçalar kopuyordu. Surların üzerinde, erimiş kurşunların akarken bıraktığı geniş izler seçilmekteydi. Orada burada, yıkılmış bir tahta kule yanmaktaydı. Evler, harabeye dönmüş bir amfitiyatronun basamakları gibi, hayal meyal görünüyordu. Koyu dumanlar yükseliyor, bunların arasında yuvarlanan kıvılcımlar kapkara gökyüzünde kaybolup gidiyordu.

Bu sırada, susuzluktan kıvranan Kartacalılar, sarnıçlara doğru koşmuşlardı. Sarnıçların kapılarını kırdılar. Dipte, çamurlu bir birikinti uzanıyordu.

Şimdi ne olacaktı? Barbarlar sayılamayacak kadar çoktu; yorgunlukları geçince yeniden başlayacaklardı.

Halk bütün gece sokakların köşesinde takım takım toplanıp durumu görüştü. Kimisi kadınları, hastaları ve yaşlıları yollamak gerektiğini söylüyordu. Başkaları, kenti bırakıp uzaklarda bir koloniye yerleşmeyi önerdiler; ama elde gemi yoktu. Gün doğduğunda daha hiçbir şeye karar verilememişti.

Herkes çok bitkin olduğundan o gün savaş yapılmadı. Uyuyan insanlar cesetleri andırıyorlardı.

O zaman Kartacalılar, uğradıkları bozgunun nedenleri üzerine kafa yorarak, Tyros'taki Tanrı Melkart'a borçlu oldukları yıllık sunguyu Fenike'ye göndermemiş olduklarını anımsadılar. Hepsi büyük bir korkuya kapladı. Cumhuriyet'e kızmış olan tanrılar, öç almayı sürdüreceklerdi kuşkusuz.

Yakarışlarla, dualarla yatıştırılan, armağanlarla satın alınan zalim efendiler sayıyorlardı onları. Yok Edici Molokh'un yanında hepsi âcizdi. İnsanların canları, hatta etleri onların malıydı. Bu nedenle, Kartacalılar canlarını kurtarmak için, ona, öfkesini yatıştıran bir parça insan eti sunmayı âdet edinmişlerdi. Çocuklar, yünden fitillerle, alınlarından ya da enselerinden yakılıyorlardı. Baal'ı bu biçimde yatıştırmak rahiplere çok para getirdiğinden, onlar da daha kolay ve hoş olduğunu söyleyerek bunu öğütlemekten geri durmuyorlardı.

Ama bu kez söz konusu olan Cumhuriyet'in kendisiydi. Her nimetin bir külfeti olması gerektiğinden, her alışveriş de en güçsüzün gereksinimi ile en güçlünün isteğine göre şekillendiğinden, tanrı için fazlaca bir ıstırap konusu yoktu ortada. Zira, en korkunç ıstıraplardan zevk alıyordu o; şimdi de her şey insafına kalmıştı. Öyleyse, gözünü iyice doyurup kanıksatmak gerekti. Felaketi yok etmek için bunun gerekli olduğunu daha önceki örnekler göstermişti. Zaten herkes, ateş yoluyla verilecek kurbanların Kartaca'yı arıtacağına inanmaktaydı. Halkın gaddarlık duyguları harekete geçmişti bile. Hem, kurbanlar yalnızca büyük ailelerden seçilecekti.

İhtiyarlar Meclisi toplandı. Oturum uzun sürdü. Toplantıya Hannon da gelmişti. Artık oturamadığından, ka-

pının yakınına uzanarak, yüksek perdenin saçakları arasında yarı yarıya kaybolmuş bir halde durdu. Tanrı Molokh'un başrahibi orada bulunanlara çocuklarını vermeye razı olup olmadıklarını sorunca, sesi karanlıkta gürleyiverdi; mağara dibinde bir ifrit kükremişti sanki: "Kendi kanımdan verecek çocuğum yok, üzgünüm" diyordu. Bir yandan da, salonun öbür ucunda, karşısında duran Hamilkar'a bakıyordu. Yargıç bu bakıştan o kadar rahatsız oldu ki, gözlerini yere indirdi. Herkes peş peşe başını sallayarak Hannon'u onayladığını belirtti. Hamilkar da töreye uyup başrahibe, "Öyle olsun" demek zorunda kaldı. Bunun üzerine, İhtiyarlar, geleneksel dolambaçlı sözlerle, kurbanın verilmesini kararlaştırdılar; söylenmesi yapılmasından daha güç olan şeyler vardır çünkü.

Karar neredeyse anında tüm Kartaca'da duyuluverdi; çığlıklar, sızlanmalar yükseldi. Her yanda kadınların bağrıştıkları işitiliyordu. Kocaları onları avutuyor ya da azarlıyorlardı.

Ama üç saat sonra, daha olağanüstü bir haber yayıldı: Hamilkar kayalıkların dibinde su kaynakları bulmuştu. Herkes oraya koştu. Kumda kazılan çukurların içinde su görünüyordu. Birkaçı yüzükoyun yatıp içmeye başlamıştı bile.

Hamilkar, bunu tanrıların öğüdüyle mi, yoksa vaktiyle babasının yaptığı bir açıklamayı hayal meyal anımsadığı için mi yaptığını kendi de bilmiyordu; ama İhtiyarlar Meclisi'nden ayrıldıktan sonra deniz kıyısına inmiş, köleleriyle birlikte kumları kazmaya başlamıştı.

Halka giyecek, ayakkabı, şarap dağıttı. Evinde sakladığı buğdayın tüm arta kalanını verdi, hatta halkı sarayına soktu. Mutfakları, ambarları, Salambo'nunki hariç bütün odaları açtı. Altı bin Galyalı paralı asker geleceğini, Ma-

kedonya Kralı'nın da asker yollamakta olduğunu bildirdi.

Daha ikinci günü, kaynaklardaki su azalmaya başladı. Üçüncü günün akşamı da büsbütün kurudu. Bunun üzerine, İhtiyarlar Meclisi'nin kararı yeniden tüm ağızlarda dolaştı, Tanrı Molokh'un rahipleri de işlerine başladılar.

Kara cüppeli adamlar evlerin kapılarını çaldılar. Pek çoğu ya işlerini ya da şeker, tatlı filan alacaklarını bahane edip evlerinden savuşmuştu. Molokh'un hizmetkârları ansızın çıkagelip çocukları alıyorlardı. Başkaları ise, aptallaşmış, çocuklarını kendi elleriyle teslim etmekteydiler. Sonra, çocuklar Tanit Tapınağı'na götürülüyordu. Burada rahibeler, çocukları kurban edilecekleri büyük güne dek eğlendirip beslemekle görevlendirilmişlerdi.

Rahipler ansızın Hamilkar Barka'nın evine de geldiler. Onu bahçede buldular:

"Barka! Hani şu bildiğin iş için geldik... Oğlunu ver!" dediler. "Geçen ay bir akşam, Mappallar'ın orada, bir ihtiyarın yanında görmüşler onu."

Hamilkar ilkin boğulacak gibi oldu; ama inkâr etmenin bir işe yaramayacağını çabucak anlayıp boyun eğdi. Rahipleri ticaret evine soktu. Bir işareti üzerine koşup gelen köleler, çevreye göz kulak oluyorlardı.

Hamilkar bitkin bir halde Salambo'nun odasına girdi. Bir eliyle Hannibal'ı kavradı, öbürüyle de yerde sürünen bir giysinin sırmalı şeridini söktü. Çocuğun ellerini, ayaklarını bağladı. Şeridin ucunu da tıkaç haline getirip çocuğun ağzına soktu. Sonra, Hannibal'ı götürüp öküz derisinden yatağın altına sakladı. Üzerine de ucu yerlere dek inen geniş bir örtü örttü.

Sonra, sağa sola dolanmaya başladı. Kollarını havaya kaldırıyor, olduğu yerde dönüyor, dudaklarını ısırıyor-

du. Derken, ölecekmiş gibi gözlerini dikip soluk soluğa kaldı.

Ama üç kez el çırptı. Giddenem göründü.

"Dinle beni" dedi. "Kölelerin arasından sekiz dokuz yaşlarında, kara saçlı, çıkık alınlı bir erkek çocuk al getir buraya! Çabuk ol!"

Az sonra, Giddenem dönüp geldi yanında küçük bir oğlan çocuğu getirmişti.

Hem sıska, hem şiş, zavallı bir çocuktu bu. Teni, üstünden sarkan pis paçavralar gibi kurşuni renkteydi. Başını omuzlarının arasından yere eğiyordu. Sineklerle dolu olan gözlerini elinin tersiyle ovuşturuyordu.

Bunu Hannibal yerine yutturmak mümkün müydü? Başka bir çocuk seçmek için de vakit yoktu. Hamilkar, Giddenem'in yüzüne bakıyor, içinden onu boğmak geliyordu:

"Defol" diye bağırdı.

Köleler kâhyası savuştu.

Uzun zamandır korktuğu felaket gelip çatmıştı demek. Var gücüyle çabalayarak, bundan kurtulmanın bir yolu, bir çaresi olup olmadığını araştırıyordu.

Birdenbire, kapının ardından Abdalonim seslendi:

"Sizi istiyorlar, efendimiz! Molokh rahipleri sabırsızlanmaya başladılar."

Hamilkar az kalsın kızgın demirle dağlanmış gibi bağıracaktı ama kendini tuttu. Odanın içinde deli gibi dolaşmaya başladı yeniden. Sonra, parmaklığın kenarına çöktü, dirseklerini dizlerine dayayarak, alnını sıkılı duran iki yumruğunun içine aldı.

Somaki mermerden havuzda, Salambo'nun yıkanması için biraz temiz su vardı. Hamilkar, tiksinmeyi, gururu bir yana bırakarak, çocuğu havuza soktu. Bir köle taciri

gibi keseleyip sabunlamaya başladı. Sonra, duvarın çevresindeki gözlerden iki tane dört köşe al kumaş aldı. Birini çocuğun göğsüne, öbürünü sırtına koydu. İki kumaş parçasını elmas tokalarla köprücükkemiklerinin üzerinden tutturdu. Başına koku sürdü. Boynuna kehribar bir gerdanlık taktı. Ayaklarına topukları incili ayakkabılar giydirdi. Kızının ayakkabılarıydı bunlar! Bir yandan da öfkeden, utançtan ter ter tepiniyordu. Babasına yardım etmek için oraya buraya koşuşan Salambo da onun kadar solgundu. Bu güzel şeylerden gözleri kamaşan çocuk gülümsüyordu; hatta, şımararak el çırpmaya, hoplayıp zıplamaya da başladı. Hamilkar onu alıp götürdü.

Çocuğu yitirmekten korkuyormuş gibi, kolundan sımsıkı kavramıştı. Çocuğun canı acımıştı; onun yanı sıra koşarken hafiften ağlıyordu.

Köleler zindanının yanından geçtikleri sırada, bir palmiyenin altından bir ses yükseldi. Hazin, yalvaran bir sesti bu. "Efendimiz, ah efendimiz!" diye mırıldanıyordu.

Hamilkar döndü. Yanında, iğrenç görünüşlü bir adam, tesadüfen evinde yaşayan o sefil yaratıklardan birini gördü:

"Ne istiyorsun?" diye sordu.

Köle tir tir titriyordu:

"Babasıyım onun!" diye kekeledi.

Hamilkar hâlâ yürüyordu. Öteki, iki büklüm, dizleri bükük, başı önde peşinden geliyordu. Yüzü anlatılamaz bir kaygıyla kasılmıştı. Hem Hamilkar'a bir şeyler sormak, hem de, "Bağışla onu!" demek isteğiyle kıvranıyor, güçlükle tuttuğu hıçkırıklardan boğulacak gibi oluyordu.

Sonunda, tüm cesaretini toplayıp parmağıyla Hamilkar'ın dirseğine hafifçe dokundu. "Yoksa onu..." dedi;

ama sözünü bitirecek gücü bulamadı kendinde. Hamilkar, bu ıstırap karşısında şaşkına dönerek durdu.

Onları birbirinden ayırmakta olan uçurum öylesine derindi ki, aralarında ortak bir şey bulunabileceğini aklına bile getirmemişti. Bu bile bir çeşit hakaret, ayrıcalıklarının çiğnenmesi gibi geldi ona. Bir celladın satırından daha soğuk, daha ağır bir bakışla karşılık verdi. Köle bayılarak, ayaklarının dibine, tozların içine yığıldı. Hamilkar üstünden atlayıp geçti.

Kara cüppeli üç adam, büyük salonda, yuvarlak bir taşın önünde durmuş, onu bekliyordu. Hamilkar hemencecik üstünü başını paralamaya başladı. Bir yandan da taşların üstünde yuvarlanıyor, avaz avaz bağırıyordu:

"Vah zavallı yavrum Hannibal! Evladım! Tek avuntu kaynağım! Umudum! Canım benim! Beni de öldürün! Götürün beni de! Ne felaket, yarabbi! Ne felaket bu!"

Tırnaklarıyla yüzünü gözünü yırtıyor, saçını başını yoluyor, cenazelerdeki ağıtçı kadınlar gibi uluyordu:

"Alın götürün onu. Çok acı çekiyorum! Gidin hadi. Beni de onun gibi öldürün!"

Molokh'un hizmetkârları koskoca Hamilkar'ın böylesine yufka yürekli oluşuna şaşıyorlardı. Onların da yürekleri yumuşamıştı neredeyse.

Koşarak gelen yırtıcı bir hayvanın soluk alışını andıran kesik bir hırıltıyla birlikte, çıplak ayakların çıkardığı bir ses duyuldu. Üçüncü dehlizin kapısı önünde, fildişi sütunlar arasında bir adam göründü. Sapsarı yüzü korkunç bir hal almış, kollarını havaya kaldırmıştı.

"Evladım!" diye bağırdı.

Hamilkar bir sıçrayışta kölenin üzerine atıldı. Elleriyle adamın ağzını kapayarak ondan daha yüksek sesle bağırdı:

"Çocuğu yetiştiren ihtiyardır bu! Evladım der ona! Bu yüzden de delirecek! Yeter artık! Yeter!"

Sonra, üç rahip ile kurbanlarını omuzlarından iterek, onlarla birlikte dışarıya çıktı, güçlü bir tekmeyle kapıyı ardından kapattı.

Hamilkar onların geri gelmesinden korktuğu için birkaç dakika daha kulak kabarttı. Sonra, bir boşboğazlık etmesini engellemek için köleyi yok etmeyi düşündü. Ama tehlike henüz tamamen geçmiş değildi. Ayrıca, tanrılar gazaba gelirlerse, bu ölüm kendi oğlunun üzerine dönebilirdi. Bunun üzerine, fikrini değiştirerek, Taanaş'la birlikte adama bir keçi budu, bakla, nar kurusu gibi, mutfaktaki en iyi yiyeceklerden gönderdi. Uzun zamandır yemek yememiş olan köle bunların üstüne saldırdı. Gözyaşları sahanların içine akıyordu.

Hamilkar, en sonunda Salambo'nun yanına döndü. Hannibal'ın iplerini çözdü. Çocuk pek öfkeliydi, babasının elini kanatıncaya kadar ısırdı. Babası onu okşayarak yanından uzaklaştırdı.

Kardeşi uslu uslu otursun diye, Salambo onu Kyreneli bir dev olan Lamia'yla korkutmak istedi.

Hannibal, "Nerdeymiş bu dişi dev?" diye sordu.

Ona, haydutların gelip kendisini hapse atacaklarını söylediler. Çocuk, "Gelsinler de hepsini geberteyim!" dedi.

O zaman, Hamilkar korkunç gerçeği ona anlattı.

Çocuk, "Mademki sen Kartaca'nın hâkimisin, istersen bütün ulusu yok edebilirsin!" diyerek babasına çıkıştı.

En sonunda, çabalamaktan, öfkeden tükenip haşin bir uykuya daldı. Sırtını al kumaştan bir yastığa dayamış, düşünde konuşuyordu. Başı biraz geriye düşmüştü. Bedeninden uzak duran küçük kolu, emir verir gibi, dimdik uzanıyordu.

Karanlık bastırınca, Hamilkar onu yavaşça yerinden kaldırdı. Yanına meşale almadan, Kadırgalar Merdiveni'nden indi. Ticaret evinin önünden geçerken bir sepet üzüm ile bir testi iyi su aldı. Çocuk değerli taşların durduğu mahzende, Aletes heykelinin önünde uyandı. Heykel gibi, o da babasının kucağında, çevresini saran ışıklara bakarak gülümsüyordu.

Hamilkar çocuğunu elinden almayacaklarından emindi. Girilemez bir yerdi burası. Deniz kıyısına dek ulaşan, yalnızca kendisinin bildiği bir de yeraltı yolu vardı. Gözlerini çevresinde gezdirerek derin bir soluk aldı. Sonra, çocuğu altın kalkanların yanındaki bir iskemlenin üzerine bıraktı. Şimdi hiç kimse onu görmüyordu. Sakınacağı bir şey de yoktu. İçi ferahladı. Kaybettiği ilk çocuğunu yeniden bulan bir ana gibi, oğlunun üzerine atıldı, onu bağrına bastı. Hem gülüyor hem ağlıyor, çocuğu en tatlı isimlerle çağırıyor, her yanını öpüyordu. Bu korkunç sevgiden ürken küçük Hannibal ise artık susmaktaydı.

Hamilkar çevresindeki duvarları yoklayarak, sessiz adımlarla dönüp geldi, büyük salona girdi. Kubbedeki yarıkların birinden içeri ay ışığı girmekteydi. Ortada, artık karnı doymuş olan köle, mermer taşların üzerine upuzun yatmış, uyuyordu. Hamilkar adama baktı, bir çeşit acıma duygusuyla yüreği yumuşadı. Ayakkabısının ucuyla adamın kafasının altına bir halı sürdü. Sonra, başını kaldırıp Tanit'e baktı; incecik hilal gökyüzünde parlıyordu. Hamilkar kendisini Baallar'dan daha güçlü hissetti. Onlara karşı büyük bir küçümseme duydu.

Kurban töreninin hazırlıkları başlamıştı.

Sunağın küllerine dokunmadan tunç tanrı heykelini dışarıya çıkarmak için, Molokh Tapınağı'nın bir duvarı

yıkıldı. Sonra, güneş doğar doğmaz, tapınağın işlerine bakan köleler, heykeli Khamon Meydanı'na doğru sürdüler.

Koca put, kütükler üzerinde kayarak geri geri gidiyordu. Omuzları, duvarların yüksekliğini aşmaktaydı. Kartacalılar onu uzaktan görür görmez hızla kaçışıyorlardı. Çünkü bu Baal, ancak gazabının hükmünü yerine getirdiği sırada, herhangi bir zarar görmeden seyredilebilirdi

Sokaklardan bir günlük kokusu yayıldı. Bütün tapınaklar aynı anda açılmıştı. Buralardan arabalara, rahiplerin taşıdıkları tahtırevanların üzerine yerleştirilmiş kutsal emanet sandıkları çıktı. Köşelerinden tüylü, büyük sorguçlar sallanıyor; billur, altın, gümüş, bakır kürelerle son bulan sivri çatılarından ışıklar saçılıyordu.

Bunlar yüce Baal'ın suretleri olan Kenanlı Baalimler'di. Onun gücü karşısında dize gelmek, görkemi karşısında yok olmak için özlerine dönüyorlardı.

Melkart'ın ince al kumaştan sancağında bir gazyağı alevi ışıldamaktaydı. Khamon'un lal rengi sancağında, kenarları değerli taşlardan bir halkayla çevrili fildişi bir çubuk yükseliyordu. Eşmun'un uçuk mavi perdeleri arasında uyumakta olan büyük bir kara yılan, kuyruğuyla bir halka meydana getirmişti. Rahiplerin kucaklarında taşıdıkları Patek Tanrıları topukları yere sürünen, kundaklanmış çocukları andırıyorlardı.

Onlardan sonra, diğer tüm küçük tanrılar, göksel boşlukların tanrısı Baal-Samin; kutsal dağların tanrısı Baal-Peor; fesatlık, komşu ülkeler, aynı türden ırklar tanrısı Baal-Zebub; Libya'nın İarbal'ı, Kalde'nin Adrammelek'i, Suriyelilerin Kijunu geliyordu. Bakire yüzlü Derseto, balık kanatları üzerinde sürünüyor; Tanrı Temmuz'un ölüsü bir katafalkın üzerinde, meşaleler ve saç lüleleri ara-

sında sürükleniyordu. Gökyüzünün krallarını Güneş'in kölesi yapmak, etkilerinin onunkini bozmasını önlemek için, uzun sırıkların ucunda, çeşitli renklerde madeni yıldızlar havada sallanıyordu. Merkür'ün ruhu olan kara Nebo'dan, Timsah Takımyıldızı'nı simgeleyen çirkin Rahab'a dek hepsi oradaydı. Aydan düşmüş taşlar olan abbadirler, gümüş sırmadan sapanlar içinde dönmekteydi. Kadın cinsel organı biçiminde yapılmış küçük ekmekleri Tanrıça Keres'in rahipleri sepetlerde taşıyorlardı. Başkaları kendi putlarını, kendi muskalarını taşıyorlardı. Bu arada, unutulmuş putlar da ortaya çıkmıştı. Sanki bütün Kartaca bir ölüm ve umutsuzluk düşüncesi içinde huşua varmak istiyormuş gibi, gemilerin mistik simgeleri bile alınıp getirilmişti.

Kutsal emanet sandıklarının her birinin önünde, bir adam, içinde buhur yanmakta olan büyük bir vazoyu başının üzerinde taşımaktaydı. Şurada burada bulutlar görülmekteydi. Bu kocaman buğuların arasından, kutsal çadırların perdeleri, billur salkımları, işlemeleri seçilmekteydi. Bunlar çok ağır olduklarından, yavaş yavaş ilerliyorlardı. Arabaların dingilleri bazen sokaklarda takılıyor; sofular da bundan yararlanıp giysilerini Baalimler'e değdiriyor, sonra da kutsal nesneler gibi saklıyorlardı.

Tunç heykel Khamon Meydanı'na doğru ilerlemeye devam ediyordu. Zenginler ellerinde zümrüt başlı asaları, Megara'nın öbür ucundan yola çıktılar. Başlarında taçlarıyla İhtiyarlar, Kinisdo'da toplanmışlardı. Mali işlere bakanlar, valiler, tacirler, askerler, gemiciler, cenaze törenlerinde çalıştırılan kalabalık bir topluluk; kısaca herkes, görevlerini gösteren işaretlerle, zanaatlarının aletleriyle, rahip kurulları arasında Akropolis'ten inmekte olan kutsal emanet sandıklarına doğru ilerliyordu.

Molokh'a saygılarını göstermek için en görkemli mücevherlerini takarak süslenmişlerdi. Kara giysiler üzerinde elmaslar ışıldıyor; çok geniş halkalar, zayıflamış ellerden düşüyordu. Küpelerin solgun yüzlere çarpıp çarpıp durduğu, sivri altın başlıkların korkunç bir umutsuzlukla çatılmış alınları sıktığı bu sessiz kalabalık kadar iç karartıcı bir şey olamazdı.

En sonunda, Baal meydanın tam ortasına geldi. Rahipleri, kalabalığı uzak tutmak için, kafes bölmelerle bir halka oluşturdular, sonra çevresinde durdular.

Boz renkli yünden urbalar giymiş olan Khamon rahipleri, kendi tapınaklarının önünde, kapıdaki sütunların altında sıralandılar. Keten harmaniler, sivri başlıklar giyip kukufa başlı hamailler takmış olan Eşmun rahipleri, Akropolis'in basamaklarına yerleştiler. Mor gömlekli Melkart rahipleri batı yönüne, Frigya kumaşlarına bürünmüş Abaddir rahipleri doğu yönüne geçtiler. Güneye de, vücutları dövmelerle kaplı medyumlar ile yamalı harmaniler giymiş cenaze ağıtçıları, Patek Tanrıları'na hizmetle görevli olanlar, geleceği okumak için ağızlarına bir ölü kemiği koyan Yidonimler yerleştiler. Tanrıça Keres'in mavi urbalar giymiş rahipleri, Satheb Sokağı'nda ihtiyatla durmuşlar, alçacık bir sesle, Tarım Tanrıçası'na Megara lehçesinde dualar okuyorlardı.

Zaman zaman, kollarını açmış, birbirlerine omuzlarından tutunan çırılçıplak adamlar sıra sıra geliyorlardı. Bunlar, göğüslerinin ta derinlerinden boğuk, kısık bir ses çıkarıyorlardı. Heykele dikili gözleri tozlar arasında parıldıyor; bedenlerini aynı hareketle sarsılıyorlarmış gibi, eşit aralıklarla sallıyorlardı. Gözleri öylesine dönmüştü ki, tapınakların hizmetkârları düzeni sağlamak için bun-

lara sopalarla vurarak, yüzleri tunç kafeslere bakacak şekilde yüzükoyun yere yatırdılar.

Tam o sırada, meydanın öbür ucundan, beyazlar giymiş bir adam ilerledi. Kalabalığı ağır ağır yarınca bunun bir Tanit rahibi, Başrahip Şahabarim olduğu görüldü. Her yandan yuhalamalar yükseldi; o gün tüm bilinçlerde erkek ilkenin üstünlüğü ağırlıktaydı çünkü. Sonra, Tanrıça Tanit'i herkes o denli unutmuştu ki, rahiplerinin orada bulunmadığını kimse fark etmemişti. Şahabarim'in kafes parmaklıklarla kurbanları sunacak olanların girmesine ayrılmış kapılardan birini açtığı görülünce, şaşkınlık daha da arttı. Molokh rahiplerine göre, Şahabarim kendi tanrılarına hakarette bulunmuştu. El kol hareketleri yaparak onu uzaklaştırmaya çalışıyorlardı. Kurban etleriyle beslenen krallar gibi allar giyinmiş, başlarına üç katlı taçlar geçirmiş olan Molokh rahipleri; perhizlerden, oruçlardan bitkinleşmiş bu solgun yüzlü hadıma hakaretler yağdırıyorlardı. Öfkeden güldükçe, göğüslerine yayılmış yelpaze biçimi sakalları sarsılmaktaydı.

Şahabarim karşılık vermeksizin yürümeyi sürdürüyordu. Kafes parmaklıklardan oluşan halkayı adım adım aşarak heykelin bacaklarının altına geldi. Sonra, kollarını açarak iki yandan heykele dokundu; bu, bir tapınma hareketiydi. Rabbet uzun zamandan beri işkence etmekteydi ona. Umutsuzluktan ya da düşüncelerini tam olarak tatmin eden bir tanrı bulamadığından, sonunda bunu seçmeye karar vermişti.

Bu mezhep değişikliğinden korkuya kapılan kalabalık arasında uzun bir mırıldanma yükseldi. Ruhları hoşgörülü bir tanrıçaya bağlayan son bağın da kopmuş olduğu hissedilmekteydi.

Ama Şahabarim hadım olduğundan, Baal tapınışına katılamazdı. Kırmızı harmanili adamlar onu halkanın dışına çıkardılar. Şahabirim dışarıya çıkınca, peş peşe bütün rahip topluluklarının çevresinde döndü; artık tanrısız kalmış olan başrahip kalabalık arasında kayboldu. O yaklaştıkça kalabalık açılıyordu.

Bu arada, heykelin bacakları arasında bir sarısabır, sedir, defne ateşi yanmaktaydı. Heykelin uzun kanatlarının uçları alevin içine giriyordu. Üzerine sürülmüş olan merhemler, tunçtan organlarından ter gibi akmaktaydı. Ayaklarını dayamış olduğu yuvarlak taşın çevresinde, kara örtülere sarılmış çocuklar halka olmuşlar, kımıldamadan duruyorlardı. Heykelin upuzun kolları, sanki bu halkayı yakalayıp götürecekmiş gibi, avuçları çocuklara dek inmekteydi.

Zenginler, yaşlılar, kadınlar; tüm kalabalık rahiplerin ardına, evlerin taraçalarına yığılmıştı. Boyalı iri yıldızlar dönmüyordu artık. Kutsal emanet sandıkları yere konulmuştu. Buhurdanların dumanları, göğün maviliğine morumtırak dallarını uzatan devasa ağaçlar gibi, dikine yükselmekteydi.

Pek çok kişi bayıldı. Başkaları, vecit içinde kaskatı kesiliyordu. Tüm yüreklere sonsuz bir kaygı çökmüştü. Son bağırmalar da birer birer kesiliyor, Kartaca halkı, birazdan yaşayacağı dehşete kendini kaptırmış, hızlı hızlı soluyordu.

En sonunda, Molokh başrahibi sol elini çocukların örtülerinin altına soktu, alınlarından birer tutam saç koparıp alevlerin üzerine attı. Bunun üzerine, kırmızı harmanili adamlar hep bir ağızdan kutsal ilahiyi okumaya başladılar:

"Selam sana ey Güneş! Sen ki iki âlemin hükümdarı, kendi kendini doğuran yaratıcısın, sen ki Baba, Ana, Oğul, Tanrı, Tanrıça, Tanrıça-Tanrısın!"

Sesleri, kurbanların çığlıklarını bastırmak için hep birden çalmaya başlayan çalgıların gürültüsü arasında kaybolup gitti. Sekiz telli şeminitler, on telli kinnorlar, on iki telli neballar gıcırdıyor; ıslık sesleri çıkarıyor, gümbürdüyordu. Üzerlerinde borular bulunan kocaman tulumlardan tiz sesler yükseliyor; ellerin kalkıp kalkıp üzerine indiği darbukalar boğuk, hızlı vuruşlarla çınlıyordu. Boruların gür seslerine karşın, ziller çekirge kanatları gibi takırdıyordu.

Tapınak hizmetkârları uzun birer kancayla Baal'ın vücudunda kat kat sıralanmış yedi bölmeyi açtılar. En üsttekine un, ikincisine iki tane kumru, üçüncüsüne bir maymun, dördüncüsüne bir koç, beşincisine bir koyun yerleştirildi. Altıncısına koymak için öküz bulunmadığından, bunun içine de tapınaktan alınma sepilenmiş bir deri konuldu. Yedinci bölme açık durmaktaydı.

İşe başlamadan önce tanrının kollarını denemek iyi olacaktı. Parmaklarından başlayan ince zincirler omuzlarına çıkıp arkadan iniyordu. Buradaki adamlar zincirlere asılıp tanrının açık duran ellerini dirsek hizasına dek kaldırıyor; eller birbirine yaklaşarak karnın önüne geliyordu. Eller, kesik sarsıntılarla peş peşe birkaç kez kımıldadı. Sonra, çalgılar sustu. Ateş gürül gürül yanıyordu.

Molokh rahipleri büyük taşın üzerinde gezinerek kalabalığa bakıyorlardı.

İlk önce kişisel bir kurban, tamamen gönüllü bir adak gerekiyordu; bunun, peşinden başka kurbanları sürükleyeceği düşünülüyordu. Ama o ana dek kimse ortaya çıkmamıştı. Parmaklıklardan heykele giden yedi yol bomboştu. Bunun üzerine rahipler, halkı yüreklendirmek için kemerlerinden bızlar çıkararak kendi yüzlerinde yaralar açtılar. Dışarıda, yerde yatan gönüllüler heykelin

çevresindeki halkanın içine alındı. Önlerine de eski püskü, paslı demir aletler atıldı; her biri kendine yapacağı işkenceyi kendisi seçti. Memelerinin arasına şişler sokuyor, yanaklarını yarıyor, başlarına dikenlerden yapılmış çelenkler geçiriyorlardı. Sonra, kol kola girdiler, çocukların çevresini alarak bir genişleyip bir daralan kocaman bir halka oldular. Parmaklığa doğru geliyorlar, kendilerini arkaya atıyorlar, sonra yeniden başlıyorlar; kanla, çığlıklarla dolu bu hareketten başını dönen kalabalığı kendilerine çekiyorlardı.

Yavaş yavaş, birtakım insanlar yolların sonuna dek girdiler. İnciler, altın vazolar, kupalar, meşaleler gibi değerli neleri varsa alevlerin içine atıyorlardı. Giderek daha değerli, daha büyük miktarda sungular atılmaktaydı. En sonunda, dehşetten solmuş ve korkunç bir hale gelmiş sendelemekte olan bir adam, bir çocuğu öne itti. Sonra, heykelin elleri arasında küçük, kara bir kitle görüldü, karanlık deliğe gömüldü. Rahipler büyük taşın kenarına eğildiler. Ölümün sevinçlerini, sonsuzluğun yeniden doğuşlarını kutlayan yeni bir ilahi başladı.

Çocuklar yavaş yavaş çıkıyorlardı. Duman kasırga gibi dönerek yükselmekte olduğundan, uzaktan bakıldığında, bir bulutun içinde kaybolur gibi görünüyorlardı. Hiçbiri kıpırdamıyordu. El ve ayak bilekleri bağlıydı. Üstlerindeki koyu renk örtü çevrelerini görmelerine ve tanınmalarına engel oluyordu.

Hamilkar da Molokh rahipleri gibi kırmızı harmani giymişti. Baal'ın yanında, sağ ayağının başparmağının önünde duruyordu. On dördüncü çocuk getirildiğinde, herkes, korkuyla irkildiğini görebildi. Ama hemen eski tavrını takınarak kollarını kavuşturdu, yere bakmaya başladı. Heykelin öbür yanında, başrahip de Hamilkar gi-

bi kımıldamadan durmaktaydı. Sivri bir Asur başlığı giymişti. Başını eğmiş, göğsündeki, kader taşlarıyla kaplı altın plakaya bakıyordu. Plakaya yansıyan alev, renk renk ışıltılar yaratıyordu. Hamilkar da başını eğmişti. Rahibin bitkin, telaşlı bir hali vardı. İkisi de ateşin o denli yakınındaydılar ki, harmanilerinin etekleri ara sıra kalkarak alevlere değiyordu.

Tunç kollar daha hızlı hareket etmeye başlamıştı. Artık hiç durmuyorlardı. Kolların arasına bir çocuk yerleştirildiğinde, Molokh rahipleri halkın suçlarını onun üzerine yüklemek için ellerini kaldırarak, "Bunlar insan değil, öküz!" diye bağırıyor, kalabalık da, "Öküz! Öküz!" diye tekrarlıyordu. Sofular, "Ye, efendimiz! Ye!" diye haykırıyor; Tanrıça Proserpina'nın rahipleri ise, korkudan Kartaca'nın isteğine uyarak, "Yağmur yağdır! Bet bereket ver!" diye dua okuyorlardı.

Kurbanlar daha deliğin kenarına gelir gelmez, kızgın demire düşen bir su damlası gibi kayboluveriyor, kocaman kızıl rengin içinden ak bir duman yükseliyordu.

Bununla birlikte, tanrının iştahı bir türlü azalmıyordu. Boyuna yeni kurbanlar istiyordu. Daha çok kurban sunmak için, bunları heykelin ellerinin üzerine yığıp kalın bir zincirle bağlayarak tutturdular. Sayılarının güneş yılının günlerine karşılık gelip gelmediğini anlamak için, sofular başta kurbanları saymak istemişlerdi ama yeni yeni kurbanlar konuldu. Korkunç kolların baş döndürücü hareketi içinde bunları ayırt etmeye imkân yoktu. Uzun süre, sonu gelmezcesine akşama dek sürdü bu. Sonra, iç duvarlarda daha koyu bir parıltı belirdi. O zaman, yanmakta olan etler görüldü. Hatta bazıları, saçlar, kollar, bacaklar, bütün bedenler gördüğünü sanıyordu.

Akşam oldu. Baal'ın üzerinde bulutlar toplandı. Artık alevleri sönmüş olan odun yığını, heykelin dizlerine dek yükselen, kömürden bir ehram gibiydi. Kanlar içinde bir dev gibi kıpkızıl olan heykel, devrilen başıyla, sarhoşluğunun ağırlığı altında sendelemekteydi sanki.

Rahipler acele ettikçe, halkın taşkınlığı artıyordu. Kurbanların sayısı azalmakta olduğundan, kimisi, "Bağışlayın onları!" diye bağırıyor, kimisi de, "Daha ister!" diyordu. İnsanlarla dolu surlar, dehşet haykırışları ve mistik şehvet altında yıkılır gibi oluyordu. Sonra, sofular heykelin çevresindeki yollara geldiler. Eteklerine yapışan çocuklarını sürüklüyor, onları kendilerinden uzaklaştırmak, allar giyinmiş adamlara teslim etmek için dövüyorlardı. Çalgıcılar zaman zaman bitkin bir halde duruyor; o zaman, annelerin çığlıkları, kömürlerin üzerine damlayan içyağın cızırtısı işitiliyordu. Haşhaş içiciler dört ayak üstünde yürüyerek, heykelin çevresinde dönüyor, kaplanlar gibi kükrüyorlardı. Yidonimler kehanetlerde bulunuyor; gönüllüler yarık dudaklarıyla ilahiler okuyorlardı. Parmaklıklar devrilmişti. Herkes kurban töreninde bir payı olsun istiyordu. Çocukları eskiden ölmüş olan babalar; bunların, saklamış oldukları tasvirlerini, oyuncaklarını, kemiklerini ateşe atıyorlardı.

Üstünde bıçak olan birkaç kişi ötekilerin üzerine saldırdı. Herkes birbirini boğazladı. Tapınak hizmetkârları taşın kenarına düşen külleri tunçtan küreklerle topladılar. Kurban vermenin etkisi kentin üzerine, ta yıldızlara dek yayılsın diye, külleri havaya savuruyorlardı.

Bu büyük gürültü ile büyük ışık, Barbarları surların dibine çekmişti. Daha iyi görmek için kuşatma kulesinin

yıkıntılarına tırmanarak, ağızları dehşetten bir karış açık, olup bitenleri seyrediyorlardı.

XIV

BALTA GEÇIDI

Kartacalılar henüz evlerine dönmemişlerdi ki, hava bulutlanıp karardı. Baltalarını heykele doğru kaldıranlar, alınlarına iri damlalar düştüğünü hissettiler. Yağmur yağmaya başladı.

Bütün gece, bol bol, bardaktan boşanırcasına yağmur yağdı. Gök gürlüyordu. Molokh'un sesiydi bu. Tanit'i yenmişti. Ekilen tohum tuttuğu için, gökyüzünden engin sinesini açıyordu. Bazen, ışıklı bir açıklıkta, buluttan yastıklar üzerine uzanmış görünmekteydi. Sonra, sanki henüz çok yorgunmuş da gene uykuya dalmak istiyormuş gibi, yeniden karanlıklara gömülüyordu. Kartacalıların hepsi suyu ayın doğurduğuna inandıklarından, onun işini kolaylaştırmak için bağrışmaktaydılar.

Yağmur taraçaları dövüp üzerlerinden taşarak avlularda göller, merdivenlerde çağlayanlar, sokak köşelerinde girdaplar yaratıyordu. Ilık, ağır yığınlar, sık çizgiler halinde boşalıyordu. Tüm yapıların köşelerinden köpüklü, kocaman fıskıyeler fışkırıyordu. Duvarların önlerinde, belli belirsiz asılı ak örtüler vardı sanki. Tapınakların damları da yıkanmış, şimşeklerin ışığında kara kara parıldıyordu. Seller binlerce yoldan süzülerek Akropolis'ten aşağı inmekteydi. Evler aniden çöküyor; kirişler,

sıvalar, eşyalar taşların üzerinden hızla akan derelerin içinde sürükleniyordu.

Herkes yağmurun altına testiler, ibrikler koymuş, bezler yaymıştı. Ama meşaleler birer ikişer sönmekteydi. Halk gidip Baal'ın altındaki odun yığınından yanan parçalar aldı. Kartacalılar su içmek için, başlarını arkaya atıp ağızları açık duruyorlardı. Başkaları da çamurlu birikintilerin kıyılarına gidip kollarını koltuk altlarına dek suya sokuyorlardı; öylesine çok su içiyorlardı ki, içtiklerini mandalar gibi kusup çıkarıyorlardı. Yavaş yavaş çevreye bir serinlik yayıldı. Herkes kolunu bacağını oynatarak nemli havayı içine çekiyordu. Bu sarhoşluğun mutluluğu içinde, çok geçmeden büyük bir umut yeşerdi. Tüm sefaletler unutuldu. Vatan bir kez daha yeniden doğuyordu.

Halk, kendisine karşı kullanamadığı öfkenin fazlasını başkalarına yöneltme gereksinimi içindeydi sanki. Böylesine bir özveri boşuna olamazdı. Hiç kimse pişmanlık duymuyordu; ama hepsi de onarılmaz suçlara ortak olmanın verdiği o taşkınlığa kaptırmıştı kendini.

Barbarlar fırtınayı, doğru dürüst kapanmayan çadırlarının altında geçirdiler. Sabah olduğunda, hâlâ soğuktan titreşerek, çamurlara bata çıka, bozulmuş, kaybolmuş cephanelerini ve silahlarını arıyorlardı.

Hamilkar kendiliğinden gidip Hannon'u buldu. Elindeki tam yetkiye dayanarak kumandayı ona verdi. Yaşlı yargıç içindeki hınç ile otorite açlığı arasında birkaç dakika bocaladı. Ama sonunda kabul etti.

Hamilkar bundan sonra, her iki ucunda birer mancınık bulunan bir gemiyi limandan çıkardı, körfeze, salın karşısına yerleştirdi. Sonra, elindeki gemilere en güçlü birliklerini bindirdi. Kaçıyordu demek. Kuzeye doğru yelken açıp sisin içinde kayboldu.

Ama üç gün sonra (taarruza yeniden başlanacaktı), Libya kıyısından büyük bir gürültüyle birtakım adamlar çıkageldiler. Hamilkar, topraklarına girmişti. Her yandan erzak toplamış, ülkenin içlerine doğru yayılıyordu.

Bunun üzerine, Barbarlar, sanki Hamilkar kendilerine kalleşlik etmiş gibi öfkelendiler. Kuşatmadan en çok sıkılanlar, özellikle de Galyalılar, ona ulaşmaya çalışmak için surları terk etmekte duraksamadılar. Spendius, kuşatma kulesini yeniden inşa ettirmek istiyordu. Matho çadırından Megara'ya dek hayali bir çizgi çekmiş, onun dışına çıkmayacağına ant içmişti. İkisinin adamlarından hiçbiri yerinden kımıldamadı; ama ötekiler Autharite'in komutasında çekip giderek, surun batı kesimini terk ettiler. Öylesine bir savsaklık hüküm sürüyordu ki, yerlerine başkalarını koymayı akıl eden bile olmadı.

Narr'Havas dağlarda onları uzaktan gözetliyordu. Gece tüm adamlarını deniz kıyısından gölün dış kıyısına geçirerek, Kartaca'ya girdi.

Altı bin askeriyle, kendini halka bir kurtarıcı gibi sundu. Tüm askerlerinin harmanilerinin altında un vardı; ayrıca kırk fil yükü hayvan yemi ile kuru ot getirmişti. Halk hemencecik fillerin çevresinde toplandı, onlara adlar takıldı. Kartacalılar böyle bir yardımın gelmesinden çok, Baallar'a adanmış bu güçlü kuvvetli hayvanları gördüklerine sevinmekteydiler. Bu, onun sevgisinin bir belirtisi, kendilerini korumak için en sonunda savaşa karışacağının bir kanıtıydı.

Narr'Havas İhtiyarlar'ın iltifatlarını kabul etti. Sonra, Salambo'nun sarayına doğru yola koyuldu.

Beş ordunun arasında, Hamilkar'ın çadırında, soğuk ve yumuşak küçük elini kendi avucunda hissettiği günden beri görmemişti onu. Nişandan sonra, Salambo Kar-

taca'ya gitmişti. Narr'Havas'ın başka emeller yüzünden unuttuğu sevgisi, yeniden canlanmıştı. Şimdi haklarını kullanmak, Salambo'yla evlenip ona sahip olmak istiyordu.

Salambo ise bu delikanlının nasıl olup da kendisine sahip olacağını anlayamıyordu! Her gün Tanit'e Matho'nun canını alsın diye yalvarıyordu; ama Libyalı'ya karşı duyduğu tiksinti gittikçe azalmaktaydı. Ona karşı duymuş olduğu hıncın neredeyse dinsel bir şey olduğunu belli belirsiz seziyordu. Narr'Havas'ın kişiliğinde de, hâlâ gözlerini kamaştırmakta olan o sertliğin, haşinliğin yansımasına benzer bir şeyler bulmak istiyordu. Onu daha yakından tanımak arzusundaydı ama varlığından rahatsız olacağı kesindi. Ona, "Kendisini kabul edemeyeceğim" diye haber gönderdi.

Zaten Hamilkar, adamlarının Numidya Kralı'nı eve almalarını yasaklamıştı. Bu ödülü savaşın sonuna dek geciktirerek, onun kendisine olan bağlılığını sürdürmek istiyordu. Narr'Havas da Hamilkar'dan korktuğundan geri çekildi.

Ama Yüzler Meclisi üyelerine karşı kibirli davrandı. Düzenlerini değiştirdi. Kendi adamları için ayrıcalıklar istedi, onları önemli işlerin başına getirdi. Numidyalıları burçların üzerinde görünce, Barbarların gözleri fal taşı gibi açıldı.

Sicilya Savaşı'nda tutsak düşen hemşerilerinden dört yüz kişi, üç sıra kürekli eski bir kadırgayla çıkagelince, Kartacalıların şaşkınlığı daha da arttı. Gerçekte, Hamilkar, Tyros kentlerinin düşmandan yan geçmesinden önce ele geçirilen Latin gemilerinin tayfalarını, gizlice Kiritlere geri yollamıştı. Roma da bu nazik davranış karşısında, Kartaca'ya kendi tutsaklarını geri veriyordu şimdi.

Roma, Sardunya'da paralı askerlerin kendisine yanaşmak istemelerine aldırmamış, Utika halkını kendi uyruğu olarak tanımaya da hiç yanaşmamıştı.

Syrakusa'yı yönetmekte olan Hieron da bu örneğe uydu. Ülkesini elinde tutmak için, iki halk arasında bir dengeye gereksinimi vardı. Demek ki, Kenanlıların selameti onun çıkarınaydı. Bin iki yüz sığır ile elli üç bin ölçek has buğday göndererek kendileriyle dost olduğunu bildirdi.

Kartaca'ya yardım edilmesinin daha derin bir nedeni vardı: Paralı askerlerin zafer kazanması halinde, erden bulaşıkçıya kadar herkesin ayaklanacağı; hiçbir hükümetin, hiçbir hanedanın buna karşı duramayacağı gayet iyi hissediliyordu.

Tüm bunlar olup biterken, Hamilkar doğudaki topraklarda dolaşıyordu. Galyalıları püskürttü. Barbarların tamamı kendilerini kuşatılmış halde buldular.

Bunun üzerine, onları hırpalamaya başladı. Bir yaklaşıyor, bir uzaklaşıyordu. Böylelikle, yavaş yavaş Barbarları ordugâhlarından uzaklaştırdı. Spendius onların peşinden gitmek zorunda kaldı. Matho da sonunda onun gibi pes etti.

Tunus'tan ileriye gitmedi. Surların içine kapandı. Bu direniş çok akıllıcaydı. Çok geçmeden, Narr'Havas'ın, filleriyle, askerleriyle, Khamon Kapısı'ndan çıktığı görüldü çünkü. Hamilkar onu çağırıyordu gene. Ama öteki Barbarlar Hamilkar'ı kovalamak için eyaletlerde dolaşmaya başlamışlardı bile.

Hamilkar Klipea'da üç bin Galyalı'yı kabul etmişti. Kirenayka'dan atlar, Brutium'dan zırhlar getirtti; savaşa yeniden başladı.

Askeri dehası hiçbir zaman böylesine parlak, böylesine buyurgan olmamıştı. Tam beş ay, onları arkasında sürük-

ledi durdu. Bir amacı vardı, onları da oraya götürmek istiyordu.

Barbarlar önce, onu ufak birliklerle kuşatmaya kalkışmışlardı. Her seferinde ellerinden kaçıp kurtuluyordu. Bunun üzerine, birbirlerinden ayrılmaz oldular. Orduları aşağı yukarı kırk bin kişiden oluşuyordu. Birkaç kez, Kartacalıların gerilediğini görme sevincini yaşadılar.

Onları en çok rahatsız eden, Narr'Havas'ın atlılarıydı. Sık sık, en ağır saatlerde, silahların ağırlığı altında uyuklayarak ovalardan ilerlerlerken, ufukta kocaman bir toz bulutu yükseliveriyordu. Dörtnala at sesleri yaklaşıyor; alev saçan gözlerle dolu bir bulutun içinden, yağmur gibi ok yağmaya başlıyordu. Ak harmanilere bürünmüş Numidyalılar, naralar atarak, şahlanan atlarını dizleriyle sıkıp kollarını havaya kaldırıyor, hayvanlarını birden döndürüyor, sonra da kayboluveriyorlardı. Biraz ilerilerinde daima hecinlere yüklenmiş ciritler, kargılar bulunduruyor; derken, daha korkunç bir şekilde geri geliyor, kurtlar gibi uluyor, akbabalar gibi kaçıyorlardı. Sıraların kenarında yer alan Barbarlar, birer birer vurulup düşüyor, akşama dek bu böyle sürüp gidiyor; bu arada da Barbarlar dağlık bölgeye girmeye çalışıyorlardı.

Dağlar filler için tehlikeli olduğu halde, Hamilkar gene de oralara sokuldu. Hermaeum Burnu'ndan Zagvan'ın doruğuna dek uzanmakta olan uzun dağ sırası boyunca ilerledi. Barbarlar bunun, askerlerin yetersizliğini gizlemenin bir yolu olduğunu sanıyorlardı. Ama Hamilkar'ın Barbarları içinde tuttuğu sürekli kararsızlık hali, onları bir bozgundan daha çok çileden çıkarıyordu. Gene de cesaretlerini kaybetmiyor, onun peşinde yürüyorlardı.

En sonunda bir akşam, Gümüşdağ ile Kurşundağ arasında, iri kayaların ortasında, bir boğazın girişinde bir

hafif piyade birliğine rastladılar. Ordunun tamamı bunların önünde olmalıydı, zira boru sesleriyle birlikte ayak sesleri duyuluyordu. Kartacalılar hemencecik boğazdan kaçtılar. Boğaz, balta demiri biçiminde, yüksek kayalıklarla çevrili bir ovaya iniyordu. Barbarlar piyadelere yetişmek için oraya atıldılar. En dipte, dörtnala giden öküzler arasında, patırtıyla koşuşan başka Kartacalılar vardı. Bir ara kırmızı harmanili bir adam gördüler. Hamilkar'dı bu. Herkes birbirine seslendi. Öfkeleri, sevinçleri iki katına çıktı, iyice coştular. Ya tembellikten ya da ihtiyattan, birçoğu boğazın girişinde kalmıştı. Ama bir ormandan çıkan atlılar, mızraklarla, kılıçlarla vura vura onları da ötekilerin üzerine sürdüler. Çok geçmeden tüm Barbarlar aşağıya, ovaya indiler.

Sonra, bu koca insan yığını bir süre ileri geri gidip durdu. Çıkacak hiçbir yer bulamıyorlardı.

Boğazın en yakınında olanlar geri döndüler; ama geçit tümüyle yok olmuştu. Devam etsinler diye öndekilere seslendiler. Onlar da gidip dağın önünde sıkıştılar. Bir yandan da, yolu bulamayan arkadaşlarına çıkışıyorlardı.

Gerçekten de, Barbarlar aşağıya iner inmez, kayaların arkasına sinmiş adamlar bunları kirişlerle yerlerinden oynatarak devirmişlerdi. İniş dik olduğundan, bu kocaman külçeler karmakarışık bir halde yuvarlanarak dar geçidi tümüyle tıkamıştı.

Ovanın öbür ucunda, şurasında burasında yarıklar olan uzun bir geçit uzanmaktaydı. Geçit, yukarıdaki yaylaya doğru çıkan dar bir yola ulaşmaktaydı. Kartaca Ordusu bu yaylada bulunuyordu. Yarın duvarlarına önceden merdivenler dayanmıştı. Yarıkların girinti çıkıntılarıyla korunan Kartacalı hafif piyadeler, düşman yetişmeden önce bu merdivenleri ele geçirip tırmanmaya başla-

dılar. Hatta birçoğu dar yolun altına dek ulaştı. Burada toprak; kaygan, yumuşak bir kum tabakasıyla kaplıydı. Öylesine de eğilimliydi ki, insanın buraya dizlerinin üzerinde tırmanması bile imkânsızdı. Onun için, hafif piyadeleri iplerle yukarıya çektiler. Barbarlar neredeyse anında oraya geldiler. Ama tam yarığın ölçüsüne göre yapılmış, yirmi arşın yükseklikte demir parmaklıklı bir kapak, gökten düşen bir engel gibi, birdenbire önlerine iniverdi.

Öyleyse, Hamilkar'ın taktikleri başarıya ulaşmıştı. Paralı askerlerden hiçbiri dağın girdisini çıktısını bilmiyordu. Kolların başından yürüyerek ötekileri de peşlerinden sürüklemişlerdi. Tabanları biraz dar olan kayalar kolayca devrilmişti. Herkesin koştuğu sırada da, ufuktaki ordusundan, sanki tehlikedeymiş gibi bir bağrışma yükselmişti. İşin doğrusu, Hamilkar hafif piyadelerini kaybedebilirdi; geride sadece yarısı kalmıştı. Ama o, böyle bir girişimin başarıya ulaşması için yirmi kat fazlasını feda etmeye hazırdı.

Barbarlar sabaha dek sık saflar halinde ovanın başından sonuna birbirlerini itip durdular. Dağı elleriyle yoklayıp bir geçit bulmaya çalışıyorlardı.

Nihayet gün doğdu. Dört bir yanlarından dimdik inen, yüksek, ak bir duvar gördüler. Tek kurtuluş çaresi, tek umut yoktu! Bu çıkmazın iki doğal çıkış noktası, demir kapak ve kaya yığınlarıyla kapalıydı.

Bunun üzerine, konuşmadan birbirlerine baktılar. Sırtlarında buz gibi bir soğukluk, gözkapaklarında ezici bir ağırlık duyarak oldukları yere yığıldılar.

Sonra, gene kalkıp kayalara doğru atladılar. En alttaki kayalar ötekilerin ağırlığı altında sıkışmış olduğundan, yerinden kımıldamadı. Barbarlar doruğa çıkmak için ka-

yalara tırmanmaya kalkıştılar; ama bu iri külçelerin kabarık biçimleri tutunmaya olanak vermiyordu. Boğazın iki yanından toprağı kazmak istediler; kazmaları, kürekleri kırıldı. Çadırların direkleriyle büyük bir ateş yaktılar; ama bu ateş dağı yakamazdı ki!

Gene demir kapağa döndüler. Kapağın üzerinde kazıklar gibi kalın, kirpi dikenleri gibi sivri, bir fırçanın kıllarından daha sık, uzun çiviler vardı. Öylesine öfkelenmişlerdi ki, üzerine saldırdılar. Kimisi bellerine dek içeriye girdi; ötekiler de onların üstüne tırmandılar. Sonunda, hepsi, bu korkunç çengellerde et parçaları, kanlı saç tutamları bırakarak yere düştü.

Umutsuzlukları biraz yatışınca, ellerinde ne kadar yiyecek olduğuna baktılar. Eşyalarını kaybetmiş olan paralı askerlerin ancak iki günlük yiyecekleri kalmıştı. Öbürlerinin ise yiyecek hiçbir şeyleri yoktu; güney köylerinin gönderme sözü verdiği bir kervanı bekliyorlardı çünkü.

Bu arada, çevrede başıboş dolaşan boğalar vardı. Kartacalılar Barbarları çekmek için boğazın içine salmışlardı bunları. Boğaları mızraklarla öldürüp yediler. Karınları doyunca, düşünceleri biraz iyimserleşti.

Ertesi gün, bütün katırları kestiler. Kırk tane kadardı bunlar. Sonra, hayvanların derilerindeki etleri kazıdılar, bağırsaklarını kaynattılar. Henüz umutlarını kesmiyorlardı. Tunus Ordusu'na haber gitmiş olmalıydı, neredeyse gelirdi.

Ama beşinci günün akşamı, açlık daha da arttı. Kılıçların kayışlarını, miğferlerin diplerine kaplanmış küçük süngerleri kemirdiler.

Bu kırk bin insan, dağın çevrelerinde oluşturduğu hipodromun içine yığılmıştı. Birkaç tanesi demir parmaklığın önünde, kayaların dibinde duruyordu. Ötekiler kar-

makarışık bir halde ovayı kaplamıştı. Güçlüler birbirlerinden kaçıyor, korkaklar yiğitlerin peşinden ayrılmıyordu; ama onların ötekileri kurtaracak halleri yoktu.

Piyadelerin ölüleri kokmaya başladığından, bunları çabucak gömmüşlerdi. Çukurların yerleri artık görünmüyordu.

Bütün Barbarlar gevşek, bitkin bir halde yerlere serilmişlerdi. Şurada burada, safları arasından eski bir asker geçiyordu. Bunun üzerine, Kartacalılara, Hamilkar'a, bu felakette bir suçu olmamakla birlikte Matho'ya lanetler okuyorlardı. Eski askerler paylaşsalar, acıları hafifleyecekmiş gibi geliyordu onlara. Sonra, inlemeye başlıyorlar; kimileri de küçük çocuklar gibi sessiz sessiz ağlaşıyorlardı.

Subaylara giderek, "Acılarımızı dindirecek bir şey verin bize, ne olur!" diye yalvarıyorlardı. Subaylar hiçbir cevap vermiyor ya da korkuya kapılarak, yerden bir taş alıp yüzlerine fırlatıyorlardı.

Birçoğu toprağa kazdıkları bir çukurda, birkaç avuç hurma, biraz un gibi yedek yiyecekleri özenle saklıyordu. Sonra, geceleyin başlarını harmanilerinin içine eğip bunları yiyorlardı. Kılıçları olanlar bunları çıplak olarak ellerinde tutuyorlardı. En kuşkuluları da, sırtlarını dağa verip ayakta duruyorlardı.

Önderlerini suçlayıp tehdit ediyorlardı. Autharite ortada görünmekten çekinmiyordu. Hiçbir şeyin kıramadığı o Barbar inadıyla günde yirmi kez ta ileriye, kayalara dek gidiyor; her seferinde, bunları belki de yerlerinden oynamış bulacağını umuyordu. Kürklerle örtülü geniş omuzlarını sallayarak, arkadaşlarına, baharda karlar eridi mi diye bakmak için ininden çıkan bir ayıyı anımsatıyordu.

Spendius ise Yunanlıları çevresine almış, yarıklardan birinin içinde saklanmaktaydı. Korktuğu için, ölmüş olduğu haberini yaydırmıştı.

Şimdi hepsi de korkunç biçimde zayıflamışlardı. Tenlerinde mermerler üzerindeki çizgileri andıran mavimtırak çürükler belirmişti. Dokuzuncu günün akşamı, üç İberyalı öldü. Arkadaşları korkarak oradan ayrıldılar. Ölülerin giysileri çıkarıldı. Bu çıplak, beyaz vücutlar kumda, güneşin altında kaldı.

Bunun üzerine, Garamantlar yavaş yavaş ölülerin çevresinde dolaşmaya başladılar. Bunlar ıssız yerlerde yaşamaya alışmış, hiçbir tanrıya aldırmayan insanlardı. Sonunda, kafilenin en yaşlısı bir işaret yaptı. Hepsi cesetlerin üzerine eğilip bıçaklarıyla uzun et parçaları kestiler. Sonra, yere çömelip bunları yemeye başladılar. Ötekiler uzaktan seyrediyorlardı. Tiksintiyle bağrışanlar oldu. Bununla birlikte çoğu, için için, Garamantların gösterdiği yürekliliği kıskanıyordu.

Gece yarısı aralarından birkaçı yaklaştı. Canlarının çektiğini gizleyip sadece denemek için diyerek, küçük bir lokma istediler. Daha cüretlileri çıkageldi. Sayıları arttı, çok geçmeden de büyük bir kalabalık halini aldı. Ama hemen hepsi bu soğuk eti dudaklarında hissedince ellerini aşağıya indiriyordu; kimisi ise, tersine, ağzını şapırdata şapırdata yiyordu.

Karşılarında bir örnek görüp yüreklenmek için birbirlerini kışkırtıyorlardı. İlk önce istememiş olan birisi Garamantları görmeye gidiyor, bir daha geri gelmiyordu. Et parçalarını bir kılıcın ucuna geçirip ateşte kızartıyorlardı. Tuz niyetine, yerden aldıkları tozları üzerlerine ekiyorlar, en iyi parçaları almak için kavga ediyorlardı. Üç cesetten geriye hiçbir şey kalmayınca, başkalarını bulmak için gözler ovanın dört bir yanına çevrildi.

İyi ama ellerinde Kartacalılar vardı ya! Son çarpışmada yirmi tutsak alınmış, o zamana dek de kimse buna dikkat etmemişti. Tutsaklar yok oluverdi. Bir öç almaydı bu zaten. Hem yaşamak gerekiyordu. Bu yiyeceğin tadından zevk alanlar çoğalmaya başladığından, herkes de açlıktan ölmek üzere olduğundan; sakalar, seyisler, paralı askerlerin bütün uşakları boğazlandı. Her gün birkaç tanesi öldürülüyordu. Kimisi fazlaca yiyor, gücü kuvveti yerine geliyor, artık kederlenmiyordu.

Çok geçmeden, bu kaynak da tükendi. Bunun üzerine, sıra yaralılar ile hastalara geldi. Madem iyileşmiyorlardı, bunları azaplarından kurtarmak daha iyi olmaz mıydı? Birisi sendelemeye görsün, hepsi, "Mahvoldu o artık, başkalarının işine yarasın bari" diye bağrışıyordu. Ölümlerini hızlandırmak için kurnazlıklara başvuruluyor, mundar yemeklerinin son kalıntıları çalınıyordu. Kazayla olmuş gibi üzerlerine basıyorlardı. Can çekişenler, güçlerinin kuvvetlerinin yerinde olduğu sanılsın diye kollarını kaldırmaya, ayağa kalkmaya, gülmeye çalışıyorlardı. Bayılanlar, kollarını bacaklarını kesen, körleşmiş bir kılıcın etlerine değmesiyle kendilerine geliyorlardı. Gereği yokken, sırf öfkelerini yatıştırmak için, gaddarlık olsun diye adam öldürüyorlardı.

O bölgelerde kış sonunda görülen türden kalın, ılık bir sis, on dördüncü gün ordunun üzerine çöktü. Sıcaklık değişimi yüzünden birçok kişi öldü. Dağın dik yamaçlarının tuttuğu rutubetli hava nedeniyle, ölüler korkunç derecede çabuk kokmaya başlıyordu. Cesetlerin üzerine çöken sis bunları yumuşatarak, çok geçmeden, tüm ovayı bir kokuşma deryası haline getirdi. Havada beyazımsı buğular dolaşıyor, insanın burun deliklerine batıyor, tenine işliyor, görüşünü bulandırıyordu. Barbarlar, arkadaşları-

nın ağzından çıkan solukları, ruhlarını görür gibi oluyorlardı. İçlerine muazzam bir tiksinti çöktü. Bu etlerden yemek istemiyorlardı artık, ölmeyi buna yeğliyorlardı.

İki gün sonra hava açtı, karınları yeniden acıktı. Bazen, midelerini kerpetenle söküyorlarmış gibi geliyordu. O zaman, yerlerde yuvarlanıp kıvranıyor, ağızlarına avuç avuç toprak atıyor, kollarını ısırıyor, çılgınca gülüyorlardı.

Susuzluk onları daha da çok kıvrandırıyordu. Tulumlar daha dokuzuncu gün tümüyle boşaldığından, bir damla suları kalmamıştı. Kendilerini avutmak için dillerine kemerlerin madeni pullarını, fildişi kabzaları, kılıç demirlerini koyuyorlardı. Eski kervan sürücüleri karınlarını iplerle sıkıyorlardı. Başkaları, ağızlarına bir çakıl taşı atıp emiyorlardı. Tunç miğferler içinde soğutulmuş sidik içiyorlardı.

Bir yandan da, hâlâ Tunus Ordusu'nu beklemekteydiler! Tahminlerine göre, bu denli uzun zaman geçtiği halde gelmeyişi, geleceğinin kesin olduğunu gösteriyordu. Zaten Matho mert adamdı, onları yüzüstü bırakmazdı. Kendilerine, "Yarın gelir!" diyorlar ama yarın geçip gidiyordu.

Başlangıçta dualar etmişler, adaklar adamışlar, çeşit çeşit büyüler yapmışlardı. Şimdiyse tanrılarına karşı hınçtan başka bir şey duymuyorlar, öç almak için de onlara artık hiç inanmamaya çalışıyorlardı.

İlkin, sert yaradılışlı olanları öldü. Afrikalılar Galyalılardan daha iyi dayandılar. Zarkhas, Balearlıların arasında, dağınık saçlı başını koluna dayamış, upuzun yatıyordu. Spendius bol sulu, iri yapraklı bir bitki bulmuştu. Ötekileri uzak tutmak için, "Zehirlidir ha!" diyerek, karnını onunla doyuruyordu.

Uçan kargaları taş atıp avlamak da vardı; ama kimsede bunu yapacak derman kalmamıştı. Bazen yırtıcı bir kuş bir cesedin üzerine konup uzun uzun paralamaya koyuluyor, o zaman bir adam ciridini dişleri arasına alıp sürüne sürüne ona doğru ilerlemeye başlıyordu. Bir elinin üstüne abanıyor, iyice nişan aldıktan sonra silahını atıyordu. Ak tüylü kuş gürültüden ürkerek işini yarıda bırakıyor, kayanın üstündeki karabatak gibi sakin sakin çevresine bakınıyor, sonra iğrenç sarı gagasını gene önündeki leşe daldırıyordu. Umudu kırılan adam ise yeniden yüzükoyun tozların içine düşüyordu. Bazıları uğraşa didine bukalemunlar, yılanlar bulabiliyorlardı. Ama onları asıl yaşatan, yaşama sevgisiydi. Ruhlarını sırf bu düşünceye yöneltiyorlar, hayata irade gücüyle sımsıkı yapışıyorlardı; hayatı da bu gayret uzatıyordu.

En dayanıklıları ovanın ortasında, şurada burada halka olup ölülerin arasına yan yana oturuyorlardı. Sonra, harmanilerine sarınarak kendilerini sessizce kederlerine kaptırıyorlardı.

Kentlerde doğmuş olanlar gürültülü sokakları, meyhaneleri, tiyatroları, hamamları, öyküler dinledikleri berber dükkânlarını anımsıyorlardı. Başkalarının gözünün önüne, tarlaların günbatımındaki görünümü geliyordu. Sararmış buğdaylar dalgalanıyor; iri öküzler boyunlarında sapan demirleri, tepelere tırmanıyordu. Yolcular sarnıçları, avcılar ormanları, eski askerler savaşları anımsıyorlardı. O uyuşturucu uyuklama hali içinde, düşünceleri düşlere özgü akıcılık ve belirlilikle birbiriyle çarpışıyordu. Bazen, birdenbire gözleri açık düş görmeye başladıkları oluyordu: Kaçmak için dağda bir kapı arıyor, öbür yana geçmek istiyorlardı. Başkaları ise, fırtınalı havada denizde gittiklerini sanarak bir gemiyi komuta edi-

yor ya da bulutlar içinde Kartaca taburları görerek korkuyla geri çekiliyorlardı. Kimisi de kendini bir şölende sanıp şarkılar söylüyordu.

Birçokları, garip bir coşkunlukla hep aynı sözü söylüyor, aynı hareketi yapıyordu. Sonra, başlarını kaldırıp birbirlerine baktıklarında, yüzlerindeki korkunç yıkımı görüp hıçkırıklara boğuluyorlardı. Kimileri ise acı çekmiyordu artık. Vakit geçsin diye, vaktiyle atlattıkları tehlikeleri anlatıyorlardı birbirlerine.

Hepsinin öleceği kesin, ölüm yakındı. Kaç kez kendilerine bir geçit açmaya kalkışmamışlar mıydı! Galip tarafa yalvarmaya gelince; nasıl yapacaklardı bunu? Hamilkar'ın nerede olduğunu bile bilmiyorlardı.

Rüzgâr sel yatağının oradan esiyor, geçidi tıkayan demir kapağın üzerinden kumları çağlayanlar gibi akıtıyordu. Toprak üzerlerine çıkmış da, onları gömmek istiyormuş gibi, harmanileri ve saçları kumlarla örtülüyordu. Hiçbir şey kımıldamıyordu. Dağ, o ebedi haliyle, her sabah daha yüksek görünüyordu.

Bazen kuş sürüleri masmavi gökyüzünde, havanın özgürlüğü içinde kanat çırparak hızlı hızlı geçip gidiyor; Barbarlar onları görmemek için gözlerini yumuyorlardı.

Önce, kulaklarında bir uğultu duyuyorlardı. Tırnakları kararıyor, göğüsleri soğuyor; sonra, yan yatıp gık demeden ölüyorlardı.

On dokuzuncu gün, iki bin Asyalı, bin beş yüz Adalı, sekiz bin Libyalı, paralı askerlerin en gençleri, kabile halklarının tümü ölmüştü. Toplam yirmi bin kişi, yani ordunun yarısıydı bu.

Autharite'in yanında topu topu elli Galyalı kalmıştı. Bu işe bir son vermek için kendini öldürtmek üzeriydi ki, karşısında, dağın doruğunda bir adam görür gibi oldu.

Yükseklik nedeniyle adam cüce kadar görünüyordu; ama Autharite gene de, sol kolunda yonca biçiminde bir kalkan olduğunu fark etti. "Tepede bir Kartacalı var!" diye bağırdı. Ovada, geçidi tıkayan kapağın önünde, kayaların altında bulunan herkes hemencecik ayağa kalktı. Asker uçurumun kıyısında geziniyor; aşağıdan da Barbarlar onu seyrediyorlardı.

Spendius bir öküz başı buldu. Sonra, iki kemerle bir taç yapıp öküz başını bir sırığın ucuna, tacı da iki boynuzun arasına yerleştirdi. Barışçı niyetlerini anlatmak istiyordu böylece. Kartacalı ortadan kayboldu. Beklediler.

Akşam, yardan kopan bir taş gibi, aniden bir kılıç kayışı düştü yukarıdan. Kırmızı meşinden yapılmıştı. Üç tane elmas yıldızla, işlemelerle kaplıydı. Ortasında da, bir palmiye altında bir atı gösteren, Büyük Meclis'in damgası vardı. Hamilkar'ın cevabıydı bu. Ordunun içinden geçmek için gerekli izin belgesiydi.

Korkacak bir şeyleri yoktu. Kaderlerinde meydana gelen her değişiklik, acılarına son veriyordu. Ölçüsüz bir sevinçle çalkalandılar. Kucaklaşıyor, ağlaşıyorlardı. Spendius, Autharite, Zarkhas, dört İtalyot, bir Zenci, iki de Spartalı elçilik görevini üstlenmek istedi. Hepsi hemencecik kabul edildi. Bununla birlikte, nasıl gideceklerini bilemiyorlardı.

Tam o sırada, kayaların oradan bir çatırtı işitildi. En üsteki kaya, olduğu yerde sallandıktan sonra aşağıya dek yuvarlandı. Aslında, Barbarların bulundukları taraftan bu kayaları yerinden oynatmak olanaksızdı. Bunları bir yamaçtan yukarıya çıkarmak gerekiyordu çünkü. Hem zaten, boğazın darlığı yüzünden üst üste yığılı bulunmaktaydılar. Öbür taraftan ise, tam tersine, kayaları yuvarlamak için şöyle kuvvetlice itivermek yetiyordu. Kar-

tacalılar kayaları ittiler. Sabah olduğunda, bunlar kocaman, yıkık bir merdivenin basamakları gibi ovada ileriye doğru çıkmıştılar.

Ama Barbarlar henüz bunlara tırmanamıyorlardı. Yukarıdan merdivenler sarkıtıldı. Hepsi bunların üzerlerine atıldı. Bir mancınıkla atılan taşlar hepsini kaçırdı. Yalnızca on tanesi götürüldü.

Süvarilerin arasında yürüyor, düşmemek için elleriyle atların sağrılarına tutunuyorlardı.

Şimdi ilk sevinçleri geçmişti, içlerinde birtakım kaygılar belirmeye başlıyordu. Hamilkar zalimce isteklerde bulunacaktı herhalde. Ama Spendius onları yatıştırıyor, "Ben konuşurum onlarla!" diyordu. Sonra da, ordunun esenliği için gerekli güzel sözleri bildiğini söyleyerek böbürleniyordu.

Bütün çalıların ardında, pusu kurmuş nöbetçilere rastlıyorlardı. Spendius kılıç kayışını omzuna geçirmişti. Nöbetçiler bunu görünce secdeye kapanıyorlardı.

Kartaca ordugâhına geldiklerinde, çevrelerine bir kalabalık toplandı. Fısıltıları, gülüşmeleri andıran birtakım sesler işitiliyordu. Bir çadırın kapısı açıldı.

Hamilkar en dipteydi. Bir sehpanın yanındaki iskemleye oturmuştu. Sehpanın üstünde yalın bir kılıç parıldıyordu. Ayakta duran subaylar, çevresini almışlardı.

Gelen adamları görünce geriye doğru bir hareket yaptı, sonra onları incelemek için eğildi.

Hepsinin gözbebekleri olağanüstü irileşmişti. Gözlerinin çevresinde ta kulaklarının altlarına dek uzanan kara halkalar vardı. Derin buruşuklarla çatlamış çökük yanaklarının arasından, morarmış burunları ileriye doğru çıkmaktaydı. Vücutlarının kaslara çok bol gelen derisi, koyu kurşuni bir tozla kaplıydı. Dudakları, sarı dişlerine yapış-

mıştı. Üstlerinden başlarından iğrenç bir koku yükselmekteydi. Hepsi de açık mezarlar, canlı cenazelerdi sanki.

Çadırın ortasında, subayların gidip oturdukları hasırın üzerinde, dumanı tüten bir kabak yemeği vardı. Her yanları tir tir titreyen Barbarlar, gözlerini buna dikmişlerdi. Gözleri yaşlarla doluyordu ama gene de kendilerini tutuyorlardı.

Hamilkar birisine bir şey söylemek için döndü. Bunun üzerine, hepsi yüzükoyun yere kapanıp yemeğin üzerine saldırdı; yüzleri, gözleri yağa bulanıyor, ağızlarının şapırtısı, çıkardıkları sevinç hıçkırıklarına karışıyordu. Kuşkusuz merhametten çok şaşkınlıktan olacak, karavananın içindeki yemeği bitirmelerine ses çıkaran olmadı. Sonra, yeniden ayağa kalktıklarında, Hamilkar bir işaret yaparak, kılıç kayışını taşımakta olan adama konuşmasını emretti. Spendius korkuyordu, kekelemeye başladı.

Hamilkar onu dinlerken, parmağındaki kalın bir altın yüzüğü çeviriyordu. Kılıç kayışına Kartaca'nın mührünü bu yüzükle basmıştı. Yüzüğü yere düşürdü. Spendius hemencecik yerden aldı. Efendisinin karşısında, köle alışkanlıklarına geri dönmüştü. Ötekiler ise onun bu alçalışından utanarak irkildiler.

Ama Spendius sesini yükseltti. Hamilkar'ın düşmanı olduğunu bildiği Hannon'un suçlarını sayıp dökmeye başladı. Çektikleri sefaleti, bağlılıklarının anısını uzun uzun anlatarak onu yumuşatmaya çalıştı. Çabuk çabuk, aldatıcı, hatta sert bir edayla uzun uzun konuştu. Sonuna doğru, ruhundaki coşkuya kapılarak kendini unutuverdi.

Hamilkar, "Madem özür diliyorsun, ben de kabul ettim" dedi. "Şu halde, barış olacak. Artık kesin bir barış olacak bu! Ama şunu istiyorum sizden: Kendi seçeceğim

on paralı askeri silahsız, gömleksiz teslim edeceksiniz bana."

Barbarlar onun böyle yumuşak davranmasını hiç beklemiyorlardı.

Spendius, "Dilerseniz yirmi kişi olsun, efendimiz!" diye bağırdı.

Hamilkar yavaşça, "Hayır, on kişi yeter bana" dedi.

Aralarında konuşsunlar diye onları çadırdan çıkardılar. Yalnız kaldıklarında, Autharite feda edilen arkadaşları için itirazda bulundu. Zarkhas da Spendius'a, "Neden öldürmedin onu? Kılıcı oracıkta, yanı başında duruyordu!" dedi.

Spendius, "Onu mu?" dedi. Sonra, bu imkânsızmış, Hamilkar ölümsüz birisiymiş gibi, "Onu mu? Onu mu?" diye birkaç kez yineledi.

Yorgunluktan öylesine bitkin haldeydiler ki, ne karar vereceklerini bilmeksizin sırtüstü yere uzandılar.

Spendius, "Razı olalım" diye sıkıştırıyordu onları. Sonunda razı oldular, çadırdan içeri girdiler.

O zaman Hamilkar elini on Barbar'ın elleri arasına koyarak sırayla her birinin başparmaklarını sıktı. Sonra da, urbasının üzerine sürerek sildi; yapışkan tenlerine dokununca insan hem sert, hem gevşek bir şey duyuyordu çünkü. İnsanın tüylerini diken diken eden yağlı bir karıncalanmaydı bu. Sonra, şöyle dedi onlara:

"Siz hepiniz Barbarların önderlerisiniz, onlar için ant içtiniz, değil mi?"

"Evet!"

"Hiçbir zorlama olmadan, tüm ruhunuzla, verdiğiniz sözleri yerine getirmek isteğiyle yapıyorsunuz bunu, değil mi?"

"Evet" dediler. "Verdiğimiz sözü tutmak için onların yanına döneceğiz."

"Peki öyleyse" dedi Hamilkar. "Ben, Hamilkar Barka, paralı askerlerin elçileri olan sizlerle demin vardığımız anlaşma gereğince, sizleri seçtim, sizleri alıkoyuyorum!"

Spendius bayılarak hasırın üzerine yuvarlandı. Barbarlar da sanki onu yalnız başına bırakıyorlarmış gibi, birbirlerine sokuldular. Sonra, tek söz söylenmedi, tek sızlanma duyulmadı.

Silah arkadaşları onları bekliyorlardı. Gelmediklerini görünce kalleşliğe uğradıklarını sandılar. Elçi diye gidenler Hamilkar'ın tarafına geçmişlerdi kuşkusuz.

İki gün daha beklediler. Sonra, üçüncü günün sabahı kararlarını verdiler. Bez parçalarının aralarına basamak gibi yerleştirilen iplerle, kazmalarla, oklarla zar zor kayalara tırmandılar. Sayıları üç bin kadar olan en dermansızları arkalarında bırakarak, Tunus Ordusu'yla buluşmak için yola koyuldular.

Boğazın yukarısında, tek tük bodur ağaçların görüldüğü bir çayırlık vardı. Barbarlar bunların tomurcuklarını yediler. Sonra, bir bakla tarlasına rastladılar. Sanki bir çekirge sürüsü geçmiş gibi, tüm baklalar anında yok oluverdi. Üç saat sonra, yeşil tepelerle çevrili ikinci bir yaylaya ulaştılar.

Bu tepeciklerin iniş çıkışları arasında, aralıklarla, boz renkli birtakım demetler parıldıyordu. Barbarların güneşten gözleri kamaşmıştı. Bu demetlerin altında, bunları taşımakta olan birtakım iri, kara yığınlar seçtiler. Demetler sanki çiçekmiş de açılıyormuş gibi dikiliverdiler. Tepeden tırnağa silahlı fillerin üzerindeki kulelerde bulunan mızraklardı bunlar.

Göğüslerindeki kargıdan, dişlerindeki sivri şişlerden, sağrılarını örten tunç levhalardan ve dizliklerine tutturulmuş hançerlerden ayrı olarak, hortumlarının ucunda

meşin bir bilezik vardı, buna da iri bir kama geçirilmişti. Ovanın bitiminden hep birlikte yola çıkmışlar, iki yandan, birbirlerine paralel olarak ilerliyorlardı.

Barbarlar anlatılamaz bir korkuyla buz kesildiler. Kaçmaya bile kalkışmadılar. Çevreleri kuşatılmıştı bile.

Filler bu insan yığınının içine daldılar. Göğüslerindeki mahmuzlar kalabalığı parçalıyor, dişlerindeki mızraklar sapan demirleri gibi altlarını üste getiriyordu. Hortumlarındaki tırpanlarla kesip biçiyor, doğruyorlardı. Uçlarında yanar paçavralar bulunan mızraklarla dolu kuleler, yürümekte olan yanardağları andırıyordu. İnsan etlerinin ak lekeler; tunç parçalarının kurşuni levhalar; kanın kırmızı fıskıyeler oluşturduğu, koca bir yığın görülmekteydi sadece. Korkunç hayvanlar bütün bunların ortasından geçerek kara yollar açmaktaydı. Fillerin en azgınını, başında tüylerden bir sorguç bulunan bir Numidyalı sürmekteydi. Ürkütücü bir çabuklukla cirit atıyor, ara sıra tiz bir ıslık çalıyordu. Köpek gibi uysal olan koskoca hayvanlar, bu kanlı kıyım sırasında bir gözleriyle ona bakıyordu.

Fillerin oluşturduğu halka gittikçe daralıyordu. Zayıf düşen Barbarlar, karşı koyamamaktaydılar. Çok geçmeden filler ovanın ortasına ulaştı. Bulundukları yer dardı. Yarı şahlanarak birbirlerine sokuluyor, dişleri birbirine çarpıyordu. Aniden, Narr'Havas onları yatıştırdı; hayvanlar da koşa koşa tepelere doğru döndü.

Bu sırada iki birlik sağda, bir çukura sığınmış, silahlarını atarak Kartacalıların çadırları önünde hep birden dize gelmişti. Kollarını havaya kaldırıp, "Bağışlayın bizi!" diye yalvarıyorlardı.

Bunların kolları, bacakları bağlandı. Sonra, hepsi yan yana yere yatırıldı. Filler gene getirildi.

Göğüsler, kırılan sandıklar gibi çatırdıyordu. Filler attıkları her adımda, iki kişiyi ezmekteydi. Kocaman ayakları, vücutların içine bir kalça hareketiyle dalıyor, bu yüzden topallıyormuş gibi görünüyorlardı. Bir yandan da yürümeye devam ediyorlardı. Sonuna kadar gittiler.

Ovanın yüzü yeniden hareketsizleşti. Gece oldu. Hamilkar, öç manzarasının tadını çıkarıyordu. Ama birdenbire irkildi.

O da, diğer herkes de, altı yüz adım ileride, solda, bir tepeciğin üstünde başka Barbarlar görmüşlerdi! Gerçekten de, en sağlamlarından, Etrüsk, Libyalı, Spartalı dört yüz paralı asker, daha başlangıçta tepelere tırmanmış, o ana dek de kararsız bir halde durmuşlardı. Arkadaşlarının böyle öldürüldüklerini görünce, Kartacalıları yarıp geçmeye karar verdiler. Sık saflar halinde, korkunç ve harikulade bir şekilde aşağıya doğru inmeye başlamışlardı bile.

Hemen onlara bir tellal gönderildi. Adam şöyle bağırdı:

"Hamilkar'a asker gerek. Yiğitliğinize hayran oldu. Onun için, kayıtsız şartsız kabul ediyor sizleri. İsterseniz biraz yaklaşın. Şuraya dek gelin. Yiyecek bulacaksınız orada."

Barbarlar hemen oraya koştular, geceyi de karın doyurmakla geçirdiler. Bunun üzerine Kartacalılar arasında, Hamilkar'ın paralı askerlerden yana taraf tuttuğu yolunda, aleyhte söylentiler dolaşmaya başladı.

Acaba Hamilkar doymak bilmez bir hıncın sesine mi kaptırmıştı kendini; yoksa bu da kurnazca bir oyun muydu? Ertesi gün, kılıçsız, başı açık, yanında süvarilerle bizzat çıkageldi:

"Çok adam beslemek zorundayım, onun için sizleri alıkoymak niyetinde değilim" dedi. "Ama adam da gerek

bana. Ne var ki, bunları nasıl seçeceğimi bilemiyorum. Onun için, siz aranızda kıyasıya vuruşun. Sonra, kazananları özel muhafız birliğime alacağım. Ölüm değil mi, ha öylesi olmuş, ha böylesi!" Sonra, askerlerini biraz geri çekti. Kartacalıların bayrakları, ufku paralı askerlerin gözlerinden saklıyordu çünkü; onlara Narr'Havas'ın yüz doksan iki filini gösterdi. Hepsi tek bir düz sıra oluşturmuş, hortumlarındaki kocaman kılıçları havaya kaldırmıştı. Başlarının üzerinde baltalar tutan devlerin kollarıydı sanki bunlar.

Barbarlar hiç ses çıkarmadan bakıştılar. Yüzlerini solgunlaştıran ölüm değil, kendilerine yüklenen korkunç zorunluluktu.

Ortak bir hayat süren bu adamların arasında derin dostluklar kurulmuştu. Çoğu için ordugâh, yurdun yerini tutmaktaydı. Ailesiz yaşamakta olduklarından, sevgi gereksinimlerini bir arkadaşlarına yöneltiyorlar; yıldızların ışığı altında, aynı harmaninin altında yan yana uyuyorlardı. Sonra, her tür ülkede böyle sürekli avare avare dolaşmak, adam öldürüp serüvenler yaşamak yüzünden, garip aşklar oluşmuştu. Evlilikler kadar ciddi, sapıkça birleşmelerdi bunlar. Savaşların ortasında, güçlü olan daha genç olanı koruyor, uçurumları aşsın diye ona yardım ediyor, sıtma nöbetlerinin alnında biriktirdiği terleri siliyor, onun için yiyecek çalıyordu. Bir yol kenarından toplanmış, sonradan paralı asker olmuş bir çocuk olan öteki ise, bu bağlılığın karşılığını, bin bir çeşit özenli davranış ve bir karının kocasına karşı gösterdiği cilveli yaltaklanmalarla ödüyordu.

Vaktiyle büyük bir tehlikeden sonra, sarhoşluk anlarında birbirlerine armağan etmiş oldukları hamailleri, küpeleri değiş tokuş ettiler. Hepsi ölmek istiyordu; ama

hiç biri vurmak arzusunda değildi. Şurada burada genç bir delikanlının, kır sakallı arkadaşına şöyle dediği duyuluyordu:

"Yok, yok, sen daha güçlü kuvvetlisin! Öcümüzü alırsın, öldür beni!"

"Benim kaç yıllık ömrüm kaldı ki!" diyordu adam. "Bıçağını sapla yüreğime, gerisini düşünme!"

Arkadaşlar el ele tutuşarak bakışıyor, bir sevgili öteki sevgilinin omzuna kapanıp ağlayarak ona ebediyen elveda diyordu.

Kılıçların uçları daha çabuk girsin diye zırhlarını çıkardılar. O zaman, Kartaca için aldıkları büyük yaraların izleri göründü. Sütunlar üzerindeki yazıtlardı sanki bunlar.

Gladyatörler gibi, birbirine eşit dört sıra oldular. Çekingen çekingen vuruşmaya başladılar. Kimileri gözlerini bağlamıştı, kılıçları havada körlerin değnekleri gibi yavaş yavaş sallanıyordu. Kartacalılar yuh çekerek, "Ne korkak adamlarmışsınız be!" diye bağırdılar. Barbarlar canlandılar; çok geçmeden de çarpışma yayılıp hızlandı.

Bazen kanlar içindeki iki adam duruveriyor, birbirlerinin kollarına atılıyor, öpüşerek ölüyorlardı. Hiçbiri gerilemiyordu. Uzatılmış yalın kılıçlara doğru saldırmaktaydılar. Öylesine gözü dönmüş bir cezbe içindeydiler ki, Kartacalılar uzaktan korkmaya başlamışlardı.

Nihayet durdular. Göğüslerinden boğuk bir hırıltı yükseliyor; al boya banyosundan çıkmış gibi sarkmakta olan saçlarının arasından gözleri görülüyordu. Birçoğu, alınlarından yaralanmış parslar gibi, olduğu yerde fır fır dönüyordu. Başkaları, ayaklarının dibinde yatan bir ölüyü seyrederek kımıldamadan duruyorlardı. Sonra, birdenbire yüzlerini, gözlerini tırnaklarıyla yolmaya başlı-

yor, kılıçlarını iki elleriyle tuttukları gibi karınlarına saplıyorlardı.

Aralarından altmışı hâlâ sağdı. Su istediler. "Kılıçlarınızı yere atın!" diye seslenildi. Attıktan sonra su getirildi.

Yüzlerini çanaklara gömmüş, su içerlerken, altmış Kartacalı üzerlerine atılıp ellerindeki hançerleri sırtlarına saplayarak hepsini öldürdü.

Hamilkar bunu, ordusunun içgüdülerini okşamak, bu kalleşlikle kendisine bağlamak için yapmıştı.

Öyleyse, savaş bitmişti. En azından, o böyle sanıyordu. Matho karşı koyamayacaktı. Hamilkar o denli sabırsızdı ki, hemen yola çıkılmasını emretti.

Öncüler gelip "Kurşundağ'a doğru giden bir kafile gördük" dediler. Hamilkar buna hiç aldırış etmedi. Paralı askerler yok edilmişti ya, göçebeler için tasalanmıyordu artık. Asıl önemlisi Tunus'u almaktı. Günler boyunca sabahtan akşama dek yürüyerek, Tunus'a doğru ilerledi.

Zafer haberini ulaştırsın diye, Narr'Havas'ı Kartaca'ya yollamıştı. Numidya Kralı da kazandığı başarıların gururu içinde, Salambo'nun sarayına gitti.

Salambo onu bahçede, büyük bir ağacın altında, sarı meşinden yastıklar arasında, yanında Taanaş'la kabul etti. Yüzünde ak bir peçe vardı. Ağzını örtüp alnının üzerinden geçen bu örtü, yalnızca gözlerini açıkta bırakıyordu; ama kumaşın şeffaflığında, dudakları parmaklarındaki mücevherler gibi parıldıyordu. Çünkü Salambo iki elini örtünün altında tutmaktaydı; konuşma süresince de hiç kımıldamadı.

Narr'Havas Barbarların bozguna uğradıkları haberini verdi. Salambo da babasına yaptığı hizmetleri överek ona teşekkür etti. Bunun üzerine, Narr'Havas savaşı anlatmaya başladı.

Çevrelerindeki palmiyelerin üzerinde güvercinler yavaş yavaş dem çekiyor; başka kuşlar otların arasında uçuşuyordu. Bunlar, boyunlarında tasma gibi renkli tüylerle isketeler, İspanya'daki Tartessus kentinden gelme bıldırcınlar, Kartaca sülünleriydi. Uzun zaman bakımsız kalan bahçenin her yanını otlar bürümüştü. Acıhıyarlar ağaçların dallarına tırmanıyor, gül tarhlarını pamuk fidanları kaplıyordu. Her çeşit bitki birbirine karışmış, asma çardakları halini almıştı. Eğik inen güneş ışınları, ormanda olduğu gibi, şurada burada bir yaprağın gölgesini yere vurduruyordu. Yeniden yabanileşen evcil hayvanlar, en ufak bir gürültü duyar duymaz kaçıyordu. Bazen, küçük kara ayaklarında dağınık tavuskuşu tüyleri sürükleyen bir ceylan görülüyordu. Uzakta, kentin gürültüleri dalgaların hışırtısı içinde kaybolup gidiyordu. Gökyüzü masmaviydi. Denizin üzerinde tek bir yelken görünmüyordu.

Narr'Havas artık konuşmuyordu. Salambo bir şey söylemeksizin onun yüzüne bakıyordu. Numidya Kralı, üzerinde boyayla yapılmış çiçek resimleri bulunan keten bir urba giymişti. Eteğinde sırma saçaklar vardı. Örgülü saçları kulaklarının kenarına iki tane gümüş okla tutturulmuştu. Sağ eliyle, bir mızrağın altın-gümüş karışımı halkalarla, kıl tutamlarıyla süslü tahta sapına dayanmıştı.

Onu seyrederken, Salambo'nun zihnine bir sürü belirsiz düşünce üşüşmüştü. Bu tatlı sesli, kadın gibi ince belli delikanlı, kişiliğinin zarafetiyle gözlerini esir alıyordu. Narr'Havas, Baallar'ın kendisini korusun diye gönderdikleri bir abla gibi görünüyordu ona. Birden, içinde Matho'nun anısı canlandı. Ona ne olduğunu öğrenme arzusuna karşı koymadı.

Narr'Havas, "Kartacalılar Tunus'a doğru ilerliyorlar" dedi. "Orayı zaptedecekler." Numidya Kralı onların başa-

rı şanslarını, Matho'nun güçsüzlüğünü anlattıkça, Salambo olağanüstü bir umutla seviniyormuş gibi oluyordu. Dudakları titriyor, göğsü sık sık inip kalkıyordu.

Narr'Havas sonunda, "Onu kendi ellerimle öldüreceğim" dedi.

Salambo, "Evet, öldür onu! Gerekli bu!" diye bağırdı.

Numidya Kralı, "Onun ölmesini ben de canı gönülden istiyorum. Savaş bitince seninle evleneceğim çünkü" diye cevap verdi.

Salambo irkildi, sonra başını önüne eğdi.

Ama Narr'Havas sözlerini sürdürerek, arzularını yağmurdan sonra boyunları bükülen çiçeklere, yollarını şaşırıp da gün doğsun diye bekleyen yolculara benzetti:

"Aydan daha güzel, sabah yelinden, ikramsever bir ev sahibinin yüzünden daha iyisin sen. Zencilerin ülkesinden Kartaca'da bulunmayan şeyler getirteceğim sana. Evimizin odalarına altın tozları serptireceğim."

Akşam oluyor, her yandan mis gibi kokular yükseliyordu. Uzun zaman sessizce bakıştılar. Salambo'nun gözleri, uzun peçesinin altında, bir bulutun aralığından görünen iki yıldızı andırmaktaydı. Narr'Havas güneş batmadan önce çekilip gitti.

O, Kartaca'dan ayrılınca, İhtiyarlar kendilerini büyük bir kaygıdan kurtulup ferahlamış hissettiler. Halk onu ilk seferdekinden daha coşkulu tezahüratlarla karşılamıştı. Hamilkar ile Numidya Kralı tek başlarına Barbarlara karşı zafer kazanırlarsa, onlara karşı durmak imkânsızlaşacaktı. Bu nedenle, Hamilkar Barka'yı zayıf düşürmek üzere Cumhuriyet'in kurtarılması işine sevdikleri adamı, ihtiyar Hannon'u ortak etmeyi kararlaştırdılar.

Hannon utanç verici duruma düştüğü aynı yerlerde öcünü almak için, hemen batı eyaletlerine doğru yola

çıktı. Ama bölge halkı da, Barbarlar da ölmüş, saklanmış ya da kaçmışlardı. Bunun üzerine, öfkesini köylerden çıkardı. Her yanı yakıp yıktı; tek bir ağaç, tek bir ot bırakmadı. Yolda rastladığı çocuklar ile sakatları öldürtüyordu. Kadınları boğazlatmadan önce, ırzlarına geçsinler diye askerlere teslim ediyordu. En güzellerini de tahtırevanının içine alıyordu. Korkunç hastalığı onu yenilmez arzularla yakıp tutuşturmaktaydı çünkü. Bu arzuları umutsuz bir adamın bütün öfkesiyle yatıştırıyordu.

Sık sık, tepelerin doruklarında kara kara çadırlar rüzgârdan devrilmiş gibi yıkılıveriyor; araba tekerleği olduğu anlaşılan, kenarları parlak kocaman yuvarlaklar, sızlanan bir sesle dönerek, ağır ağır ovalara dalıyordu. Kartaca kuşatmasını bırakmış olan kabileler bu şekilde, başıboş, ilden ile dolaşıyor; geri dönmek için bir fırsat, paralı askerlerin zafer kazanmasını bekliyorlardı. Ama korku ya da kıtlık yüzünden, hepsi kendi ülkelerinin yolunu tuttu, ortadan kayboldu.

Hamilkar, Hannon'un kazandığı başarıyı hiç kıskanmadı. Bununla birlikte, bu işe bir son vermek için acele ediyordu. Hannon'a Tunus üzerine yürümesini emretti. Vatanını seven Hannon, belirlenen günde kent surlarının önüne geldi.

Kendini savunmak için kentin elinde yerli halk ile on iki bin paralı asker, sonra tüm pislik yiyiciler vardı. Bunlar da Matho gibi Kartaca'nın ufkuna çivilenmişlerdi sanki. Ayaktakımı ve salisim, kentin yüksek surlarını uzaktan seyrediyor, bir yandan da bunların ardında sürecekleri sonsuz zevkleri hayal ediyorlardı. Bu hınç anlaşması sayesinde, direniş çabucak örgütlendi. Miğfer yapmak için tulumlar, kırbalar toplandı. Mızrak yapmak için bahçelerde ne kadar palmiye ağacı varsa kesildi. Sar-

nıçlar kazıldı. Yiyecek sağlamak için de gölün kıyısına gidip leşlerle, dışkılarla beslenen iri beyaz balıklardan bol bol avladılar. Kartaca'nın kıskançlığı yüzünden harabe halinde tutulan surları o denli güçsüzdü ki, şöyle bir omuzlayınca yıkılabilirdi. Matho surlardaki delikleri evlerin taşlarıyla tıkadı. Son savaştı bu, hiçbir şey umduğu yoktu; ama kendi kendine, "Talih denen şey belli olmaz" diyordu.

Kartacalılar yaklaşınca, surun üzerinde, belinden yukarısı mazgalların üstünde kalan bir adam gördüler. Çevresinde uçuşan oklar, bir kırlangıç sürüsü kadar bile korkutmuyordu onu. Olağanüstü bir rastlantı sonucu da, hiçbir ok tenine değmedi.

Hamilkar ordugâhını güney tarafında kurdu. Narr'Havas sağında Rhades Ovası'nı, Hannon da gölün kıyısını işgal etmişti. Üç general, kaleye aynı anda hep birden saldırmak için bulundukları yerde kalmak zorundaydı.

Ama Hamilkar önce, paralı askerlere kendilerini köleler gibi cezalandıracağını göstermek istedi. On elçiyi kentin karşısındaki bir tepeciğin üzerinde, birer birer çarmıha gerdirdi.

Bu manzarayı görünce, kuşatılan Tunus halkı surlardan çekildi.

Matho kendi kendine şöyle bir hesap yapmıştı: Narr'Havas'ın çadırları ile surların arasından, Numidyalıların çıkmalarına zaman bırakmayacak biçimde, yeterince çabuk geçebilirlerse, Kartaca piyadesinin arkalarına düşecekti. Böylece, bunlar, Matho'nun tümeni ile içeridekiler arasında sıkışıp kalacaktı. Kıdemli askerlerle birlikte dışarıya fırladı.

Narr'Havas onu gördü. Gölün kıyısındaki kumsalı aşarak, Hamilkar'ın yardımına asker yollaması için gelip

Hannon'u uyardı. Hamilkar Barka'yı paralı askerlere dayanamayacak kadar zayıf mı sanıyordu? Bir kalleşlik miydi bu, yoksa bir budalalık mı? Bunu kimse hiçbir zaman bilemedi.

Hannon rakibini küçük düşürmek istediğinden yerinden kımıldamadı. "Boruları çalın!" diye emretti; bütün ordusu Barbarların üzerine saldırdı. Onlar da geri dönüp dosdoğru Kartacalıların üzerine koştular. Kartacalıları yere devirip ayaklarının altında eziyorlardı. Onları bu şekilde püskürterek, Hannon'un çadırına dek geldiler. Hannon o sırada, İhtiyarlar'ın en ileri gelenlerinden otuz Kartacalının ortasında bulunuyordu.

Barbarların cüreti karşısında şaşırmış göründü. Subaylarını çağırdı. Hepsi yumruklarını onun boğazına doğru uzatıyor, küfürler savuruyordu. Kalabalık itişiyor; onu yakalamış olanlar güçlükle zapt edebiliyorlardı. Bu arada, Hannon, onların kulaklarına şunları fısıldamaya çalışıyordu: "Ne istersen veririm sana! Zenginim! Kurtar beni!" Onu çekiyorlardı. Vücudu ağırdı ama ayakları yere değmiyordu artık. İhtiyarlar'ı sürükleyip götürmüşlerdi. Hannon'un korkusu daha da arttı, "Beni yendiniz! Elinizde tutsağım! Kendimi satın alacağım sizden! Dinleyin beni arkadaşlar!" diye yalvardı. Kendisini böğürlerinden sıkan bütün bu omuzlar üzerinde giderken, durmadan, "Ne yapacaksınız? Ne istiyorsunuz? İnat ettiğim yok, görüyorsunuz işte! Sizlere hep iyi davrandım ben!" diye tekrarlıyordu.

Kapıya kocaman bir çarmıh dikilmişti. Barbarlar, "Buraya! Buraya!" diye bağrışıyorlardı. Ama o, sesini daha da yükseltti. Tanrıların adını anarak, "Salisime götürün beni! Bir şey söyleyeceğim ona! Kurtuluşunuz buna bağlı" dedi.

Barbarlar durdular, birkaçı, Matho'yu çağırmanın akıllıca olacağını söyledi. Onu aramaya gittiler.

Hannon otların üzerine yuvarlandı. Sanki canını alacak olan işkence önceden çoğalmış gibi, çevresinde daha başka çarmıhlar görüyordu. Aldandığına, yalnızca bir tek çarmıh olduğuna, hatta hiç çarmıh olmadığına kendisini inandırmak için çaba harcıyordu. Sonunda, onu yerden kaldırdılar. Matho:

"Konuş bakalım!" dedi.

Hannon, Hamilkar'ı teslim etmeyi önerdi. Sonra, Kartaca'ya döner, ikisi birden kral olurdu.

Matho, ellerini çabuk tutsunlar diye ötekilere bir işaret yapıp oradan uzaklaştı. Bunun, zaman kazanmak için tasarlanmış bir kurnazlık olduğunu düşünmekteydi.

Oysa, Barbar aldanıyordu. Hannon artık gözü hiçbir şeyi görmeyecek kadar uç bir noktaya gelmişti. Zaten Hamilkar'dan öylesine nefret ediyordu ki, en ufak bir kurtuluş umudu için bile, onu bütün askerleriyle birlikte feda ederdi.

Otuz çarmıhın dibinde, İhtiyarlar yerde inleşiyorlardı. Koltukaltlarına ipler geçirilmişti bile. O zaman, Hannon ölmesi gerektiğini anlayıp ağlamaya başladı.

Üstünde kalan son giysileri de çıkardılar. Vücudu bütün korkunçluğuyla meydana çıktı. Bu tarifi imkânsız külçenin her yanını çıbanlar, yaralar kaplamıştı. Bacaklarının şişmanlığı yüzünden, ayak tırnakları görünmüyordu. Yanaklarındaki yumrular arasından süzülmekte olan yaşlar, başka bir insanın yüzündekinden daha çok yer kaplıyor gibi görünüyor, yüzüne korkunç kederli bir ifade veriyordu. Başındaki kraliyet sarığı yarı yarıya çözülmüş, ak saçlarıyla birlikte tozun içinde sürünüyordu.

Onu çarmıhın üstüne çekecek kadar sağlam ipleri olmadığını sandılar. Bunun üzerine, Kartaca usulünce, daha çarmıh dikilmeden üzerine çivilediler. Acıyla birlikte Hannon'un gururu da canlandı. Karşısındakilere küfürler yağdırmaya başladı. Kıyıda boğazlanan bir deniz canavarı gibi kıvranıyor; ağzından köpükler saçılıyor, "Öcümü alacaklar sizden, hepiniz daha korkunç bir şekilde can vereceksiniz benden" diyordu.

Öcü alınmaktaydı. Şimdi alevler ile duman sütunlarının yükselmekte olduğu kentin öbür yanında, paralı askerlerin elçileri de can çekişiyorlardı.

İlkin birkaçı bayılmış. Ama rüzgârın serinliği yüzünden yeniden canlanmıştı. Ne var ki, hepsi çeneleri göğüslerinin üzerine sarkmış olarak duruyordu. Kollarındaki çiviler başlarına göre daha yükseğe çakılmıştı ama vücutları gene de biraz aşağıya kayıyordu. Topuklarından ve ellerinden, bir ağacın dallarından olgun yemişlerin dökülmesi gibi, ağır ağır, iri kan damlaları akıyordu. Kartaca, körfez, dağlar, ovalar, hepsi; kocaman bir tekerlek misali dönüyormuş gibi geliyordu onlara. Bazen, yerden yükselen bir toz bulutu kasırga halinde çevrelerini sarıyordu. Korkunç bir susuzlukla kavruluyorlardı. Dillerini ağızlarının içinde döndürüyor, çıkıp giden canlarıyla birlikte, üzerlerinden buz gibi bir terin aktığını duyuyorlardı.

Bu arada, sonsuz bir derinlikte, sokaklar, yürümekte olan askerler, sallanan kılıçlar görüyorlardı hayal meyal. Savaşın patırtısı, bir geminin yelken direkleri arasında can veren kazazedelere denizin gürültüsü nasıl gelirse, öyle belirsiz bir şekilde geliyordu kulaklarına. Ötekilere göre daha sağlam olan İtalyotlar hâlâ bağırmaktaydılar. Lakonyalılar ses çıkarmıyor, gözleri kapalı duruyorlardı. Bir zamanlar çok güçlü olan Zarkhas, kırık bir kamış gi-

bi bükülmüştü. Yanındaki Habeş, çarmıhın kolları üzerinden başını arkaya devirmişti. Autharite kımıldamadan duruyor, gözlerini sağa sola deviriyordu. Gür saçları tahtadaki bir yarığa sıkışmış, alnının üstünde dimdik durmaktaydı. Çıkardığı hırıltı ise daha çok bir öfke kükreyişine benziyordu. Spendius'a ise garip bir cesaret gelmişti. Hemen o anda, sonsuza dek azat edileceğinden emin olduğundan, hayatı hor görüyor, ölümü kılı kıpırdamaksızın bekliyordu.

Baygınlıkları arasında, bazen ağızlarına bir tüyün sürtünmesiyle irkiliyorlardı. Kocaman kanatlar, çevrelerinde gölgelerini sallıyor, havada akbabaların çığlıkları işitiliyordu. Spendius'un çarmıhı hepsinden yüksek olduğu için, ilk akbaba gelip onun tepesine kondu. Spendius yüzünü Autharite'ten yana çevirdi, anlatılamaz bir gülümseyişle ağır ağır şöyle dedi:

"Sikka Yolu üzerinde çarmıha gerilmiş aslanları anımsıyor musun?"

Galyalı son nefesini verirken, "Bizim kardeşlerimizdi onlar" diye cevap verdi.

Bu arada Hamilkar suru yarmış, kaleye girmişti. Bir rüzgâr sağanağı altında duman birden dağıldı, ta Kartaca surlarına dek ufku meydanda bıraktı. Hamilkar, Eşmun Tapınağı'nın seti üzerinden bakan insanları fark eder gibi bile oldu. Sonra, başını çevirince solda, gölün kıyısında, koskocaman otuz çarmıh gördü.

Gerçekten de, Barbarlar çarmıhları daha korkunç hale sokmak için, uç uca bağladıkları çadır direkleriyle kurmuşlardı. İhtiyarlar Meclisi'nin otuz üyesinin cesetleri ta yukarıda, gökyüzünde görünüyordu. Göğüslerinde beyaz kelebekleri andıran bir şeyler vardı. Aşağıdan üzerlerine atılan okların tüyleriydi bunlar.

En büyük çarmıhın tepesinde, sarı sırmadan geniş bir şerit parıldıyordu. Omuzun üzerine sarkmıştı. O taraftaki kol da yoktu. Hamilkar, Hannon'u güçlükle tanıyabildi. Süngerleşmiş kemiklerini demir çiviler tutamadığından, kolları ve bacakları kopmuştu. Çarmıhın üzerinde de, avcıların kapılarına astıkları hayvan parçalarını andıran, birtakım biçimsiz kalıntılardan başka bir şey kalmıştı.

Hamilkar'ın hiçbir şeyden haberi olmamıştı. Önündeki kent, gerilerde kalan, daha ötedeki her şeyi maskeliyordu. İki generale peş peşe gönderilen subaylar geri gelmemişlerdi. O sırada kaçaklar geldiler, bozgunu anlattılar. Kartaca Ordusu durdu. Zaferlerinin ortasına düşüveren bu felaket, onları şaşırtmıştı. Hamilkar'ın buyruklarını duymuyorlardı artık.

Matho da bundan yararlanarak Numidyalıları kırıp geçirmeye devam ediyordu.

Hannon'un ordugâhını altüst ettikten sonra, yeniden üstlerine gelmişti. Filler ortaya çıktılar. Askerler surlardan kopardıkları tahta parçalarını yakarak, alevleri sallaya sallaya ovada ilerlediler. Korkuya kapılan koca hayvanlar gidip kendilerini körfeze attılar. Suda çırpınırken birbirlerini öldürüyorlardı. Sonunda, zırhlarının ağırlığı altında boğuldular. Bu arada, Narr'Havas da süvarisini ileri sürmüştü. Barbarların hepsi yüzükoyun yere kapandılar. Atlar üç adım yakınlarına gelince, hayvanların karınlarının altında sıçrayıp doğrularak ellerindeki hançerlerle bağırsaklarını deştiler. Barka geldiğinde Numidyalıların yarısı ölmüştü.

Askerler bitkin olduklarından, onun birlikleri karşısında tutunacak halde değillerdi. Düzgün bir şekilde Sıcaksular Dağı'na kadar çekildiler. Hamilkar ihtiyatlı dav-

ranıp onları kovaladı. Makar Irmağı'nın denize döküldüğü noktaya doğru ilerledi.

Tunus elindeydi ama dumanları tüten bir harabe yığınından başka şey değildi. Yıkıntılar surların gediklerinden ta ovanın ortasına dek iniyordu. Ta dipte, körfezin kıyıları arasında, rüzgârın sürüklediği fil leşleri, suyun üzerinde yüzen kara bir takımada gibi birbirine çarpıyordu.

Narr'Havas bu savaşı sürdürmek için ormanlarını kesip bitirmiş; genç, yaşlı, kadın, erkek herkesi askere almıştı. Krallığının askeri gücü bu yıkımın altından kalkamadı. Uzaktan onların yok oluşunu seyretmiş olan halk umutsuzluğa kapıldı. Sokaklarda insanlar, onları, ölen dostları gibi, "Vah yenilmez vah! Zafer! Yıldırım! Kırlangıç!" diye adlarıyla anarak dövünüyorlardı. Hatta ilk gün, ölmüş olan hemşerilerinden çok onların sözünü ettiler. Ama ertesi gün Sıcaksular Dağı'nın üzerinde paralı askerlerin çadırlarını gördüler. O zaman, öylesine derin bir umutsuzluk oluştu ki, birçok insan, özellikle de kadınlar, Akropolis'in üzerinden tepe taklak kendilerini aşağı attılar.

Hamilkar'ın neler düşündüğünü kimse bilmiyordu. Çadırında tek başına oturuyordu. Yanında yalnızca genç bir çocuk vardı. Hiç kimse, hatta Narr'Havas bile onlarla birlikte yemek yemiyordu. Bununla birlikte, Hannon'un bozguna uğramasından beri, ona olağanüstü bir saygı göstermekteydi. Ama Numidya Kralı'nın ondan kendini koruması için, oğlu olmakta çok fazla çıkarı vardı.

Bu hareketsizliğin ardında ustalıklı manevralar gizliydi. Hamilkar türlü kurnazlıklarla köy başkanlarını baştan çıkardı. Paralı askerler de tıpkı yırtıcı hayvanlar gibi her yerden kovalanıp kovuldu. Bir ormana girdikle-

ri anda, çevrelerindeki ağaçlar alev alev yanmaya başlıyordu. Suyunu içtikleri bir pınarın içine zehir atılmış oluyordu. Uyumak için gizlendikleri mağaraların kapılarına duvarlar örülüyordu. Şimdiye kadar onları savunmuş olan topluluklar, eski suç ortakları, şimdi peşlerindeydi. Bu çetelerde hep Kartaca silahları olduğunu görüyorlardı.

Çoğunun yüzünde kırmızı yaralar açılmıştı. "Hannon'a dokunduk da ondan oldu galiba" diye düşünüyorlardı. Başkaları ise bunun, Salambo'nun balıklarını yemiş olmalarından ileri geldiği düşüncesindeydi. Bu yüzden pişmanlık duyacak yerde, Kartaca tanrılarını daha da küçük düşürmek için daha da iğrenç şeyler yapmayı tasarlıyorlardı. Ellerinden gelse yok ederlerdi bu tanrıları.

Üç ay süresince, doğu kıyısı boyunca, sonra da Sellum Dağı'nın ardında, çölün ilk kumlarının başladığı noktaya dek, böyle dolaşıp durdular. Neresi olursa olsun, sığınacak bir yer arıyorlardı. Yalnızca Utika ile Hipposarit ihanet etmemişti onlara. Ama Hamilkar bu iki kenti kuşatmaktaydı. Sonra, rasgele, yolları bile bilmeksizin, kuzeye doğru çıktılar. Çektikleri sefaletler yüzünden, kafaları işlemez olmuştu.

Yalnızca, günden güne artan derin bir öfke duyuyorlardı. Derken, günün birinde kendilerini yeniden Kobus Boğazları'nda, bir kez daha Kartaca'nın önünde buldular!

Bunun üzerine, çatışmalar arttı. Şanslar eşitti. Ama iki taraf da öylesine bezgindi ki, bu ufak tefek çarpışmalar yerine, sonuncusu olmak kaydıyla şöyle büyük bir savaşın olmasını diliyordu.

Matho bu öneriyi Hamilkar'a bizzat kendisi götürmek istiyordu. Yanındaki Libyalılardan biri gönüllü olarak bu

işi üzerine aldı. Onun gidişini gören herkes, bir daha geri gelmeyeceğinden emindi.

Oysa, hemen o akşam dönüp geldi.

Hamilkar, onların meydan okuyuşunu kabul etmişti. Ertesi sabah gün doğarken, iki ordu Rhades Ovası'nda karşılaşacaktı.

Paralı askerler başka bir şey daha söyleyip söylemediğini öğrenmek istediler. Libyalı şunları anlattı:

"Önünde durdum. 'Ne bekliyorsun?' dedi. Ben de, 'Beni öldürsünler diye bekliyorum' dedim. O zaman, 'Hayır! Git! Yarın ötekilerle birlikte ölürsün!' dedi."

Bu yüce gönüllülük Barbarları şaşırttı. Kimisi dehşete düştü. Matho da elçinin öldürülmemiş olmasına bayağı üzüldü.

Elinde daha üç bin Afrikalı, bin iki yüz Yunanlı, bin beş yüz Kampanyalı, iki yüz İberyalı, dört yüz Etrüsk, beş yüz Samnit, kırk Galyalı, bir de, hurmalar bölgesinde karşılaşılan göçebe haydutlar olan bir Naffur birliğinden oluşan, toplam yedi bin iki yüz on dokuz asker vardı; ama bunlar tam bir ordu etmiyordu. Zıhlarındaki delikleri hayvanların kürekkemikleriyle tıkamışlar, tunç ayakkabılarının yerine çaputtan çarıklar giymişlerdi. Bakır, demir levhalar giysilerini ağırlaştırıyordu. Örme zincirden zırhları, paramparça bir halde yanlarından sarkıyor; yara izleri kırmızı çizgiler halinde kollarının ve yüzlerinin kılları arasından görünüyordu.

Ölen arkadaşları yüzünden duydukları öfke akıllarına geldikçe güçleri daha da artıyordu. Zulüm altında inleyenlerin yüreklerinde yer etmiş bir tanrının hizmetkârları olduklarını hayal meyal seziyorlardı; kendilerini evrensel bir öcü almakla görevli saymaktaydılar! Sonra, tahammül edilmez bir haksızlığın verdiği acı, hele Karta-

ca'nın ufuktaki görünüşü, onları çileden çıkarıyordu. Ölünceye dek birbirleri için savaşmaya ant içtiler.

Yük hayvanları kesildi, herkes güçlenmek için karnını olabildiğince doyurdu. Sonra, uyudular. Kimileri, farklı takımyıldızlara doğru dönerek dua ettiler.

Kartacalılar ovaya onlardan önce geldiler. Okların kaymasını kolaylaştırmak için, kalkanların kenarlarına yağ sürdüler. Saçları uzun olan piyadeler, önlem olarak bunları alınları hizasından kestiler. Hamilkar beşinci saatten sonra bütün karavanaları döktürdü. Fazla tok karınla savaşmanın zararlı olduğunu biliyordu çünkü. Ordusu on dört bin kişi kadardı. Barbarların ordusunun aşağı yukarı iki katıydı yani. Bununla birlikte, hiçbir zaman buna benzer bir kaygı duymamıştı. Yenilirse, bu, Cumhuriyet'in yok olması demek olacaktı; kendisi de çarmıhı boylayacaktı. Tersine, zaferi kazanırsa, Pireneler, Galya ve Alpler üzerinden İtalya'ya inecek, Barkaların imparatorluğu ebedileşecekti. Her şeyi en ufak ayrıntısına dek bizzat gözden geçirmek için, gece yirmi kez kalktı. Kartacalılara gelince; uzun süredir devam eden korkuları yüzünden çileden çıkmış durumdaydılar. Narr'Havas Numidyalıların sadakatinden kuşkulanıyordu. Barbarlar onları kolayca yenebilirlerdi zaten. Garip bir zaafa kapılmıştı. Her dakika kupalar dolusu su içiyordu.

Tanımadığı bir adam çadırını açtı, yere, kaya tuzundan yapılmış bir taç bıraktı. Tacın üzerinde kükürt ve baklava biçimi sedef parçalarıyla yapılmış dinsel resimler vardı. Bazen, nişanlıya evlilik tacının gönderildiği olurdu. Bir sevgi kanıtı, bir çeşit çağrıydı bu.

Bununla birlikte, Hamilkar'ın kızı Narr'Havas'a karşı hiçbir sevgi beslemiyordu. Matho'nun anısı ona dayanılmaz bir rahatsızlık vermekteydi. Ona öyle geliyordu ki,

bu adamın ölümü, zihnini huzura kavuşturacaktı. Engerek yılanlarının sokmasını iyileştirmek için, bunlar yaranın üzerinde ezilmez miydi? Numidya Kralı kendisinin hükmü altındaydı. Düğünü sabırsızlıkla bekliyordu. Düğün zaferden sonra yapılacağından, Salambo cesaretini artırmak için ona bu armağanı göndermişti. Bunun üzerine, Narr'Havas'ın kaygıları kayboldu, böylesine güzel bir kadına sahip olma mutluluğundan başka bir şey düşünmez oldu.

Matho da aynı hayale kapılmıştı; ama bunu çabucak zihninden uzaklaştırdı. Bastırdığı sevgisini silah arkadaşlarına yöneltti. Kendi benliğinin, hıncının parçaları gibi seviyordu onları. Ruhunu daha yüksek, kollarını daha güçlü hissediyordu. Ne yapmak gerektiği gözlerinin önünde açıkça belirdi. Ara sıra ah çektiği oluyordu; ama Spendius'u düşündüğü için yapıyordu bunu.

Barbarları eşit altı sıra halinde dizdi. Ortaya Etrüskleri yerleştirdi. Hepsi birbirine tunç bir zincirle bağlıydı. Okçular arkada duruyorlardı. İki kanada Naffurları dağıttı. Bunlar devekuşu tüyleriyle kaplı, kılları kırkık develere binmişlerdi.

Hamilkar da Kartacalıları benzer bir düzene soktu. Piyadenin dışında, hafif piyadelerin yanına, Numidyalıların ötesine süvarileri yerleştirdi. Gün doğduğunda, iki taraf bu şekilde karşı karşıya dizilmiş durumdaydı. Hepsi iri, haşin gözleriyle uzaktan birbirlerini süzüyorlardı. İlkin bir duraksama oldu. Sonunda, iki ordu harekete geçti.

Barbarlar solukları kesilmesin diye ağır ağır ilerliyor, ayaklarıyla yeri dövüyorlardı. Kartaca Ordusu'nun ortası, çıkıntılı bir büklüm oluşturuyordu. Derken, birbirine rampa eden iki donanmanın çatırdamasını andıran kor-

kunç bir çarpışma sesi duyuldu. Barbarların ilk sırası hemen açılmış, ötekilerin ardına gizlenmiş okçular sapan taşlarını, oklarını, ciritlerini atmaya başlamışlardı. Bu arada, Kartacalıların çıkıntısı gittikçe yassılaşıyordu. Dümdüz hale geldi, sonra içeriye çöktü. O zaman hafif piyadenin iki takımı, kapanan bir pergelin kolları gibi, paralel olarak birbirine yaklaştı. Var güçleriyle falanja yüklenen Barbarlar, ortasındaki çöküntüden içeriye giriyorlardı. Mahvolacaklardı. Matho onları durdurdu. Kartacalıların kanatları ilerlemeye devam ederken, kendi hattının içindeki üç sırayı dışarıya çıkardı. Çok geçmeden, bunlar yanlardan taştılar ve Matho'nun ordusu üç sıra halinde göründü.

Ama iki uca yerleştirilmiş olan Barbarlar, en zayıf olanlardı. Hele soldakiler, sadaklarındaki okları bitirmişlerdi. Nihayet karşılarına çıkan piyade birlikleri de, bunları kırıp geçiriyordu.

Matho bunları geriye çekti. Sağ kanadında baltalarla silahlandırılmış Kampanyalılar vardı. Bunları Kartacalıların üzerine sürdü. Merkez düşmana hücum ediyordu. Tehlikeden uzak olan öbür uçtakiler ise, hafif piyadeleri oldukları yerde tutuyorlardı.

Bunun üzerine, Hamilkar süvarilerini bölüklere ayırdı, aralarına ağır piyadeler koydu, hepsini birden paralı askerlerin üzerine sürdü.

Koni biçimindeki bu yığınların cephelerinde atlar ilerliyordu. Daha geniş olan yanları mızraklarla dolu olduğundan, diken diken görünüyordu. Barbarların direnebilmeleri olanaksızdı. Yalnızca Yunan piyadelerinin tunç zırhları vardı. Ötekilerin ellerinde ise bir sırığın ucuna geçirilmiş bıçaklar, çiftliklerden alınmış tırpanlar, tekerlek çemberlerinden yapılmış kılıçlar bulunuyordu. Kılıçlar çok yumu-

şak olduğundan, vururken bükülüyordu. Barbarlar bunları ökçelerinin altında düzeltmeye çalışırlarken, Kartacalılar sağdan soldan yetişip onları rahat rahat öldürüyorlardı.

Zincirlerine perçinlenmiş olan Etrüskler kımıldayamıyorlardı. Ölenler yere düşemediklerinden, cesetleriyle bir engel meydana getiriyorlardı. Bu kocaman sıra da zaman zaman açılıp kapanıyordu. Bir yılan gibi çevik, bir duvar gibi sarsılmazdı. Barbarlar gelip bunun arkasında kendilerine çeki düzen veriyor, bir dakika soluklanıyor, sonra, ellerinde silahlarının parçalarıyla yeniden saldırıya geçiyorlardı.

İçlerinden çoğunun silahı bile yoktu. Kartacalıların üzerlerine atılarak, köpekler gibi, yüzlerinden ısırıyorlardı. Galyalılar, kibirlerinden, zırhlı cepkenlerini çıkardılar. Uzaktan bembeyaz, iri vücutlarını gösteriyorlardı. Düşmanı korkutmak için yaralarını genişletiyorlardı. Kartacalılar birliklerinin ortasında komutları bildiren tellalın sesini duymaz olmuşlardı. Toz bulutunun üzerinde bayraklar işaretlerini tekrarlıyor, herkes, çevresini kuşatan büyük yığının dalgalanışına kapılarak gidiyordu.

Hamilkar Numidyalılara ilerlemelerini emretti; ama Naffurlar hemen koşup karşılarına çıktılar.

Geniş kara urbalar giymişlerdi. Kafalarının tepesinde bir tutam saç, ellerinde gergedan derisinden kalkanlar vardı. İplere tutturulmuş sapsız, keskin bir demir kullanıyorlardı. Tüylerle donanmış develeri, hindiler gibi uzun, boğuk sesler çıkarıyordu. Keskin demirler belirli yerlere iniyor, sonra, arkasında bir el, kol ya da ayak sürükleyerek, sert bir vuruşla gene yukarıya kalkıyordu. Kudurmuş hayvanlar birliklerin arasında dörtnala koşmaktaydı. Bacakları kırılmış olan bazıları, yaralı devekuşları gibi sekerek gidiyorlardı.

Bütün Kartaca piyadesi yeniden Barbarların üzerine çullandı, onları ikiye böldü. Birliklerin sancakları, birbirlerinden ayrı olarak dönmekteydi. Kartacalıların daha parlak olan silahları bunları altın çelenkler gibi kuşatmaktaydı. Orta yerde bir kaynaşma vardı. Güneş yukarıdan vurarak, kılıçların uçlarına, uçuşmakta olan beyaz ışıklar kondurmaktaydı. Bu arada, süvari dizileri ovaya serilmişti. Paralı askerler bunların zırhlarını çıkarıp kendileri kuşanıyor, sonra gene savaşa dönüyorlardı. Kartacalılar aldanarak birkaç kez ortalarına girdiler. Bir şaşkınlık geçirip hareketsiz kalıyor ya da geri dönüyorlardı. Uzakta yükselmekte olan zafer çığlıkları, fırtınada batmış gemi enkazları gibi, onları ileriye itiyordu sanki. Hamilkar umutsuzlaşıyordu. Matho'nun dehası, paralı askerlerin yenilmez cesareti karşısında her şey mahvolmak üzereydi.

Ama ufukta büyük bir trampet gürültüsü koptu. Yaşlılar, hastalar, on beş yaşında çocuklar, hatta kadınlardan oluşan büyük bir kalabalıktı bu. Bunlar kaygılarını yenemeyerek Kartaca'dan yola çıkmışlar, korkunç bir şeyin koruması altına girmek için de, Hamilkar'ın sarayına gidip Cumhuriyet'in elinde kalan son fili almışlardı. Hortumu kesik bir fildi bu.

O zaman Kartacalılara, surlardan dışarıya uğrayan vatan, onlara kendisi için ölmeyi emretmeye geliyormuş gibi geldi. Hepsinin öfkesi, çabası iki katına çıktı. Numidyalılar ötekilerin tamamını peşlerinden sürüklediler.

Barbarlar ovanın ortasında, sırtlarını küçük bir tepeye dayamışlardı. Değil zafer kazanma, hayatta kalma umutları bile yoktu; ama onlar, içlerinden en iyileri, en yiğitleri, en güçlü kuvvetlileriydi.

Kartacalılar Numidyalıların üzerinden şişler, sivri demirler, çekiçler atmaya başladılar. Konsülleri bile kor-

kutmuş olan bu adamlar, kadınların attıkları sopalar altında can veriyorlardı. Kartaca'nın ayaktakımı paralı askerleri kırıp geçirmekteydi.

Tepenin doruğuna sığınmışlardı. Açılan her yeni gedikte, halkaları daralıyordu. Halka iki kez aşağıya inecek oldu ama bir sarsıntı hemencecik geri itti. Kartacalılar karmakarışık bir halde kollarını uzatıyorlardı. Mızraklarını arkadaşlarının bacakları arasından uzatıyor, önlerini rasgele araştırıyor, kanların üzerinde kayıyorlardı; arazinin eğimi çok dik olduğundan, ölüler ta aşağıya dek yuvarlanıyordu. Cesetler, tepeciğe tırmanmaya çalışan filin karnına kadar yükselmekteydi. Gören, ölülerin üzerine keyifle uzanıyor sanırdı. Kesildiği için ufalmış, ucu geniş hortumu, zaman zaman kocaman bir sülük gibi havaya kalkıyordu.

Sonra, herkes durdu. Kartacalılar dişlerini gıcırdatarak, Barbarların ayakta durdukları tepenin doruğuna bakıyorlardı.

Sonunda, aniden ileriye atıldılar, savaş yeniden başladı. Paralı askerler sık sık, "Teslim oluyoruz!" diye bağırarak onlara yaklaşıyor, sonra korkunç bir gülüşle, bir vuruşta öldürüyorlardı. Ölüler yere düştükçe, ötekiler kendilerini korumak için bunların üzerine çıkıyorlardı. Yavaş yavaş büyümekte olan bir ehramdı bu sanki.

Çok geçmeden elli, sonra yirmi, sonra üç, sonra iki kişi kaldılar. Bunlardan birisi, elinde baltasıyla Samnit, öteki ise, henüz elinde bir kılıç olan Matho'ydu.

Samnit dizlerinin üzerinde iki büklüm olmuş, baltasını bir sağa bir sola savuruyor, bir yandan da Matho'ya, "Efendim, sağa dikkat! Sola dikkat! Eğil çabuk!" diyerek, onu üzerine gelen darbeler konusunda uyarıyordu.

Matho omuzluklarını, miğferini, zırhını kaybetmişti. Çırılçıplaktı. Yüzü ölülerden daha solgun, saçları dim-

dikti. Dudaklarının kenarlarında iki köpük tabakası vardı. Kılıcı öylesine hızla dönüyordu ki, çevresinde bir hale oluşturuyordu. O sırada bir taş, kılıcı kabzasının hemen yanından kırdı. Samnit ölmüştü. Kartacalıların oluşturduğu yığın gittikçe sıkışıyor, ona yaklaşıyordu. Bunun üzerine, Matho boş ellerini havaya kaldırdı, sonra gözlerini yumdu. Bir yarın üstünden denize atlayan bir adam gibi kollarını açarak, mızrakların arasına atıldı.

Mızraklar önünde açılıverdi. Birkaç kez Kartacalılara doğru koştu; ama bunlar her seferinde silahlarını çekerek geriliyorlardı.

Ayağı bir kılıca takıldı. Eğilip almak istedi. Bileklerinden, dizlerinden bağlandığını hisseti, yere düştü.

Onu bir süredir adım adım izleyen Narr'Havas'tı bu. Elinde, yabani hayvanları yakalamak için kullanılan geniş ağlardan biri vardı. Matho'nun eğilmesinden yararlanarak, ağla kıskıvrak yakalamıştı onu.

Sonra, onu alıp kollarını, bacaklarını haç biçimine getirerek, filin sırtına bağladılar. Yaralı olmayanların hepsi yanı sıra yürüyerek, büyük bir gürültüyle Kartaca'ya doğru yola çıktı.

Anlaşılır şey değildi; ama zafer haberi daha gecenin üçünde oraya ulaşmıştı bile. Khamon Tapınağı'nın su saati beşinci saati boşaltmaktaydı ki, Malka'ya vardılar. O sırada Matho gözlerini açtı. Evlerin üstlerinde o kadar ışık vardı ki, kent alevler içindeymiş gibi görünüyordu.

Muazzam bir gürültü, belli belirsiz Matho'ya dek gelmekteydi. Sırtüstü yatmış, yıldızlara bakıyordu.

Sonra, bir kapı kapandı. Matho'yu karanlıklar sardı.

Ertesi gün aynı saate, Balta Geçidi'nde kalmış olanların sonuncusu da can veriyordu.

Arkadaşlarının yola çıktıkları gün geri dönen Zuaekler kayaları devirmişler, onları bir süre beslemişlerdi.

Barbarlar hâlâ Matho'nun ortaya çıkışını görmeyi bekliyorlardı. Cesaretlerini kaybedip gevşediklerinden, tıpkı yer değiştirmemek için ayak direyen hastalar gibi, onlar da bir türlü dağdan ayrılmak istemiyorlardı. Yiyecekler bitince, Zuaekler kalkıp gittiler. Kalanların topu topu bin üç yüz kişi oldukları biliniyordu. Bunların işini bitirmek için asker kullanmaya bile gerek kalmadı.

Savaşın sürüp gitmekte olduğu üç yıldan beri yırtıcı hayvanlar, hele aslanlar pek çoğalmışlardı. Narr'Havas büyük bir sürek avı düzenlemiş, sonra aslanların üzerine yürüyerek, aralıklı olarak keçiler bağlayıp Balta Geçidi'ne doğru sürmüştü. Şimdi, aslanların hepsi orada yaşamaktaydı. Tam o sırada, Barbarlardan geriye kaç kişi kaldığını öğrenmek için İhtiyarlar Meclisi'nin gönderdiği adam çıkageldi.

Ovanın her köşesinde aslanlar ve cesetler yatmaktaydı; ölüler giysi ve zırhlarla birbirlerine karışıyordu. Nerdeyse hepsinin yüzü ya da bir kolu yoktu. Birkaçı henüz bozulmamış görünmekteydi. Başkaları tamamen kurumuştu. Miğferlerin içini tozlaşmış kafatasları dolduruyor; tozluklardan etleri dökülmüş ayaklar dimdik çıkıyordu. İskeletlerin sırtlarında harmaniler duruyordu. Güneşin temizlediği kemikler, kumun ortasına parlak lekeler oluşturmaktaydı.

Aslanlar göğüslerini yere dayayıp iki ayaklarını uzatmış, dinleniyorlar; bir yandan da, beyaz kayalardan yansıyarak güçlenen gün ışığının parıltısı altında, gözlerini kırpıştırıyorlardı. Başka aslanlar sağrılarının üstüne oturarak gözlerini önlerine dikmişler, öylece bakıyorlardı. Ya da gür yelelerinin içinde yarı kaybolmuş, dertop ol-

muş, uyumaktaydılar. Hepsinin tıka basa doymuş, yorgun, sıkkın bir hali vardı. Onlar da dağ gibi, ölüler gibi hareketsizdiler. Gece oluyordu. Batıda geniş kırmızı şeritler gökte çizgiler oluşturuyordu.

Ovada irili ufaklı kabartılar meydana getiren bu yığınların birinin içinden, hayaletten daha silik bir şey çıktı. Bunun üzerine, aslanlardan biri, kocaman gövdesiyle kırmızı göğün önünde kara bir gölge meydana getirerek, yürümeye başladı. Adamın yanına yaklaşınca, bir pençe vuruşuyla onu yere devirdi.

Sonra, üzerine çökerek, dişlerinin ucuyla yavaş yavaş bağırsaklarını çekip çıkarmaya başladı.

Ardından, ağzını alabildiğine açıp birkaç dakika boyunca uzun uzun kükredi. Dağlarda yankılanan bu kükreyiş, sonunda ıssızlığın içinde kaybolup gitti.

Birdenbire, yukarıdan küçük taş, kum parçaları yuvarlandı. Hızlı ayak sesleri işitildi. Demir parmaklıklı kapağın, boğazın bulunduğu taraftan sivri burunlar, dik kulaklar göründü. Vahşi gözbebekleri parıldıyordu. Kalanları yemeye gelmiş olan çakallardı bunlar.

Uçurumun yukarısından eğilmiş aşağı bakmakta olan Kartacalılar dönüp gittiler.

XV

MATHO

Kartaca sevinç içindeydi. Herkesin paylaştığı, derin, ölçüsüz, çılgınca bir sevinçti bu. Yıkıntıların gedikleri kapatılmış, tanrıların heykelleri yeniden boyanmış, sokaklara mersin dalları serilmişti. Meydanların köşelerinde buhurlar tütüyor, taraçalardaki kalabalık, alacalı giysileriyle havada açan çiçek yığınlarını andırıyordu.

Seslerin sürekli uğultusunun arasından, sokakları sulayan sakaların bağrışları işitilmekteydi. Hamilkar'ın köleleri gelen geçene, onun adına, kavrulmuş arpa ile çiğ et parçaları sunuyorlardı. Herkes birbirine yaklaşıyor, ağlaşarak kucaklaşıyordu. Tyros kentleri alınmış, göçebeler dağıtılmış, tüm Barbarlar yok edilmişti. Akropolis renkli tenteler altında kaybolmuştu. Mendireğin dışına sıralanmış olan üç sıra kürekli kadırgaların mahmuzları, elmastan bir set gibi parıldıyordu. Her yanda düzenin yeniden sağlandığı, yeni bir yaşamın başlamakta olduğu, engin bir mutluluğun yayıldığı hissediliyordu. Salambo ile Numidya Kralı Narr'Havas'ın düğün günüydü o gün.

Khamon Tapınağı'nın taraçasında kocaman gümüş sahanlarla, tabaklarla, kupalarla dolu üç uzun sofra kurulmuştu. Rahipler, İhtiyarlar, Zenginler oturacaklardı bu sof-

ralara. Hamilkar, Narr'Havas ve Salambo için kurulmuş, daha yüksek dördüncü bir sofra daha vardı. Salambo kutsal örtüyü geri getirerek vatanın kurtarılmasını sağladığı için, halk onun düğününü ulusal bir şenlik haline getirmişti. Aşağıda, meydanda, onun görünmesini bekliyorlardı.

Ama halkın sabırsızlığını artıran daha yakıcı bir beklenti vardı: Tören dolayısıyla Matho'nun öldürüleceği vaat edilmişti.

İlkin, diri diri derisinin yüzülmesi, bağırsaklarına kurşun akıtılması, açlıktan öldürülmesi önerilmişti. Ya da bir ağaca bağlanacak, bir maymun da arkasına geçip boyuna kafasına taşla vuracaktı. O Tanit'e hakaret etmişti, Tanit'in kutsal maymunları onun öcünü alacaklardı. Başkaları, vücudunun birkaç yerine yağa batırılmış keten fitiller geçirilip yakıldıktan sonra bir hecin devesine bindirilip dolaştırılmasının uygun olacağı görüşündeydi. Koca hayvanın, sırtında, rüzgârın ürperttiği bir şamdan gibi alevler içinde kıvranan bu adamla sokaklarda başıboş dolaşması fikri hoşlarına gidiyordu.

Ama ona işkence etme görevi hangi yurttaşlara verilecekti? Ötekiler bundan neden yoksun bırakılacaktı? Öyle bir ölüm isteniyordu ki, bütün kent halkı buna katılabilsin; bütün eller, bütün silahlar, Kartaca'daki sokak taşlarına, körfezin dalgalarına varıncaya dek her şey onu yırtsın, ezsin, yok etsin. Bunun üzerine, İhtiyarlar Meclisi şuna karar verdi: Matho, kolları arkasından bağlı olarak, yanında eşlikçi olmaksızın, hapis kaldığı yerden Khamon Meydanı'na gelecekti. Daha uzun süre yaşaması için kalbine vurmak, çektiği işkenceyi sonuna kadar görmesi için gözlerini oymak, üzerine herhangi bir şey atmak, bir seferde elin üç parmağından fazlasıyla dokunmak yasak olacaktı.

Matho ancak akşamüstü ortaya çıkacaktı; ama daha şimdiden onu gördüğünü söyleyenler oluyordu. Bunun

üzerine, ahali Akropolis'e doğru koşuyor; sokaklar boşalıyor; sonra herkes söylene söylene geri dönüyordu. İnsanlar, bir günden beri aynı yerde dikilip duruyor, uzaktan birbirlerine seslenerek, Matho'nun etlerine daha iyi gömebilmek için uzattıkları tırnaklarını gösteriyorlardı. Başkaları telaşlı telaşlı dolaşıyorlardı. Kimileri de sanki kendi idamlarını bekliyormuş gibi sapsarıydı.

Birdenbire, Mappalar'ın ardında, başların üzerinde uzun tüy yelpazeler yükseldi. Salambo sarayından çıkıyordu. Herkes rahat bir soluk aldı.

Ama alayın gelmesi uzun sürdü. Adım adım yürüyorlardı çünkü.

İlkin Patek Tanrıları'nın rahipleri, sonra Eşmun'unkiler, Melkart'ınkiler, birbiri ardı sıra tüm öteki rahip toplulukları geçti. Aynen kurban törenlerindeki gibi sıralanmışlar, aynı işaretlerle, alametlerle geçmekteydiler. Molokh'un rahipleri, başları önlerine eğik geçtiler. Kalabalık bir çeşit pişmanlık duyarak onlardan uzaklaşıyordu. Rabetna'nın rahipleri, ellerinde rebaplar, mağrur adımlarla ilerliyorlardı. Peşlerinden de kimi sarı, kimi kara urbalar giymiş rahibeler gelmekteydi. Bunlar kuş gibi sesler çıkarıyor, engerek yılanları gibi kıvranıyor ya da yıldızların raksını taklit etmek için kaval seslerine ayak uyarak dönüyorlardı; ince giysilerinden sokaklara hafif kokular yayılıyordu.

Aralarında en çok, gözkapaklarını boyamış olan Kedeşimler alkışlanıyordu. Bunlar, tanrının iki cinsliliğini simgeliyorlardı. Göğüsleri yassı, kalçaları dardı; ama kadın gibi giyinip kokular süründüklerinden onlara benziyorlardı. Zaten o gün egemen olan, her şeyi birbirine karıştıran dişi ilkeydi. Ağır havada mistik bir şehvet dolaşmaktaydı. Kutsal koruların diplerinde meşaleler daha

şimdiden yanmaya başlamıştı. Geceleyin büyük bir fuhuş âlemi yapılacaktı. Sicilya'dan üç gemi dolusu fahişe gelmiş, ayrıca çölden gelenler de olmuştu.

Çeşitli kurullar geldikçe tapınağın avlularında, dış galerilerde, duvarlara doğru yükselip yukarıda birleşen ikiz merdiven boyunca sıralanıyordu. Sütunlar arasında ak giysi dizileri görünüyor; büyük yapı taş heykellerle doluyordu.

Sonra, maliye ileri gelenleri, eyalet valileri, tüm Zenginler geldi. Aşağıda büyük bir gürültü koptu. Yan sokaklar kalabalıktan dolup taşıyordu. Tapınakların hizmetkârları insanları sopalarla uzaklaştırıyorlardı. Başlarına sivri, altın taçlar giymiş İhtiyarlar'ın ortasında, al kumaştan sayvanı olan bir tahtırevanın üzerinde Salambo göründü.

Bunun üzerine, muazzam bir haykırış yükseldi. Ziller ve çıngıraklar daha hızlı çalmaya başladı. Tefler şıkırdıyordu. Al kumaştan büyük sayvan*, iki sütunun arasına daldı.

Birinci katta yeniden göründü. Salambo bunun altında ağır ağır yürümekteydi. Sonra, taraçayı bir baştan öbür başa geçip ta dipte, büyük bir kaplumbağa kabuğunun içine oyulmuş bir çeşit tahta oturdu. Ayaklarının altına üç basamaklı, fildişi bir tabure sürdüler. İlk basamağın kenarında, diz çökmüş iki Zenci çocuk durmaktaydı. Salambo ara sıra, çok ağır halkalarla dolu iki kolunu bunların başının üzerine dayıyordu.

Ayak bileklerinden kalçalarına dek, balık pullarını andıran, sedef gibi parıldayan daracık bir ağ geçirmişti.

* sayvan: Güneşten, yağmurdan korunmak için veya süs olarak bir şeyin üzerine çekilen dam saçağı gibi düz veya eğilimli örtü.

Bedeninin sımsıkı saran koyu mavi cepkenin hilal biçimindeki iki oyuntusundan memeleri görünüyordu. Meme başlarını sallantılı yakut mücevherler gizlemekteydi. Aralarında mücevherlerin parıldadığı, tavuskuşu tüylerinden yapılmış bir başlık giymişti. Kar gibi beyaz, geniş bir harmani, arkasına doğru sarkıyordu. Dirseklerini vücuduna yapıştırmış, dizlerini bitiştirmiş, kollarının yukarılarına elmas halkalar takmıştı; dinsel bir törendeymiş gibi dimdik duruyordu.

Daha alçak iki koltuğa babası ile kocası oturmuşlardı. Sarı bir entari giymiş olan Narr'Havas'ın başında, kaya tuzundan yapılmış tacı vardı. Tacın yanlarından, Tanrı Ammon'un boynuzları gibi eğri iki saç örgüsü sarkıyordu. Hamilkar ise, sırma yaprak ve dal motifleriyle işlemeli mor bir gömlek giymişti. Yanı başında bir savaş kılıcı durmaktaydı.

Çevresinde sofraların bulunduğu alanda, Eşmun Tapınağı'nın büyük kara yılanı yerde yatıyordu. Pembe yağ birikintileri arasında, kuyruğunu ısırmış, kocaman, siyah bir halka oluşturuyordu. Halkanın ortasında, tepesinde billurdan bir yumurta olan bir sütun vardı. Üzerine güneş vuran yumurta, her yana ışıklar saçıyordu.

Salambo'nun arkasına keten cüppeli Tanit rahipleri dizilmişlerdi. Sağında İhtiyarlar, sivri taçlarıyla altın sarısı uzun bir çizgi, öbür yanda da Zenginler, zümrütlü asalarıyla uzun bir yeşil çizgi meydana getiriyorlardı. Molokh rahiplerinin sıralanmış olduğu en dipte ise, üzerlerindeki harmanilerin rengi yüzünden kırmızı bir duvar vardı sanki. Öteki kurullar daha alttaki taraçalarda yer almışlardı. Kalabalık sokakları dolduruyordu. Evlerin damlarına çıkıyor, uzun sıralar halinde ta Akropolis'e dek uzanıyordu. Çevresine ışıltılar saçan Salambo, ayak-

larının dibindeki halk, başının üzerindeki yıldızlar, çevresinde denizin enginliği, körfez ve dağlarla Tanrıça Tanit'le bir oluyor; Kartaca'yı koruyan tanrının ta kendisi, onun cisimleşmiş ruhu gibi görünüyordu.

Şölen bütün gece sürecekti. Çok kollu şamdanlar, alçak sofraları çevreleyen renkli yün halıların üzerine ağaçlar gibi dikilmişti. Altın-gümüş karışımından kocaman ibrikler, mavi camdan sürahiler, bağa* kaşıklar, yuvarlak küçük ekmekler, kenarları incili iki sıra tabakların arasını dolduruyordu. Yapraklarıyla birlikte üzüm salkımları, fildişinden bağ kütüklerine, Şarap Tanrısı Bakkhus'un asasında olduğu gibi dolanmıştı. Abanoz tepsilerde kar külçeleri eriyor; limonlar, narlar, kabaklar ve karpuzlar yüksek ayaklı gümüş kaplarda tepeleme yükseliyordu. Yaban domuzları ağızları açık, baharat tozları içine gömülmüştü. Tüyleri yolunmamış tavşanlar çiçekler arasında sıçrıyor gibiydi. Deniz kabuklarının içlerine çeşitli etler doldurulmuştu. Tatlılara da simgesel biçimler verilmişti. Sahanların kapakları açıldığında, içlerinden güvercinler uçuyordu.

Öte yandan, köleler entarilerinin eteklerini toplamışlar, ayaklarının uçlarına basarak dolaşıyorlardı. Zaman zaman rebaplar bir ilahi çalıyor ya da bir koronun sesi yükseliyordu. Halkın uğultusu da denizin gürültüsü gibi hiç kesilmiyor, şölenin çevresinde belirsiz bir şekilde dalgalanıyor, onu daha büyük bir ahenkle sallıyordu sanki. Kimileri paralı askerlerin şölenini anımsıyordu. İnsanlar kendilerini mutluluk düşlerine bırakıyorlardı. Güneş batmaya başlıyor; yeniay göğün öbür yanında şimdiden yükseliyordu.

* bağa: Kaplumbağa kabuğundan yapılmış veya bu kabuğu andırır biçimde olan.

Salambo, sanki biri kendisini çağırmış gibi, başını çevirdi. Ona bakmakta olan halk, gözlerini çevirdiği yöne döndü.

Akropolis'in tepesinde, tapınağın dibindeki kayanın içine oyulu olan zindanın kapısı açılmıştı. Bu kara deliğin içinde, bir adam eşikte dikilmiş duruyordu.

Sonra, iki büklüm dışarı çıktı. Birden salıverilen yabani hayvanların ürkek hali vardı üzerinde.

Işık gözlerini kamaştırıyordu. Bir süre kımıldamadan durdu. Herkes onu tanımış, soluğunu tutmuştu.

Bu kurbanın bedeni onlar için özel bir şeydi, neredeyse dinsel bir görkemi vardı. Herkes, özellikle de kadınlar onu görmek için eğiliyorlardı. Çocuklarını, kocalarını öldürmüş olan bu adamı görmek isteğiyle yanıp tutuşmaktaydılar. Benliklerinin ta derinlerinden, iradelerine rağmen, iğrenç bir merak yükseliyordu. Onu adamakıllı tanıma isteğiydi bu. Vicdan azabıyla karışık, güçlü bir nefret halini alan bir istek.

Nihayet, adam ilerledi. O zaman, şaşkınlığın verdiği sersemlik geçti. Bir sürü kol havaya kalktı; adam görünmez oldu.

Akropolis'in merdiveninin altmış basamağı vardı. Matho sanki sele kapılmış da bir dağın tepesinden yuvarlanıyormuş gibi indi basamakları. Üç kez sıçradığı görüldü, sonra, aşağıda gene iki ayağının üstüne düştü.

Omuzlarından kanlar akıyor, göğsü hızlı hızlı inip kalkıyordu. Bağlarını koparmak için öylesine çırpınıyordu ki, çıplak belinin üzerinde kavuşmuş kolları yılan gövdeleri gibi şişiyordu.

Bulunduğu yerden birkaç sokak başlıyordu önünde. Bunların her birinde, Patek Tanrıları'nın göbeklerine tutturulmuş üç sıra tunç zincir bir uçtan öbürüne paralel

olarak uzanıyordu. Kalabalık, evlerin önlerine yığılmıştı. Orta yerde İhtiyarlar Meclisi üyelerinin hizmetkârları, ellerindeki kırbaçları havaya kaldırarak dolaşıyorlardı.

Bunlardan biri sert bir vuruşla onu ileri itti. Matho yürümeye başladı.

Kalabalık, zincirlerin üzerinden kollarını uzatıyor; "Çok geniş bir yol bıraktınız ona" diye bağırıyordu. Matho tüm bu parmaklarla yoklana yoklana, çimdiklene çimdiklene, paralana paralana ilerliyordu. Bir sokağın sonuna geldiğinde, karşısına bir yenisi çıkıyordu. Bir iki kez onları ısırmak için yana doğru sıçradı; ama herkes çabucak kaçışıyor, zincirler ona engel oluyor, kalabalık gülmekten kırılıyordu.

Bir çocuk, kulağını yırttı. Bir genç kız yeninin içinde sakladığı bir bizle yanağını yardı. Başından tutam tutam saç, vücudundan lokma lokma et koparılıyordu. Başkaları, sırıkların uçlarına insan pisliğine batırılmış süngerler takmış, yüzüne sürüyorlardı. Boğazının sağ yanından oluk gibi kan fışkırdı. Bunun üzerine halk kendinden geçti. Barbarların sonuncusu olan bu adam onlar için tüm Barbarları, tüm orduyu temsil ediyordu. Bütün felaketlerinin, korkularının, utançlarının acısını ondan çıkarıyorlardı. Halkın öfkesi yatıştıkça azgınlaşıyordu. Fazla gerilen zincirler bükülüyordu, kopacaklardı neredeyse. Kölelerin halkı geriletmek için indirdikleri kırbaç darbelerini kimsenin hissettiği yoktu. Kimileri evlerin çıkıntılarına asılmış; duvarlardaki bütün deliklere birer kafa dayanmıştı. Matho'nun canının acıtamayanlar, hınçlarını ona küfürler yağdırarak alıyorlardı.

Alaylı kışkırtmalar, lanetlerle dolu korkunç, iğrenç küfürlerdi bunlar. Kimse onun şu anda çektiği acıları ye-

terli bulmadığından, sonsuza dek daha büyüklerini çekeceğini söylüyorlardı ona.

Bu muazzam uluma, aptalca bir süreklilikle Kartaca'yı dolduruyordu. Sık sık, bir tek hece; boğuk, derin, azgın bir ses, bütün halk tarafından dakikalarca tekrarlanıyordu. Duvarlar bu seslerle temellerinden tepelerine dek titreşiyor; sokağın iki yanı Matho'ya, üzerine doğru gelerek yerden kaldırıp havada boğacak iki koca kol gibi görünüyordu.

O sırada, eskiden de buna benzer bir şeyler duymuş olduğunu anımsadı. Setlerin üzerinde gene bu kalabalık, bu bakışlar, bu öfke vardı. Ama o zaman serbestçe yürüyordu. Kalabalık önünde açılıyor, bir tanrı üzerini örtüyordu. Yavaş yavaş netleşen bu anı, içini ezici bir kederle dolduruyordu. Gözlerinin önünden gölgeler geçiyor, kent, kafasının içinde dönüyor; kalçasındaki bir yaradan kan fışkırıyordu. Öldüğünü hissediyordu. Dizleri büküldü, yavaşça taşların üzerine yığıldı.

Birisi gidip Melkart Tapınağı'nın sütunlu avlusundan, korlarda kıpkızıl olmuş bir sacayağın çubuğunu aldı. Bunu en aşağıdaki zincirin altından kaydırıp yarasının üzerine yapıştırdı. Etinden dumanlar çıktığı görüldü. Halkın yuhalamaları haykırışını bastırdı. Matho yeniden ayağa kalktı.

Altı adım ileride gene düştü. Sonra, üçüncü, dördüncü kez düştü. Her seferinde yeni bir işkence ayağa kaldırıyordu onu. İncecik borularla üzerine kaynar zeytinyağı damlaları püskürtülüyordu. Ayaklarının altına cam kırıkları serptiler. Yürümeye devam ediyordu. Satheb Sokağı'nın köşesinde, bir dükkânın saçağının altında, sırtını duvara dayadı; sonra ilerleyemedi artık.

Meclisin köleleri gergedan derisinden kırbaçlarıyla ona öylesine şiddetle, o denli uzun zaman vurdular ki, mintanlarının etekleri terden sırılsıklam oldu. Matho bir şey hissetmiyor gibi görünüyordu. Birdenbire ileriye atılıp rasge-

le koşmaya başladı. Dudaklarıyla, yakıcı soğuktan titremekte olan insanlarınkini andıran bir ses çıkarıyordu. Budes Sokağı'nı, Skepo Sokağı'nı geçti; Kökçüler Çarşısı'nı bir baştan öbür başa aştı, Khamon Meydanı'na geldi.

Şimdi rahiplerin elindeydi artık. Köleler kalabalığı uzaklaştırmış, ortalık biraz açılmıştı. Matho çevresine bakındı, gözleri Salambo'ya ilişti.

O, ilk adımını attığı anda, Salambo da ayağa kalkmıştı. Sonra, o yaklaştıkça, Salambo da elinde olmaksızın, taraçanın kenarına dek yavaş yavaş ilerlemişti. Çok geçmeden her şey gözlerinin önünden silindiği için, Matho'dan başkasını görmez olmuştu. Ruhunda bir sessizlik oluşmuştu. Tek bir düşüncenin, tek bir anının, tek bir bakışın baskısı altında bütün dünyanın kaybolduğu bir uçurumdu bu. Kendisine doğru yürümekte olan bu erkek, çekiyordu onu.

Gözlerinin dışında, insana benzer bir yanı kalmamıştı. Kıpkırmızı, uzun bir şekildi bu. Kopmuş olan bağları baldırlarından aşağı sarkıyordu, ama bunları, etleri açılıp kemikleri meydana çıkmış olan bileklerindeki liflerden ayırt etmek mümkün değildi. Ağzını alabildiğine açmıştı. Göz çukurlarından, saçlarına dek çıkar gibi görünen iki alev fışkırmaktaydı. Hâlâ yürüyordu zavallı!

Taraçanın tam altına geldi. Salambo parmaklığın üzerinden aşağı eğilmişti. Bu korkunç gözler onu seyrediyor; Salambo ise onu, çadırında dize gelmiş, kollarını beline dolamış, kekeleyerek tatlı sözler söylerken görüyordu. Bütün bunları gene hissetmeye, gene işitmeye susamıştı adeta. Matho ölsün istemiyordu! O anda, Matho baştan aşağı ürperdi. Salambo bağıracaktı neredeyse. Sonra, Matho arkaya doğru devrildi, bir daha da kımıldamadı.

Salambo bayılmak üzereydi. Çevresinde koşuşan rahipler, onu aldıkları gibi tahtına götürdüler. Onu kutlu-

yorlar, "Senin eserin bu!" diyorlardı. Herkes adını bağırarak alkış tutup tepiniyordu.

O sırada, cesedin üzerine bir adam atıldı. Sakalı yoktu; ama omuzlarında Molokh rahiplerinin giydikleri harmani, belinde de kutsal etleri doğramak için kullandıkları bıçak vardı. Bıçağın sapı altın bir kaşık biçimindeydi. Şahabarim bir vuruşta Matho'nun göğsünü yardı. Sonra, içinden yüreğini çıkardı. Kaşığın içine koydu, kolunu kaldırarak güneşe sundu.

Güneş, dalgaların arkasında batıyordu. Uzun okları andıran ışınları, kıpkırmızı yüreğin üzerine vurmaktaydı. Yüreğin atışları azalırken, güneş de denize gömülüyordu. Son atışla birlikte o da kayboldu.

Bunun üzerine, körfezden göle, kıstaktan fenere tüm sokaklarda, tüm evlerin damlarında, tüm tapınakların üzerinde tek bir bağırış duyuldu. Bazen duruyor, sonra yeniden başlıyordu. Binalar sesten titriyordu. Kartaca devlere özgü bir sevincin, sınırsız bir umudun spazmıyla kıvranıyordu sanki.

Narr'Havas gururdan sarhoş olmuştu. "Sana sahip oluyorum" demek ister gibi, sol kolunu Salambo'nun beline doladı. Sağ eliyle de altın bir kupayı alarak, Kartaca'nın koruyucu tanrısının şerefine içti.

Salambo da kocası gibi ayağa kalktı. Onun da elinde bir kupa vardı, o da içecekti. Olduğu yere yığılıverdi. Başı tahtın arkalığının üzerinden geriye sarktı. Yüzü solgun, vücudu kaskatı, dudakları aralıktı. Çözülen saçları yerlere sarkıyordu.

Hamilkar'ın kızı, Tanrıça Tanit'in kutsal harmanisine dokunduğu için, işte böyle öldü.